

Maria Zima

Az 1989-ben született Maria Zima történelem szakot végzett a varsói Stefan Wyszyński bíboros Egyetemen (CSWU), valamint posztgraduális képzésen vett részt a Varsói Gazdasági Iskolában (SGH), ahol nemzetközi tanulmányokat folytatott. 2013–2014 között a lengyel Külügyminisztérium munkatársa volt, 2014-ben a magyar Honvédelmi Minisztérium tudományos ösztöndíjasaként kutatott Magyarországon.

Kutatásának fő területe a lengyel–magyar katonai együttműködés a II. világháború időszakában, különös tekintettel a magyar katonák lengyel földön való jelenlétére, valamint a külpolitikai szempontokra. Számos szakcikk, tanulmány szerzője, szakmai tudományos fórumok tagja.

„A magyar–lengyel barátság erejének legnagyobb vizsgája éppen a második világháború volt, amikor Magyarország és a megszállt Lengyelország ellentétes oldalakon álltak. Magyarország annak ellenére, hogy a Harmadik Birodalom oldalán vett részt a háborúban, megőrizte a lengyel nemzet iránti hagyományos barátságát és a lengyelek ezreinek nyújtott segítségét, illetve menedéket, akik a német–szovjet agresszió után a Duna mentén találtak otthonra a háború alatt. A barátságot azonban 1944 eseményei tették igazán próbára. A magyar katonák, akik a németekkel együtt a keleti fronton harcoltak a szovjetek ellen, visszavonulva részben lengyel földre értek. Kezdetől fogva kapcsolatot tartottak a lengyel partizánokkal és civilekkel. A németek igyekeztek szétzilálni a hagyományosan jó magyar–lengyel kapcsolatokat és be akarták vetni a magyar honvédeket a Lengyel Földalatti Állam, a német megszállók ellen irányuló legnagyobb vállalkozás, vagyis a varsói felkelés ellen. A magyarok nemcsak hogy nem vettek részt a felkelés leverésében, hanem számos módon segítettek is a lengyeleket. A könyv, amit az olvasó a kezében tart, a segítőkész magyar katonákról szól.

Ez a monográfia Lengyelországban és Magyarországon több éven át folytatott kutatás eredménye. A magyar fordításhoz a második lengyel kiadás javított és bővített változatát vettük figyelembe. A Magyarok a varsói felkelésben 2015 szeptemberében jelent meg Lengyelországban, és a könyvet nagy érdeklődéssel, elismeréssel fogadták. Ez tette lehetővé, hogy a magyar–lengyel barátság eddig kevésbé ismert részletét a szélesebb olvasóközönség is megismerhesse. A szerző több díjat és kitüntetést kapott munkájáért. 2016 tavaszán, a 2016–2017-ben zajló Magyar Kulturális Évad alkalmából, a könyv második kiadása is megjelent Lengyelországban.”

Maria Zima: Magyar katonák és a varsói felkelés

Maria Zima

Magyar katonák és a varsói felkelés

9 789637 097881

Ár: 4730 Ft

Maria Zima

Magyar katonák és a varsói felkelés

A fordítás az alábbi kiadás alapján készült:
Maria Zima: Węrzy wobec Powstania Warszawskiego.
Pruszków, 2016.

Fordította:
Mitrovits Miklós

A szöveget az eredetivel egybevetette:
Kovács István

Maria Zima

Magyar katonák és a varsói felkelés

HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum
2018

A kiadásért felel:
Dr. Kovács Vilmos ezredes,
a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum parancsnoka

A magyar nyelvű kiadás szakkifejezéseit ellenőrizte:
Ravasz István
Számvéber Norbert

Szerkesztette:
Fodor Veronika

A borítót tervezte:
Hamvas Annamária

© Maria Zima, 2018
© Mitrovits Miklós, 2018
© HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2018

ISBN 978-963-7097-88-1

A kötetet gondozta Line Design Kft.

TARTALOM

Bevezetés	7
A háború viharában	13
A Varsó Körzetben és a Honi Hadsereg Varsói Területén állomásozó magyar egységek 1944-ben	27
A II. tartalékhadtest	29
Az I. lovashadosztály	37
A magyar haderő hazatérése	47
A magyar segítségnyújtás ügyében folytatott tárgyalások a varsói felkelés alatt	51
Kísérlet a katonai együttműködés kialakítására a magyarokkal 1944 augusztusa előtt	51
Hivatalos tárgyalások	56
Helyi tárgyalások	75
A katonai segítségnyújtás formái	89
Magyar katonai segítség a varsói felkelés számára	89
Magyar önkéntesek a varsói felkelésben	104
A varsói felkelés alatt elesett magyar katonák sírjai	113
Befejezés	143
Rövidítések	145
Források, irodalom	146
Levéltári források	146
A szerző interjúi.....	150
Kiadott források.....	150
Feldolgozások, tanulmányok, cikkek	153
Internetes források	160

BEVEZETÉS

A lengyel–magyar barátság példátlan jelenség a nemzetközi kapcsolatok történetében. Nem véletlen, hogy 2007-ben a lengyel Szejm és a magyar Parlament március 23-át a magyar–lengyel barátság napjává nyilvánította. A két nép nemegyszer harcolt együtt közös eszmék jegyében a szabadságért. E barátság jól vizsgázott a legnehezebb pillanatokban. A hasonló geopolitikai meghatározottság, a dinasztikus kapcsolatokból eredő szövetség, a hasonló belső gondok és a közös ellenségek egyesítették a lengyeleket és a magyarokat. A kétoldalú kapcsolatok lényegét Stanislaw Worcell XIX. századi lengyel politikai aktivista foglalta össze a legtalálóbban: „Magyarország és Lengyelország két örök életű tölgy, melyek külön törzset növesztettek, de gyökereik a föld alatt messze futnak, összekapcsolódtak és láthatatlanul egybefonódtak. Ezért egyiknek léte és erőteljessége a másik életének és egészségének feltétele.”¹

A magyar–lengyel együttműködés a két nép államiságának születésétől létezik. Magyarország és Lengyelország a kereszténység felvétele után szinte együtt lépett az európai színtérre. A kapcsolatok felvételét megkönnyítette a Kárpáton húzódó természetes határ. Gyakran fogtunk össze a fenyegető német vagy török veszéllyel szemben. Már III. Ferdeszájú Boleszló és Könyves Kálmán németellenes szövetséget kötött. Természetesen voltak érdekellentétek Magyarország és Lengyelország között, amelyek időnként konfliktusokhoz vezettek, mint a középkorban a Halicsért vívott harcok vagy éppen Luxemburgi Zsigmond lengyelelles tevékenysége, de az összekötő kapcsolatokból sokkal több volt. Nem meglepő, hogy a politikai házasságok gyakran perszónalunióhoz is vezettek. A lengyel trónon ült Nagy Lajos (Lengyelországban Anjou Lajosként ismert) és lánya, Szent Hedvig, Lengyelország patrónusa, aki hozzájárult a lengyel állam újjáépítéséhez. Sőt, végrendeletében meghagyta, hogy javait oktatási célokra használják, így neki köszönhetően sikerült újjáalapítani a Krakói Egyetemet halála után egy évvel (1400). A török fenyegetés szintén egyesítette a két államot, bár I. Ulászló (a lengyel történelemben III. Ulászló) odaveszett az 1444-es várnai csatában. A török hódítás idején fontos központtá vált Erdély és fejedelme, Báthory István, miután királlyá választották, a Nemesi Köztársaság egyik legkiválóbb uralkodója lett. A Báthory-korszak után a közös kapcsolatok bővültek, mivel a magyar állam az egyre erősebb Habsburg–Oszmán elnyomás alá került.² Ezen időszak a kialakult helyzettel elégedetlen lengyelek és magyarok összefogásának kora.

Akadtak konfliktusok is, amelyek abból adódtak, hogy Lengyelország másfépp viszonyult a Habsburgokhoz. A tetőpont II. Rákóczi György erdélyi fejedelem svéd támogatással indított lengyelországi hadjárata volt 1657-ben. A Nemesi

¹ Worcell 1920. 10. o.

² Felczak – Fischinger 1979. 33. o.

Köztársaság aranykora után, a XVII. században, számos háború dúlta fel a lengyel földeket, ami a lengyel állam jelentős meggyengüléséhez vezetett. Ezt a helyzetet használta ki II. Rákóczi György, aki a radnóti szerződésben megállapodott a svédekkel a Nemesi Köztársaság felosztásáról. 1657-ben benyomult a Lengyel Királyságba, de végül a svédek magára hagyták és Jerzy Lubomirski seregei kapitulációra kényszerítették. Lubormirskit még ebben az évben a Lengyel Királyság alhetmanjává nevezték ki. Egy idő után Lengyelország és Magyarország újra szövetségesekké váltak – ezúttal a Habsburgok ellen. II. Rákóczi Ferenc Habsburg-ellenes szabadságharcának (1703–1711) leverése után Lengyelország a felkelők menedékhelyévé vált. A magyarok pedig jó fél évszázad múlva támogatták a bari konföderációt (1768–1772), azaz a katolikus hit és az állami függetlenség védelme céljából szövetkezett lengyel nemességet, amely nem akart beletörődni abba, hogy Oroszország mind nagyobb befolyásra tesz szert a Nemesi Köztársaságban.

A XIX. században teljesedett ki igazán a magyar–lengyel barátság. Miután a lengyel állam a felosztások nyomán 1795-ben megszűnt, a magyarok szóval és tettel támogatták lengyel testvéreiket, mind az 1830/31-es (novemberi), mind az 1863/64-es (januári) szabadságharc idején. Az Európában végigsöprő forradalmi megmozdulások elérték a Habsburgok által kormányzott Magyarországot is. A lengyelek részt vettek a magyarok szabadságharcában. Két tábornok vált a közös harc jelképévé: Józef Wysocki és Bem József, utóbbi egyik szárnysegédje Petőfi Sándor volt. Az 1848-as és az 1956-os magyar forradalmak ma is a magyar–lengyel barátság szimbólumai. A szovjetek által vérbefojtott 1956-os magyar forradalom alatt, a – második világháború éveiben nyújtott segítségért hálás – lengyelek nem csak a szolidaritásukat fejezték ki a harcoló magyarok iránt, hanem hatalmas segítséget is nyújtottak nekik: tömegesen adtak vért és gyógyszert és a legfontosabb létszükségleti cikkeket gyűjtötték.

Ugyanakkor hangsúlyozni kell, hogy a magyar–lengyel barátság erejének legnagyobb vizsgája éppen a második világháború volt, amikor Magyarország és a megszállt Lengyelország ellentétes oldalakon álltak. Magyarország annak ellenére, hogy a Harmadik Birodalom oldalán vett részt a háborúban, megőrizte a lengyel nemzet iránti hagyományos barátságát és a lengyelek ezreinek nyújtott segítséget, illetve menedéket, akik a német–szovjet agresszió után a Duna mentén találtak otthonra a háború alatt. A barátságot azonban 1944 eseményei tették igazán próbára. A magyar katonák, akik a németekkel együtt a keleti fronton harcoltak a szovjetek ellen, visszavonulva részben lengyel földre értek. Kezdetől fogva kapcsolatot tartottak a lengyel partizánokkal és civilekkel. A németek igyekeztek szétzilálni a hagyományosan jó magyar–lengyel kapcsolatokat és be akarták vetni a magyar honvédeket a Lengyel Földalatti Állam, a német megszállók ellen irányuló legnagyobb vállalkozás, vagyis a varsói felkelés ellen. A magyarok nemcsak hogy nem vettek részt a felkelés leverésében, hanem számos módon segítették is a lengyeleket. A könyv, amit az olvasó a kezében tart, a segítőkész magyar katonákról szól.

Ez a monográfia Lengyelországban és Magyarországon több éven át folytatott kutatás eredménye. A magyar fordításhoz a második lengyel kiadás javított és bővített változatát vettük figyelembe. A *Magyarok a varsói felkelésben* 2015 szeptem-

berében jelent meg Lengyelországban, és a könyvet nagy érdeklődéssel, elismeréssel fogadták. Ez tette lehetővé, hogy a magyar–lengyel barátság eddig kevésbé ismert részletét a szélesebb olvasóközönség is megismerhette. A szerző több díjat és kitüntetést kapott munkájáért. 2016 tavaszán, a 2016–2017-ben zajló Magyar Kulturális Évad alkalmából, a könyv második kiadása is megjelent Lengyelországban.

A kötet a szerző egyetemi szakdolgozatán alapul, amelyet Wiesław Jan Wysocki professzor vezetése alatt kitüntetéssel védett meg 2013-ban a varsói Stefan Wyszyński Bíboros Egyetemen. A diploma átvétele után a magyar kormánytól kapott ösztöndíjat, hogy Budapesten folytathassa levéltári kutatásait. A szerző a Varsói Felkelés Múzeumában történész hallgatóként végzett önkéntes munkája alatt kezdett érdeklődni a téma iránt. Egy interjú készítése során, Stanisław Hochtól szerzett tudomást arról, hogy a magyarok milyen barátságosan viselkedtek egy vilánytelep dolgozóival, illetve a mellette álló bérház civil lakóival. Ez a történet a könyv utolsó fejezetében olvasható. A szerző a kutatás sikere céljából kezdett el magyarul tanulni.

A könyv lengyel, magyar és német levéltári források, illetve a még élő szemtanúk visszaemlékezései alapján született. A témával kapcsolatban különösen értékesnek bizonyultak a budapesti HM HIM Hadtörténelmi Levéltárban, a Varsói Felkelés Múzeuma Oral History Gyűjteményében, a varsói Újkori Iratok Levéltárában és a Lengyel Vöröskereszt Archívumában őrzött dokumentumok, valamint a történelem még élő lengyel és magyar tanúinak visszaemlékezései. Kulcsfontosságúak voltak a magyar parancsnokok, többek között Lengyel Béla, Szabadhegy István, Schell Zoltán, Lázár Sándor, Tomka Emil, illetve a magyarokkal folytatott tárgyalásokon részt vett lengyel katonák, különösen Jan Stepien és Tadeusz Dzierżykray-Rogalski naplói és visszaemlékezései.

Mindeddig sem Lengyelországban, sem Magyarországon nem jelent meg összefoglaló munka a varsói felkelés alatt Varsónál állomásozó magyar honvédekről és tevékenységükről. Az e témát érintő eddigi feldolgozások mindkét országban a XX. század '70-es és '80-as éveiben jelentek meg, amikor sem a varsói felkelést, sem a magyarok részvételét nem lehetett teljességében bemutatni. Lengyelországban a kommunizmus alatt, különösen a kezdeti években, megtagadták a tiszteletet a Honi Hadsereg német megszállók ellen harcoló katonáitól, akiket banditáknak bélyegeztek. Hazafias kiállításukért és a Moszkvát kiszolgáló kommunistákkal szembeni ellenállásukért sokakat meghurcoltak. Magyarországon pedig a magyar segítségnyújtásban inkább az antifasiszta ellenállást, mint a magyar–lengyel barátságot látták. Bár a téma a kommunizmus bukása előtt több, második világháborút érintő feldolgozásban megjelent, de róla csak 1989 után lehetett megalapozott tudományos diskurzust folytatni. Ugyanakkor meg kell említeni azokat a munkákat is, amelyek komplexebb módon mutatták be a témát Lengyelországban és Magyarországon. Közéjük tartozik Godó Ágnes *Magyar–lengyel kapcsolatok a második világháborúban* című könyve, Lagzi István lengyel nyelven írt *Tanulmányok a haladó és internacionalista magyar–lengyel kapcsolatok történetéből* című tanulmánya, valamint számos olyan feldolgozás, amelyek a magyar katonák keleti fronton folytatott harcairól szólnak, többek között a Bene János, Szabó Péter, Ungváry Krisztián, dálnoki Veress Lajos szerkesztésében megjelent *Magyarország honvédelme a*

II. világháború előtt és alatt (1920–1945), illetve Stanisław Okęcki *Külföldiek a lengyel ellenállási mozgalomban*, valamint Vállat vállhoz vetve. Az 1939–1945 közötti lengyel ellenállási mozgalomban részt vett külföldiek visszaemlékezései című munkái. Az újabb lengyel feldolgozások közül ki kell emelni Mieczysław Ostoi-Mitkiewicz *A háború bűn. A II. világháború alatti magyar–lengyel barátság példái* című kiváló könyvét, illetve a Varsói Felkelés legvéresebb összecsapását – jaktoróvi csata – feldolgozó monográfiát, Szymon Nowak *A Kampinosi erdő – Jaktorów 1944* című művét, valamint azokat a tanulmányokat, amelyek a magyarok magatartását érintik 1944 nyarán, például: Gömöri György *Magyar–lengyel tárgyalások a varsói felkelés megsegítésére*, Szakály Sándor *A magyar királyi II. honvéd tartalék hadtest és seregtestei a megszállt lengyel területeken (1944)*.³

A Honi Hadsereg (Armia Krajowa) Varsói Területén található magyar sírokkal foglalkozó fejezethez értékes feldolgozás volt a *Béke poraikra...*, illetve a második világháború frontjain elesett magyar honvédek neveit tartalmazó úgynevezett veszteségi kartonok, amelyeket a Hadtörténeti Levéltár és Irattár részét képező Központi Irattárban őriznek, valamint megtalálhatók a Honvédelmi Minisztérium www.hadisir.hu oldalán. Mindezt kiegészítik azok az információk, amelyeket a Lengyel Vöröskereszt gyűjtött össze a magyar honvédek exhumálásairól.

Figyelembe véve a nagyhatalmak varsói felkeléssel szemben tanúsított passzivitását, a német hadsereg parancsainak engedelmeskedni köteles magyar katonáknak így jóval kevesebb lehetőségük volt a lengyeleknek segíteni, ezért magatartásuk elismerést érdemel. Tudni kell, hogy a német felettesek a magyar honvédek minden lengyelbarát megnyilvánulását engedetlenségként kezelték. Ugyanakkor a szerző igyekezett valóságosan bemutatni a korabeli magyar–lengyel kapcsolatot a nemzetközi politikai helyzet, Magyarország belpolitikai helyzete, valamint a Horthy Miklós kormányzó vezette egyensúlypolitika kontextusában, ahogy a lengyel reményeket is a magyarokkal folytatott tárgyalásokat illetően. A varsói felkelés idején a lengyelek számára nyújtott magyar segítség – értve ez alatt mind a tábornoki kar, mind a sorkatonák nemes és segítő magatartását a Honi Hadsereg katonái és a civilek irányában – a második világháború alatti nehéz és fájdalmas magyar történelem fényesebb oldalát mutatja.

Mindenekelőtt köszönettel tartozom a könyv írása során kapott önzetlen segítségért és szíves pártfogásért. A magyar kiadásért dr. Kovács Vilmos ezredes, parancsnoknak, a budapesti Hadtörténeti Intézet és Múzeumnak (különösen dr. Bonhardt Attila igazgatónak és dr. Kincses Katalin Mária főszerkesztőnek, a magyar nyelvű kiadás lektorainak, Ravasz Istvánnak és Számvéber Norbertnek, valamint minden segítő levéltárosnak), a fordításért dr. Mitrovits Miklósnak, a fordítás lektorálásáért dr. Kovács Istvánnak. Köszönettel tartozom a Honvédelmi Minisztérium Társadalmi Kapcsolatok és Háborús Kegyeleti Főosztályának, Magyarország varsói Nagykövetségének, a varsói Magyar Kulturális Intézetnek (különösen dr. Tischler János igazgatónak), a nyíregyházi Jósa András Múze-

³ Magyar nyelven a varsói felkelés eseményeiről lásd bővebben: Norman Davies: *A varsói felkelés. „A ’44-es varsói csata”*. Budapest, 2008., illetve Lesław M. Bartelski: *A varsói felkelés 1944*. Budapest, 1976.

umnak (dr. Bene János igazgatónak), a budapesti Országos Széchényi Könyvtárnak, a Varsói Egyetem Hungarisztika Tanszékének, illetve a szakdolgozatom témavezetőinek, Wiesław Jan Wysocki professzornak és Janusz Odziemkowski professzornak, a Varsói Felkelés Múzeuma Levéltárának (különösen dr. Zbigniew Osińskinek és Tymoteusz Pruchniknak), a varsói Újkori Iratok Levéltárának, a Lengyel Vöröskeresztnek, a varsói Stefan Wyszyński Bíboros Egyetem Levéltárának és az alábbi személyeknek: Janusz Bublewski, Csúcs Lászlóné Halina, Jerzy Dippel, Domszky Edit, Elek István, Krystyna Engelmayer, Paweł Gajzler, Gedeon Márta, Waldemar Gliński professzor, Stanisław Hoch, dr. Kapronczay Károly, Mariusz Koszuta, Oska Koszutski, Janina Kowalska, Elżbieta Kubek, Alicja Lipińska, Stanisław Maliszewski, Stanisław Markowski, Maciej Mikulski, dr. Molnár Imre, Nagy Péter, Henryk Ochman, Dariusz Palczewski, Grzegorz Przybysz, Tadeusz Radko, Tadeusz Russ, Paweł Sembrat, Aleksandra Sękowska, Agnieszka Stawicka, Jarosław Stryjek, dr. Jacek Emil Szczepański, dr. Mikołaj Szczepkowski, Szilágyi Szabolcs, dr. Varga Endre, Ryszard Witkowski, Andrzej Żurawski. Végül pedig a családomnak a türelemért és kitartásért.

A HÁBORÚ VIHARÁBAN

Lengyelország és Magyarország az első világháborút lezáró békerendszer következtében egymástól gyökeresen eltérő helyzetbe került. Míg Lengyelország a 123 évig tartó felosztottság után visszaszerezte függetlenségét, Magyarország a trianoni szerződés nyomán elveszítette területe kétharmadát és mintegy 3,3 millió magyar nemzetiségű állampolgár maradt az új határokon kívül. A béke lényegében Magyar Királyság felosztását jelentette. A hatalmat gyakorló Horthy Miklós kormányzónak olyan szövetségesekre volt szüksége, akik segíthették az elveszített területek visszaszerzését. A harmincas években ez a szövetséges pedig Németország lett. A németiség iránti rokonszenvet nagymértékben az Osztrák–Magyar Monarchia emlékezete táplálta. A németbarát irányvonal ellenére a magyar kormány erősíteni igyekezett a magyar–lengyel kapcsolatokat is, ez főként Teleki Pálnak, a lengyelek odaadó barátjának volt köszönhető. Felmerült a közép-kelet-európai államok szövetségének terve is. Ez azonban Románia és Csehszlovákia Magyarországgal szembeni ellenséges magatartása miatt megvalósíthatatlannak bizonyult.

A magyar politikai vezetés megtapasztalva a Tanácsköztársaságot megértette, milyen fenyegetést hordoz a bolsevizmus, ezért 1920-ban úgy döntött, hogy katonai segítséget nyújt a lengyeleknek a lengyel–bolsevik háborúban. A magyarok főleg a Weiss Manfréd Művekben gyártott tüzérségi lőszer és puskatöltényt szállítottak a lengyel hadsereg részére. A lőszerszállítmány Skierniewicébe érkezett.⁴ A magyaroknak nagy szerepe volt abban is, hogy a Franciaországból és Görögországból küldött fegyverek eljussanak Lengyelországba. A magyar segítség ennél is nagyobb lehetett volna, mivel a magyar katonák szerettek volna a harcolni is a lengyelek oldalán. Azonban az erről folytatott tárgyalások sikertelenül végződtek, mert Románia és Csehszlovákia nem engedélyezte, hogy területükön a magyar katonák átvonuljanak. A Kisantant államainak félelmei abból a meggyőződésből fakadtak, hogy a magyarok segítségéért a lengyelek majd komolyan képviselik a Trianonban elveszített területek revíziójának ügyét. A magyar segítség nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy a varsói csata a lengyel hadsereg győzelmével ért véget, és ez megállította az Európa ellen vonuló bolsevikokat.

Az első világháború után kialakult kétoldalú kapcsolatok rendeződésében a leglényegesebb tényező a közös határ visszaállítása volt. Ezért Lengyelország és Magyarország összehangolt politikát folytatott Csehszlovákiával szemben. A felek osztották azt a nézetet, hogy Szlovákia kiszabadítása a cseh járomból hozzájárul majd a területszerzéshez is.⁵ A közös határnak köszönhetően már a német–lengyel háború kirobbanása után körülbelül 150 000 lengyel menekült érkezhett magyar földre, a futárok pedig szabadon közlekedhettek a konspirációban működő Lengyel

⁴ Kaczor 2009. 236. o.; Varga 2010. 369–376. o.; Divéky 1939. 26–27. o.

⁵ Mitrovits 2015.

Földalatti Állam és az emigrációban lévő Lengyel Kormány között. A közös határ azt is lehetővé tette – a magyar kormány tudtával –, hogy a lengyel katonák nyugatra szökjenek, a 10. lovas-gépesített dandárral az élen, amelyet Stanisław Maczek tábornok irányított, és amely derekasan harcolt a franciákkal együtt, majd a lengyel 1. páncélos hadosztály kötelékében támogatta a szövetséges erőket nyugaton.

1939. augusztus 23-án megpecsételődött Lengyelország sorsa, amikor a Szovjetunió és a Harmadik Birodalom között megszületett a Molotov–Ribbentrop-paktum. Látszólag egy megnemtámadási szerződés volt, amely valójában kimondta az ítéletet Lengyelország felett, az aláíró felek ugyanis annak felosztásáról döntöttek. A lengyel–német viszony már egy ideje feszült volt. A Harmadik Birodalom egyre agresszívabb politikát folytatott a szomszédjaival szemben. Az újabb és újabb területszerzésekre az Élettér-elmélet jegyében került sor. Ennek eredménye Ausztria bekebelezése, a csehszlovákiai területek elfoglalása, illetve a Cseh–Morva Protektorátus létrehozása volt. Adolf Hitler felmondta az 1934-ben Lengyelországgal kötött kölcsönös megnemtámadási szerződést, amikor Lengyelország Nagy-Britanniával és Franciaországgal kölcsönös segítségnyújtási szerződést írt alá egy esetleges német támadás esetére. A lengyelek szövetségkeresése a németek egyre fenyegetőbb politikájából következett. Ez azonban a valóságban jó ürügy volt Hitler számára, hogy kiélezze a helyzetet. Hamarosan területi igénnyel lépett fel Lengyelországgal szemben. Követelte Gdańsk Szabad Várost, amelyért Lengyelország a múltban nem egyszer harcolt, és amely az ország északi határán erős bástyaként biztosította a kijáratot a Balti-tengerhez. Németország ezenkívül azt is követelte, hogy építsenek egy területeken átívelő autópályát a Birodalom és Kelet-Poroszország között, illetve Lengyelország csatlakozzon az Antikomintern-paktumhoz. A követeléseket Lengyelország elutasította. Józef Beck külügyminiszter már az 1939. május 5-i híres parlamenti beszédében reagált Hitler követeléseire: „Mi Lengyelországban nem ismerjük a békét minden áron fogalmát. Csak egyetlen dolog van az emberek, a nemzetek és az államok életében, ami felbecsülhetetlen. Ez a dolog a becsület.”

Hitler hivatalosan a lengyelországi német kisebbség védelmében lépett fel. Követeléseinek visszautasítása tökéletes ürügyként szolgált ahhoz, hogy azt casus belli-ként fogja fel. 1939. szeptember 1-jén megtámadta Lengyelországot. Az így ki-robbant helyi háború hamarosan lángba borította és örökre megváltoztatta a világot. A szeptember elsejei német támadás után Franciaország és Nagy-Britannia az aláírt szövetségi szerződések értelmében hadat üzent Németországnak. Sajnos azonban a hadüzeneten kívül nem szándékoztak aktívan bekapcsolódni a háborúba, ami ekkor még helyi jellegű volt. Az 1939. szeptember 12-i Abbeville-ben tartott titkos konferencián mind Franciaország, mind Nagy-Britannia lemondott Lengyelország tényleges katonai megsegítéséről. 1939. szeptember 17-én a várt nyugati segítség helyett a Vörös Hadsereg lépett lengyel földre. Ezzel vette kezdetét a kettős harapófogóba zárt lengyel lakosság kiirtása és a lengyel területek bekebelezése. Mindkét megszálló célja a lengyel állam és nemzet felszámolása volt, a legkülönbébb gaztetteket követték el a lengyel értelmiséggel, a polgári lakossággal és a katonákkal szemben. A németek a megszállt lengyel területeken haláltáborokat hoztak létre, az auschwitzi táborral az élen, amelyekben lengyelek és zsi-

dók millióit ölték meg. A szovjetek Szibériába deportálták a lengyel állam keleti részén élő lakosság egy részét és tömegesen gyilkolták meg a lengyel katonatisztek Katyńban és másutt.

A védelmi háború elvesztése után a lengyel fegyveres erőket a balti államokba, Romániába és Magyarországra evakuáltak, ahonnan sokan Nyugatra tudtak szökni, hogy újjászervezzék a lengyel hadsereget. A lengyel kormányzervek a román határ átlépése után meg voltak győződve arról, hogy az 1921-ben kötött szövetségi szerződés alapján szabadon távozhatnak Franciaországba. Ugyanakkor német és szovjet nyomásra a román kormány úgy döntött, hogy internálja a lengyel politikai és katonai vezetést. Ezért vált szükségessé, hogy az emigrációban új kormányt hozzanak létre. Az emigrációban újjáalakuló lengyel hatalmi struktúrában Władysław Raczkiewiczet köztársasági elnökké, Władysław Sikorski tábornokot miniszterelnökké és főparancsnokká nevezték ki. A kormány az első időben a francia Angers-ben, majd Franciaország kapitulációja után Londonban működött. Fő feladata az volt, hogy Nyugaton létrehozza a Lengyel Fegyveres Erőket.

Lengyelország megszállt területein a német hatalom új területi közigazgatási egységeket hozott létre. Így jött létre a Főkormányzóság, a Gdańsk–Nyugat-Poroszország tartomány, illetve nyugaton a Warta-tartomány, majd keleten a területi komisszáriátusok. A lengyel nemzet képviselői, vagyis a konspirációs keretek között működő Lengyel Földalatti Állam az emigráns lengyel kormánnyal együtt az első pillanattól kezdve harcot indított az államiság visszaszerzéséért. A lengyel állam katonai szervezetei mind az emigrációban, mind odahaza működtek. A legelsőként létrejött konspirációs szervezet a Lengyelország Győzelmének Szolgálata (Służba Zwycięstwu Polski), majd a Fegyveres Harc Szövetsége (Związek Walki Zbrojnej) volt.

Władysław Sikorski tábornok,⁶ a Lengyel Fegyveres Erők főparancsnoka, 1942. február 14-én megalapította a Honi Hadsereget (Armia Krajowa, AK). A Honi Hadsereg parancsnoka 1943 júliusától 1944 októberéig Tadeusz Bór-Komorowski tábornok volt. Az AK eleinte diverziós cselekményeket és szabotázsakciókat hajtott végre, hírszerző és kémelhárító hálózatot épített ki, valamint propagandatevékenységet folytatott. A Honi Hadsereg legfontosabb hadművelete az úgynevezett Vihar-akció (Akcja „Burza”) volt. Amikor a Vörös Hadsereg 1944 elején átlépte a háború előtti Lengyel Köztársaság keleti határát, s benyomult Volhíniába, a Földalatti Állam parancsnoksága tervet dolgozott ki az összenemzeti felkelésre vonatkozóan. 1944. július 21-én Moszkva utasítására létrejött a Lengyel Nemzeti Felszabadítási Bizottság (PKWN), melynek feladata a lengyel területek közigazgatási irányítása lett volna. A földalatti lengyel állam képviselői tudták, hogy az így kialakult helyzetben, e területek gazdáiként kell fellépniük, ha önállóságukat meg akarják őrizni, s nem akarnak szovjet fennhatóság alá kerülni. Csak taktikai együttműködést tudtak elképzelni a szovjetekkel, de ez is a Honi Hadsereg vezetőinek dekonspirálásához vezetett.

---

⁶ Tisztázatlan körülmények között halt meg egy légikatasztrófában Gibraltárnál, 1943. július 4-én, amikor a Közel-Keleten harcoló lengyel erők szemlájéről tért volna vissza.

Sztálin valódi szándékai azonban hamar kiderültek. A Honi Hadsereg keleti lengyel területeken elszántan harcoló katonáit lefegyverezték és letartóztatták. Éppen ezért meglepő a felkelés vezetőinek magatartása, hiszen olyan pillanatban hoztak döntést a felkelés kirobbantásáról, amikor lehetetlen volt az ország teljes mozgósítása. Ráadásul két nappal a felkelés kirobbantása előtt egy londoni futár, Jan Nowak Jeziorański, tájékoztatta a Honi Hadsereg Főparancsnokságát, hogy a felkelés kirobbantása után Varsó nem számíthat nagy segítségre a szövetségesek részéről.

Ennek ellenére 1944. július 30-án döntöttek a felkelés kirobbantásáról, melynek időpontját augusztus 1-jén 17 órára tűzték ki. Ez volt az úgynevezett W óra. Miután kirobbant a varsói felkelés, a Vörös Hadsereg, amely már elérte Varsó alatt a Visztula vonalát, tétlenül szemlélte a felkelők hősies küzdelmét a németekkel szemben. Sztálin elégedett volt: a németek meggyengülnek a lengyelekkel folytatott harcban, ugyanakkor biztosra vette a felkelés vereségét is. Csupán arra a pillanatra várt, amikor a Vörös Hadsereg a megszállt Lengyelország fővárosába akadálytalanul bevonulhat. A leverte varsói felkelés lehetővé tette, hogy Lublinban kizárólagos jogkörrel berendezkedjen a PKWN, amely 1944 júliusa és decembe között Sztálin utasításainak megfelelően a végrehajtó hatalmat gyakorolhatta Lengyelországban.

Ezért a Földalatti Állam képviselőinek az volt a célja, hogy a németek alól felszabadult területek teljes jogú gazdáiként fogadják a Vörös Hadsereget. Ily módon a kommunista hatalomátvételig kettős hatalom alakult ki a lengyel struktúrákban: a marginalizálódott emigráns kormány és a szovjetektől függő lublini kormány, amely lerakta a Lengyel Népköztársaság alapjait. Így Lengyelország új, ezúttal kommunista rabigában sínylődött. Ennek során azokat a lengyel hazafiakat nyomták el kíméletlenül, akik a második világháború alatt hősies harcot folytattak a lengyelség megmaradásáért és az önálló lengyel államiság helyreállításáért. Magyarország és Lengyelország történetét illetően jellemző, hogy a két országot többször is szákutcába vezette a Szovjetunió magatartása.

A győztes tábor Nagy Hármasa (Szovjetunió, Nagy-Britannia, USA) a háború alatt különböző konferenciákon döntött Európa jövőjéről. Az 1943. november 28. és december 1. között megtartott teheráni konferencián nemcsak Lengyelország új keleti – a Curzon-vonal szerint kialakított – határaitól állapodtak meg, hanem arról is, hogy a szövetségesek műveleti területeinek megfelelően Lengyelország és Magyarország a szovjet zónába kerül.

A varsói felkelés (1944. augusztus 1. és október 2. között) a legvéresebb lengyel felkelés volt a történelemben. Még ma is élénken él a társadalmi tudatban és minden évben országszerte megemlékeznek róla. A 2004-ben megnyitott Varsói Felkelés Múzeuma az egész világból több millió látogatót vonz a lengyel fővárosba. A múzeum azzal a céllal jött létre, hogy emlékeztessen: a lakosságnak soha többé ne kelljen ilyen vérfürdőt elszenvednie, s a lengyelek a jövőben ne legyenek áldozatai egy szörnyű háborúnak. A varsói felkelés máig élénk vitákat gerjeszt: érdemes volt-e kirobbantani egy olyan felkelést, amely a főváros elpusztítását, közel 200 000 ember halálát, valamint a teljes lakosság kitelepítését eredményezte.

Az is igaz azonban, hogy ezt az eseményt nem szabad pusztán a mából visszatekintve értékelni. A felkelés tanúi és résztvevői, akikkel e könyv szerzője találkozott, csaknem mindannyian azt hangsúlyozták, hogy a mindennapi rettegést és megaláztatást illetően az emberi túróképesség határain álltak a német megszállás idején. Ezért szerintük a felkelés – vérbefojtása és a főváros teljes lerombolása ellenére is – elkerülhetetlen és szükséges volt. A remény rövid pillanata adott a lengyeleknek erőt akkor, hogy kibírják a már öt éve tartó háború végéig. Éppen ezért, amikor a varsói felkelésről vitázunk, figyelembe kell venni a korabeli helyzetet is. Ugyanakkor józanul kell értékelni a felkelés vezetőinek lépéseit is. Amikor kirobbant a felkelés, akkor nem csupán a katonák, hanem a civilek is örültek, hogy végre nyílt harcot kezdenek a megszállókkal szemben. Amikor a Prudential – Lengyelország akkori legmagasabb, Európa második legmagasabb épülete – tetejére kitétték a lengyel zászlót, a varsóiak lelkesedése nem ismert határt. Évek óta első alkalommal ünnepelhették büszkén a fehér-piros nemzeti lobogót.

A felkelés vezetői és döntéshozói számítottak az angolok és Sztálin segítségére. A nyugati szövetségesek ugyanakkor elodázták a segítségnyújtást, mivel számoltak Sztálinnak a varsói felkelésről kialakított véleményével. Katonai szemmel nézve az eseményeket, sajnos joggal állapítható meg, hogy a felkelők gyengén voltak felfegyverkezve. A varsói felkelés csak akkor lehetett volna sikeres, ha valóban kirobban egy össznemzeti felkelés, és ha a lengyelek igazi segítséget kapnak a szövetségesektől. Hiszen a felkelés kirobbanása hozzájárult ahhoz, hogy a meggyengült német hadsereg jelentős erőket vessen be a lengyelekkel folytatott harcba, és így mindaz, ami Varsóban történt, felgyorsította a Harmadik Birodalom összeomlását. Sajnos a nagyhatalmak segítése jelentéktelennek bizonyult. A felkelőket csak a harc megkezdése után egy hónappal ismerték el harcoló félnek. Sztálin magatartása döntött, aki biztatta a lengyeleket a németek elleni harcra, de a valóságban jól jött neki, hogy ennek során mindkét ellensége – a lengyel és a német is – meggyengült. A varsói felkelést „kalandorságnak” nevezte és sokáig megakadályozta, hogy a szövetségesek szovjet területeket igénybe véve légi úton nyújtsanak segítséget a felkelőknek. A ledobott légi küldemények nagy része az ellenség zsákmánya lett – ahogy erről Salamon Aurél tartalékos hadnagy ír rendkívül érdekes emlékirataiban.⁷ Szovjet légi segítségre csak szeptember második felében került sor, a pontatlanul, ejtóernyő nélkül ledobott küldemények egy része megsemmisült. E tények mutatják legjobban a harcoló lengyelek tragikus helyzetét 1944 nyarán.

Amikor a németek már tudták, hogy hamarosan kitör a felkelés, július 28-án százezer, 17 és 65 év közötti lengyelt rendeltek ki, hogy a Visztula vonalának megerősítésével fogadják a várható szovjet támadásokat. A földalatti hadsereg parancsnoksága ebben egyfajta kényszerbesorozást látott (olyasfélét, amelyre 1863 elején került sor, hogy elkerüljék a legnagyobb lengyel nemzeti felkelés, a januári szabadságharc kirobbanását). Tény, hogy a varsói felkeléshez a Honi Hadsereg Varsói Kerületi parancsnoka Antoni Chruściel „Monter” ezredes⁸ alá tartozó ötven ezer lengyel katona is csatlakozott.

⁷ HL Tgy. 3.170. 99. o.

⁸ 1944. szeptember 14-én dandártábornokká léptették elő.

Mint említettem, a németek ellen harcra kelt lengyelek gyengén voltak felfegyverkezve, némelyeknek még pisztolya sem volt. Ezért a felkelés vezetősége és az emigráns kormány ismét csak – kiderült: tévesen – a szövetségesek segítségével reménykedett.

A Varsói Területet – szervezeti felépítését illetően – több alkörzetre osztották. Varsói Körzet: a Honi Hadsereg Keleti Alkörzete, Nyugati Alkörzete és Északi Alkörzete. A Honi Hadsereg Varsói Területe az északi Mława-Działkowo Kerülettől a déli Grójeci Kerületig, illetve a keleti a Siedlcei Kerülettől a nyugati Płocki Kerületig terjedt. Operatív szempontból a hadművelleti erőket Mazóviában három csoportra osztották: „Északi csoportra”, „Belvárosi csoportra”, valamint „Déli csoportra”. Magát a Varsói Kerületet is körzetekre osztották:⁹ I. körzet (Belváros): Óváros, Belváros; II. körzet (Żoliborz): Bielany és Marymont; III. körzet (Wola); IV. körzet (Ochota); V. körzet (Mokotów); VI. körzet (Praga); VII. körzet (Varsói járás) – magába foglalta a Varsó környéki településeket, amelyeket kilenc övezetre osztottak, mint például I. övezet „Marianowo-Brzozów”, II. övezet „Celków”, III. övezet „Dęby”, VI. övezet „Helenów, végül VIII. önálló körzet (Okęcie).

Annak ellenére, hogy a németek harci lehetőségeihez viszonyítva rendkívül egyenlőtlenek voltak az esélyek, a felkelők eleinte sikereket értek el, és sokáig ki tudtak tartani. A német parancsnokságot meglepte, hogy a felkelők 63 napig ki tudtak tartani. Maguk a felkelők úgy gondolták, hogy erejükből csak néhány napos harcra futja. A harcok nagy része Varsóban zajlott, de aktivizálódtak a Honi Hadsereg környékbeli körzeteinek katonái is. Hősiesen küzdött a németek ellen a Kampinosi Csoport is, amely kitűnően támogatta a fővárosban folyó harcokat, mialatt az „Északi csoport” egységei kétszer (augusztus 20-ról 21-ére, illetve 21-éről 22-ére virradó éjszaka) megpróbálták támogatni az Óvárosban lévő egységeket. Ezzel a céllal intéztek támadást – sikertelenül – a Gdański pályaudvar ellen. Leghamarabb Praga kapitulált. Sokáig folyt a harc az Óvárosban, ahol minden téglalengyel vértől piroslott, és a túlélők nehéz körülmények között, a csatornákon át jutottak el a Belvárosba vagy Żoliborzba. Az Óváros eleste után a varsói felkelés győzelmi esélyei szertefoszlottak. A legtovább – szeptember 23-ig – a Czerniaków-hídfőért (Przyczółek Czerniakowski), illetve Mokotówban és Żoliborzban folytak a harcok. A szovjetek ahelyett, hogy segítettek volna a lengyeleknek kijutni a Visztulához, tétlenül szemlélték hősies küzdelmüket és a németek által elkövetett tömeggyilkosságokat, s csak szeptember közepén nyomultak be Varsó Visztulán túli elővárosába, Pragába.

Wolában több napos tömegmészárlásra került sor, melynek néhány tízezer lakos esett áldozatul. A felkelők kezdeti sikerei ellenére, mint például Powiśleben az elektromos művek, vagy az Óváros, a Belváros és más kerületek elfoglalása volt, szakadatlan gránátzáporban, puskatűzben élő emberek mindenben hiányt szenvedtek. A tízezerszámra gyilkolt, legszörnyűbb gaztetteknek kiszolgáltatott lengyelek apránként veszítették el hitüket. A Belvárosban barikádokat emeltek és védtek a stratégiai fontos pontokat, hogy ellenőrzésük alatt tarthassák a Jeruzsá-

⁹ A kerületek parancsnokaikkal és egységeikkel lásd: *Davies* 2008. 859–860. o.

lemi fasornak hívott főútvonalat. Nagy siker volt a Lengyel Telefon Részvénytársaság (PAST) épületének elfoglalása, ahol sok hitleristát ejtettek foglyul. A hősi és harc ily nehéz pillanataiban az öröm és a remény apró szikráit jelentették a magyar katonákkal való találkozások.

A fegyverletétel nem csupán a felkelés kudarcát jelentette. Az Ozarów Mazowieckiben 1944. október 2-áról 3-ára virradó éjszaka aláírt kapitulációs egyezményben a németek elismerték a Honi Hadsereget harcoló félnek. Ugyanakkor Varsó lakosságát kitelepítették. A kitelepítést már a felkelés elején megkezdték a Varsó környéki Pruszkówban létrehozott átmeneti táborba.

*

Ami Magyarországot illeti, a második világháború előtt az ország vezetése arra számítva, hogy a Trianonban elveszített területeket a Harmadik Birodalom segítségével szerezheti vissza, Hitler szövetségesévé vált. Igaz, eleinte Magyarország távol tudta magát tartani a háborútól, miközben a bécsi döntések révén visszakapta területének egy részét, többek között Erdély többségében magyarok által lakott felét is, ugyanakkor hamarosan kiderült, hogy jóval nagyobb háborús árat kell fizetnie a kapott haszonnál. Teleki miniszterelnöknek, aki nem tartozott a háborús részvétel nyílt hívei közé, egyre több ellenlábasa lett. Öngyilkossága Magyarország második világháborús helyzetének tragikumát beszédesen bizonyítja. A miniszterelnök nem tudta elfogadni aényt, hogy az ország a hitleri Németország hivatalos szövetségesévé vált, amikor megtámadta Jugoszláviát. Teleki halála a lengyeleket is érintette: az 1941. április 2-áról 3-ára virradó éjjel elveszítették a lengyel ügy egyik odaadó pártfogóját. Amikor 1941 elején a budapesti lengyel követség megszűnt, Teleki a következőket mondta az 1936 óta hivatalban lévő Leon Orłowski követnek: „Ön nyugodtan elhagyhatja Magyarországot, ettől a pillanattól kezdve én leszek a lengyel konzul.”¹⁰ De Horthy kormányzó sem volt közömbös a lengyel menekültek sorsa iránt, erről is Orłowski ír az 1952-ben a párizsi *Kultura* lapjain megjelent visszaemlékezésében.¹¹

Tény, hogy a háború kezdetétől Magyarország segítette a lengyeleket. A magyar kormány és a társadalom hangsúlyozta, hogy Lengyelország ellen – a több évszázados barátságra való tekintettel – nem fog harcolni. A magyarok lengyelbarát magatartását nem mindig nézték jó szemmel a németek. Közvetlenül a háború kitörése előtt Csáky István magyar külügyminiszter (1938–1941) kijelentette: „Magyarország semmilyen esetben sem fog fegyvert Lengyelország ellen”.¹² A magyar kormány még 1939 márciusában is reménykedett, hogy a német–lengyel konfliktus elkerülhető lesz. Tudták ugyanis, hogy kényelmetlen helyzetbe kerülnek a Harmadik Birodalom és a hagyományosan baráti Lengyelország között.

Csáky ugyanakkor fenntartotta a lengyelbarát vonalat, s 1939. április 27-i levelében így írt Villani Frigyes római magyar követnek: „Ha a németeket szó nél-

---

¹⁰ Idézi: Csapláros 1986. 228. o.

¹¹ Orłowski 1952. 122–123. o. Magyarul lásd: Orłowski 1985. 35–62. o.

¹² Felczak – Fischinger 1979. 71. o.

kül vagy esetleg tiltakozással beengednénk, hogy rajtunk keresztül harcoljanak Lengyelország ellen, itt forradalom törne ki, és egy olyan morális letörés következne be, hogy önbizalmunkat elvesztve, még a németek által támogatott szlovákokkal szemben is a legelőnytelenebb helyzetbe kerülnénk.”¹³ Ugyanakkor nem csupán a magyar részvételt, hanem a Magyarországon keresztül vezetett német támadás lehetőségét is elutasította: „...a fegyveres akcióban Lengyelország ellen sem közvetve, sem közvetlenül részt venni nem vagyunk hajlandók. A »közvetve« alatt azt a támadási formát értem, hogy minden olyan követelés, hogy a német csapatok gyalog vagy járművekkel, vagy vasúton Magyarország területén áthaladjanak Lengyelország megtámadására, vissza lesz utasítva. Ha a németek erre erőszakot helyeznek kilátásba, kategorikusan ki fogom jelenteni, hogy fegyverre fegyverrel válaszolunk. Aki Magyarország területére engedélyünk nélkül beteszi a lábát, azt ellenségnek tekintjük.”¹⁴ Végül Csáky pontosította Magyarország álláspontját, amikor József Beck lengyel külügyminiszter erre megkérte és 1939. július 13-án megerősítette, hogy „...ha nem várt esetben a német–lengyel konfliktus világháborúvá fajulna, Magyarországnak teljesen szabad keze van.”¹⁵ A magyar kormány elhatározta, hogy amennyiben Lengyelországot fegyveresen megtámadják, szabotálni fogja a lengyelek elleni német tevékenységeket. Nem fogja megengedni a németeknek, hogy a magyar–lengyel határ felől is támadják Lengyelországot. Végül így is történt, amikor a szeptember 8-áról 9-ére virradó éjszaka Joachim von Ribbentrop német külügyminiszter ilyen kéréssel fordult magyar partneréhez.¹⁶ Az akkori olasz külügyminiszter, Galeazzo Ciano szeptember 9-én jegyezte fel híres és Adolf Hitler későbbi tevékenységének megfelelő szavakat: „De azt hiszem, ezt a visszautasítást a németek nem fogják elfelejteni és elérkezik az ideje annak, amikor a magyaroknak ezért fizetniök kell.”¹⁷ Ugyanakkor Teleki Pál már júliusban megírta Hitlernek, hogy „Magyarország, amennyiben az adott körülményekben nem áll be komoly változás, erkölcsi meggondolásból nincs abban a helyzetben, hogy hadműveletekbe kezdjen Lengyelország ellen.”¹⁸ Ráadásul a magyar kormány augusztus végén Hory András varsói magyar követten keresztül jelezte a lengyel kormánynak, hogy a németek támadásra készülnek.¹⁹

Magyarország lengyelbarát politikája a második világháború kirobbanása pillanatától nem tetszett a németeknek. Már 1939. szeptember 17-én Ernst von Weizsäcker, a Harmadik Birodalom külügyi államtitkára közölte a magyarokkal, hogy a lengyel menekültek befogadása sérti a német érdekeket.²⁰ Csáky gyorsan megértette, hogy a lengyel kérdésben hivatalosan hintapolitikát kell folytatnia. Nem akarva még jobban feldühíteni a németeket, nem küldött jegyzéket a Fran-

¹³ A dokumentumot lásd: *Ádám – Juhász – Kerekes* 1959. 236. o.

¹⁴ Uo.

¹⁵ *Koźmiński* 1970. 333. o.

¹⁶ *Biegański* 1968. 43. o. A dokumentumot magyarul lásd: *Ádám – Juhász – Kerekes* 1959. 245. o.

¹⁷ *Ciano* 1946. 153. o.

¹⁸ *Łubczyk – Łubczyk* 2009. 8. o.

¹⁹ *Mitrovits* 2015.

²⁰ *Kapronczay* 1999. 39. o.

ciaországban megalakuló lengyel kormánynak.²¹ Szintúgy, hamar bezárta a varsói magyar diplomáciai képviselőket, amelyet 1935 óta Hory András követ vezetett.²² Másfelől azonban továbbra is működhetett a budapesti lengyel követség, de még fontosabb volt, hogy a magyar kormány lehetővé tette, hogy Magyarország területén lengyel katonai bázis működjön „Romek”, „Liszt” és „Pestka” fedőnevek alatt. Ezek rendkívül fontos szerepet játszottak az emigráns kormány és a honi ellenállás vezetői közötti összeköttetésben. Ez biztosította futárvonalakat, kapcsolati pontokat, valamint a pénz és a fegyverek eljuttatását rendeltetési helyükre. A bázist 1943 márciusától közvetlenül a Honi Hadsereg alá rendelték.²³ A másik fontos sejt az Ekspozytura (Kirendeltség) „W” volt, amely a Főparancsnokság és a Londonban felállított Vezérkar között biztosította a kapcsolatot.²⁴ Tevékenységi körébe tartozott még a határmenti diverziók végrehajtása, illetve a hírszerző és a németellenes felderítő tevékenység.²⁵ A budapesti katonai bázissal közösen óvták a lengyel futárokat. Kétségtelenül ez volt a Magyarországon működő lengyel szervezetek egyik legfontosabb feladata. Ugyanakkor a lengyel katonák kiszóktetésének megszervezésével, a lengyel konzullal való együttműködésben az Evakuációs Iroda, az „Ewa” foglalkozott. Az evakuáció 1941 nyaráig tartott. Ebben fontos szerepet játszott Jan Mazurkiewicz „Sęp” őrnagy is, aki számos lengyel konspirációs vállalkozást felügyelt magyar földön és ő irányította többek között a „Romek” Hírszerzési-Összekötő Katonai Bázist.²⁶ 1941-ig működtek a lengyel diplomáciai testületek is, majd azok megszüntetése után a lengyel ügyekkel a Lengyel Menekültek Gondozásának Ügyeit Intéző Bizottság foglalkozott, élén a londoni kormány megbízottjával, Henryk Sławikkal. Továbbá a magyar Belügyminisztériumon belül 1939 szeptemberétől id. Antall József vezetésével működött a Menekültügyi Iroda. Sławik és Antall szorosan együttműködtek egészen addig, míg 1944 márciusában Németország megszállta Magyarországot, segítettek többek között a lengyel zsidóknak is. Henryk Sławik 1944-es letartóztatása után sem adta ki magyar kollégáját, így megmentette id. Antall József életét. Őt magát Mauthausenben felakasztották. Sławik így írta le a magyaroknak a lengyel menekültekkel kapcsolatban tanúsított magatartását: „Magyarország, a mi hű barátaink földje, akik rossz és nehéz órákban nem csak befogadtak bennünket, hanem e nemes nemzethez méltó teljes bátorsággal támogattak bennünket túlélni vándorlásunk legnehezebb időszakát... E nép minden rétege, nagyok és kicsik a testvéreink voltak a bajban.” A Magyarországra menekült lengyel katonák fogadására és gondozására 1939. szeptember 22-től Baló Zoltán ezredes vezetésével felállították a Honvédelmi Minisztérium 21. (hadifoglyok és internáltak ügyei) osztályát.

A hatalmas szimpátia és segítség ellenére ugyanakkor előfordultak a magyarok között ellenséges megnyilvánulások is a lengyelekkel szemben, főképpen a népi né-

²¹ *Batowski* 1984. 37. o.

²² Lásd: *Hory* 1987.

²³ AAN AK 203/I-26, Pismo Stefana Roweckiego „Kaliny” do B[iu]letynu I[n]formacyjnego №. 71. 13. 02. 1942. k. 9.

²⁴ *Korkozowicz* 1999. 461. o.

²⁵ *Biegański* 1971. 35. o.

²⁶ *Przewoźnik* 1992. 154., 158. o.

metek (volksbundisták) között. A keleti fronton elszenvedett vereségek után a magyarok, és így a lengyel menekültek életszínvonala is jelentősen romlott. A menekültek helyzete Kállay Miklós kormánya alatt javult, miután újra munkát vállalhattak és újra tanulhattak.²⁷ A Balatonnál több táborot alakítottak ki, azonban ezek csak nevükben voltak táborok. A menekültek nagyfokú szabadságot élveztek, a fiatalok képezhették magukat, felsőfokú magyar tanintézetekben is elkezdheték vagy folytathatták tanulmányaikat. Jóval nagyobb szigor uralkodott a katonai táborokban, bár minden az adott központ vezetőjétől függött. Gyakran előfordult a katonai táborokban, hogy német nyomásra az ő híveiket tették meg vezetőnek. Ugyanakkor az is előfordult, hogy a táborokat olyan emberek vezették, mint Gunde Géza alezredes, aki odaadón képviselte a lengyel érdekeket.²⁸ Az internált katonák ügyével a Honvédelmi Minisztérium Hadifoglyok és internáltak ügyei nevű 21. alosztály foglalkozott Baló Zoltán ezredes vezetésével.²⁹

A lengyelek bárhol is voltak Magyarországon, gyorsan baráti kapcsolatokat alakítottak ki a helyi lakossággal. Eleinte a lengyelek magyarországi tartózkodását a magyar kormány és a Magyar Vöröskereszt finanszírozta, de az egyszerű polgárok is segítettek azzal, hogy a lengyelek számára lakást biztosítottak. Segített a Lengyelek Világszövetsége is, de a lengyelek támogatásából különösen aktívan vette ki a részét a magyar arisztokrácia, élükön Szapáry Erzsébet és Károlyi Józsefné grófnővel. A lengyel szervezetek, élükön a budapesti Lengyel Intézettel, 1944 márciusáig szabadon működhettek Magyarországon, és a lengyel sajtótermékek, így a *Wieści Polskie* [Lengyel Hírek] is megjelenhettek.

*

Jugoszlávia megtámadása után Magyarország teljes erővel bekapcsolódott a háborúba, és 1941 végén konfliktusba került az angolszász szövetségesekkel is. A kezdeti távolságtartó időszak után mind inkább érezhetőek voltak a németekkel való szövetség negatív következményei. Az első traumát a magyar honvédek nagy veresége jelentette. A magyar 2. hadsereg 200 000 katonáját vezényelték a keleti frontra, ahol jelentős veszteségeket szenvedtek. A gazdasági gondok is éreztették hatásukat. A katonai kudarcok a mélyülő gazdasági válsággal együtt oda vezettek, hogy a keleti fronton a honvédek már nem akartak harcolni és a vérüket ontani a német érdekekért. Ugyanakkor a németek a magyar hadsereget „golyófogóként” kezelték. A Donnál elszenvedett vereség után meggyőződtek arról, hogy a honvédek nem állnak készen a szovjetekkel vívott véres harcra, emiatt a partizánok, köztük a lengyelek ellen kell bevetni őket. Ez nem tetszett a magyar társadalomnak.³⁰ A magyar honvédek újabb részvétele a keleti front harcaiban csak a magyar hadsereg átszervezése után volt lehetséges. Ez volt Kállay miniszterelnök véleménye,

²⁷ AAN Delegatura Rządu RP na Kraj. Biuro Prezydialne-Korespondencja z Departamentami i Placówką w Budapeszcie, sygn. 202/I-52, O Węgrach, b.d., k. 64.

²⁸ *Csorba* 1999. 238. o.

²⁹ *Lubczyk – Lubczyk* 2012. 22. o.

³⁰ AAN Delegatura Rządu RP na Kraj. Departament Spraw Zagranicznych 1943, sygn. 202/XIV-7, Raport syntetyczny o sytuacji na Węgrzech, 25.08.1943. 11. o.

aki továbbra is úgy vélte, hogy részt kell venni a szovjetellenes harcokban.³¹ Adolf Hitlernek minden katonai erőre szüksége volt, hogy megakadályozza a Vörös Hadsereg újabb győzelmeit, és követelte, hogy újabb magyar csapatokat küldjenek a frontra. Magyarország először elutasította a kérést, mivel a keleti fronton harcolt már a hadosztályok 70 százaléka. Ezenkívül a magyarok óriási vérvesztéseget szenvedtek. Magyarország 1944. márciusi német megszállása után az új miniszterelnök a németbarát Sztójay Döme lett, és ezzel elhárult az akadály a Harmadik Birodalom befolyásának megerősödése előtt. Ennek bizonyítéka volt Edmund Veesenmayer budapesti nagykövetté és teljhatalmú megbízottá történő kinevezése.

Mint említettük, a magyar külpolitika meghatározó jegye a hintapolitika volt. Ennek oka abban rejlett, hogy a Harmadik Birodalommal kötött szövetség egyre nyomasztóbbá, a partneri kapcsolat teljes alávetettséggé kezdett válni. Ezért a magyar vezetés már 1942 nyarán titkos tárgyalásokat kezdett az angolszász szövetségesekkel. Hozzájárult ehhez az 1942. januári újvidéki vérengzés, amit egy német származású magyar, Feketehalmy-Czeydner Ferenc tábornok vezetésével követtek el szerbek ellen. Horthy már akkor kész lett volna szakítani Hitlerrel és átállni a szövetségesek oldalára.

A második világháború alatti magyar–lengyel kapcsolatok történetéhez tartozik, hogy éppen a lengyelek játszották a közvetítő szerepet a magyarok és a nyugati szövetségesek közötti kapcsolatfelvételnél. Az angolszászokkal folytatott tárgyalások a Don folyó mentén elszenvedett vereség után 1943-ban váltak intenzívebbé. A legfontosabb megbeszélésre 1943. szeptember 9-én került sor Isztambulban. A tárgyalások eredményeként sikerült megegyezni az angolszászokkal abban, hogy 1943. szeptember 10-én fegyverszünetet rendelnek el a felek között.³² A tárgyalások alatt szóba került az átállás és a közös németellenes harc lehetősége is. E tervek főképpen a már említett doni vereség után kerültek napirendre. A tárgyalások alatt a közvetítő Edmund Fietz Fietowicz „Kordian”, vagyis a lengyel emigráns kormány hivatalos magyar szervének, a „W” Kirendeltségnek a vezetője volt. Jogosultsága alapján kapcsolatot tarthatott a magyar kormánnyal. Néhány hónapos német fogságból 1942-ben szabadult a magyar Külügyminisztérium közbenjárására, így tovább folytathatta hivatalos és konspiratív tevékenységét egészen Magyarország német megszállásáig, amikor újra letartóztatták. Ő is a mauthauseni koncentrációs táborban vesztette életét.

Mielőtt tehát a kirobbant volna a varsói felkelés, Kállay Miklós miniszterelnök úgy kezelte a lengyeleket mint közvetítőket, akik elősegíthetik a szövetségesekhez való közeledést. Magyarország megígérte, hogy felhagy a katonai tevékenységgel, amint a nyugati szövetségesek elérik a magyar harátokat.³³ Sajnos a titkos tárgyalások egyik magyar résztvevője, Mészáros Gyula német kém volt, így Hitler gyorsan tudomást szerzett a magyarok szándékairól.³⁴ Minden jel arra mutat, hogy Horthy hitt az átállás lehetőségében. Egyébként pedig az angolszász szövetség

---

³¹ Lásd: *Kállay* 1943. 5. o.

³² *Lagzi – Piskunowicz* 1987. 69. o.

³³ *Kochanowski* 1997. 108. o.

³⁴ *Ostojka-Mitkiewicz* 2001. 23. o.

ségesek rá akarták venni, hogy tárgyaljon Sztálinnal is. Ezért kell hangsúlyozni, hogy a második világháború alatti magyar–lengyel ügyeket mindig szélesebb összefüggésben kell vizsgálni, figyelembe véve Németország és Szovjetunió, de még az angolszászok magatartását is, s így kiderülhet, hogy a látszólag egyszerű megbeszélések és kérések miért nem járhattak a kívánt eredménnyel.

A magyar társadalom többségében szertefoszlottak az illúziók, nem akartak tovább Hitler zászlaja alatt menetelni. Mindeközben a magyar lépések nem kerültek el a németek figyelmét, ami végül a Margaréta-terv megvalósításához vezetett: vagyis a német hadsereg 1944. március 19-én megszállta Magyarországot. Ez a magyarok körében felerősítette a németellenességet és aktivizálta az ellenállást. Horthy, keresve a Hitlerrel való szakítás lehetőségét, folytatta a tapogatózást a nyugati szövetségeseknél. 1944 augusztusával kormányváltásra került sor, Sztójay helyett Lakatos Géza lett az új miniszterelnök.³⁵ A kormányzó hintapolitikájában megerősödött az a nézet, hogy nincs már esély arra, hogy a németek segítségével még több történelmi magyar terület kerüljön vissza az országhoz. Ezért az angolszászokkal kötendő szövetség sokkal hasznosabbnak ígérkezett, mert megvédhette Magyarországot az orosz imperializmustól és a bolsevizmustól.³⁶ Eközben Sztálin igyekezett kihasználni Magyarország bonyolult helyzetét és kilátásba helyezte egy olyan szövetség megkötését, amely semmilyen garanciát nem adott, ugyanakkor nyílt konfliktushoz vezetett volna a németekkel. Az angolszász szövetségesek egyébként maguk taszították Magyarországot a szovjetek karjaiba. A magyarokkal folytatott tárgyalásokon hangsúlyozták, hogy a hadviselő felek jogállása és/vagy hovatarozása megváltoztatásának ügyében Magyarországnak a Vörös Hadsereggel kell megegyeznie. Mindez jól érzékelteti Magyarország helyzetének tragikumát.

A német iga lerázását a szomszédos Románia politikája is megakadályozta, amely 1944. augusztus 23-án kilépett a Tengelyhatalmak szövetségéből és átállt a szovjet oldalra. A szovjet és román hadak által fenyegetett magyar határok bonyolították Magyarország helyzetét. A német szövetség felmondása már nem volt olyan természetes és könnyű, mert meg kellett védeni az ország határait. Ideiglenesen tehát ejteni kellett a kilépési szándékokat és fel kellett venni a harcot a stratégiai területekért, a Kárpátokért és Erdélyért. E napok jelképévé az 1944. szeptember 15. és október 7. között lezajlott tordai csata vált, amelyben a magyarok – német támogatással – ideiglenesen feltartóztatták a román–szovjet támadást. A magyar és a német hadsereg kezdeti sikerei után azonban a szovjet és a román erők kerültek fölénybe. Ezért, amikor a Vörös Hadsereg Magyarország területére lépett, Horthy hajlott arra, hogy felvegye a kapcsolatot Sztálinnal. A szovjet vezető azt javasolta a magyaroknak, hogy mondják fel a szövetséget a németekkel. Ebben a javaslatban benne volt Sztálin kétszínűsége. Tudta, hogy ha Magyarország hadat üzenne Németországnak, akkor Magyarországra még rosszabb sors várt volna, mint Lengyelországra. Hitler azonban nem várta meg, míg egy újabb szövetsége kiugrik. A Sztálinnal való egyezkedés hírére 1944. október 11-én engedelmes-

³⁵ Lakatos Géza 1944. augusztus 29. és október 15. között volt miniszterelnök.

³⁶ AAN Delegatura Rządu RP na Kraj, Departament Spraw Zagranicznych 1944, sygn. 202/XIV-19, Węgry w roku 1944 [tytuł odręczny], b. d., k. 13.

ségre próbálta kényszeríteni a magyar kormányzót, és megbízta az egyik legjobban képzett emberét, Otto Skorzenyt, hogy bonyolítsa le a Mickey Mouse-akciót. Ennek lényege az volt, hogy 1944. október 15-én elrabolták a kormányzó fiát. Horthy nem hátrált meg, ezért Hitler úgy határozott, hogy erővel dönti meg Horthy hatalmát – a Panzerfaust-akció keretében. Hitler semmissé tette a Horthy által elrendelt kapitulációt és a szovjetekkel kötött fegyverszünetet. Horthy végül beadta a derekát és kiszolgáltatta magát a németek kénye kedvének a polgárháború elkerülése érdekében.

Az újabb kutatások bizonyítják, hogy milyen bonyolult és több szálon futó volt Horthy politikája. A kormányzó megpróbált maga körül kialakítani egy számára megbízható parancsnokból és politikusokból álló kört, amellyel végrehajtható lett volna a németellenes fordulat, de a határok védelme miatt tovább kellett harcolni a németek oldalán.³⁷

Végül a hatalmat Szálasi Ferenc nyilaskeresztesei vették át. Szálasi náci szellemű kormánya alatt a lengyel menekültek helyzete tovább romlott. A lengyelek ismét csak a magyar állampolgárokra számíthattak. A menekültek ügyét átvette a Nemzetközi Vöröskereszt Lengyel Szekciója Zbigniew Borówko vezetésével.³⁸

1944. december 14-én Debrecenben létrejött a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front, az Ideiglenes Nemzetgyűlés december 28-án hadat üzent Németországnak, majd pedig az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. január 20-án aláírta a fegyverszüneti megállapodást a szövetségesekkel. A szovjet–román és a német–magyar erők között heves harcok folytak Budapest bevételéért, amely a háború utolsó szakaszában ugyanolyan pusztító károkat szenvedett, mint Varsó 1944 nyarán. A harcok befejezése után Magyarország – a Három Nagy elhatározásának megfelelően – Lengyelországhoz hasonlóan szovjet bábállammá vált.

---

³⁷ Dombrády 2005. 539–545. o.

³⁸ Lubczyk – Lubczyk 2009. 26. o.

A VARSÓ KÖRZETBEN ÉS A HONI HADSEREG VARSÓI TERÜLETÉN ÁLLOMÁSOZÓ MAGYAR EGYSÉGEK 1944-BEN

Mielőtt rátérnénk a magyar katonák és a lengyel lakosság varsói felkelés alatti kapcsolatainak bemutatására, ismertetnem kell a magyar honvédek elhelyezkedését a lengyel főváros területén és a Honi Hadsereg irányítása alá tartozó Varsói Területen. A magyar katonák már jóval a varsói felkelés előtt megérkeztek a megszállt Lengyelország területére. A második világháború éveiben a különféle honvéd alakulatok az ország egész területén megfordultak és keleti végektől (Kresy) Kelet-Poroszorszáig (Mazúria és Warmia), illetve Galíciától Poznanig (a poseni erőd védelme) és Sziléziáig sok helyen állomásoztak. Lengyel területeken a magyarok mindenütt barátságosan és segítőkészen viszonyultak mind a civilekhez, mind a katonákhoz.

Már az 1939-es honvédó háborúban megjelentek magyar önkéntesek lengyel földön a Lengyel Expedíció-akció keretében.³⁹ A Szovjetunió megtámadása után pedig hosszabb időt töltöttek lengyel területeken. A magyar honvédek gyorsan kapcsolatot teremtettek a lengyel partizánokkal, és már akkor nem egyszer ellátták őket és átengedték őket őrvonalaikon. Persze előfordultak fegyveres összetűzések is a honvédek és a lengyel katonák között, különösen a felvonulási utakon, de amikor kiderült, hogy lengyelek és magyarok állnak egymással szemben, abbahagyták a harcot. A magyar honvédek magatartása ezért joggal tölthette el reménnyel a lengyel földalatti ellenállás vezetőit azzal kapcsolatban, hogy sikeres tárgyalást folytathassanak a szélesebb körű katonai együttműködésről.

A magyar katonák 1941-től hosszabb-rövidebb megszakításokkal 1944-ig állomásoztak lengyel földön. Amint a Fegyveres Harci Szövetség Főparancsnoksága (KG ZWZ) alatt működő bázis, a Szovjetunióval való összeköttetésért felelős „ADA” jelentette, a magyar egységek mozgása a megszállt Lengyelország területén 1942 áprilisában vált szembeszökővé.⁴⁰ 1942/1943 fordulójától magyar egységek állomásoztak Varsóban is, ahol a Wiejska utcában rendezték be a magyar helyőrséget. Attól kezdve, hogy a németek nyomatékos kérésére újabb és újabb magyar csapatokat küldtek a keleti frontra, 1943 őszén állandósult a magyar katonák lengyel területeken tapasztalható jelenléte. Mindenekelőtt a Keleti Határvidéken (Kresy), többek között Pokuciében és a breszti kerületben, valamint a Főkörmányzóságban, főképpen Lublin környékén.

A magyarok kivételesen szívélyes viszonyt ápoltak a lengyelekkel Kis-Lengyelországban (Małopolskában), főképpen Galíciában. Galíciában már 1944 márciusától harcok folytak. Az 1944. április 17-én Galícia területére érő magyar 1. hadsereg

³⁹ Radomski 2000. 80. o.

⁴⁰ AAN AK 203/I-27, meldunek nr 155 polskiej placówki łączności z ZSRR przy KG ZWZ „ADA” do polskiej placówki łącznikowej przy naczelnym dowództwie Armii Polskiej w ZSRR „WISŁA”, 08.05.1944, k. 177.

21. könnyűhadosztálya komoly veszteségeket szenvedett.⁴¹ Feladata a Kolomea–Ottynia–Stanislaw vonal megszilárdítása lett volna.⁴² Stanislawban és körzetében állomásozott a 16. gyaloghadosztály. 1944. május 12-ig folytak a harcok a Kolomea–Nadwórna vonalon, ott, ahol az 1. Ukrán Front állásai húzódtak. Itt állomásozott többek között a 24. gyaloghadosztály és a 27. könnyűhadosztály, illetve a 7. gyaloghadosztály is.⁴³ 1944 júniusában a honvédeket a Kutny–Nadwórna–Dolina és Sztrij vonalon helyezték el. Látható, hogy 1944-ben a stanislawi körzetben jelentős számú magyar katona tartózkodott. A hegyláncoknál a hadsereg felvonulását nem csak a Kárpátok akasztották meg, ahol május végén megjelent a 19. könnyűhadosztály,⁴⁴ hanem a Besztercei-hegyek is. A Kárpátok övezetében állomásozott a 2. hegyidandár és a 16., a 20. és a 24. gyaloghadosztály, illetve a szovjetek ellen harcba vethető magyar 2. páncélosadosztály és az 1. rohamtüzérségi osztály is.⁴⁵ De voltak magyarok a jelenlegi Szentkereszt vajdaságban, a Końskie körzetben.

A magyar egységek mozgása a megszállt Lengyelország területén tehát 1942 áprilisától erősödött fel.⁴⁶ Varsóban 1942/43 fordulójától 1944 elejéig működött magyar helyőrség.⁴⁷ Ekkor került sor a Wiejska utcai központban arra a tárgyalásra, amelyet az össznemzeti felkelést (Vihar-akció) előkészítő Lengyel Földalatti Állam megsegítéséről folytattak. A varsói felkelés szempontjából fontos erőket (a II. tartalékhadtestet és az 1. lovashadosztályt) 1944 tavaszán mozgósították. Odaérkezésük a keleti fronton elhúzódó harcokkal volt összefüggésben. A németeknek minden erőre szükségük volt, miután 1944 nyarán a Vörös Hadsereg megindította a „Bagratyion” hadműveletet.

Ennek eredményeként a szovjetek szétverték a Közép Hadseregcsoportot. A tavaszi mozgósítás után, 1944. május 1-jén a magyar VIII. hadtestet átnevezték II. tartalékhadtestté. Katonái részben Magyarországról megindultak a keleti frontra, részben kelet felől szorultak vissza, így értek el a háború előtti Lengyelország határához. Az 1. lovashadosztály pedig késő tavasszal ért el vasúton Polécia (Polesia) területére. A honvédek júliusban megindultak a Pripjaty és a Bug mocsaras övezetébe. A továbbiakban az 1. Belorusz Front elől visszavonuló huszárok útvonala a Visztula–Narew–San vonalával esett egybe és a Lublini vajdaságban, valamint Polécian vezetett át.

Elek István, a nyíregyházi Hadik András 4. honvéd huszárezred tagjának visszaemlékezése szerint a németek, látván a honvédek lengyel partizánok iránti baráti magatartását és a lengyel civileknek nyújtott segítségét, már akkor bizalmatlanul kezelték a magyarokat. A németek attól is tartottak, hogy a magyarok el-

⁴¹ Szabó – Számvéber 2009. 55. o.

⁴² Mujzer 2000. 41. o.

⁴³ Szabó – Számvéber 2009. 55. o.; Szabó 1995. 326. o.

⁴⁴ Dálnoki Veress 1974. 40. o.

⁴⁵ HL VKF 1. oszt., 7. sz. 1944, A VKF. Úr Őnagyméltósága által 14.03.1944 az LHT-ben tartandó előadásának II. része, 19. o.

⁴⁶ AAN AK 1326, sygn. 203/I-27, meldunek nr 155 polskiej placówki łączności z ZSRRR przy KG ZWZ „ADA” do polskiej placówki łącznikowej przy naczelnym dowództwie Armii Polskiej w ZSRR „WISŁA”, 8.05.1944. k. 177.

⁴⁷ Kottłataj Strzelnicki 1999. 69. o.

lenségesen fognak hozzájuk viszonyulni, ezért az egyik német motorkerékpáros fehér zászlót kitűzve közlekedett közöttük.⁴⁸

A varsói felkelés idején a főváros területén és környékén több mint harmincezer magyar honvéd állomásozott. A lengyel historiográfia Jan Stepien „Szymon” emlékirataira támaszkodva általában húszezer katonáról ír. Ugyanakkor a magyar feldolgozásokban csak a II. tartalékhadtest – benne az 5., a 12. és a 23. tartalékhadosztály – létszámát harmincezerre becsülik ebben az időszakban, és ehhez még hozzá kell adni az 1. lovashadosztály néhány ezer katonáját. Az egységek többségét az 1943-ban, a Don folyó menti vereség után kialakított Szabolcs-hadrend alapján hozták létre. Az alakulatok a hadrend alapján a következőképpen álltak össze: a budapesti 1. hadseregbe tagolódott be az 1. lovashadosztály, a székesfehérvári II. hadtestbe az 5. tartalékhadosztály, a pécsi IV. hadtestbe a 12. tartalékhadosztály és a kassai VIII. hadtestbe a 23. tartalékhadosztály.⁴⁹ 1944 májusától e három hadosztály a II. tartalékhadtestet erősítette. Kora tavasztól a VIII. hadtest átkerült Polécia területére és a pripjatyi mocsarakba, majd 1944. július végén már II. tartalékhadtestként érkezett a Honi Hadsereg Varsói Körzetébe, ahol a német hadsereg erői koncentráltak. A németek a korábbi ígéreteikkel ellentétben, miszerint a keleti fronton kivézetetett magyarok pihenhetnek a hazatérésük előtt, úgy határoztak, hogy felhasználják őket a varsói felkelés leverésére. Ugyanakkor a honvédek nem váltak hűtlenné a magyar–lengyel barátság hagyományával szemben és megtagadták a lengyelek elleni harcot.

Az 1. lovashadosztályt 1944. augusztus 20-án alárendelték a IV. SS-páncélos hadtestnek. A döntés alapján a magyar erők a német 9. hadsereg alárendeltségébe tartoztak.⁵⁰ A II. tartalékhadtest 1944. augusztus 13-án kerül a német parancsnokság alá.⁵¹ 1944. augusztus 19-ig a magyar csapatok parancsnoka Vattay Antal altábornagy volt.⁵² Az ő helyét vette át 21-én Lengyel Béla vezérőrnagy (1944. szeptember 1-jétől altábornagy).

A II. tartalékhadtest

A varsói felkelés idején a magyar egységek többsége a lengyel főváros határainak mentén volt elhelyezve, hogy erősítse a Kampinos körüli német kordont. Amint már említettük, az 5., a 12. és a 23. tartalékhadosztályok, amelyek a II. tartalékhadtest alá tartoztak, 1944-ben érkeztek ide. A II. tartalékhadtest óriási utat tettek meg Magyarországról a keleti frontra, amely többek között érintette a háború előtti Lengyelország területét is: Nagykanizsa–Balatonszentgyörgy–Székesfehérvár–Komárom–Érsekújvár–Galánta–Trencsén–Zsolna–Jablonkai

---

⁴⁸ A szerző interjúja Elek Istvánnal, Gdańsk 2012. szeptember 3. A felvétel a szerző birtokában.

⁴⁹ *Niehorster* kézirat, 107. o.; *Niehorster* 1998.

⁵⁰ *Sawicki* 2001. 49. o.

⁵¹ *Godó* 1976. 249. o.

⁵² 1930-ig a Vetter nevet viselte. Vattay Bor Jenő után vette át a parancsnoki beosztást. 1940 végétől 1942. szeptember végéig a 2. honvéd lovasdandár élén állt, majd az átszervezés után, 1942. október 1-jétől, az 1. lovashadosztály parancsnoka lett. 1944. augusztus 8-tól a II. tartalékhadtest parancsnoka. 1944. augusztus 17-től főhadsegédként a Kormányzó Katonai Irodájának vezetését vette át.

hágó–Oderberg–Katowice–Kielce–Radom–Dęblin–Łuków–Brześć Litewski–Smoleńsk–Mińsk–Homel–Briańsk–Kursk.⁵³ A hadtest a kezdettől fogva hiányosan volt felszerelve, különösen az aknavetőknél és a gránátvetőknél volt szűkében. Tekintettel arra, hogy a magyar egységek megtagadták a harcot a lengyelekkel, a főváros elővárosaiban, illetve a varsói övezet észak-keleti területein helyezték el őket. Herbert Otto Gille, a IV. SS-páncélos hadtest parancsnoka elrendelte, hogy számoljanak le a partizánokkal és légmentesen zárják le a „halálgyűrűt”. A parancsnak a magyarok nem tettek eleget.

Az 5. tartalékhadosztályt (1944. április 19-től)⁵⁴ vitéz *Szabó II. László* vezérőrnagy vezette. A hadosztályba a májusi átszervezést követően a 33., a 46. és az 53. gyalogezred, illetve az 5. híradószázad, az 54. tábori tüzérszázad, az 5. huszárszázad, az 5. légvédelmi gépágyús üteg és a 72/1. utászszázad tartozott.⁵⁵ A lengyel feldolgozások a hadosztály létszámát 3746 főben adják meg.⁵⁶ Többnyire a Varsótól délre fekvő kabati erdőségekben állomásoztak, ahol a magyar lövészárkok után „furcsa mélyedések és kanyargó vajatok maradtak,”⁵⁷ illetve Piasecznótól északra, a Kampinosi erdőség területén, ahol az egyik feladatuk éppen a lengyel partizánok elleni harc lett volna.⁵⁸ A hadosztály katonái a következő útvonalat járták be: Buraków Mały–Wólka Węglowa–Mościska–Wawrzyszew–Bemowo–Włochy. A parancsnokság Bemowóban rendezkedett be, majd a Piasecznóba költött át, végül a német VIII. hadtest parancsnokságának alárendelve – 1944. augusztus 22-től – Zalesie Dolnéba tette át székhelyét.⁵⁹ Ezen kívül voltak magyarok Legionowóban, ahol a magyar 1. lovashadosztály parancsnoksága helyezkedett el. Többek között a helyi laktanya területét vették igénybe.⁶⁰ A hadosztály a Góra Kalwaria, az Augustówka és Wilanów között végezte tevékenységét, ahol október elejéig állomásoztak.⁶¹ Az 5. tartalékhadosztály katonáit Ursynówban helyezték el, de Żoliborz és Bielany között, illetve Służewiechan és Wilanówban is felbukkantak magyar egységek, amelyeket a fővárost összeroppantó német „halálgyűrűbe” osztottak be. Az 1944. augusztus 20-tól Mokotówtól délre elhelyezett magyar egységeknek az volt a feladatuk, hogy megakadályozzák a partizánokat abban, hogy a Kampinosi erdőből bejussanak a fővárosba.⁶²

Bár a varsói felkelés alatti magyar cselekmények augusztus második felétől kelteződnek, a lengyel dokumentumokban találunk korábbi tevékenységükre vonatkozó információkat is, amelyek a keleti frontról visszavonuló hadsereg sokirányú mozgásával kapcsolatosak. Varsó belvárosában is tartózkodtak magyarok, ami-

⁵³ Kemendy 2012. 256. o.

⁵⁴ Ungváry 2005. 489. o.

⁵⁵ HL VKF 1. oszt. 1491/Főv. hdm. Az 5. tart. hadosztály hazaszállításával kapcsolatos köszönetnyilvánítás a vezérkar főnöke részéről, 1944. október 11., 1. o.

⁵⁶ Borkiewicz 1964. 348. o.

⁵⁷ Lo.; illetve Majewski –Urzykowski 2014. 373. o.

⁵⁸ Rozmowy polsko-węgierskie. In: Rozwadowski 2005. 514. o.

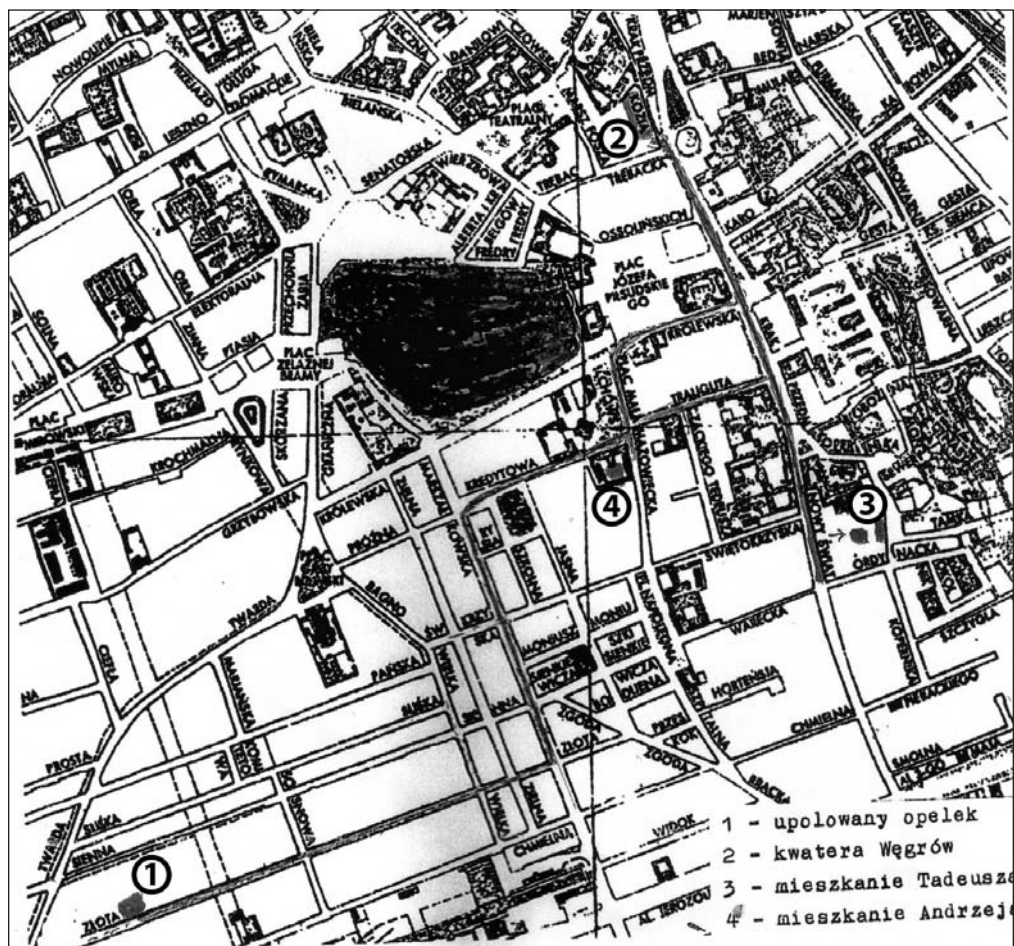
⁵⁹ Akkoriban Varsó pihenő övezete, ma Piaseczno városon belül található.

⁶⁰ Romanowska-Mazur 2010. 211. o.; AHM MPW Katarzyna Sulicka interjúja Bohdan „Kuna” Stankiewicz-csel, illetve AHM MPW Małgorzata Brama interjúja Marian „Zaremba” Ślusarczyk-kal.

⁶¹ Piekarski 1984. 282. o.

⁶² AAN AK sygn. 203/X-46, Obszar Warszawski 1944 – meldunek nr 2, 22. 08. 1944, k. 39.

ról a „Kiliński”-zászlóalj egyik katonája számolt be. Az egység, amelyhez Tadeusz Zapalowski „Michał” tartozott augusztus elejéről, a Zgoda utca 15. szám alatti lak-tanyát foglalta el. Néhány egymástól független szemtanú is állítja, hogy a területet a magyar hadsereg ellenőrizte, amely a laktanyát átengedte a Honi Hadsereg-nek, hogy az hadművelati tevékenységéhez kihasználhassa.⁶³ Az egyik magyar el-helyezési körlet a felkelést megelőző időszakban éppen a város szívében található Kozia utcában volt.⁶⁴ Ezt egymástól független szemtanúk is megerősítik. Ezen kí-vül a magyarokkal lehetett találkozni Sadybán, Czerniakówban és Mokotówban is.

Magyar kvártély a Kozia utcában (Aleksandra Sękowska ajándéka)

⁶³ Lásd: AHM MPW, Kinga Piotrowska interjúját Tadeusz „Michał” Zapalowski-val.

⁶⁴ AHM MPW, Iwona Brandt és Tomasz Niemczura interjúja Stefan „Stefaniak” Sękowski-val, 2007. ja-nuár 16. és február 8.

Kovács József – az 5. tartalékhadosztály 52. gyalogezred szakácsának, egyben a szakasz küldöncének – naplója⁶⁵ számos arra vonatkozó információt tartalmaz, hogy a magyar katonák pontosan hol helyezkedtek el a Honi Hadsereg Varsói Területén a varsói felkelés után, de arról is részletesen beszámol, hogy mikor és milyen útvonalon keltek át Modlinból, ahová a németek büntetőszázadba küldték a magyarokat a lengyeleknek nyújtott segítség miatt.⁶⁶

*

A 12. tartalékhadosztály parancsnoka ebben az időben felsőzsidi Németh Béla vezérőrnagy volt. A hadosztály három gyalogezredből (36., 38., 48), a 87. tábori tüzérosztályból, a 12. híradószázadból, a 12. huszárszázadból, a 12. légvédelmi gépágyúsütegből és a 74/1. utászszázadból állt. Amikor 1944. szeptember 8-án a Kárpátokba vezényelték őket, a seregtest személyi állománya 5941 katonát számlált.⁶⁷ Hozzárendeltek még három (40., 41., 88.) tüzérosztályt, amelyek később Magyarországon kapcsolódtak be a harcokba. A német dokumentumokban ez úgy szerepel mint a német VIII. hadtest alá rendelt egység.⁶⁸ Ezek főképpen a Tomaszów Mazowiecki övezetben, illetve augusztus közepétől Nowe Miasto nad Pilicą környékén állomásoztak.⁶⁹ Itt 1944. április 19-től Németh tábornok volt a parancsnok.⁷⁰

A budapesti Hadtörténelmi Levéltárban őrzött helyzetjelentésekben olvasható információk alapján pontosan követhetjük a nagyobb magyar egységek mozgását. Egy 1944. augusztus 1-jei jelentés szerint az 5. és a 12. tartalékhadosztály Varsótól északra állomásozott Nasielsk térségében.⁷¹ A beérkező újabb egységeket német parancsra 1944. augusztus 19-től Laski körzetébe vezényelték. Ott a vakok intézetében szállásolták el őket, amelyben katonai kórházat állítottak fel. Feltehetően ott rendezkedett be az egyik parancsnoki törzs is. A magyarok csoportjának kellett fedezni e területeket a szovjet támadásokkal szemben.⁷² Mindenekelőtt az 1944. augusztus 18-án kiadott parancsában⁷³ Vormann a magyar egységek fő feladatának a partizáncsoportok és a főváros elszigetelését jelölte meg. A Varsó–Leszno–Kampinos vonalat elfoglaló magyarok még Mościskában és Radiowóban is felbukkantak, ahol négy magyar honvéd utászszázadot szállásoltak el.⁷⁴

A magyarok azonban nem akartak a német parancsokat teljesítve a varsói felkelés leverésében részt venni. A magyar parancsnokok keleti frontra küldésük óta első ízben szegültek szembe teljes nyíltsággal német felettesüknek. Egy német jelentésben így írtak a 12. tartalékhadosztály magatartásáról: „Nem várható el a 12. tartalékhadosztálytól, hogy a feladatát végrehajtsa, vagyis hogy észak felé kö-

⁶⁵ Kovács – Piekarski 1989. 32. o.

⁶⁶ Lásd: Sobczak 2011.

⁶⁷ Számvéber 2002.

⁶⁸ Sawicki 1987. 185. o.

⁶⁹ HL VKF I. 89. 1. oszt. tájékoztatás a katonai helyzetről 1944. augusztus 25.

⁷⁰ Lengyel 2011. 250. o.; Godó 1976. 282. o.

⁷¹ Vö.: HL VKF I. 89. 1. oszt. tájékoztatás a katonai helyzetről 1944. augusztus 1.

⁷² Ostojka-Mitkiewicz 2001. 41. o.

⁷³ Borkiewicz 1964. 171. o.

⁷⁴ Nowak 2011. 256. o.

zelítsenek, és ott megtisztítsák az erdős területet [a partizánoktól]. A magyar csapatokat a lengyel lakosság melegen üdvözli. Már most tapasztalhatók a barátkozás jelenségei, a [lengyel] nemzeti mozgalom vezetői kapcsolatba szeretnének lépni a [magyar] parancsnokokkal. A magyarok a Magyarország és Lengyelország között lévő évszázados hagyományos barátság miatt tartózkodnak minden katonai akciótól.”⁷⁵

Miután a magyarokat nem sikerült rávenni a lengyelek elleni fegyveres harcra, Nikolaus von Vormann tábornok lemondott a hadosztály felhasználásáról a Kampinosi erdőségben.⁷⁶ Végül a hadosztályt átvezényelték Hornówekbe, Jablónnába és a Kampinosi erdőségbe, hogy a német parancsoknak megfelelően elvágják a partizánokat a fővárostól,⁷⁷ amit szintén nem hajtottak végre, sőt lehetővé tették a lengyel egységek szabad mozgását. Ezen felül, figyelemmel arra a tényre, hogy a 12. tartalékhadosztály viszonylag kevés fegyverrel rendelkezett, Vormann azt a feladatot adta ki számukra, hogy felügyeljének az utak biztonságára.⁷⁸ Továbbá az 5. és a 12. tartalékhadosztály katonáinak a szovjet támadások elleni biztosításul új védőállásokat kellett létrehozni. A 12. tartalékhadosztály egyes egységei 1944. augusztus 17. és 22. között Łomiankiban és Burakówban tartózkodtak, hogy aztán elérjenek Wawrzeszewbe és Babicébe.

A 23. tartalékhadosztály, amely 1944. augusztus 7-től a Radomtól Tomaszów Mazowiecki közötti területen állomásozott,⁷⁹ vitéz Deseő Gusztáv vezérőrnagy parancsnoksága alatt állt. A hadosztály a 42., 51. és az 54. gyalogezredből, a 21. tábori tüzérosztályból, a 23. híradós századból, a 23. huszárszázadból, a 23. légvédelmi gépágyús ütegből és a 78. utászszázadból állt. A felkelés kezdetén gyalog tették meg az utat Wyszkówból Varsóig,⁸⁰ Ezt követően augusztus derekán Piotrków, Tomaszów Mazowiecki, Nowe Miasto nad Pilicą, Kamienna, Żaków és Ignaców környékén foglaltak állást.⁸¹ A németek a hadosztály feladatául az említett településeken áthaladó vasútvonal védelmét, illetve Tomaszówtól délre és Opocznától északra a lengyel partizánok leküzdését jelölték ki a magyarok számára.⁸² A magyar helyzetjelentésekből tudjuk, hogy a magyarok parancsot kaptak a lengyelekkel szembeni harcra, a 23. tartalékhadosztály azonban ezt nem teljesítette.

---

⁷⁵ HL Ell. gy. nk. Lengyelország 45. Magyar katonák szerepe a varsói felkelésben. Warszawskie Archiwum Wojskowe mikrofilm aleksandryjski, sygn. T-311/219, A Közép Hadseregcsoport parancsnokságának jelentése az OKH-hoz, 1944. augusztus 21.

⁷⁶ *Sawicki* 2001. 50. o.

⁷⁷ *Godó* 1976. 279. o.

⁷⁸ *Kwiatkowski* 1994. 227. o.

⁷⁹ *Szabó – Számvéber* 2009. 79. o.

⁸⁰ *Godó* 1976. 270. o.

⁸¹ HL VKF I. 89. 1. oszt. tájékoztatás a katonai helyzetről 1944. augusztus 25.

⁸² *Lengyel* 2011. 248. o.

1944. augusztus 19. 24.00 óra

T á v m o n d a t

a Heeresgruppe Mitte főpság

/:Hadseregcsoport Közép:/ számára

A m.kir. II. tartalékhadtest vezető táborno-
ka, csapatainak a lengyelekkel szembeni magatartása felől
történt érdeklődésemre a következőket jelentette:

Nem lehet azzal számolni, hogy a 12. magyar
tartalékhadosztály azt a megbízatást, hogy Varsót észak
felől elzárja és az attól északkeletre fekvő nagy erdő-
ségeket megtisztítsa, teljesíteni fogja. A csapatot a
lengyel lakosság szívélyesen fogadta. Már most a test-
véri barátkozás jelei mutatkoznak; a nemzeti mozgalom
vezetői közvetlen kapcsolatot igyekeznek teremteni a
parancsnokokkal. A magyarok az évszázados magyar-len-
gyel hagyományos barátságnak megfelelően minden kato-
nai akciótól tartózkodnak. A csapat most még vezetői-
nek kezében van. Hogy ez az állapot milyen sokáig fog
fennmaradni, tekintettel a kis létszámú tisztekre, fő-
leg a 12. magyar tartalékhadosztálynál, arra vonatkozó-
an aligha lehet garanciát vállalni. A 12. magyar tar-
talékhadosztály harci értékét a vezető táborno-
k tartja említésre méltónak. Fegyverzetbeli felszerelése *dis. magyar*
minimális.

Javaslat: Megmaradt fegyvereiknek az 5. magyar tarta-

Hadtörténelmi Levéltár
tulajdona

Növedéki napló 11 /1964

1

Válaszvonala a VII. és III.hdt-ek között: Klewa 755 hárp., Stouwa 1078 hárp., Syhlos 1316 hárp., 1541 magp. /:a határon:/, Mszna 1723 hárp., Haninec 1196 hárp., Dodina 1534 hárp., Niegrowecz 1712 hárp., Gusa 935 hárp.

XLIX.né.hdt.: nem voltak harcselekmények.

A 13.ho. előreszállítását a 359.német ho.felváltására folytatta.A 7. és 9.gy.e. elérte a határt,innen gyalog menetelnek tovább.A 20.gy.e. Aklos,Polena területén

2./ II.tart.hdt.:

5.tart.ho.: védőkörletének átvételét megkezdte és azt előreláthatólag 22-én estig befejezi.Védőkörletének határai:Gora Kalwaria E. 7 km-től Varsó DK.4 km-ig a Visztula Ny.partján.

12.tart.ho.: új feladatot kapott. Állásépítésre kerül bevetésre Radom,Grojec vonaltól kb.10 km-re Ny-ra kiemelő új állásokban. A tart.ho. eme területe menetben van.

23.tart.ho.: az 51.gy.e. átvette a Tomaszow,Litzmannstadt /:utóbbi kiz.:/és a Litzmannstadt,Piotrkow vasutvonalak biztosítását.

1.lov.ho.: védőállásának átvételét megkezdte.Főellenállási vonala Varsó-tól ÉK-re Karlowka és Wolomin között húzódik.

A 101.8.hk.sz. és az 1.108.ho. kp.táb.őrszd. hazaszállításra kerülnek.

A hdt.pcság-ot vitéz Vattay altbgy-től vitéz Lengyel Béla vörgy.átvette.

3./ Elg.légítád.VIII.21-én délelőtt és éjjel.

A délelőtti tád. célja a Hajduböszörmény rep.tér volt.Itt 14 rep.gép elégett.14 halott,20 sebesült.Ezenkívül szórványosan bombázták Balmazújváros,Berettyóújfalú, Berettyószentmárton,Komázi,Bánlak,Kónya és Hosszupályi községeket.Balmazújváros-on 13 halott,20 sebesült,a többi helyeken az anyagi károk és a személyi veszteségek csekélyek. Az éjszaka folyamán fenti terület ellen újabb tád-t hajtottak végre.Ezenkívül Szőny szőnyegbombát kapott.

Lezárva: VIII.22-én 8 h 45-kor.

A 17. gy. e. Ezerékek-re menetben van.

XIX. né. hgy. hdt. e.

A két. arcvonalán a nap folyamán szökevényes elg. vállalkozásokat hírtottak el.

18. hó. e. eddig posztól eltérőleg nem csak a 359. hó-t kell leváltatni, hanem a tőle jobbra lévő 100. hó. bal szárán elj. a, valamint a tőle balra lévő 101. hó-ak jobb szárán lévő két elj. is. Az így kivont elj.-akból az Armeegruppe Heinrich tart. t akar képezni Tuchla és Tucholka területén.

2./ II. tart. hdt. e.

12. tart. hó. e. menetben van Nowe Miasto -ra. Eop. Nowe Miasto.

23. tart. hó. e. két ezrede vasútiút-ban Radom, Tomaszow, Zakow, Piotrkow, Ignacow vasútvonalon. Egy ezrede Tomaszow-tól D-re és Opoczno-tól Ny-ra lévő területen bandák elleni harcot folytat.

5. tart. hó. e. alárendelve a VIII. né. hdt.-nek Warszawa-tól DK-re Augustowka-tól Góra Kalwaria-ig terjedő Wisztula szakaszon védelemben. Vele szemben kisebb erejű elg.

1. lov. hó. e. alárendelve a IV. SS. hdt.-nek. Az már jelentett sávban véd. Esemény nem történt. Egy oszop. ja /: Bányai oszop./ Plönnen-ben átkézés alatt álló leg-el és beteg lovakkal.

3./ 2. hds.

Az Erdély-i arcvonalon felvonult, illetve felvonuló erők alárendeltségi viszonyaival kapcsolatosan a következő intézkedés került kiadásra:

"A III. és II. hdt. feletti parancsnokokat hgy. pk-i hadtestekkel azonnali hatállyal átveszi vitéz dálnoki Varesz majos altbgy. Ilyen minőségében mint a m. kir. 2. honvéd hadsereg pk-a működik. Személyére szóló kinevezésre külön történik intézkedés. A vezetést egyelőre a IX. hdt. psdg. törzsével gyakorolja."

Az 1. lovashadosztály

A m. kir. 1. honvéd lovashadosztály Horthy Miklós büszkesége, egy elitalakulat volt. Bár a németek általában nem sokra tartották a magyar katonákat, de a jól képzett huszárokról még a német parancsnokok – többek között Heinz Guderian – is elismeréssel beszélt.⁸³ A lovashadosztályt 1942 őszén hozták létre. A Vörös Hadsereggel a keleti fronton, majd a varsói felkelés idején vívott véres harcok idején szerzett érdemeik elismeréseként 1944. október 2-án nevezték át huszárhadosztálynak.⁸⁴ A huszárokat 1944. április végén mozgósították. Horthy nem akarta, hogy kedvenc seregteste elvérezzen a német érdekek szolgálatában, így inkább a magyar 1. hadsereg balszárnyaként vetették be a Kárpátokban.⁸⁵ Azonban a németek korábbi ígéretük ellenére úgy döntöttek, hogy a magyar huszárokat alárendelik a Közép Hadseregcsoporthoz, és a pripjatyi mocsarakba vezénylik őket azzal a gunyos indokkal, hogy a huszárok a németek oldalán tudják bebizonyítani igazán, hogy mire képesek.⁸⁶ A németek azt gondolták, hogy a páncélosok helyett a gyalogság és a lovasság lehet kellőképpen mozgékony a mocsaras területeken.⁸⁷ Ezzel az indokkal küldték a huszárokat Poléziába. Magyarországról Łuniniecbe három hétig tartott az út, ahová végül júliusban érkeztek meg. Az 1. hadosztály Budapestről a következő úton haladt: Vác–Érsekújvár–Galánta–Trencsén–Zsolna–Oderberg–Katowice–Kielce–Radom–Dęblin–Łuków–Breszt–Kobryń–Pińsk.⁸⁸

A Łuniniecért folyó harc után a huszárokat átvezényelték a Breszt–Babrujszk–Kleck–Tymkowicz vonalra. Jelenleg mindegyik település Belarusszában, Litvániában és Ukrajnában található. A klecki csata (1944. július 3–4.) után az 1. lovashadosztály Podlachia irányába araszolhatott a Narew mentén, majd Varsó felé vonult a Visztula vonalán. A hadosztály, miután korszerű fegyverzetet látott el, 1944. május végére érte el a teljes harcokészültséget.⁸⁹ A huszárok a Pripjatymocsarakban kerültek kapcsolatba a II. tartalékhadtesttel. A hadosztály eleinte 17 000 katonából és 11 000 lóból állt, majd nagy veszteségeket szenvedett. 1944. július közepére a személyi állomány nagyjából 30 százaléka pusztult el.⁹⁰ Még nagyobb volt az anyagi veszteség. A páncélelhárító fegyverzet hozzávetőleg 70-75 százaléka semmisült meg. A keleti fronton az 1. lovas-harcokészítől, valamint az 1. lovas tüzérszázalék harcértéke gyakorlatilag megsemmisült.⁹¹ Az egyes ezre-

⁸³ Lásd: Nagy 2004. 263. o.

⁸⁴ Vö.: Bene – Szabó 2006. 20. o.; Dálnoki Veress 1974. 443. o.

⁸⁵ Niehorster 1998. 132. o.

⁸⁶ HL VKF 1. oszt., 9. sz. 1944. Aufzeichnung in Zusammenhang mit dem Besuch des Chefs des Generalstabes im Führerhauptquartier. Budapest 07. 06. 1944, 1.; Lengyel 2011. 226. o.

⁸⁷ Elek 2009. 127. o.

⁸⁸ Németh 1994. 9. o.

⁸⁹ HL VKF 1944. 1. oszt. 6810/M.1.vkf. Az 1. lovashadosztály mozgósításával kapcsolatos átirat Keitel tábornokhoz, 1944. április 26., 3. o.; A magyar Honvédelmi Minisztérium jelentése Hans von Greiffenberg gyalogsági tábornokhoz, 1944. május 26., 41. o.

⁹⁰ HL Personalia 233. d. Schell Zoltán gyűjtemény, Bericht über den Zustand der kgl. ung. 1. Kav. Div. am 15.7.44, Białowieża; HL Tgy. 3.658., Szabó 2013. 37. o.

⁹¹ Söptei 1992. 45. o.; Gosztonyi 1992. 162. o.; Ungváry 2005. 485. o.; illetve Paweł Sembrat információi alapján, 2016. március.

dek átlagosan 30-40 százalékos veszteséget szenvedtek.⁹² A Łuniniecért folyó harcokban elesett az 1. lovashadosztály parancsnok-helyettese, Makay István vezérőrnagy 1944. június 21-én. Halála után altábornaggyá léptették elő. Ő volt a legmagasabb rendfokozatú magyar katona, aki a keleti fronton vesztette életét.

A lengyel jelentésekben a varsói felkelés idején 7000 huszár és 3000 ló szerepel, ám ezek kissé alábecsült számok, még akkor is, ha figyelembe vesszük, hogy ekkor már a kezdeti létszám közel felét elvesztették. Tischler János és Szakály Sándor történészek szerint a magyar huszárok létszáma 9000 lehetett a varsói felkelés idején.⁹³ Ami a fegyverzetet illeti, 1944. augusztus 5-én 105 különféle típusú golyószóró, két 8 cm-es légvédelmi ágyú, hét gránátvető, 19 aknavető, két géppuska, 11 darab 7,5 cm-es páncéltörő ágyú, hat 7,5 cm-es löveg, öt 8 cm-es tábori ágyú, egy 15 cm-es tábori tarack, illetve 12 légvédelmi gépágyú alkotta azt.⁹⁴

A varsói felkelés alatt vajai és ibrányi Ibrányi Mihály vezérőrnagy vezette ezt a sereget. Korábban 1942. október 1-től 1944. július 18-ig Vattay Antal, majd 1944. július 18-tól 31-ig Schell Zoltán ezredes (korábban a 2. huszárezred parancsnoka), végül 1944. július 31-től Ibrányi Mihály volt az 1. lovashadosztály parancsnoka. Ibrányi után újra Schell vette át az irányítást. Eleinte a német 2. hadsereg XXIII. hadtestének alárendeltségében harcoltak, majd az IV. SS-páncélos hadtest alá rendelték őket.

A varsói felkelés idejére a döntések tekintetében a huszárokat a német 9. hadsereg alá rendelték. Élelmezési és részben személyi kérdésekben július közepéig a II. tartalékhadtestnek voltak alárendelve. 1944-ben a hadosztályba a következő egységek tartoztak: három, két-két osztályból álló huszárezred (a 2., 3., 4.), a 15. kerékpáros-zászlóalj, az 1. lovas harckocsizászlóalj, illetve az 1. és a 2. lovas-tüzérosztály, a 3. gépvontatású tüzérosztály, a VII/1. gépvontatású közepes tarackosüteg, az 55. légvédelmi tüzérosztály, a 3. felderítőzászlóalj (a keleti fronton tartalékban), a 4. gépkocsizó utászszázad és hadihídoszlop, az 1. híradószázad, illetve az ellátó- és vonatalakulatai.⁹⁵ Ugyanakkor a hadosztály 12 zászlóaljának csak a fele volt gépkocsizó, a többi lovasított. Az egyes ezredeknek 1944 nyarán Schell Zoltán ezredes, majd Németh Lajos alezredes (2. huszárezred), Németh Dezső alezredes (3. huszárezred), illetve Makay Attila ezredes (4. huszárezred) volt a parancsnoka. Mint említettük, Lengyel Béla tábornoknak csak részleges fennhatósága volt a huszárok felett, elsősorban személyi kérdésekben dönthetett. Nehéz tehát elfogadni Lengyel állítását,⁹⁶ miszerint korlátozott hatalma miatt nem hozhatott megfelelő döntést a felkelők segítségnyújtását illetően, mivel éppen ő döntött szolgálati kérdésekben, nem pedig Ibrányi.

⁹² Mujzer 2000. 45. o.; Bene – Szabó 2006. 176. o.

⁹³ Vö.: Majorkiewicz 1971. 409. o.; Szakály – Tischler 2013. 22. o.

⁹⁴ *Dálnoki Veress* 1974. 437. o. Korábban a hadosztály könnyű-, közepes- és nehézaknavetőkkal, karabélyokkal, páncéltörő puskákkal, könnyű- és nehézgéppuskákkal, tarackokkal, Toldi II. típusú könnyűharckocsikkal, Turán I. és Turán II. típusú parancsnoki, közepes és nehézharcokocsikkal, valamint Csaba típusú páncélkocsikkal rendelkezett. Lásd: *Bonhardt – Winkler – Sárhidai* 1992. 22–24. o.; *Niehorster* kézirat 121., 132. o.

⁹⁵ *Németh* 1994. 8. o.; *Markowski* 2004. 261. o.

⁹⁶ Uo.

A huszárok többségét 1944. október 3. és 20. között Płońsk (németül: Plöhnen) térségében helyezték el, ahol megpihentek a hazatérésük előtt. A varsói felkelés kirobbanása után döntöttek úgy, hogy ezeket a katonákat közelebb küldik a fővároshoz és a felkelők, illetve a szovjetek elleni harcra vezényelik őket. Így az 1. lovashadosztály legnagyobb aktivitására a varsói övezetben és környékén 1944. augusztus 21-e után került sor. Elek István huszár beszámolója szerint a keleti frontról érkező huszárok egy része Tomaszów Mazowieckin és Mińsk Mazowieckin keresztül Varsó Praga nevű elővárosába érkezett, ahogy a 4. huszárezred is, amelybe Elek tartozott.⁹⁷ A honvédek attól tartottak, hogy a németek a felkelők elleni harcra kényszerítik őket. 1944. július 31-én a huszáregységek egy része a Liwiec folyó déli partján állomásozott. A 2. huszárezred I. osztálya Strubinyben tartózkodott a felkelés kirobbanása előtt, majd Nieporęt és Karoln környékén, illetve Zegrze és Zegrzynek mellett állomásozott, ahonnan Jerzy Marchlewski öszszekötő emlékei szerint hallani lehetett a magyarok énekét.⁹⁸ A többiek Zielonkán és Grodziskban maradtak.⁹⁹ Itt rendezkedett be az osztály parancsnoksága is. Az 1. lovashadosztály eleinte szintén Siedlectől nyugatra, Węgrówban, Repkiben, Kozuchówekben, Brodaczében és Sokolów Podlaskiban állomásozott. A magyarok előfordultak még Ostrów Mazowiecki Kerületben, illetve Warkában. Monspart Gábor, a 3. huszárezred I. osztálya őrnagyának leírása szerint a következő utat járták be, mielőtt a mai Belarusszia területéről Varsó környékére értek: Kleckből a Szczara folyó mentén Myszanka, Mołotówka és Grzywda településeken, majd a białystoki erdőn keresztül, a továbbiakban a Bug mentén vonultak. A 3. huszárezred katonái előbb Siedlce körzetébe értek, onnan 1944 júliusában és augusztusában Mordyba, majd Teodorów területére vonultak át, végül pedig Varsóban kötöttek ki.¹⁰⁰

Augusztusban az 1. lovashadosztály soraiban átcsoportosításokat hajtottak végre, és hozzácsatoltak utász és tüzér egységeket is.¹⁰¹ Ezen kívül, augusztus 18-tól német fegyverekkel látták el az egységeket,¹⁰² amelyek augusztus 21-től tevékenyen részt vettek a szovjetek ellen folytatott harcokban. A huszárokat és az egységek katonáinak egy részét augusztus második felében áthelyezték a Visztula és a Narew mentén húzódó Płońsk–Zakroczym–Modlin–Nowy Dwór Mazowiecki–Jabłonna–Serock vonalra. Jabłonnában augusztus 21-én vertek tábort. Ezen a területen egyébként a II. tartalékhadtest katonái már augusztus 1-jén megjelentek.¹⁰³ A huszárok már augusztusban jelen voltak a wołomini körzetben, majd 1944. szeptember 13-tól Markiban is. 1944. szeptember 15-én a magyarok megérkeztek

⁹⁷ A szerző interjúja Elek Istvánnal, Gdańsk, 2012. szeptember 3. (A felvétel a szerző birtokában.)

⁹⁸ Michał Studniarek interjúja Jerzy „Walenty” Marchlewskivel 2013.09.13-án.

⁹⁹ HL II. 1681–II. 1682, M. Kir. 2/1. huszárosztály – M. Kir. 3. huszárezred; *Ambrus* 2006. 35., 43., 100. o.

¹⁰⁰ Lásd: HL Tgy. 3.052. Monspart Gábor.

¹⁰¹ *Söptei* 1992. 60. o.

¹⁰² *Szabó – Számvéber* 2009. 79. o.; HL Tgy. 2.780. Vattay Antal, 1946. december 3–6., 2., 8. o.; *Németh* 1995. 20. o.

¹⁰³ HL Tgy. 3.000. Fodor Ferenc és Kenézlői László emlékeiből, 2. o.; A 32/II. és a 36/III. zászlóalj az 1943–1944 években, 28. o.

Wólka Węglowába, ahol részleges csapatösszevonásra került sor a katonák bevagonírozása előtt.¹⁰⁴ Szeptemberben a hadosztály jelen volt a Rembertów–Zygmuntów vonalon Henrykówban, Tarchominban és Otwóckban, szeptember második felétől pedig Kampinosban is.¹⁰⁵ Az 1. lovashadosztály katonáival találkozni lehetett még Sochaczewben, Bielinyben, Burakówban, Jaktorówban és Płudyban is.¹⁰⁶ Az a terep, amelyeken a magyar huszárok állomásoztak, nemigen volt alkalmas a lovasság számára, mert vagy homokos, süppedékes volt (Wołomin körzetében), vagy erdővel borított (a Kampinosi rengeteg). A nehéz körülményekről, amelyekkel a huszároknak meg kellett küzdeniük, Tomka Emil alezredes és Kovács József, az 5. tartalékhadosztály katonája is ír: „Egész nap nem ettünk semmit. Reggel csak fekete kávé volt, sokan kidőltek a sorból, mert nem bírták a süppedékes mély homokot.”¹⁰⁷

A huszárok naplóiban részletes információkat lehet olvasni az egyes ezredek elhelyezkedéséről. Így például a 2. huszárezred Szabadkáról és Szentésről Schell Zoltán ezredes parancsnoksága alatt Płońsk környékére került, ahol többek között Niewikla és Strachowo falvakban állomásoztak augusztus második feléig.¹⁰⁸ Itt „...erős szovjet páncéloskötelékek támadtak, többször mély betörést is elérve, de a huszárok bravúros ellentámadásokkal mindig visszaállították az eredeti fő ellenállási vonalat, visszafoglalták a korábbi védőállásokat.”¹⁰⁹ Aztán Varsótól keletre küldték őket a Zakroczym–Modlin–Nowy Dwór–Nieporęt–Wołomin–Struga útvonalon. Szeptember közepén pedig a Henrykówon és Burakówon keresztül értek el Jaktorówba és Grodziskba a nap végére.

Annak ellenére, hogy a huszárokat kivonták a fővárosból, bevetették őket a szovjetekkel vívott nehéz harcokban. A magyarok „golyófogónak” érezték magukat.¹¹⁰ Gencsy Tibor főhadnagytól tudjuk, hogy elsősorban védelmi feladatokkal bízták meg őket,¹¹¹ ami a gyakorlatban azt jelentette, hogy összecsapás esetén elsőként a magyarok ontják vérüket német feletteseikért. Ezért rendelték el, hogy egy rövid fegyvernagyítás alatt változtassák állásaikat. Ebben az időben a magyarok Wołomin és Zabki, illetve Marki és Rembertów között állomásoztak. Különös figyelmet érdemel a huszárok elhelyezése – elsősorban a 2. és a 4. huszárezredé – a mai wołomini járás területén. A 3. huszárezred alosztályainak egy része Wołomintól délre állomásozott. Az 1. lovashadosztály esetében szerencsénk van, mert folyamatosan nagyon részletes helyzetleírásokat készítettek, és ennek köszönhetően pontosan meg tudjuk állapítani az egyes egységek pontos állomáshelyeit.

¹⁰⁴ Németh 1995. 118. o.

¹⁰⁵ Gencsy 2004. 227. o.; Lengyel 2011. 248. o.

¹⁰⁶ Medyński 2008. 168. o.

¹⁰⁷ Tomka 2001. 14. o.

¹⁰⁸ Tomka 2001. 61. o.; HL Tgy. 3.054., Soltész Emil, 12; Uo. Jelzet: 3.170, Salamon Aurél: Az elsüllyesztett hadosztály (visszaemlékezés az 1. lovashadosztály harcaira a Pripjaty mocsarakban és Varsó környékén) 1944 nyara, 93a.

¹⁰⁹ Németh 1995. 10. o.

¹¹⁰ Németh 1995. 92. o.

¹¹¹ Gencsy 2004. 227. o.

Augusztus és szeptember fordulóján éppen Wołomin, Ossów, Turów, Radzymin és Zielonka körül folytak a legvéresebb harcok.¹¹² A huszárok tartózkodási helyei a Varsó környéki területen két stratégiai védelmi pontot foglaltak magukban, az úgynevezett strugai és a zielonkai kaput, valamint körbevették a rembertówi övezetet, a magyarok által gyakran említett Karolówkával és Zygmuntoóvval együtt. Például a 4. huszárezred II. osztálya augusztus 21-től Wołominban, Ossówban és Kobyłkában állomásozott. Wołominben a magyarok a Május 1. utca 4. alatti iskolában szálltak meg.¹¹³ Ossówban állomásozott a 3., 5. és a 6. lovasszázad. Ezeknek az egységeknek kellett támogatniuk a 3. „Totenkopf” SS-páncélosadosztályt a szovjetekkel vívott harcban, amely az 5. lovasszázadtól jobbra helyezkedett el. A hiányosan felszerelt huszárok állandóan ki voltak téve a Vörös Hadsereg páncélosrohamainak.

Emellett az állandó átcsoportosítás és a védelmi vonalak változásával járó mozgás is fárasztó volt. Annak ellenére, hogy a második világháború egyik legnagyobb páncélos csatája 1944. július–augusztus fordulóján Wołomin mellett német sikerrel végződött, nem jelentette azt, hogy befejeződnek a harci cselekmények. A varsói felkelés alatt tovább folytak a véres összecsapások a Vörös Hadsereg és a Harmadik Birodalom hadseregei között, és ezekben a magyar 1. lovashadosztály is részt vett. Lélegzetvételnyi szünet csak akkor következett be, amikor a német páncélosadosztály fölénybe került a szovjetekkel szemben. A naplók és visszaemlékezések szerint a keleti fronton folyó harcok legnehezebb időszaka augusztus és szeptember fordulójára esett.

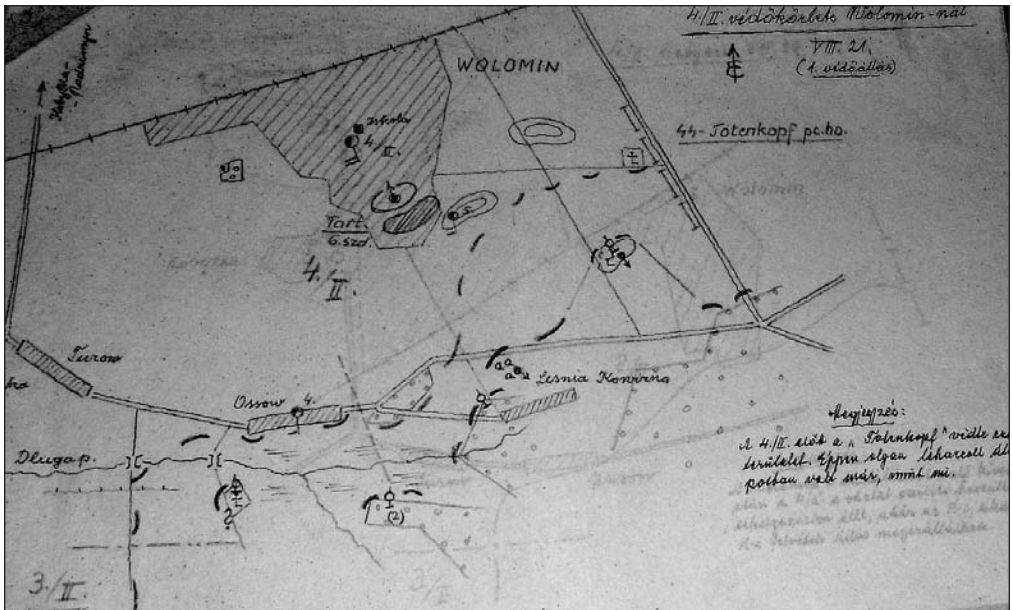
1944. augusztus 23-án újult erővel törtek ki a harcok. A huszárok most is nagy bátorságról és jó harci szellemről tettek tanúbizonyságot. A Honi Hadsereg radzymini körzetének „Paradicsommadár” dokumentumai arról szólnak, hogy 1944. augusztus 24-ről 25-ére virradó éjszaka a szovjetek által elfoglalt Ossótot másnap már vissza is foglalta a 4. huszárezred.¹¹⁴ A Vörös Hadsereg azonban hamarosan újra támadásba lendült. Érdemes megemlíteni, hogy a magyarok tisztában voltak azzal, hogy éppen ezen a területen zajlott le 1920-ban a lengyelek és a bolsevikok közötti híres csata. Soltész Emil százados, a 2. huszárezred adjutánsa naplójába a következőket írta: „Ennek jobbszárnya Ossów és Turów faluknál van, ahol Pilsudzky lengyel hadosztályai 1922-ben [tévedés, valójában 1920-ban – M. Z.] megverve az oroszokat, eldöntötték akkor a varsói csata és azzal együtt az orosz–lengyel háború sorsát.”¹¹⁵

¹¹² HL Tgy. 3.054., Soltész Emil, 13. o.

¹¹³ Janusz Bublewski információi alapján, Zielonka–Wołomin, 2015. október.

¹¹⁴ *Chojnacki – Stryjek* 1999. 147. sz. dokumentum, 217.; HL Personalia 234. d. Szabadhegy István alez., 27. o.

¹¹⁵ HL Tgy. 3.054., Soltész Emil, 13. o.

A 4. huszárezred II. osztályának védelmi tevékenységének vázlatja Wołominben
(HL Personalia, 234. sz., Szabadhegy István alezredes)

Az Ossów alatti harcokban halt hősi halált 1944. augusztus 28-án a 24 éves Lázár Sándor főhadnagy, a 4. huszárezred II. osztályának tisztje.¹¹⁶ Lázár rendkívül színes, ugyanakkor realiztikusan tragikus naplót vezetett, amely számos részletet tartalmaz a magyarok elhelyezkedéséről a wołomini körzetben. A huszárok a hiányos fegyverzet ellenére képesek voltak sikeres ellentámadásokat indítani, ugyanakkor a Vörös Hadsereg páncélosaival vívott egyenlőtlen harc nem hozhatott győzelmet számukra. Annak ellenére, hogy minden győztes csata növelte a huszárok morálját, összességében nagyon rossz állapotban voltak.¹¹⁷

A Kobyłkában eltöltött néhány napnyi pihenő után a huszárok augusztus 29-én éjjel előtt kaptak parancsot arra, hogy foglalják el Zielonka körül a védelmi állásokat, mivel az ő feladatuk lesz a zielonkai kapu védelme. A magyar dokumentumok alapján ma már pontosan meg tudjuk határozni azt a területet, ahol a huszárok felvették a védelmi pozíciókat. Korábban a lengyel helytörténészek úgy gondolták, hogy jóval nagyobb területet foglaltak el, mint valójában. Szeptember első napjaiban erősödtek a bombázások, Turówban pedig megjelentek a páncélosok. A Turów–Kobyłka vonalon tűzharc folyt, a 2. huszárezred II. osztálya pedig a kobyłkai templomban foglalt szállást. 1944. szeptember 9–10-én Strugáért folyt a harc, ami a következő napokban még súlyosabbá vált. Végül a német hadsereg vereséget szenvedett. Ezalatt a huszárok azért fohászkodtak, hogy a 2. huszárezred II. osztályából

¹¹⁶ Halála után századossá léptették elő.

¹¹⁷ Németh 1995. 85. o.

erősítést kapjanak, amely fel tudta volna váltani a szovjetek elleni harcban nagy veszteséget szenvedett egységet.

Zielonka olyan különleges helyet foglalt el az 1. lovashadosztály életében, mint a II. hadtestnél Zalesie Dolne (itt folytak a magyar–lengyel tárgyalások a magyarok felkelőkhöz való átállásáról). Nem csak a hadosztály parancsnoksága állomásozott Zielonkában, hanem a 2. és a 4. huszárezred, illetve a tüzéregységek is. A parancsnokság a Zawadzki család tulajdonában lévő Tadmira villában működött a Lipowa utca 10-ben. Ezt nem csupán a helyi lakosok visszaemlékezései, hanem a lovashadosztály parancsnoksága által készített dokumentumok is megerősítik. A parancsnokság közelében helyezkedett el a 2. huszárezred I. osztálya.

*A Tadmira villa ma
(a szerző felvétele)*

*Tadmira villa, az 1. lovashadosztály parancsnoksága.
(A kép a háború előtt készült. Archiwum Towarzystwa
Przyjaciół Zielonki P. T. Gajzler)*

Miután egy bombatalálat érte a Lipowa utcai villát, a magyar parancsnokság átköltözött a Sapok-házaspár tulajdonában lévő Fortowa utca 8. (jelenleg Piłsudski fasor 11.) alatti villába.¹¹⁸ Az új szálláshely kiválasztására hatással volt a németek részéről érkező új feladat, nevezetesen, az úgynevezett Horowa Górától húzódó szakasz védelme, amit a mocsaras területről és a sűrű erdők miatt Horowe Bagnonak hívtak, ahol a 2. huszárezred I. osztálya megszállt. Ezen kívül magyarok voltak még többek között a Zosinek majorban, a Szabadság út 1. alatt Kwaśniewskiék házában, a Piłsudski utca 1-ben,¹¹⁹ valamint Michał Kulczycki Jagelló utcai házában.¹²⁰ Stanisław Kozłowski doktor házában, a Mickiewicz utca 24-ben a gépesített szakasz szállt volna meg.¹²¹ Ugyanakkor a magyarok Zielonka déli részét is ellep-ték, a „Bankówkán“ többek között a Kurków család November 11. utcában lévő ingatlanában, ahol még fénykép is megörökítette a magyarokat.

¹¹⁸ Mirosław Zawadzki, Aniela Parowicz, Paweł T. Gajzler, Janina „Mirka” Kowalska beszámolója alapján, 2015. szeptember–október.

¹¹⁹ Jelenleg Stefan Wyszynski bíboros utca.

¹²⁰ *Jerzego Kossowskiego, Kulczycki.*

¹²¹ *Madejski* 2006. 42. o.

*Magyar honvédek Zielonkán
(Forrás: Archiwum Zielonki
w zbiorach Towarzystwa Przyjaciół
Zielonki, Paweł T. Gajzler)*

Zielonka lakosainak visszaemlékezései szerint a városban állomásozott még magyar tüzérség is. Emlékeznek arra is, hogy a magyar katonák, akiket időről időre láttak, hajtókát viseltek a kabátjukon két színben, egy pirosat (a tüzérséget jelölte) és egy kéket (lovasságot jelölte).¹²²

A legaktívabb egység a 4. huszárezred II. osztálya volt. Katonáinak egy része a Podleśna utcában található megfigyelő bunkerban foglalt állást, ahonnan kiválóan tudták figyelni a Vörös Hadsereg mozgását. Szeptember első felében német sikerrel ért véget a Długa folyó mentén vívott ütközet. A magyarok mozgását korlátozta az a német harckocsiárok, amit a szovjet páncélosok mozgásának megakadályozására ástak Maciolkin keresztül. Voltak még magyarok Rembertówban a Mokry Ług környékén is.

Érdekesség az a fénykép, ami a zielonkai lőtéren célba lövő magyar katonákat ábrázolja. Az egyik honvéd által készített kép szerepelt a *Nem akarunk a lengyelek ellen harcolni. Magyar huszárok lengyel földön 1944 nyarán* című kiállításon, amelyet a nyíregyházi Magyar Huszár Alapítvány és a varsói Magyar Kulturális Intézet szervezett közösen és a Jósa András Múzeumban kapott helyet.

A német parancsnokság végül nem engedte meg a magyaroknak a megígért pihenőidőt, amely így csak augusztus 20-ig tartott. A kemény wolomini harcok után sem jutott idő pihenésre. A Legionowóban állomásozó magyarok arra kaptak parancsot, hogy a német csapatokat támogassák, és a megszállt lengyel főváros körül védelmi vonalat hozzanak létre. Ezt a feladatot a ceglédi 2. huszárezred II. osztálya kapta.¹²³ A legnagyobb veszteséget a 4. huszárezred szenvedte el,¹²⁴ a legkevesebbet a 2. huszárezred. Ami pedig a hadifelszerelést illeti, a 3. és a 4. huszárezred augusztusban a páncéltörő fegyvereinek és az aknavetőinek több mint 50 százalékát, géppuskáiknak 60 százalékát, gránátjainak 80-90 százalékát elvesztette.¹²⁵ A németek azt is feladatul tűzték ki a huszároknak, hogy a területet tisztítsák meg a lengyel partizánoktól.

¹²² Aniela Parowicz és Jerzy Barbarski beszámolója, illetve Paweł T. Gajzler elmondása alapján, 2015. október.

¹²³ *Bús – Szabó*1999. 154. o.

¹²⁴ HL Tgy. 3.323., Szabadhegy István, A 4/II. huszárosztály harcai a Pripjaty-mocsarakban és Lengyelországban (összeállítás az egykori pk. naplója alapján, Schell Zoltán ezds. az 1. hu. ho. lov. pk. megjegyzéseivel), 82. o.

¹²⁵ *Söptei* 1992. 62. o.

Miután a győztes szovjetek benyomultak Wołominba és Zielonkába, a honvédek szeptember közepén Markiba vonultak vissza. A hadosztály nagy veszteségeket szenvedett Białołęka és Tomaszów környékén is.¹²⁶ A magyar egységek mozgásáról a német dokumentumokban is találunk információkat. Innen tudjuk, hogy szeptember közepén az 1. lovashadosztályt Szamocin környékén helyezték el.¹²⁷

Az a tény, hogy a magyar egységek a Honi Hadsereg Varsói Körzetében tartózkodtak, rendkívül hasznos volt a lengyel harcosoknak és civileknek egyaránt. Megkönnyítette a lengyel–magyar kapcsolatok kialakulását, ami ellenkező eredménnyel járt, mint amit a németek elterveztek. Zalesie Dolnéban, ahol a magyar parancsnokság is elhelyezést kapott, a honvédek magánszemélyek lakásaiban is laktak, többek között Wojciech Chrzan mérnöknel vagy Waclaw Dąbrowski mikrobiológusnál. Az események szemtanúi emlékeznek, hogy a magyaroknak volt egy rádióadójuk, amit egy gépkocsiban tartottak.¹²⁸ A II. tartalékhadtest Grodziskban parancsnoki törzset rendezett be. Eleinte Lengyel Béla tábornok is ott állomásozott. Alicja Lipińska visszaemlékezése szerint, aki akkoriban Grodzisk Mazowieckiben a Kiliński utca 5. alatt lakott, a vele szemben elterülő szanatórium parkjában szintén magyarok vertek tábort.¹²⁹ Lipińska emlékezése szerint a magyarok nagy rokonszenvvel viseltettek a lengyelek iránt, ami teljesen eltért a németek viselkedésétől. A Honi Hadsereg „Gąbka–Osa” központjának történetét feldolgozó monográfiában található térkép megerősíti, hogy a magyarok a Kilińska utcában és a Żyrardowska utcában állomásoztak.¹³⁰ A konspirációban harcoló grodziski fiatalok a magyarok hallgatóságos engedélyével ellopták a fegyvereiket.

A Honi Hadsereg Varsói Körzetében állomásozó magyar honvédek tevékenységére vonatkozó információk nagy többsége a Kampinosi övezetre vonatkozik. A magyarok nem akarták a németek parancsait teljesíteni, és 1944. augusztus 19-én átkeltek Powsini övezetbe, majd Piasecznóba, ahol egészen október 15-ig tartózkodtak, amikor is a kormányzó bejelentette, hogy visszavonja a magyar egységeket a háborúból, és a németek lefegyverezték őket.¹³¹ Ezt követően előbb internálták őket a piastóvi és a pruszkóvi átmeneti táborokba, majd miután a nyilasok hatalomra kerültek, újra felfegyverezték és a magnuszewi hídfő térségébe küldték őket.¹³²

Piasecznóban a magyarok egy katonai gépkocsikat javító százada, a puławska utcai Pólko majorban szállt meg, ott, ahol jelenleg az Acapulco étterem működik.¹³³ Zdzisław Zawadzki „Frankowski” elbeszélése szerint Piasecznóban legalább pár száz magyar állomásozott.¹³⁴ Parancsnoki helyőrségeik voltak még Babicében és

¹²⁶ *Matecki* 1969. 115. o.

¹²⁷ Napi helyzetjelentés, 1944. 09. 15. *Margules* 1967. 495. o.

¹²⁸ *Maliszewski* 2002. 11. o.

¹²⁹ Alicja Lipińska információi alapján, 2012. december 11.

¹³⁰ Lásd: *Chmielewski – Kowalczyk – Sobieraj* 1994.

¹³¹ *Kovács – Piekarski* 1989. 32. o.

¹³² Lásd még: *Godó* 1976. 297. o.

¹³³ AHM MPW, Małgorzata Brama interjúja Zdzisław „Frankowski” Zawadzkival; illetve Andrzeja Żurawski elmondása alapján.

¹³⁴ Uo.

Chyliczkiben a Mezőgazdasági Líceumban,¹³⁵ illetve Poryben, Podkowa Leśnában (többek között Jarosław Iwaszkiewiczék házában), Truskawban, Sierakówban, Lipkówban, Kiełpinben és Siedliskában, valamint Wierszeben, Kiścinnében, Pruszkówban, Piastówban, Brwinówban, Janówekben, Dziekanów Leśny-ben, és Secyminben is.¹³⁶ Nagyobb csoportjaik voltak még Łomiankiban és Dąbrówban, valamint Wyszaków környékén – Pogorzecében, Puste Łąkiban, Grójecben, Mogielnicában és Grębkiben.¹³⁷ Ezeket az információkat a Honi Hadsereg jelentéseiből ismerhetjük.

A lengyelek szívesen osztották meg a magyarokkal saját hajlékaikat, mivel úgy gondolták, hogy ily módon biztonságban lesznek a németek atrocitásaival szemben.¹³⁸ A hitleristáknak természetesen nem tetszettek ezek a szorosabb kapcsolatok, és ha felfedtek egy olyan lengyel házat, amelyben magyarok tanyáztak, a szálláshelyet felszámolták. A helytörténeti feldolgozásokban számos visszaemlékezéssel találkozunk, amelyek a Milanówekben állomásozó magyar katonákkal kötött kapcsolatokra vonatkoznak. Jó néhány épületben magyarok laktak, többek között a Dworska utcai gimnáziumban, a Spacerowa utcában, illetve Grudówban az 1. számú általános iskolában is.¹³⁹ Itt is előfordult, hogy a tudományos, kulturális és konspirációs élet kiváló személyiségeinek magánlakásaiban laktak, ilyen volt például a Modzelin villa is. Markowski úgy véli, hogy csak Milanówekben közel kétezer magyar megfordult, és azon kívül, hogy fegyverforgatásra tanították a lengyeleket, előfordult, hogy gépjárművezetői tanfolyamot szerveztek számukra.

Brwinówban a Sztanyiszlav Csajkovszkiról elnevezett 2. számú iskola igazgatójának visszaemlékezései szerint a magyarok rövid időt töltöttek el a varsói felkelés kirobbanása előtt.¹⁴⁰ Az iskola irodájában szállásolták el őket, amely a Żwirowa, a Środkowa és a Leśna utcák kereszteződésében álló Pod Wiatrakiem villában volt.¹⁴¹ Ez egy órszázad volt, amelyet a németek küldtek raktárak őrzésére. A honvédek nyomait a villában háború után fedezték fel. Magyar pénzt és magyar egyenruha-gombokat találtak.¹⁴² Jerzy Dippel szintén emlékezett a Pod Wiatrakiem villában állomásozó magyarokra, és katonaként, úgy látta, hogy inkább a hazatérésre készültek, mintsem hosszú tartózkodásra rendezkedtek volna be.¹⁴³ A honvédek még később is megjelentek a környéken. 1944 szeptemberében, már a varsói felkelés végén, még egyszer visszatértek ide egy rövidebb időre, hogy csatlakozzanak Jaktorówban csoportosuló társaikhoz. Ezt az elképzelést erősíti meg Tomka Emil feljegyzései.¹⁴⁴

¹³⁵ *Maliszewski* 2002b. 11. o.

¹³⁶ AHMMPW, Robert Markiewicz interjúja Stanisław „Gryf” Milczyńskiivel, *Kirchmayer* 1959. 123. o.; *Godó* 1976. 280., 301. o.

¹³⁷ Archiwum m.st. Warszawy, Rozkazy i meldunki Grupy „Kampinos” AK od 13.09. do 2.01.1945, sygn. 1724/II, Raport Grupy „Kampinos”, 17.09.1944.; *Nowak* 2011. 255. o.; *Kielak* 2008. 305. o.

¹³⁸ *Kempa* 2007. 581. o.

¹³⁹ *Markowski* 2004. In: *Pettyn* 2004. 119. o.

¹⁴⁰ Grzegorz Przybysz elmondása alapján, 2013. május 1.

¹⁴¹ *Przybysz* kézirat.

¹⁴² Grzegorz Przybysz elmondása alapján, 2013. május 1.

¹⁴³ Jerzy Dippel elmondása alapján, Brwinów 2013. május 1.

¹⁴⁴ Lásd: *Tomka* 2001. 82. o.

A magyarokat szeptemberben egyre többször vezényelték Varsótól nyugatra, de más Varsó környéki erdős területeken is megszálltak, mint a Mariani rengeteg (Puszcza Mariańska), Chojnówi erdőség (Lasy Chojnowskie), Kabati erdőség (Lasy Kabackie), Mlochówi erdőség (Lasy Mlochowskie) és Mlociny. A szovjetekkel vívott harcok után a 2. és a 4. huszárezred azt a feladatot kapta a németekről, hogy támogassák a Varsót körül vevő német egységeket, mert ahogy a II. tartalékhadtest honvédei, úgy a huszárok is a Körzet területén fekvő számos helységben állomásoztak vagy azokban megfordultak.

A magyar haderő hazatérése

A német hadsereg műveleti naplója egyértelműen tartalmazza, hogy milyen feladatokkal látták el a magyar egységeket: „AOK 9. tart attól, hogy a »bandák« benyomulnak Varsóba; ezért két magyar tartalékhadosztályt a várostól északnyugatra és délnyugatra helyeztek el, valamint megbízták őket a védelmi állások kiépítésével.”¹⁴⁵ Mivel a honvédek elutasították a részvételt a varsói felkelés leverésében, a német parancsnokság már augusztus végén úgy határozott, hogy a kivonja az első magyar egységeket a Honi Hadsereg Varsói Körzetéből. A magyar kormány pedig a Lakatos Géza miniszterelnök által kiadott hivatalos közleményben tudatta, hogy szeptember második felében ki óhajt lépni a háborúból. A németek a következőképpen indokolták a magyar egységek kivonásáról szóló döntést: A magyar egységek elküldése a hazájuk területén folyó harctérre, a Lengyelországban folytatott német harci tevékenységek számára hasznos, mert megszünteti azt a problémát, amit a magyarok és a lengyelek közötti tüntetően erős barátságból adódott.¹⁴⁶ A német döntésnek volt még egy oka. A német aggodalmat az is táplálta, hogy miután Magyarország fasiszta miniszterelnökét leváltották, megnőtt az esélye annak, hogy a magyarok átállnak a lengyelek oldalára.¹⁴⁷ Lakatos Gézának – minden lengyel-szimpatíája ellenére – nem volt szándékában ilyen döntést hozni, mint ahogy erről még szó lesz.

Ahogy sejteni lehetett a magyarok nem segítették, sőt egyenesen megnehezítették a németek számára a lengyel felkelők pacifikálását. A 9. hadsereg parancsnoksága már augusztus második felében úgy látta, hogy a tartalékhadosztályok, különösen a 12. harci értéke szinte a nullával egyenlő.¹⁴⁸ Csak akkor erősítették meg, amikor Magyarország területén újra harcolni kezdett. Ugyanakkor a 12. tartalékhadosztály kivételével a magyar seregtesteket egyelőre nem küldték el. Bár a II. tartalékhadtest hazaküldését 1944. szeptember 25. és október 10. között¹⁴⁹ tervezték, egyes hadosztályok már korábban hazatértek. A honvédek is haza szertettek volna térni, mivel Magyarországot is fenyegette a szovjet és a román had-

¹⁴⁵ *Matecki* 1969. 91. o.

¹⁴⁶ *Sawicki* 2001. 140. o.

¹⁴⁷ Szakály – Tischler 2013. 23. o.

¹⁴⁸ HL Ell. gy. nk. Lengyelország 45., Magyar katonák szerepe a varsói felkelésben (12. k. ho., 5. t. ho.); AAN – mikrofilm aleksandryjskie [Waszyngton] – német jelentések, sygn. T-311/219, a „Közép” Hadseregcsoport Parancsnokságának jelentése az OKH-hoz, 1944. augusztus 21.

¹⁴⁹ Schell Zoltán is ezt a dátumot adta meg. HL Personalia 233–234. d., Schell Zoltán gyűjtemény.

sereg. A szovjetek a lehető leggyorsabban be akarták venni Budapestet, hogy ezzel megszakítsák a híradó összeköttetést és a közlekedési vonalakat. Vormann tábornok látva magyar katonák és a lengyelek közötti erős barátságot, végül lemondott arról, hogy a 12. tartalékhadosztályt a lengyel felkelők ellen bevesse és 1944. augusztus 16-án kiadta a hazavezénylésükről szóló parancsot. A 12. tartalékhadosztály katonáinak összehívására Tomaszów Mazowieckin és Opocznóban került sor, majd 1944. augusztus 28. és szeptember 6. között tértek haza. Veress a hazaindulás dátumát 1944. augusztus 31-ére teszi.¹⁵⁰ Ezt követően a 12. tartalékhadosztályt a Tiszához küldték és a IV. hadtest alárendeltségébe került.¹⁵¹ Budapestre 1945 februárjában tért vissza. Sályi Géza ezredes feljegyzéseinek köszönhetően ismert a 36. gyalogezred hazatérésének pontos útvonala. A magyarokat szállító vonatok Tomaszówból indultak Szilízia felé Czeszochowa–Lubliniec (német: Loben)–Fosowskie (Vosswalde)–Strzelce Opolskie (Groß Strehlitz)–Kozle (Cosel)–Lipník nad Bečvou (Leipnik an der Betschwa) útvonalon át Galántára.¹⁵²

A 23. tartalékhadosztály miután szintén elutasította a felkelőkkel szembeni harcot, szeptember elején (Godó Ágnes szerint szeptember végén) Tomaszów Mazowieckiből indult útnak Magyarországra,¹⁵³ hogy Erdély megtartásáért harcoljon. Szeptember végén Szabadka–Hódmezővásárhely térségébe irányították őket.¹⁵⁴ Lengyel örült, hogy hadtestének egy részét hazaküldik, ami lehetővé tette, hogy a románok és a szovjetek ellen harcoljanak tovább, ugyanakkor nem kevésbé foglalkoztatta az 5. tartalékhadosztály és az 1. lovashadosztály hazatérésének a kérdése is. Vormann ugyanakkor nem adott kérdéseire semmilyen konkrét választ.¹⁵⁵ Bár szeptember közepén meg kellett volna kezdeni az 5. tartalékhadosztály visszavonását Magyarországra, a magyar egységek egy része még a varsói felkelés leverése után is sokáig lengyel területeken állomásozott. E hadosztály katonáinak hazatérése csak október második felében kezdődött meg.¹⁵⁶ Végül, e katonákat, október második felében vetették be, hogy felvegyék a harcot a 4. Ukrán Fronttal a Keleti Kárpátokban.¹⁵⁷

¹⁵⁰ Vö.: *Dálnoki Veress* 1974. 145., 147. o.

¹⁵¹ *Ungváry* 2005. 492. o.

¹⁵² HL Tgy. 3.000., Fodor Ferenc, 2. kötet. A 36. gyalogezredezzred - 2. világháborús szereplésére vonatkozó feljegyzések: v. Sályi Géza ezredes és Hargai János fhdgy ezred-segédtszt feljegyzései az 1944. január 11-től október 4-ig terjedő időről, 29–30. o.

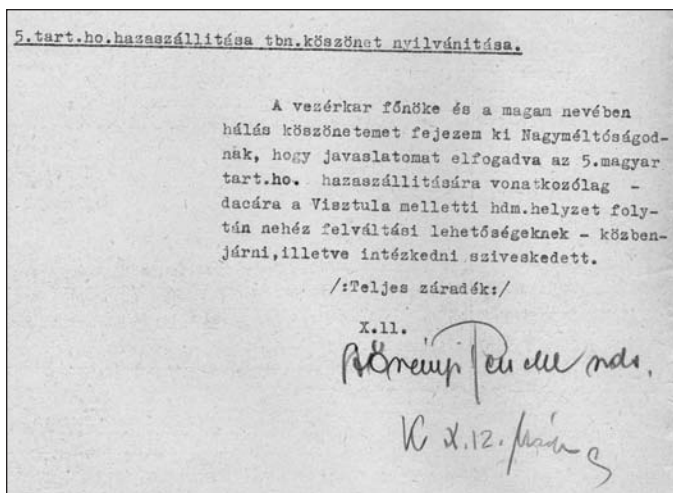
¹⁵³ *Markowski* 2004. 259. o.; *Godó* 1976. 272. o.

¹⁵⁴ *Számvéber* 2002.

¹⁵⁵ *Lengyel* 2011. 255. o.

¹⁵⁶ Vö.: HL VKF 1944. 1. oszt., 1491/Főv. hdm., Az 5. tartalékhadosztály hazaszállításával kapcsolatos köszönetnyilvánítás a Vezérkar főnöke részéről, 1944. október 11.

¹⁵⁷ *Ungváry* 2005. 489. o.; *Godó* 1976. 302. o.

Az 5. tart. hadosztály hazaszállításával kapcsolatos köszönetnyilvánítás a Vezérkar főnöke részéről, 1944 10. 11. (HL VKF 1. oszt., 1491/Föv. hdm. – 1944.)

A németek nemcsak Horthy Miklós bosszantására késleltették az 1. lovashadosztály hazaküldését, amelyre végül akkor került sor, amikor már haderejükre égetően szükség volt a határok

védelme szempontjából.¹⁵⁸ A német dokumentumokból kiderül, hogy a 9. hadsereg úgy vélte, hogy a huszárok kivonása a tartalékegységekkel egyidejűleg megkönnyítette volna a Vörös Hadsereg számára Varsó gyors elfoglalását.¹⁵⁹ Ugyanakkor a magyar közvélemény is követelte a hadsereg elitjének tartott huszárok hazavezénylését.¹⁶⁰ Végül 1944. szeptember 14-én adták ki a hazatérés megkezdéséről szóló parancsot. Ezen a napon írták alá Rawa Mazowieckán azt a magyar–német megállapodást, amely a magyar katonák hazatérését rögzíti.¹⁶¹ Az egységeket 1944. szeptember 19-től Milanówek irányába kezdték el kivonni. Az összevonásra szeptember 23-én Grodziskban került sor, ahonnan szeptember végén a katonák hazaindultak Magyarországra.

A magyar katonák által elhagyott területekre többek között az 1. „Hermann Göring” páncélosadosztály ejtőernyős rohamzászlóalja érkezett.¹⁶² Soltész Emil segédtiszt feljegyzéseinek köszönhetően ismerjük a 2. huszárezred hazatérésének útvonalát. Skieniewiczből indultak Piotrków–Radomsk–Częstochowa–Kamieniec–Zawiercie–Oderberg (ma: Bogumin)–Mährisch Ostrau (ma: Ostrava)–Přerov–Bécs útvonalon Szombathelyre. A terv szerint a hadosztálynak október elejére Kecskemét, Kiskunfélegyháza és Nagykőrös területére kellett érkeznie Felső-Szilízián és Lundenburg (ma: Břeclav, Csehország) keresztül.¹⁶³ Az összehasonlítás kedvéért a

¹⁵⁸ HL VKF 956./Föv.hdm. –1944. 09. 26. Az 1. lovashadosztály és az 5. tartalékadosztály hazaszállításának sürgetése.

¹⁵⁹ *Matecki* 1969. 104. o.

¹⁶⁰ Ez a helyzet az ország közvéleményére annál is inkább lesújtólag hat, mert közben mindenki látja, hogy Magyarország területe tele van olyan német csapatokkal, amelyek ebbe a válságos harcba nem hajlandók beavatkozni. HL VKF 956./Föv.hdm. – 1944. 09. 26. Az 1. lovashadosztály és az 5. tartalékadosztály hazaszállításának sürgetése.

¹⁶¹ *Németh* 1994. 12. o.; *Szakály* 2013. 42–43. o.

¹⁶² Napi helyzetjelentés 1944. 09. 20. *Margules* 1967. 502. o.

¹⁶³ *Hadak Útján* 1954. 4. o.; HL II. 1681 – II. 1682, M. Kir. 2/I huszárosztály – M. Kir. 3. huszárezred; *Ambrus* 2006. 61. o.; HL Tgy. 3.054., Soltész Emil, 16–17. o.

4. huszárezred II. osztálya kissé más útvonalon tért haza: a Czeszochowa–Racibórz–Mährisch Ostrau–Pozsony–Galánta–Érsekújvár–Komárom–Dunaföldvár–Kecskemét útvonalon. Az 1. lovashadosztály Magyarországon a Duna–Tisza közén kapcsolódott be a harcokba, majd a Csepel-szigetet védte. Végül a szövetségeseinek adta meg magát 1945 tavaszán.

A hazatérő honvédek összevonási pontjait általában vasútállomásokon és közlekedési csomópontoknál alakították ki, többek között Błonie, Grodzisk, Milanówek, Nowe Miasto nad Pilicą, Pruszków, Skierniewice, Ursus és Żyrardów településeken.¹⁶⁴ Mint már említettük, egyes egységek még a felkelés leverése után is a Varsói Körzet területén állomásoztak. Milanówekben például október közepéig voltak magyarok. Egyes visszaemlékezések szerint még novemberben is láttak magyarokat e területen, akik magánházakban, vagy közösségi szállásokban laktak.¹⁶⁵ A már említett Modzelin villában 1944 júliusától lakott egy fiatal tiszt a tisztiszolgájával együtt, két lovat is tartottak az istállóban.¹⁶⁶

*Magyar honvédek hazatérés előtt, Pilica, 1944. szeptember 4.
(HL Tanulmányok és visszaemlékezések gyűjteménye, jelzet: 3.022,
Aigner Ferenc visszaemlékezése 1944-ről)*

A magyar dezertőrök egy része nem követte Magyarországra társait, és egyesek csak 1944 decemberében tértek haza.¹⁶⁷ 1945 tavaszán az egységek egy része szovjet parancsnokság alá került, illetve Budapest bevétele után megszűnt létezni mint a 12. tartalékhadosztály.

¹⁶⁴ A magyar 2. hadsereg alá tartozó m. kir. II. tartalékhadosztálynál működő 22. sz. német összekötő kirendeltség jelentése a magyar katonák és tisztek felkeléshez és a lengyel lakossághoz való viszonyáról. In: *Drozdowski* 1994. 178. o. 2. jegyzet

¹⁶⁵ *Markowski* 2004. 263. o.

¹⁶⁶ *Petty* 2005. 414. o.

¹⁶⁷ *Dálnoki Veress* 1974. 147. o.; *Szabó – Számvéber* 2009. 79. o.

A MAGYAR SEGÍTSÉGNYÚJTÁS ÜGYÉBEN FOLYTATOTT TÁRGYALÁSOK A VARSÓI FELKELÉS ALATT

Kísérlet a katonai együttműködés kialakítására a magyarokkal 1944 augusztusa előtt

A Lengyel Földalatti Állam parancsnoksága már 1943 őszén kísérletet tett arra, hogy egy jövőbeni fegyveres akciójuk támogatása érdekében együttműködést alakítson ki a magyarokkal. A Honi Hadsereg részéről Andrzej Sapieha „Tokaj” vezetője volna a tárgyalásokat. Ezen kívül a már nem létező Magyarország Barátai Társaságból megalakult a Fegyveres Felszabadítás Parancsnoksága. Tevékenységét korlátozta Tadeusz Bór-Komorowski tábornok azon féelme, hogy a Parancsnokság a németek kezdeményezésére jött létre. Minden magyarokkal folytatott tárgyalási kísérletet titokban akart tartani, ezért csak a magyarországi „Liszt” lengyel katonai bázis által megnevezett magyar személyekkel volt hajlandó tárgyalásokat folytatni.¹⁶⁸ Meg volt győződve arról, hogy a magyar kormány jóindulatúan áll a felkelés katonai támogatásának kérdéséhez: „Valószínűnek tartom, hogy a magyar kormány ebben a politikai helyzetében nyitott lesz felénk és teljes mértékben segítségünkre siet, aminek eredményeképpen a Honi Hadsereg Egységeit el tudjuk látni fegyverrel, amennyire lehetséges”.¹⁶⁹

Sapieha szeretett volna a magyarokkal tárgyalásokat folytatni a fegyverszállításról és a felkelés aktív támogatásáról, illetve Kislengyelország keleti részének átmeneti megszállásáról – azért, hogy a németek veresége esetén elejét vegye az ukránok lengyellenes akcióinak, illetve esetleg a magyarok védjék a Lengyelország Vörös Hadsereg által megszállt keleti területeit.¹⁷⁰ A lengyel fél terveinek megvalósítása azonban nem sikerült, mivel a magyar hadsereg óriási veszteségeket szenvedett el a keleti fronton. Annak ellenére, hogy Szombathelyi Ferenc tábornok, akivel Sapieha tárgyalt, biztosította a lengyeleket arról, hogy megfelelő időben magyar részről van hajlandóság a katonai együttműködésre, amelyre azokon a helyeken már sor is került, ahol a magyar katonák kapcsolatban álltak a lengyel lakossággal.¹⁷¹ A megbeszélések ugyanakkor nem voltak teljesen eredménytelenek, mivel Sapiehának sikerült engedélyt kapnia a Magyarország területén lévő Honi Hadsereg osztagainak kiképzésére,¹⁷² amelyeknek célzottan az volt a feladata, hogy majdan a lengyel földön tervezett össznemzeti felkelést támogassák.

¹⁶⁸ AAN AK sygn. 203/I-26, Biuletyn Informacyjny nr 119 – Pismo Tadeusza Komorowskiego „Lawiny” do Komendanta Bazy „Liszt” /Budapeszt/, 3.01.1944, k. 188.

¹⁶⁹ AAN AK sygn. 203/I-26, Biuletyn Informacyjny nr 123, Pismo Tadeusza Komorowskiego „Lawiny” do bazy „Liszt” nr 123 zawierające wytyczne operacyjne dla komendanta bazy „Liszt”, 9 II 1944, k. 198.

¹⁷⁰ AAN AK sygn. 203/I-26, Armia Krajowa-Komendant Główny. Wymiana depesz z Centralą 24.02.1943–2.09.1943, sygn. 203/I-8, nr 1499, 30.08.1943, k. 2.

¹⁷¹ *Pełczyński* 1990. 506. o., 203. dokumentum.

¹⁷² Lásd: *Przewoźnik é. n.*

A második világháború alatt a magyar–lengyel kapcsolatokban a másik fontos szerepet betöltő személy Dombszky Pál volt. Lengyel felesége miatt Lengyelországba költözött,¹⁷³ és a háború alatt a Főkormányzóság területén létrehozta és irányította a Magyar Szövetséget. Ez a szervezet a háború alatt de facto betöltötte a magyar képviselő szerepét. Dombszky részt vett a lengyel területen élő magyar kolónia támogatásában, így a magyarok repatriálásában is. Varsón kívül a Szövetség fiálái Krakkóban, Lembergben és Radomban működtek. Előfordult, hogy lengyelek kimenekítését is segítették, főként azokat, akiknek volt magyar kapcsolatuk. Abban is segítettek a lengyeleket, hogy kapcsolatba lépjenek a Magyar Vöröskereszttel, amellyel Dombszky Pál hatékonyan együttműködött. Közeli munkatársa volt Keley Lászlóné, Margit. A helyzetből fakadóan a magyar–lengyel katonai együttműködéssel kapcsolatos ügyek döntő többségében Dombszky Pál volt a közvetítő személy.

A magyar–lengyel katonai kapcsolatokban egy másik rendkívül fontos személy Zbigniew Konrad Makush-Woronicz „Grom”. Apja magyar származású volt, így a magyar nyelvet is ismerte és kiváló hírszerzőként Jan Gorazdowski „Wolański” ezredes őt jelölte ki a magyarokkal való kapcsolattartásra.¹⁷⁴ Az is valószínű, hogy a Honi Hadsereg Lembergi Körzetében, az elhárítás kiépítése közben már kapcsolatokat tartott az ott felbukkanó magyar honvédekkel.

A megszállt Lengyelország területén „Wolański” ezredes létrehozta a „H” (Hungaria) sejtet, amelynek a magyar–lengyel kapcsolatok szorosabbra fűzése volt a feladata, továbbá az, hogy katonai együttműködést alakítson ki a Honi Hadsereggel és felügyelje a Budapestről kialakuló zökkenőmentes hírláncot. Az 1944 elején folytatott tárgyalásoknak köszönhetően a magyarok fegyvereket és lőszert juttattak a partizánegységeknek. A tárgyalásokon Budapestről részt vett egy vezérkari ezredes, továbbá Steiner József ezredes, a varsói helyőrség parancsnoka és Dombszky gróf, lengyel részről pedig Piotr Wilniewicz mérnök, fegyvertervező, Remigiusz Grochowski ezredes, illetve Makush-Woronicz.¹⁷⁵ Dombszky már korábban kapcsolatban állt a Wiejska utcában berendezkedett magyar katonai parancsnoksággal, ahol a felkelés előtt a legkomolyabb kétoldalú megbeszélésekre került sor. Feltételezhetjük, hogy Dombszky nem vehetett részt közvetlenül a felkelés kirobbanása után a harcoló lengyelek megsegítésében, mivel valószínűleg 1944 júliusában elhagyta Varsót és csatlakozott a családjához, akiket már biztonsági okokból korábban Magyarországra küldött.¹⁷⁶ Tárgyalások folytak még a Czerniakowska utca 137-ben, a Názáreti Nővérek Iskolájában is, ahol honvédek számára kórházat rendeztek be.

A magyarok már ekkor kérték a Honi Hadsereg segítségét, hogy járják ki számukra a szövetségi státuszt, pontosabban, hogy a Szovjetunió ismerje el őket

¹⁷³ A Lengyelországban élő magyarok genealógiai kutatásai miatt költözött Lengyelországba.

¹⁷⁴ HL Ell. gy. nk. Lengyelország 19., Konrad Makuth-Gaudy, Lengyel–magyar kapcsolatok Lengyelország német megszállása idején (Kontakty polsko–węgierskie w czasie okupacji niemieckiej w Polsce/ Varsói magyar kolónia), 4–5. o.

¹⁷⁵ Uo. 6. o.

¹⁷⁶ *Máté* 2013. 96–98. o.

szövetségesnek, amely egyfajta garanciát jelentett volna nekik. Sajnos a lengyel fél nem törekedett arra, hogy erre vonatkozóan még a felkelés kirobbanása előtt választ kapjon Londontól. Ez abból a szempontból érdekes, hogy a felkelés alatt folytatott lengyel–magyar tárgyalások során a magyarok részéről ez volt a legfontosabb kérdés. Cserébe azt ajánlották, hogy nagyjából ezer, a felkelőkhöz képest (még a keleti fronton elszenvedett nagy veszteségek ellenére is) jól felszerelt katona áll át a felkelők oldalára. A Honi Hadsereg részéről e kérdés teljesítése lehetetlen volt a harcok közepette, így a magyarokkal való tárgyalások kudarccal végződtek. Másfelől, a magyarok kérése azt is mutatja: nem értették meg teljesen, hogy hol lesz a háború utáni Európa térképén Lengyelország és Magyarország helye, amelyet a Három Nagy által szervezett konferenciákon rajzoltak meg. Hiszen még a lengyeleket is csak egy hónappal a németekkel folytatott harcok megkezdése után ismerték el hadviselő félnek. Lehetséges, ha a Honi Hadsereg korábban felveti ezt a kérdést a szövetségesekkel folytatott tárgyalásokon, talán elérhette volna, hogy a magyarok a felkelés előtt kapjanak ilyen jogot. Más kérdés, hogy az angolok tudatosan késlekedtek-e a válaszadásban, ami nem kisebbíti a lengyel fél mulasztását.

Bár a kiváló történész Andrzej Przewoźnik szerint az együttműködés ötlete a legfelsőbb parancsnoki szinten az elejétől kezdve irreális volt,¹⁷⁷ ám a nemzetközi helyzet dinamikáját és Magyarország hintapolitikáját figyelembe véve, nem zárhatjuk ki teljesen a szélesebb körű együttműködés lehetőségét. Ugyanakkor a Honi Hadsereg parancsnokának, Bór-Komorowski tábornoknak mindenekelőtt a legfontosabb az volt, hogy még a Vihar-akció megkezdése előtt fegyvert szerezzen a Honi Hadsereg számára. A lengyel–magyar együttműködés minden más kérdése háttérbe szorult. Ezért kijelenthetjük, hogy a lengyel fél a magyarokkal folytatandó tárgyalásokat nem a megfelelő pillanatban kezdeményezte: úgy ahogy a Tokaj-misszió esetében, sem a doni harcok után (ekkor kérték a lengyel katonák felfegyverzését), illetve akkor sem, amikor a varsói felkelésnek semmilyen esélye nem volt a sikerre.

Magyarország német megszállása után Budapest egyébként világosan hírül adta, hogy az ottani magyar kormány semmilyen valós hatalommal nem rendelkezik, és nem tud önálló döntéseket hozni.¹⁷⁸ Mivel Sapiaha kudarcra végződött tárgyalásai után a Földalatti Lengyelország parancsnoksága túl sokáig késlekedett az újabb együttműködésre vonatkozó javaslat megtételével, a varsói felkelés kirobbanása előtt nem sikerült konkrétumokban megállapodni. Tekintetbe véve, hogy a magyarok és a szövetségesek közötti tárgyalásokon Michał Sokolnicki törökországi lengyel követ közvetített, a magyarok készségesebbek voltak a lengyelekkel való katonai együttműködés kialakítására, de cserébe a szövetségesek garanciájának kijárását kérték. Ezen kívül a lengyeleknek nyújtott segítséget érdemként tudhatták be a háború után, úgyis, mint a németekkel való szakítás egyértelmű bizonyítékát. Sajnos a lengyel közvetítésnek nem volt kellő ereje, és Sokolnicki is úgy vélte, hogy akkor szentelheti magát teljesen a magyar ügynek, ha Magyarország hatdat üzen a Harmadik Birodalomnak. Itt is, ahogy a varsói felkelés alatt folytatott

---

¹⁷⁷ Przewoźnik 2005. 25. o.

¹⁷⁸ AAN Delegatura Rządu RP na Kraj, sygn. 202/III-62, przegląd sytuacji międzynarodowej nr 59 (od 21 do 26.07.1944 roku), 26.07.1944, k. 7.

későbbi tárgyalásokon, hiányzott a két ország valós diplomáciai lehetőségeinek kölcsönös felmérése.

Annak mérlegelésekor, hogy a magyarok mennyire voltak hajlandók katonai segítséget nyújtani a Vihar-akcióhoz, el kell gondolkodni azon, milyen előnyökkel járt volna számukra a Lengyel Földalatti Állammal folytatott együttműködés. Mindenekelőtt, ahogy már említettük, a magyarok számíthattak a lengyelek közvetítésére a szövetségesekkel folytatandó tárgyalásokon. Ezt a kérdést kiemelték a magyarokhoz intézett lengyel felhívásokban, mint olyan alapvető érvet, amely a magyarokat arra bírja, hogy támogassák a lengyel kezdeményezéseket. A magyarok, akik számára 1944-ben már egyre nyilvánvalóbb volt a németek elkerülhetetlen veresége, megértették, hogy a Hitler oldalán folytatott háborúnak ők lesznek a kárvallottjai, ezért felélénkítették a szövetségesekkel való kapcsolatokat.¹⁷⁹ A magyar földalatti ellenállás is megpróbált a szovjetekkel együttműködést kialakítani.¹⁸⁰ Hogy megértsük, mi ösztönözte a magyarokat arra, hogy a szovjetekkel egyezsége lépjenek, tisztában kell lennünk sajátos szempontjaikkal, amelyek alapján a hadviselő feleket számba vették. A magyarok, a németekkel kötött szövetség ellenére, hosszabttávon nem csupán az angolszászokkal akartak tárgyalni, hanem mindazokkal, akik a háború után hatalommá válhattak, és fenyegető módon felléphettek volna ellenük a Harmadik Birodalommal kötött szövetségük miatt. Az agresszív szovjet tervektől való félelmek helytállóknak bizonyultak, de ezek de facto nem abból következtek, hogy a magyarok a németek oldalán harcoltak, hanem abból, hogy a Három Nagy a háború utáni Európát befolyási övezetekre osztotta. A magyarok úgy gondolták, mind következetesebben ki kell tartani a hintapolitika mellett, hogy a Harmadik Birodalom veresége esetén az időben megkísérelt nem kívánatos megbeszélések megkönnyítsék a háború utáni szövetségek keresését.

Sokkal jobban alakultak a kapcsolatok és az együttműködések helyi szinten. A lengyelek röplapokat és a lengyel–magyar társalgást segítő kis szótárakat készítettek azzal a céllal, hogy a magyar honvédekben tudatosítsák: együtt kell működniük a lengyel ellenállással. A legismertebb honvédekhez intézett magyar nyelvű felhívást, amelynek szövege a Varsói Felkelés Múzeumában található, a Honi Hadsereg Tájékoztató és Propaganda Irodája készítette. Háromezer példányban terjesztették 1944 májusa és júliusa között.¹⁸¹ Az volt a célja, hogy időben tájékoztassa a magyarokat a fővárosban készülődő felkelésről. A felhívásban a Földalatti Lengyelország katonái arra kérték a magyarokat, hogy ne teljesítsék a németek parancsait és ne harcoljanak a felkelők ellen, ugyanakkor arra is felhívták őket, hogy csatlakozzanak egy közös németellenes ellenálláshoz. A lengyel–magyar katonai szövetség, a felhívás szerzői szerint, siettetni a Harmadik Birodalom bukását: „A lengyelek Titeket, magyar testvérek, barátjaiknak akarják tekinteni. Ne segítsenek a németeknek az ő gyalázatosságaikban a lengyelekkel szemben, legyetek jók

¹⁷⁹ AAN Delegatura Rządu RP na Kraj, Departament Spraw Zagranicznych 1944, sygn. 202/XIV-19, Węgry w roku 1944 [tytuł odręczny], b.d., k. 8.

¹⁸⁰ Uo. k. 53.

¹⁸¹ *Chojnacki* 2005. 438. o.

és lojálisak a lengyel néphez, ha csak lehet könnyítsétek meg a Földalatti Lengyelország embereinek munkáját. ...Akkor biztosan tudtok számítani a Lengyel Kormányra a támogatására, amikor az egész világ majd a magyarokat fogja bírálni hibáiért és bűneiért, amelyeket örült vezetői mint Sztójay, Imrédy, Rácz és mások követtek el, akik a Ti vesztetekre kötöttek össze Titeket a bukott németekkel... Ne felejtsek el, hogy mi és úgyszintén Ti is német rabságban vagytok, de ha nekünk a béke győzelmet hoz, nektek egy szabadságharc kezdetét fogja jelenteni és akkor csak mi lengyelek tudunk Nektek segíteni.” A felhívás utolsó négy mondatából három így hangzott: „Magyar Katona! ... Ne segíts a németeknek. A német a mi közös halálos ellenségünk.” A felhívás eredményes volt és egyre több honvéd kapcsolódott be a lengyel konspirációs tevékenységbe.

Hogy a lengyel partizánok és a civilek számára megkönnyítsék a magyarokkal való kapcsolatteremtést, a Lengyel Földalatti Állam sajtója – a Titkos Katonai Kiadóvállalat – kiadta a Divéky Adorján történész által készített *Kik a magyarok és hogyan értsük meg őket, illetve a magyar hadsereg egyenruhája és külső kinézete* című brosrát. Ezt már 1943-tól terjesztették a lengyelek között. A brosrára tartalmazott egy szöveget a magyarok háborúhoz való szkeptikus hozzáállásáról, a lengyelekkel kötött fegyverbarátságról és a Magyarországra került lengyel menekülteknek nyújtott segítségről, illetve szerepelt benne ez magyar–lengyel társalgási szöszedet is, amelynek révén fel lehetett venni a kapcsolatot a honvédekkel. A szöszedet udvariassági fordulatokat, illetve a kereskedelemmel, fegyvercserével, lőszerekkel, élelemmel és ruházattal kapcsolatos kifejezéseket is tartalmazott. A brosrában bemutatták a magyar katonák egyenruháját, ami megkönnyítette a lengyelek számára baráti katona felismerését.

„A magyar honvédség a lengyel katonasághoz nagyon hasonló egyenruhát visel. A gyakorló egyenruha, álló galléros jellegű, nagy oldalzsebekkel. A gyalogos és motorizált egységek rövid szárú utászcsizmát vagy fűzős, felül csatos bőrszíjjal ellátott bakancsot viselnek, amelyekbe belefutnak a jellegzetes, passzentes nadrágszárak. A lovassági csizmák oldalukon fűzősek. A magyar táborig sapkák általában ellenző nélküliek, ezeken és a német mintájú rohamsisakok oldalán pajzs alakban nemzeti színű sávok húzódnak (piros, fehér, zöld). A táborig sapka baloldalán színes háromszög jelzi a fegyvernemet. A színek a következők lehetnek: gyalogság – kék,¹⁸² tüzérség – vörös, páncélosok – barna, légierő – fekete. A gombok és paszományok arany színűen. A rendfokozati jelzések a gallérokra, a tisztelnél a karokra is szerepelnek... Gyakori a rövid, barna bőrkabát viselete is.”¹⁸³

Közvetlenül a varsói felkelés kirobbanása előtt egyezett bele Bór-Komorowski tábornok abba, hogy együttműködést alakítsanak ki a magyar partizánokkal és felhatalmazta erre az ottani Honi Hadsereg egységeket.¹⁸⁴ Parancsnokuk, Jan Korkozowicz „Barski”, még a felkelés kitörése előtt találkozott a Honi Hadsereg Fő-

¹⁸² Itt egy hiba található, mivel a lovasság volt a kék, a gyalogság pedig a zöld. – M. Z.

¹⁸³ Archiwum MPW, sygn. P/1698, *Divéky Adorján: Kto są Węgrzy i jak się z nimi porozumieć oraz umundurowanie i wygląd zewnętrzny wojska węgierskiego*, 1943 rok. (Szalai Attila fordítása.)

¹⁸⁴ AAN AK sygn. 203/I-26, Biuletyn Informacyjny nr 126, Pismo Tadeusza Komorowskiego „Lawiny” do bazy „Liszt”/Budapeszt/ nr 126 jako odpowiedź na pismo z 26.01.1944 roku, 19.02.1944, k. 205.

parancsnoksága képviselőivel, többek között Stanisław Wielkopolaninnel.¹⁸⁵ Tárgyalásokat folytattak arról, hogy milyen lehetőségei vannak a Magyarországon élő lengyel menekültek egy csoportjának arra, hogy a megszállt Lengyelország területére azzal a céllal dobják át őket, hogy csatlakozzanak a felkeléshez. A lengyel ellenállás vezetése egyébként azt is szeretne volna, hogy a Magyarországon maradt lengyel tisztek is visszatérjenek Lengyelországba.¹⁸⁶ A felkelés kirobbanásának időpontja ugyanakkor meglepte a magyarországi lengyel ellenállás vezetőit.¹⁸⁷ Mi több, a Magyarországon lévő lengyeleket nem töltötték el lelkesedéssel a felkelésről szóló hírek. A lengyelek reakciójára minden bizonnyal hatással volt az is, hogy a német megszállás után jelentősen romlott a helyzetük Magyarországon. A menekültek – ismerve a németek kíméletlenségét – nem hittek a győzelemben. Ötéves kényszerű távollét után szerettek volna visszatérni Lengyelországba, és szerintük a felkelés csak elodázza a háború végét. Nem meglepő tehát, hogy a Varsóból érkező hírek elidegenítették egymástól a menekülteket.¹⁸⁸

Hivatalos tárgyalások

Az eddigi historiográfiából hiányzik a varsói felkelés alatt lezajlott lengyel–magyar tárgyalások alapos elemzése. A lengyel köztudatban meghonosodott sztereotípia bagatellizálja a tárgyalások jelentőségét. Ez a felfogás Jerzy Stefan Stawiński *Magyarok* című elbeszélése alapján alakult ki. Hasonló képet festett Andrzej Munk rendező *Eroica* című filmje is, amely Stawiński elbeszélése alapján készült. Munk filmjének érdeme az, hogy egyáltalán foglalkozott a témával, amelyet, bár humorral fűszerezve, közismertté tett. Igaz, nem mentes a túlzásoktól, s a honvédekkel folytatott lengyel tárgyalások groteszk jelenetei megkérdőjelezik azok komolyságát és igazi értelmét. Stawiński novellájában olvashatunk a tisztességes és az italt sem megvető Dzidzius Górkiewiczról, akit a filmben Edward Dziewoński személyesít meg. Ennek az embernek a mintájául Tadeusz Dzierżykraj-Rogalski „Máciwój” szolgált, aki a Zalesie Dolnéban folytatott tárgyalások összekötője és résztvevője is volt.

Először is hangsúlyozni kell, hogy a megbeszélések eredményei a nemzetközi politikai helyzettől, a segítségnyújtás lehetőségei az angolszáz hatalmaktól és a szovjetek magatartásáról függtek. Annak kiderítéséhez, hogy ki kezdte a hivatalos párbeszédet, figyelembe kell venni néhány körülményt. Godó Ágnes szerint a megbeszélések kizárólag lengyel kezdeményezésnek voltak köszönhetők. Ezt azonban nem lehet kész tényként kezelni. Lengyel Béla, a II. tartalékhadtest parancsnoka, aki a felkelőkkel a tárgyalásokat folytatta, visszaemlékezésében azt állítja, hogy azok lengyel kezdeményezésre jöttek létre. Itt Komáromi Aranka missziójáról van szó. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy a Honi Hadsereg különböző rangú

¹⁸⁵ *Biegański* 1971. 48. o.

¹⁸⁶ AAN AK sygn. 203/I-26, Biuletyn Informacyjny nr 52, Pismo Stefana Roweckiego do Bazy Romek /Budapest/ nr 52, 20.06. 1941, k. 44–45.

¹⁸⁷ *Biegański* 1971. 49. o.

¹⁸⁸ *Lachowicki-Czechowicz* 2003. 298. o.

katonái és a magyar honvédek közötti megbeszélések különböző helyeken és szinteken zajlottak.

Eddig nem készült olyan elemzés, amely a két fél reményeit, szándékait és tevékenységét összehasonlító módon elemezte volna, kiemelve azt, hogy milyen feltételekkel lettek volna hajlandók a magyarok a felkelést támogatni. A magyar tábornokok visszaemlékezései szerint Bór-Komorowski már augusztus elején megpróbált együttműködést kialakítani a magyarokkal és segítséget kért Vattay tábornoktól a felkelők részére. A honvédek szintén szerettek volna kapcsolatba lépni a lengyel parancsnoksággal.¹⁸⁹ Vattay visszaemlékezése szerint az 5. tartalékhadosztály levelet kapott a Honi Hadsereg parancsnokától, aki azt kérte, engedélyezék a Kampinosi Csoport partizánjainak, hogy csatlakozzanak a Varsóban harcoló felkelőkhöz.

A Kampinosi Csoport a Honi Hadsereg Észak-csoportja alá tartozott. Ez volt az egyik legnagyobb partizáncsoport. Azokból a partizánokból állt, aki a háború kezdete óta szervezték a földalatti hadsereget, illetve akik az Adolf Pilch „Dolina” főhadnagy parancsnoksága alatt működő Stolpecki-Nalibocki-csoportban harcoltak. A Kampinosi Csoportra helyeződött a németekkel folytatott harc legnagyobb súlya a város körül, illetve s ezzel a varsói felkelés tehermentesítése, számos összecsapásban sikert értek el a német hadsereggel szemben. Az Észak-csoport parancsnoksága ugyanakkor szerette volna bevetni őket a városban is, ezért vett részt a Gdański-pályaudvar elleni sikertelen támadás sorozatban. Ezen felül a németektől megtisztított kampinosi területekből egy, a megszállt Lengyelországban kivételes teret hozott létre, amelyet Független Kampinosi Köztársaságnak is hívtak. A csoportot végül 1944. szeptember 29-én a jaktoróvi csatában semmisítették meg a németek. Maradványainak sikerült a Szentkereszti Hegyekben elrejtőzni, ahol tovább folytatták a harcot.

Mivel a lengyel dokumentumokból világosan kiderül, hogy a Vattayhoz intézett kérés augusztus közepén érkezett, és a levelet Józef Krzyczkowski „Szymon”, a Kampinosi Csoport parancsnoka írta alá, egyet lehet érteni Godó azon állításával, hogy Vattay rosszul emlékezett, amikor Bór-Komorowskit említette a levél szerzőjeként. Ennél fogva kijelenthető, hogy ebben az esetben egy alsóbb szintű kezdeményezésről lehetett szó. Ezen felül a Vattay által leírt ügy is egyezik a „Szymon” által megfogalmazott levél tartalmával.¹⁹⁰ A Honi Hadsereg parancsnoksága valamivel korábban tett kísérletet a magyarokkal való tárgyalásokra, de ahogy Stanisław Sochacki tábornok megjegyzi, Bór-Komorowski túl sokáig halogatta, hogy előálljon a konkrétumokkal.¹⁹¹

Azt is figyelembe kell venni, hogy a Varsói Körzetbe a magyar egységek többsége csak augusztusban érkezett meg, de az itt állomásozó magyar egységek révén már júliusban kapcsolatba lehetett volna lépni a magyar parancsnoksággal. Mi több, hogy a németek már az elejétől fogva arra próbálták rávenni a magyar parancsnokságot, hogy közvetítő szerepet vállaljon a kapitulációról szóló tapogatózó

---

¹⁸⁹ *Bartelski* 1986. 383. o.

¹⁹⁰ HL Tgy. 2.780. Vattay Antal, 1946.12.03–06., 4. o.; *Nagy* 2000. 215. o.; *Godó* 1976. 256. o.

¹⁹¹ *Sochacki* 1958. 14. o.

tárgyalásokon. A németek tehát tudhattak a lengyel–magyar megbeszélésekről, és mivel nem tudták megakadályozni, így megpróbálták saját céljaikra használni a bennük rejlő lehetőségeket.

Tény, hogy a hivatalos tárgyalásokra csak augusztus második felében került sor. A magyar tiszteket 1944. augusztus 15-én tartóztatták fel a Mokotów V. kerület katonái. Jan „Szymon” Stępień jelölték ki a tárgyalások levezetésére. Visszaemlékezésében augusztus 20-i dátumot ír,¹⁹² de bevallja, hogy annyi idő elteltével már nem emlékszik pontosan a magyarokkal kapcsolatos dátumokra.¹⁹³

Augusztus 20-án valóban sor került egy megbeszélésre, de ez nem azt jelenti, hogy ez lett volna az első alkalom. Már néhány nap óta tapasztalható volt a magyar–lengyel kapcsolatok egyre szorosabbra fűzése, és mivel huszadika magyar nemzeti ünnep, ürügyül szolgált arra is, hogy a magyar parancsnokságra virágcsokrokkal és jókívánságokkal érkező lengyel delegáció komolyabb tárgyalásokat folytasson. A magyar katonák Mokotówba érkezésének és javaslataiknak két oka is lehetséges: a honvédek tárgyalni akartak a lengyelekkel, mivel a lengyel fél korábban már kezdeményezett megbeszélést a magyar parancsnoknál, illetve a magyarok maguk kerestek kapcsolatot a lengyelekkel a varsói felkelés kirobbanása után, mert készek voltak együttműködni a németek ellen. Ezzel összhangban vannak azok a kérések, amelyek a kombattáns jogok megadására, illetve a szövetségekkel való szorosabb kapcsolat kialakításra vonatkoztak.

A magyar parancsnokok annak ellenére, hogy beleegyeztek a Honi Hadsereg képviselővel történő kapcsolatfelvételbe, úgy gondolták, hogy a felkelés csak akkor győzhet, ha az kiterjed az egész megszállt Lengyelország területére.

Vattay ugyan elutasította a lengyelek elleni harcot, de nem sietett döntést hozni a felkelőkkel kialakítandó kapcsolatokról. Sajnos a magyarokkal való kapcsolatokról Tadeusz Bór-Komorowski, a Honi Hadsereg parancsnoka visszaemlékezéseiben sem szól, pedig éppen az ő beszámolója lehetne kulcsfontosságú. Szerencsére azonban fennmaradtak Lengyel, Krzyczkowski és Jan Stępień atya feljegyzései. A Mokotówban feltartóztatott magyar honvédeket a Kerület parancsnokságára vítették. A Honi Hadsereg mokotóvi egysége meglepődött a magyarok javaslatán. A parancsnokság nem volt biztos a magyarok szándékaiban, ezért bizalmatlanok voltak velük szemben, s a kerülő utat is bekötött szemmel kellett megtenniük.¹⁹⁴

Annak ellenére, hogy a magyarok és a lengyelek között az esetek többségében bizalom honolt, most mindkét fél tudta, hogy a háborúban a barikád ellenkező oldalán állnak, és számolni kellett azzal is, hogy mind a magyar, mind a lengyel seeregben német kémek és népi németek is akadnak. A magyarokat végül Kamiński lakására, a Malczewski utca 17-be vitték.¹⁹⁵ Ekkor már nem Stanisław Kamiński „Daniel” volt Mokotów parancsnoka, hanem Józef Rokicki „Karol” ezredes, és ő dön-

¹⁹² Katolikus pap, a varsói Katolikus Teológiai Akadémia (jelenleg Stefan Wyszyński Kardinális Egyetem) előadója, rektora, valamint a Honi Hadsereg káplánja és katonája. A varsói felkelés alatt a Honi Hadsereg Tájékoztató és Propaganda Irodájának vezetője Mokotówban.

¹⁹³ *Stępień* 2004. 172. o.

¹⁹⁴ *Wojciechowski* 1989. 88. o.

¹⁹⁵ HL Ell. gy. nk. Lengyelország 21., Kamiński Stanisław visszaemlékezése. (Magyar katonákkal való együttműködés a varsói felkelés idején.) 1962. július 10., 1. o.

tött a tárgyalások megkezdéséről. Kamiński a visszaemlékezéseiben sajnálkozott azon, hogy nem volt már befolyása a későbbi döntésekre.¹⁹⁶

Amikor Rokicki tudomást szerzett a magyar ajánlatról, kapcsolatba kellett lépnie feletteseivel. Ez bonyolult feladat volt, mivel a Belvárossal való összeköttetés csak időnként állt helyre. Az ügyről tájékoztatta a döntéshozatali hatalommal rendelkező Antoni Chruściel „Monter”, Bór-Komorowski és Albin Skroczyński „Łaszcz” tábornokokat. A magyarok Zalesiében várták a választ.

A felkelés alatti lengyel–magyar kapcsolatokkal foglalkozó kutatók egy része úgy véli – e könyv szerzőjét is beleértve –, hogy a magyarok maguk kezdeményezték a lengyelekkel való együttműködést – London közvetítésével. Ezt a hipotézist képviseli Zbigniew Jaskulski is.¹⁹⁷ Azt állítja, hogy a varsói felkelés túl korán robbant ki, így az 5. és a 12. magyar hadosztály megígért segítsége nem érkezhetett meg időben. Jaskulski úgy véli: a magyarok lelkesedését az hűtötte le, hogy nem hittek a felkelés sikerében úgy, ahogy az megkezdődött. Vattay viszonyát a Honi Hadsereg tevékenységéhez jól jellemzik saját szavai: „Hősies tett, de egyúttal öngyilkosság is.”¹⁹⁸ A felkelésben való magyar részvételről hasonló véleménye volt a magyar kormánynak is. Mindezeket fontos figyelembe vennünk a hivatalos tárgyalások sikertelenségének elemzésekor.

A német hadsereg által gondos megfigyelés alatt álló magyarok rendkívüli bátorságról tettek tanúbizonyságot, amikor kimutatták a lengyelek iránti szívélyes barátságukat és segítőkészségüket. Ezzel együtt a német parancsnoknak való engedelmesség nehezítette leginkább a tárgyalásokat és gátolta a szélesebb körű segítségnyújtást. Mindkét fél elővigyázatossága ellenére, a tárgyalások titokban tartása lehetetlen volt. A magyar egységekbe mélyen beépültek a németek. Folyamatosan figyelték a lengyel–magyar kapcsolatokat. Mivel meggátolni nem tudták, igyekeztek a maguk javára kihasználni a helyzetet. Azt szerették volna, hogy a magyar parancsnokság beszélje rá a felkelőket a kapitulációra. Lengyel azt írja visszaemlékezésében, hogy számára nehéz lett volna azt javasolni a felkelő lengyeleknek, hogy adják meg magukat, bár látva a katonák és civilek szenvedéseit elgondolkozott közvetítés lehetőségén, hogy a Honi Hadsereg parancsnoksága és a németek közötti tárgyalások során jobb feltételeket tudjon kijárni lengyel barátai számára. Ilyen megoldást a lengyel fél is mérlegelt, amikor a honvédek nemvárt látogatásának okait latolgatták.¹⁹⁹

A magyarok javaslatának alapos elemzése után a Honi Hadsereg mokotówi parancsnoksága elvetette a kémkedés lehetőségét, már csak azért is, mert a baráti magyar katonák nem kérdezősködtek. A két nemzet hosszú ideje tartó hagyományos barátságára való tekintettel a tárgyalásokat vezető „Szymon” is kizárta az árulás lehetőségét. Nem jelentőség nélküli az a tény, hogy Stępień atya az 1936 és 1939 között folytatott római tanulmányai alatt összebarátkozott a magyarokkal. Azért ő sem zárta ki, hogy a németek a magyar küldöttek által szeretnék rávenni

---

¹⁹⁶ Uo.

¹⁹⁷ Jaskulski 1989. 3. o.

¹⁹⁸ Uo.

¹⁹⁹ Stępień 2004. 173. o.

a lengyeleket a mihamarabbi kapitulációra. Ezt a feladatot Lengyel Béla tábornoknak kellett volna megoldania. Lengyel korábban Magyarország katonai attaséja volt Lengyelországban, jó kapcsolatai voltak a lengyelekkel, sőt 1939-ben megkapta a Polonia Restituta kitüntetését és az Aranykereszt Érdemrendet is.²⁰⁰

Kétségtelen előnynek számított az a tény is, hogy a magyar hadtest parancsnoka személyesen ismerte Bór-Komorowskit. Ezen felül, amint Stanisław Markowskitól tudjuk, több évi lengyelországi tartózkodása révén elég jól elboldogult a lengyel nyelvvel is.²⁰¹ A Honi Hadsereg parancsnoksága áttekintette a tárgyalásokon a felkelőknek nyújtandó magyar segítségnyújtás esélyeit, arra számítva, hogy a magyar tábornoknak a lengyelek sorsa nem közömbös.²⁰² Lengyelt egyébként éppen azért nevezték ki a II. tartalékhadtest parancsnokává, mert jól ismerte a lengyel valóságot.²⁰³

A magyarok felvetett javaslatainak több oka is volt. Jan Stępień atya a *Więź* folyóiratban megjelent, magyarokkal folytatott tárgyalásokról szóló cikkében azt írja, elgondolkodtak azon, hogy a lengyeleket a kapitulációról szóló tárgyalásokra rábíró ötlet, nem a magyaroktól származik-e, akik meg voltak győződve arról, hogy a felkelést biztosan leverik, és még időben jobb kapitulációs feltételeket akartak a résztvevőknek biztosítani.²⁰⁴ Tekintettel arra, hogy a magyar hadseregből egyre gyakoribbá váltak a dezertálások, a parancsnokság a javaslatával meg akarta állítani ezt a folyamatot. Nem kizárt, hogy a honvédek soraiban érzékelhető volt egy olyan nyomás is, hogy szakítani akarnak a németekkel²⁰⁵ és csatlakozni kívánnak a lengyelek harcához. A magyar parancsnokság le akarta csillapítani a kedélyeket a honvédseregben, ezért gondolhatott komolyan a felkelőkkel való együttműködésre. Emellett, Stępień atya még egy hipotézissel állt elő. A németek a magyarokban valóban annak lehetőségét látták, hogy a lengyelekkel folytatott tárgyalásokon közvetítésükkel el tudják érni a felkelők kapitulálását. A magyarok viszont kihasználták a kínálkozó alkalmat, hogy a felkelőknek segítsenek.

A legvalószínűbb azonban az első verzió, miszerint a magyar javaslat válasz volt a Honi Hadsereg korábbi kapcsolatfelvételi kísérleteire, annak egyidejű feltételezésével, hogy a magyar fél – a két nemzet hagyományos barátságából adódó jó akaraton kívül – lehetőséget látott a lengyelekkel folytatott tárgyalásokon arra, hogy kapcsolatot teremtsen a szövetségesekkel.

Nehéz eldönteni tehát, hogy ki kezdeményezte a tárgyalásokat, amelyekre végül Zalesie Dolnéban került sor. Lengyel állítása szerint a kezdeményező a lengyel fél volt, az első megbeszéléseken a közvetítő a magyar Komáromi Aranka, a Honi Hadsereg összekötőjének, Henryk Weiss lengyel ezredesnek az özvegye volt. Komáromi Aranka kiválasztása nem a véletlen műve volt. Még abból az időből

²⁰⁰ *Lengyel* 2011. 444. o.

²⁰¹ Stanisław Markowski beszámolója alapján, Varsó 2013. április 15. Az interjú a szerző birtokában van. Lásd még: *Szakály* 2013. 41. o.

²⁰² *Lengyel* 2011. 248. o.

²⁰³ *Lengyel* 2011. 236. o.

²⁰⁴ *Stępień* 2004. 173. o.

²⁰⁵ ArchUKSW (Instytucie Archeologii UKSW), ks. prof. dr hab. Jan Stępień prorektor ATK, Wspomnienia dotyczące II wojny światowej, 1970 rok, sygn. N-I/7, nagranie 7–3.

ismerte Lengyelt, amikor az katonai attachéként dolgozott Varsóban. Lengyel le is írja pontosan, hogy Komáromi 1944. augusztus 23-án vagy 24-én 17 órakor bejelentkezett hozzá a Grodziskban lévő lakásába.²⁰⁶ Ugyanakkor Lengyel a visszaemlékezésében tévesen azonosítja Stępień Stanisław „Agaton” Jankowskival, Bór-Komorowski adjutánsával. Feltehetően azért, mert „Stępień” (tehát a tárgyaló valós neve) „Stanisław Jankowskiként” mutatkozott be, Lengyel pedig azt gondolta, hogy a fedőneve „Stępień”.²⁰⁷

Elképzelhető, hogy Komáromi Aranka missziója összefüggésben volt Bór-Komorowski és Vattay korábbi kapcsolataival. Ahogy Lengyel írja, Komáromin keresztül Bór-Komorowski tett bizonyos javaslatot.²⁰⁸

A Honi Hadsereg nagy reményeket fűzött a magyar tárgyalásokhoz, mivel azt az információt kapta Budapestről, hogy komolyan kezelik a lengyel ügyet.²⁰⁹ Ezen felül, azt, hogy a magyar hadtest parancsnoka a korábbi lengyelországi magyar katonai attasé lett, a Honi Hadsereg úgy fogta fel, itt a legalkalmasabb pillanat arra, hogy konkrétumokban és a magyarok lengyeleknek nyújtandó valóságos segítségében megállapodjanak.

A magyar katonáknak a felkelésben való hasznavehetőségét áttekintve ki kell emelni: a legnagyobb előnyük a fegyverzetük volt, különösen, hogy tüzérségi fegyverekkel is rendelkeztek, amelyekből a felkelők hiányt szenvedtek. Ugyanakkor Markowski megkérdőjelezi a magyar fegyverek használhatóságát. A honvédek egységeinek egy része valóban nagyon rosszul volt felfegyverezve (különösen a 12. tartalékhadosztály), de pusztán a tüzérségük is segíthetett volna a felkelők harci cselekményeiben (még akkor is, ha a keleti fronton lezajlott harcokban nagy veszteségek érték). Tény, hogy a németek gyakorlatilag nem pótolták a magyar egységek fegyverhiányát, mintegy büntetésként a lengyelekkel való barátkozásért. A kialakult helyzetben a magyar segítségnyújtás legérdemibb formája fegyvereik átadása volt, mivel a katonák átállása megfelelő mennyiségű páncéltörő és légvédelmi löveg híján vereségükkel és még nagyobb emberveszteséggel járt volna.²¹⁰ Problémát jelentett a magyar fegyverek állapota és típus-egyvelege, amelyekről a magyar Vezérkar már 1944 elején tájékoztatta a németeket.²¹¹

Mokotów parancsnoka a magyarok ajánlatát nem lebecsülve tájékoztatta Antoni „Monter” Chruściel és Tadeusz Bór-Komorowskit is. A mokotóvi katonáknak nem tetszett, hogy a tárgyalásra érkező magyarok követelték a fegyvereiket, amelyeket a megbeszélések idejére elvettek tőlük.²¹² A felkelők arra számítottak, hogy a fegyvereket megtarthatják, de ezzel a magyarok kerültek volna nehéz helyzetbe. Visszaútjuk Zalesie Dolnébe ugyanis a harcvonalon át vezetett, így szükségük volt fegyverre.

---

²⁰⁶ *Lengyel* 2011. 248. o.

²⁰⁷ *Lengyel* 2011. 256. o., 551. jegyzet

²⁰⁸ *Lengyel* 2011. 249. o.

²⁰⁹ Uo.

²¹⁰ *Markowski* 2004. 260. o.

²¹¹ HL VKF 1 oszt. 1944.

²¹² *Bartelski* 1986. 383. o.

Összevetve a Stępień és Lengyel visszaemlékezéseiből ismert események leírásának két változatát, bepillanthatunk a tárgyalások kulisszáiba, és képet kaphatunk arról, milyen volt a két fél viszonya az esetleges fegyveres segítségnyújtáshoz. Nem jelentőség nélküli, ahogy maga Stępień viszonyult a felkeléshez. Úgy vélte, ha kirobban, katasztrófával fog végződni: „ezért nem fedtem fel magam... tudtam, hogy a helyzet reménytelen. Csodára lett volna szükség.”²¹³ A szövegek elemzése nyomán kiderült, hogy a két fél számos eseményt másképp adott elő. Figyelembe kell ugyanakkor venni, hogy Lengyel visszaemlékezéseiben – a Hadtörténelmi Levéltárban őrzött kézírásos visszaemlékezésben, a Stanisław Markowskival folytatott levelezésében, illetve a tábornok élete végén írt szövegében – észrevehető bizonyos visszafogottság a felkelőkkel folytatott tárgyalásokat illetően, bár az *Európa forgószelében* című könyvének²¹⁴ legújabb kiadásában sokkal több részletet árul el.

A magyarok szándékait Tadeusz „Mściwój” Dzierżykraj-Rogalski szakaszvezetőnek is ellenőrizni kellett, akinek hétvégi háza volt Zalesiében. Ezért a látogatások idején ő volt a vezető.²¹⁵ A magyarok meglátogatásában részt vett még Prąglowski főhadnagy és Jan Marian „Szopa” Szopiński. Mokotów parancsnoka azt kérte, ellenőrizzék, hogy a honvédeknek valóban van-e saját parancsnoki törzse a megadott címen, amelyről a mokotóvi katonák értesültek. Stępień atya azt állította, hogy a Honi Hadsereg vezetősége, amikor őt jelölte ki tárgyalónak, akkor figyelembe vette a magyar nyelvismeretét,²¹⁶ illetve azt a tényt, hogy az akció sikertelensége esetén mint pap, nem hagy hátra árvákat és özvegy feleséget. Ráadásul már volt katonai rendfokozata is, ami feljogosította személyét a magyar tábornokkal folytatandó tárgyalásokra. A küldetés megvalósítása érdekében lengyel és német nyelvű felhatalmazást is kapott, amelyet a Honi Hadsereg nevében Mokotów parancsnoksága írt alá, és telefonon „Monter” is megerősített a Zalesie Dolnéban lezajlott első találkozás után. Alezredesként indult dr. Stanisław Jankowski fiktív névvel, a felhatalmazást pedig elrejtette a zseblámpa elemébe. A Zalesiében folytatott tárgyalásokat Teresa Sułowska-Bojarska összekötő készítette elő. Megbízták, hogy kísérje el „Wojtek” parancsnokot Grodzisk, egy egykori Magyarországon szolgálatot teljesítő diplomata villájába. Ott kellett volna, hogy a magyarokkal sor kerüljön egy megbeszélésre.²¹⁷ Erről végül lemondtak, de az összekötőnőnek így is alkalma volt találkozni magyarokkal, akik Varsó egyik legnagyobb utcáján, a Puławska utcán vonultak át. Piasecznóból Mokotówba tartottak.

„Szymonnak” és társainak sikerült eljutniuk Zalesie Dolnéba. Csatlakoztak egy varsói csoporthoz, amely éppen a krumpliföldre tartott munkába. Zalesiében az első tárgyalásokra 1944. augusztus 26-án került sor.²¹⁸ Stępień atya jelentése szerint a megbeszélés két napig tartott. A jelentést augusztus 27-én 23:45-kor készí-

²¹³ ArchUKSW, ks. prof. dr hab. Jan Stępień prorektor ATK, Wspomnienia dotyczące II wojny światowej, 1970 rok, sygn. N-1/7, nagranie 7–3.

²¹⁴ *Lengyel* 2011.

²¹⁵ *Maliszewski* 2002. 11. o.

²¹⁶ Nem ismert, hogy milyen szinten beszélte a magyar nyelvet.

²¹⁷ *Sułowska-Bojarska* 1993. 42. o.

²¹⁸ *Rozwadowski* 2005. 515. o.

tette.²¹⁹ Ugyanakkor Lengyel tábornok visszaemlékezése szerint a tárgyalások augusztus 28-án és/vagy 29-én zajlottak.²²⁰ Ebben az esetben tehát inkább Stepień atya jelentésében szereplő dátumokat kell helyesnek tartanunk. Stepień leírása szerint kedvesen fogadták őket, és a magyar tábornok elismerését fejezte ki a harcoló Varsó iránt.²²¹ A tárgyalások alatt Lengyel elismerte, hogy nem dönthet Budapest beleegyezése nélkül a lengyel fél támogatásáról. Dicsérte a felkelők hősiességét, és amikor az átállás került szóba, azzal mentetegetőzött: a magyar katonáknak a lehető leggyorsabban haza kell térniük, hogy megvédjék az ország határait. Azt mondta Stepieńnek, hogy „Önök szerencsések..., hogy a saját földjükön harcolhatnak a saját ügyeikért.”²²²

A magyar parancsnok úgy döntött, hogy igyekszik megtudni Horthy kormányzó, illetve a kormány véleményét a kérdésben, és azt majd tudatja a lengyelekkel. Így az a legvalószínűbb, hogy a magyar honvédek mokotóvi látogatásának az volt a célja, hogy a Honi Hadseregnek a magyar segítségnyújtás formáira vonatkozó elvárásait felmérjék.

A Zalesie Dolnéban lezajlott tárgyalások alatt megállapodtak a jövőbeni katonai segítségnyújtással kapcsolatos kérdések némelyikéről. A magyarok feltételeket szabtak, amelyeknek a teljesítésétől tették függővé a magyar katonák felkelőkhöz való csatlakozását. A megállapodás öt pontot tartalmazott, amelyből az első kettő a következőképpen hangzott:

A Lengyelország területén harcoló magyar hadtest..., körülbelül 20 000 katona a Honi Hadsereg közvetítésével, mint Magyar Királyi Önkéntes Légio, átáll a szövetségesek oldalára.

A Magyar Királyi Önkéntes Légio azonnal akcióba lép a németek ellen a rendelkezésére álló összes harci eszközzel, a Parancsnokság által megállapított terv alapján.

A megállapodás további pontjai nem ismertek pontosan. Stepień atya szerint a harmadik és a negyedik pont a Magyar Királyi Önkéntes Légio élelmezését érintette, ugyanakkor Ostoja-Mitkiewicz szerint a harmadik pont a szövetségesi jogok magyarok számára történő garantálásáról szólt.

Egy ilyen megállapodást, ahogy Stepień is feltételezi, nem hagyhatott figyelmen kívül a magyar tábornok,²²³ hiszen az augusztus 26-27-én folytatott tárgyalásokról szóló jelentésben az áll, hogy a negyedik pont a Vörös Hadsereg részéről várható veszélyeket érintette. A lengyel történészek egy része ebből a részleges jelentésből téves következtetést vont le a magyarokkal folytatott tárgyalások kudarcára vonatkozóan. Kétségtelen, hogy a szovjet garanciák kérdése a legfontosabb pont volt a magyarok számára. Ugyanakkor megállapíthatjuk, hogy csupán egyetlen pont foglalkozott a Magyar Királyi Önkéntes Légio önállóságával, illet-

---

²¹⁹ Komorowski 2004. 512–513. o.

²²⁰ HL Personalia 286. d., Lengyel Béla, Lengyel Béla levele Aggteleki B-hez, 1971. január 19., 5; Lengyel 2011. 256. o.

²²¹ ArchUKSW, ks. prof. dr hab. Jan Stepień prorektor ATK, Wspomnienia dotyczące II wojny światowej, 1970 rok, sygn. N-I/7, nagranie 7–3.

²²² Komorowski 2004. 513. o.

²²³ Uo.; Ostoja-Mitkiewicz 2001. 38. o.

ve a magyarok ellátásának kérdésével.²²⁴ Amennyiben a magyarok csatlakoztak volna a felkeléshez, akkor létre kellett volna hozni egy külön magyar parancsnokságot. Sajnos – mint már említettük – a magyarok szerették volt elérni az ötödik (vagy, ahogy Stępień már idézett jelentésében szerepel, a negyedik) feltétel teljesülését is, ami a tárgyalások kudarcát okozta. Nevezetesen biztonsági garanciát szerettek volna kapni a Vörös Hadsereg részéről fenyegető veszéllyel kapcsolatban, mert azt feltételezték, hogy az átállás után összeütközésbe kerülnek az oroszokkal is.²²⁵ A tárgyalások e pontjának fontosságát hangsúlyozzák a magyar kutatók is.²²⁶

„Szymon” nem írta le a jelentésben a megállapodás ötödik pontjának tartalmát, csak annyit jegyzett meg, hogy „nagyon sokáig vitatták”. Azt a feltételezést, hogy ez volt a tárgyalások legfontosabb pontja, Lengyel is megerősíti, aki a Stępieńnel való második találkozás alkalmával feltette neki a kérdést: „mi lesz velünk... ha az oroszok is bevonulnak Varsóba?”²²⁷ Lengyel tábornok számára a szovjet garanciák voltak tehát a legfontosabb kérdések a lengyelekkel folytatott tárgyalásokon, és a Honi Hadsereg Főparancsnokságának e kérdésben képviselt álláspontjáról tájékoztatni akarta a kormányt és a magyar hadsereg Vezérkarát.²²⁸ A kérdésről hosszú vita alakult ki. Stępień atya egyáltalán nem volt elégedett a magyarok követelései-vel. Tudta ugyanis, hogy azok teljesítése nehéz lesz, de reménykedett, hogy a magyar követelések részleges teljesítése esetén is sikerül segítségüket megszerezni.

Lengyel megkérte „Szymont”, hogy a magyarok által tett javaslatot továbbbírta a felkelés vezetőjének, Bór-Komorowski-nak,²²⁹ mert e garanciák nélkül nem egyezhet bele a magyar hadtest átállásába. A tábornok számított arra is, hogy a Lengyel Népi Hadseregen keresztül kapcsolatba tud kerülni a Vörös Hadsereggel. A Népi Hadsereg egy főképpen munkásokat és parasztokat tömörítő baloldali fegyveres szervezet volt, amely együtt akart működni a Szovjetunióval, és annak segítségével harcolni a német megszállók ellen. A varsói felkelés idején úgy döntött, hogy támogatni fogja a Honi Hadsereget és részt is vett a harcokban, de természetesen másképpen tekintettek a felkelés politikai céljaira is. Nehéz megítélni, hogy volt-e reális esély arra, hogy a Népi Hadsereg közvetítésével a magyarok kapcsolatot teremtsenek a szovjetekkel. Ugyanakkor még Stępień atya is úgy vélte, hogy van esélye azon magyar követelések teljesítésére, amelyek a Vörös Hadsereggel kapcsolatos biztonsági garanciákat érintik. A lengyel tárgyalófelet ezen eltökéltségében az a meggyőződés is erősítette, hogy a Honi Hadsereg a Lengyel Munkáspárt által alapított, s a Vörös Hadsereggel még szorosabban együttműködő Népi Hadsereggel is kapcsolatot tartott.

A Népi Hadsereg ugyanakkor ellenséges volt a Honi Hadsereggel szemben, csak átmenetileg harcoltak közösen a németek ellen. Stępień és Lengyel elképzelései a Honi Hadsereg és a Népi Hadsereg együttműködéséről, a felkelők valóságos lehe-

²²⁴ ArchUKSW, ks. prof. dr hab. Jan Stępień prorektor ATK, Wspomnienia dotyczące II wojny światowej, 1970 rok, sygn. N-1/7, nagranie 7–3.

²²⁵ Uo.

²²⁶ Lásd: *Gosztonyi* 1992. 163. o.

²²⁷ *Lengyel* 2011. 257. o.

²²⁸ Uo.

²²⁹ *Lengyel* 2011. 258. o.

tősegei felismerésének hiányáról tanúskodnak. Ezenkívül a Honi Hadsereg és a Népi Hadsereg felkelés alatti kapcsolata máig éles viták tárgyát képezik a lengyel történeti diskurzusokban és még további elemzéseket igényel. Stepień évekkel később azt állította, hogy megfontoltan azt mondta Lengyelnek, nem tudja garantálni, hogy a szovjetek elfogadják a magyarok feltételeit. Ennek ellenére reményt keltezt a magyarokban a szovjet garanciák megszerzését illetően, hogy a Belvárosban tartózkodó Konsztantyin Kalugin százados vállalta a közvetítést. Kalugin Sztálin képviselőjének tartották, akinek felhatalmazása volt a Honi Hadsereggel folytatott tárgyalásokra, bár ezt Moszkvából nem erősítették meg.²³⁰ Mi több, maga Kalugin a Varsói Körzet parancsnokságához 1944. augusztus 17-én írt levelében is elismerte, hogy nem a Vörös Hadsereg hivatalos képviselője.²³¹ Ma a kutatók egyértelműen úgy értékelik, hogy Kalugin valóban nem Sztálin képviselőjében járt el. S ha még lettek is volna ilyen kiváltságai, akkor is nehéz lenne azt feltételezni, hogy kérésére Sztálin elfogadta volna a magyarok követeléseit. Biztos, hogy akkor már Magyarország megszállásának terve foglalkoztatta. Teljes bizonyossággal állítható mind Lengyelországot, mind pedig Magyarországot illetően, hogy a szovjetek és Sztálin segítségével való reménykedés óriási csalódással járt. Ebben az időben a Három Nagy már eldöntötte Lengyelország és Magyarország sorsát, ami azt jelentette, hogy mindkét ország hosszú időre szovjet befolyási övezetben találta magát a háború után.

A lengyelek és a magyarok közötti konkrét megállapodások ügyében a magyarok Horthy beleegyezése és a szövetségesek, valamint a szovjetek elismerésének garantálása nélkül, nem adhattak a lengyelek számára lekötő válaszokat és nem nyújthattak fegyveres támogatást a felkelés számára. Több ezer honvéd életéről is szó volt, hiszen a lengyeleknek nyújtott mindennemű segítség esetén számolni kellett a németek megtorlásaival.

A zalesiei tárgyalások Wojciech Chrzan mérnök villájában zajlottak, ahol az 5. tartalékhadosztály parancsnoksága rendezkedett be.²³² Stanisław Maliszewski történész és újságíró kiderítette, hogy ez Stefan Dratwy bíró Akác utca 5. szám alatt található háza volt.²³³ Stepień ott találkozott Rónai János főhadnaggal, aki Lengyel egyik munkatársa volt. Ezt „Szymon” jelentése is megerősíti.²³⁴ Rajta kívül a lengyelekkel folytatott tárgyalásokba Richter János századost, Lengyel tábornok segédtisztjét vonták még be.²³⁵

A lengyel–magyar tárgyalások érdekes részlete volt Krzyczkowski egy magyar ezredeshez írt levele, amely szerint a Radio London hivatalosan kéri a magyarokat arra, hogy csatlakozzanak a felkelőkhöz.²³⁶ A katonák visszaemlékezéséből kide-

---

²³⁰ Kalugin küldetéséről: *Rozwadowski* 2005. 245. o.

²³¹ *Przygoński* 1980.

²³² Lengyel visszaemlékezésében azt írja, hogy a mérnök villája Piasecznóban volt, ám akkoriban Zalesie önálló település volt, s csak 1952-ben csatolták e területet Piasecznohoz. *Lengyel* 2011. 256. o.

²³³ *Maliszewski* 2003. 7. o.

²³⁴ *Komorowski* 2004. 512. o.

²³⁵ *Lengyel* 2011. 257. o.

²³⁶ Archiwum MPW, sygn. A/714, tłumaczenie listu dowódcy Krzyczkowskiego do węgierskiego generała, b. p.

rül, hogy egy kis idő elteltével a felkelők között olyan hírek keringtek, miszerint a magyarok szívesen átállnának hozzájuk. E híreket hol felnagyították, hol pletykának minősítették. Mi több, a magyar javaslatokról is keringtek hírek a civilek között is. Erről Teresa Sułowska-Bojarska számolt be.²³⁷ Amellett, hogy pozitívan értékelnénk a magyarok szándékairól szóló hírek gyors elterjedését, voltak negatív következményei is: lehetővé tette a lengyel–magyar tárgyalások dekonspirációját, valamint megkönnyítette a németek dezinformációs hálózatának munkáját.

A szövetségesek magatartása kulcsszerepet játszhatott volna a magyarok felkelőkhöz való átállásáról szóló megegyezésben. Amennyiben támogatták volna az átállási kísérletet, az a magyarok számára szilárd alapot biztosított volna a háború befejezése után, hogy nemzetközi szinten támogatásban részesüljenek. Németország veresége után a hálás lengyelek a magyar ügy szószólói és a honvédek becsületének védelmezői lehettek volna.

Lengyel az első találkozó után várakozó álláspontra helyezkedett. Tudni akarta, mit sikerült elérnie a Honi Hadseregnek a szovjetekkel folytatott tárgyalásokon. *A Varsói Felkelés Képes Nagy Enciklopédiája* nagyon leegyszerűsített képet fest a tárgyalásokról. Azt írja, hogy Stępień atya biztosította a magyarokat arról, hogy a Népi Hadseregnek köszönhetően sikerül elérni, amit a magyarok kívánnak, és azt állítja, hogy maga az érdekelt fél nem tett semmilyen nyilatkozatot a magyarok felé „Monter” válasza előtt.²³⁸ Az események „Szymon” által előadott verziójával összhangban, Lengyel is írja, hogy az első találkozón nem született semmilyen határozott nyilatkozat.²³⁹ A magyar tábornok állítja, hogy nem titkolta el a lengyelek előtt, hogy a honvédek mindenekelőtt haza szeretnének térni, hogy ott harcoljanak a szovjetek és a románok ellen.²⁴⁰

A varsói felkelésben való magyar részvétel lehetőségeit mérlegelve nem szabad megfeledkezni arról, hogy mind a honvédparancsnokságnak, mind a magyar kormánynak az volt az érdeke, hogy a keleti frontról a lehető leghamarabb hazatérjenek a katonák Magyarországra, nem pedig az, hogy e hadsereg tevőlegesen részt vegyen a lengyel fél harcaiban. Lengyel tábornok világosan leszögezi, hogy „Szymont” nagyon elszomorította a tény, hogy a magyarok nem egyeztek bele azonnal az együttműködésbe. A lengyel küldött a magyarok pozitív válaszára számított a két nép sok évszázados barátságára való tekintettel: „Stępień... hitte, hogy a honvédekkel a lengyelek segítségére fogok jönni a történelmi magyar–lengyel barátság jegyében, egy új fejezetet együtt fogunk kezdeni és írni Európa történetében”.²⁴¹

Lengyel verziója szerint „Bór” azt várta, hogy Magyarország csapatokat küld Varsóba és csatlakozik a felkeléshez. Bór-Komorowski azt is kérte, hogy a magyarok adják át a fegyvereiket és biztosítsák a felkelők számára a fővárosba való bejutás és az onnan való kijutás lehetőségét.²⁴² Ez utóbbi kérést teljesítették. Ezen kí-

²³⁷ Sułowska-Bojarska, 42. o.

²³⁸ Rozmowy polsko-węgierskie. In: Rozwadowski 2005. 515. o.

²³⁹ Lengyel 2011. 257. o.

²⁴⁰ Románia szembefordulását a Harmadik Birodalommal, illetve Magyarországgal támogatták a nyugati szövetségesek. Lásd: Barykada Powiśla 1944.

²⁴¹ Lengyel 2011. 257. o.

²⁴² Uo.

vül, ahogy ezt Lengyel tábornok megjegyzi, ebben az időben egyes magyar alakulatok már hazatérőben voltak,²⁴³ míg mások további komoly veszteségeket szenvedtek el a szovjetekkel vívott harcokban. Éppen ezért a lengyel fél hibája volt a tárgyalásokat éppen akkor kezdeményezni, amikor a magyar egységek létszáma és harcképessége jelentősen kisebb volt, mint a felkelés kezdetén. Ezen felül, ebben az időben a már hosszabb ideje a harcok közvetlen szomszédságában állomásozó magyarok meg voltak győződve a német fél túlerejéről, és látták a velük szembenálló magukra hagyott lengyeleket, akik számára nem érkezett hatékony segítség sem a szövetségek, sem a fővároshoz közel állomásozó szovjetek részéről. Ismételten alá kell húznunk azt is, hogy ekkoriban még sem a lengyelek, sem a magyarok nem fogták fel Sztálin igazi célját, Varsó és Budapest meghódítását.

Nehéz ma megítélni, hogy a tárgyalásokat milyen mértékben inspirálhatta a német fél. Nem kétséges, hogy a magyarok tájékoztatták feletteseiket a tárgyalásokról. Lengyel tábornok visszaemlékezésében megemlíti, hogy tájékoztatta a 9. hadsereg parancsnokát, Nikolaus von Vormann tábornokot, hogy kapcsolatban áll a Honi Hadsereggel.²⁴⁴ Tudta ugyanis, hogy a magyar lépéseket a németek figyelemmel kísérik. A visszaemlékezésében kiemelte, hogy a magyaroknak egész idő alatt egyensúlyozniuk kellett a lengyelekkel fenálló barátság és a németekkel kötött szövetség között. Valószínű, hogy a németek anélkül is tudtak a Honi Hadsereggel felvett kapcsolatról, hogy erről tájékoztatást kaptak volna tőlük. Lengyel tábornok úgy vélte, hogy nincs értelme a németek előtt titkolni a lengyelekkel folytatott tárgyalásokat és ezzel ingerelni a németeket, akik már korábban tudomást szereztek a kérdéses megbeszélésekről. Rájött, hogy az Abwehr felderítette Bór-Komorowski és az emigráns kormány között zajló beszélgetéseket, amelyekben a Honi Hadsereg Főparancsnoksága beszámolt a magyarokkal folytatott tárgyalásokról.²⁴⁵ Nikolaus von Vormann tábornok felismerte: a kínáló alkalmat ki kell használni arra, hogy a felkelés parancsnokságát rávegyék a kapitulációra, és a lehetséges közvetítők közül a legjobb éppen a magyar tábornok volt.²⁴⁶ Ezzel együtt Lengyel a saját visszaemlékezéseiben kitartott amellett, hogy nem szándékozott kettős játékot úzni, sem a német parancsnoksággal, sem Bór-Komorowskival.²⁴⁷ Figyelembe kell venni azt az Ungváry Krisztián által jelzett tényt, hogy 1944. augusztus 18. után fokozódott a magyarokra nehezedő német nyomás, hogy harcoljanak a lengyelek ellen.²⁴⁸ Elképzelhető, hogy Lengyel tábornok arra gondolt, talán sikerül meggyőznie a németeket, hogy küldjék haza a magyar hadsereget, mivel honi földön szeretnének a szovjetek ellen harcolni, s ily módon segíteni hatásosan a németeket a Vörös Hadsereggel vívott háborúban. Ezzel együtt a lengyelektől sem akarta megtagadni a szívélyes barátságot és támogatást, hozzátéve: „az életemmel játszok.”²⁴⁹ Tartott attól, hogy merényletet követnek el ellene, vagy „véletlen” autóbaleset áldozata lesz.

---

²⁴³ Uo.

²⁴⁴ *Lengyel* 2011. 258. o.

²⁴⁵ *Ostoja-Mithkiewicz* 2001. 42. o.

²⁴⁶ *Lengyel* 2011. 258. o.

²⁴⁷ Uo.

²⁴⁸ *Ungváry* 2005. 273. o.

²⁴⁹ *Lengyel* 2011. 258. o.

Másfelől figyelembe kell venni, hogy ebben az időben a felkelés támogatásáról szóló lengyelekkel folytatott tárgyalások nem voltak összhangban Horthy kívánságával, aki szeretne volna, ha legalább az 1. lovashadosztály a lehető leghamarabb hazatér Magyarországra.²⁵⁰ Attól tartott, hogy a lengyelekkel folytatott tárgyalások szétzilálják a németekhez fűződő jó viszonyt.²⁵¹ Másfelől, a Honi Hadsereg parancsnokságával folyó tárgyalások reményt adtak a magyar hadseregben kialakult belső feszültségek csillapításával, mivel egyre nagyobb számban álltak partizánnak.

A magyar kormány, a Honi Hadsereg Főparancsnoksága, illetve a német parancsnokság elvárásai Lengyel tábornokot nehéz döntés elé állították, mivel nem akarta egyik felet sem megsérteni. Annak ellenére, hogy Horthytól bizonyos fokig szabad kezet kapott a döntéshozatalban, a legfontosabbnak azonban a magyar kormány parancsainak teljesítését tartotta. Lengyel döntésére az a tény is hatott, hogy Bór-Komorowski a tárgyalások alatt személyesen nem találkozott a magyar hadtest parancsnokával.²⁵² A tárgyalásokat továbbra is az ő képviselője, Jan Stępień atya vezette. Lengyel ugyanakkor hozhatott olyan döntést, ami eltért a Budapestről kapott irányelvektől. Később azt állította, amennyiben még 1944. október 15. után is tartott volna a felkelés, akkor úgy dönt, hogy csatlakozik a felkelőkhöz.²⁵³

Ő maga egyébként megtapasztalta a lengyelek jóindulatát, amikor Varsón keresztül vonultak és megmutatták neki a biztonságos utat.²⁵⁴ Felderítő tevékenységbe kezdett. Azt is tervezte, hogy az 5. tartalékhadosztályt Rembertów környékéről Mokotówon keresztül a fővárosba, a lovasokat pedig Otwockon és Wolominon keresztül Żoliborzba helyezi át. E tevékenységéről nem készített semmilyen dokumentációt, mert nem akarta, hogy a németek tudomást szerezzenek lépéseiről.²⁵⁵ Ugyanakkor a Hadtörténelmi Levéltárban található visszaemlékezésében azt írja, hogy a főváros körül folyó harcok korlátozták a honvédek nyugati irányú mozgását.²⁵⁶ A magyarok megéreztek a harcoló Varsóból kivezető evakuációs útvonalak elvágását. Tehát a bőrükön érezték varsói felkelés kirobbanásának negatív következményeit: hazatérésük előtt nem pihenhették ki a keleti fronton vívott súlyos harcok fáradalmait. Mivel a lóveszteség miatt más közlekedési eszközöket kellett igénybe venni mobilitásuk megőrzése érdekében, az 1. lovashadosztályt át kellett szervezni.

A Honi Hadsereg küldötte visszatért Mokotówba és beszámolt Rokicki ezredesnek a magyar képviselővel folytatott megbeszélésekről. Kapcsolatba lépett „Monterrel” is. Sajnos, Chruścielt csak a magyarok csatlakozása érdekelte, a feltételeik teljesítése nélkül. Azt mondta Stępieńnek: „Ígérjétek és garantáljatok mindent, csak lépjenek akcióba.”²⁵⁷ „Monter” magatartása nem tetszett „Szymonnak”.

²⁵⁰ Uo.

²⁵¹ *Lengyel* 2011. 260. o.

²⁵² *Godó* 1976. 255. o.

²⁵³ *Markowski* 2004. 260. o.

²⁵⁴ HL Personalia 286. d., Aggteleki Béla altábornagy, hadtestparancsnok hagyatéka – Lengyel Béla, 3. o.

²⁵⁵ *Ostoja-Mithkiewicz* 2001. 42. o.

²⁵⁶ HL Personalia 286. d., Lengyel Béla, 2. o.

²⁵⁷ *Stępień* 2004. 176. o.

Stępień évekkal később elmondta, hogy ebben a helyzetben úgy döntött, hogy életében először nem hajtja végre a kiadott parancsot és elmondja a magyaroknak az igazat, annak ellenére, hogy javaslatuk a „remény szikrája” volt.²⁵⁸ Tanácskozott Rokickivel is, aki kibúvó választ adott: „csinálj, amit tudsz, ahogy tudod.”²⁵⁹ Stępień tudta, hogy ha a magyarok átállnak a lengyelek oldalára, és nem kapnak szovjet garanciát, akkor minden bizonnyal óriási emberveszteségeik lesznek. Emiatt nem akarta vállalni a felelősséget.²⁶⁰ Azt is gondolta, hogy a tárgyalások elkéstek és a magyar segítség már nem tud a varsói felkelés sorsán változtatni. Dzierżkraj-Rogalski helyesen összegezte a magyarokkal folytatott tárgyalásokat: „hiányzott a diplomáciai akció, az oroszokkal való megállapodás és hiányoztak a diplomaták.”²⁶¹

Lengyel és Stępień második találkozására három nappal az első után került sor.²⁶² Jerzy Pytlakowski a megbeszélésre magához vett egy kötegni dollárt is a parancsnokság kasszájából. Az alezredest Richter százados haladéktalanul Lengyel tábornok szállására kísérte. A lengyel küldöttet erre az időre Antoni Jaworski őrnagynál szállásolták el.²⁶³ Az újabb tárgyaláson jelent volt Szabó II. László tábornok.²⁶⁴ A megállapodásokról tudomást szereztek az 5. tartalékhadosztály képviselői is, Gyulassy Elemér vezérkari őrnagy és Porkoláb alezredes.²⁶⁵ Stępień tartotta magát tervéhez, és elmondta Lengyelnek, nincs lehetőség arra, hogy biztonsági garanciát szerezzenek nekik a Vörös Hadseregtől. Lengyel hálás volt az őszinteségért és elmondta: az informátorai is megerősítették, hogy a magyar javaslat nem reális. Egyébként a hadművelleti területen állomásozó magyar katonák tudták, hogy a felkelés nem kapott megfelelő segítséget az angolszász hatalmaktól.²⁶⁶ Lengyel azzal is tisztában volt, hogy a szovjetek sem segítenek a felkelésnek. Budapesten székelő Vezérkar szintén nem hitt abban, hogy a lengyeleknek sikerül a magyar honvédeknek szovjet garanciákat és szövetségi státuszt szerezniük.²⁶⁷

Szabadhegy István alezredes pontosan írja le a nagyhatalmak viszonyát a felkelőkhöz: „A varsói helyzetről, a lengyel hazafiaknak a fővárosban a németek ellen vívott harcairól a hírek a »földalatti mozgalom« kitűnően működő hírhálózatán keresztül idáig is gyorsan eljutnak. Az itteni menekültek közül mindnek van valami hozzátartozója, rokona, aki pillanatnyilag Varsóban a németek ellen az oroszoknak dolgozik. Percről-percre várják Varsó felszabadítását az oroszok által. Abban a hiedelemben vannak, hogy akkor szenvedésük véget ér és visszatérhetnek lakóhelyeikre. Ekkor még senki sem tudta közülük, hogy az oroszok akarattal húzzák az

---

²⁵⁸ ArchUKSW, ks. prof. dr hab. Jan Stępień prorektor ATK, Wspomnienia dotyczące II wojny światowej, 1970 rok, sygn. N-1/7, nagranie 7–3.

²⁵⁹ *Stępień* 2004. 176. o.

²⁶⁰ *Bartelski* 1976. 385. o.

²⁶¹ *Dzier* 1982. 80. o.

²⁶² *Pytlakowski* 1946. 52. o.

²⁶³ *Stępień* 2004. 176. o.

²⁶⁴ ArchUKSW, ks. prof. dr hab. Jan Stępień prorektor ATK, Wspomnienia dotyczące II wojny światowej, 1970 rok, sygn. N-1/7, nagranie 7–3.

²⁶⁵ *Godó* 1976. 267. o.

²⁶⁶ *Németh* 1995. 122. o.

²⁶⁷ *Markowski* 2004. 260. o.

időt és nem akarnak a lengyel »földalatti mozgalomnak« segítséget nyújtani. Arra vártak, hogy a németek írtság ki őket. Ez a lelkes, hazafias, »reakciós«, főleg közeposztályból és volt lengyel katonaságból álló elem nem kellett az oroszoknak. Külülük azokat, akik túléltek a varsói poklot és lelkesen akarták a felszabadítókat átölelni, az oroszok összeszedték, deportálták és eltüntették örökre. A szövetségeseik pedig – az angolok és amerikaiak – ez ellen semmit sem tettek!”²⁶⁸

A kormányzó, amikor Lengyel Béla elhagyta Magyarországot, világos instrukciókat adott: „Nincs semmi keresnivalónk Varsóban. A lengyelek a mi barátaink, a németek pedig a bajtársaink. Nem szabad megengednünk, hogy bevonjanak minket az ő vitájukba.”²⁶⁹ Lengyel a magyar álláspontot taglalva, kijelentette, hogy „e garanciák nélkül nem dönthetünk emberek ezreinek életéről.”²⁷⁰ Ugyanakkor nem szakította meg a lengyelekkel folyó tárgyalásokat. Értékelte szabadsághüzdelmüket.²⁷¹ A magyar tábornok szerint, a lengyelek a varsói felkelésnek köszönhetően szeretnék elérni, hogy ne csupán szövetségesnek tekintsék őket, hanem politikai partnerként kezeljék őket a szovjetek is, ami megkímélheti őket a szovjet megszállástól.²⁷²

A magyar vezérkar ugyanakkor a honvédek hazatérését szorgalmazta, amiről a magyar parancsnok Stępień is tájékoztatta. A tárgyalásokról készített lengyel jelentéseket Lengyel tábornok átadta a budapesti katonai parancsnokságnak: a kormányzó Vattay tábornok által vezetett Katonai Irodájának, Lakatos Géza miniszterelnöknek és Vörös János tábornok vezérkarfőnöknek, aki parancsba adta neki, hogy nem csatlakozhat a felkelőkhöz. A magyar kormány rádöbbsent, hogy a határok veszélyeztettségére tekintettel nem lehet konfliktusba keveredni a németekkel. Lakatos Géza Lengyel Bélának küldött táviratában olvashatjuk, hogy „Magyarország a harcot közösen a német erővel tovább folytatja, mert a Kárpátokat és Erdélyt minden áron tartani kell.”²⁷³

Lakatos minden más segítségnyújtást engedélyezett a lengyelek számára. Stępień pedig szomorúan vette tudomásul a magyar Vezérkar válaszát.²⁷⁴ A lengyel tárgyalófél beszámolója szerint, Lengyel tábornok javasolta, hogy Stępień magyar tisztnek öltözve repüljön Budapestre.²⁷⁵ Az utazás során, hogy a lelepleződést elkerüljék, Stępień némának tettette volna magát, mivel egy robbanásakor elveszítette a hangját.²⁷⁶ Sajnos a magyar parancsnok egy szóval sem említi visszaemlékezésében, hogy ilyesfajta javaslatot tett volna. Nehéz tehát megítélni e meglepő ajánlat valóságát. Stępień elbeszélése szerint Lengyel úgy vélte, hogy ha a len-

²⁶⁸ Németh 1995. 122. o.

²⁶⁹ Golińska-Engelmayer 2006.

²⁷⁰ ArchUKSW, ks. prof. dr hab. Jan Stępień prorektor ATK, Wspomnienia dotyczące II wojny światowej, 1970 rok, sygn. N-I/7, nagranie 7–3.

²⁷¹ HL Personalia 286. d., Lengyel Béla, 1. o.

²⁷² Uo.

²⁷³ HL Personalia 286. d., Lengyel Béla levele Aggteleki Bélához, 1971. január 19., 5. o.

²⁷⁴ Lengyel 2011. 263. o.

²⁷⁵ ArchUKSW, ks. prof. dr hab. Jan Stępień prorektor ATK, Wspomnienia dotyczące II wojny światowej, 1970 rok, sygn. N-I/7, nagranie 7–3.

²⁷⁶ Stępień 2004. 177. o.

gyekeknek a garancia hiánya ellenére sikerül meggyőzniük a kormányzót az átálásról, akkor a magyar egységek a Honi Hadsereg alá rendelik magukat. „Szymon” elutasította a javaslatot, hiszen felismerte, hogy a kormányzó nem fog beleegyezni abba, hogy tevőlegesen támogatóssák a felkelést. Figyelembe véve a magyar kormány fentebb ismertetett álláspontját – és feltételezve, hogy egy ilyen ötlet felmerült – Stępień szkepticizmusát jogosnak tarthatjuk.

A lengyel–magyar tárgyalásokat érintő lengyel visszaemlékezésekben és feldolgozásokban olyan információ is felbukkan, hogy Lengyel segíteni akarván a lengyeleknek, még egy lengyel–magyar–szövetségesek háromoldalú tárgyalásra is megkísérelte Stępieńt rávenni.²⁷⁷ Figyelembe véve Magyarország akkori helyzetét, ezt a javaslatot még inkább irreálisnak kell tartanunk. Tény, hogy a magyaroknak érdekükben állt a szövetségesekkel való mielőbbi kapcsolatfelvétel, mivel a szovjetek minden pillanatban fenyegették Magyarország szuverenitását azzal, hogy határait átlépjék. Ebből kifolyólag a lengyel–magyar tárgyalásokon megfogalmazott szövetségi garanciák arra vonatkozhattak, hogy Magyarországnak szüksége van egy erős szövetségesre a várható szovjet támadás küszöbén. A felkelők sajtójában még olyan információ is megjelent, miszerint a magyarok rádióadón Hitler-ellenes felkelésre buzdították a balkáni népeket, példaként hivatkozva a varsói felkelésre. Ebből látszik a magyar államot 1944. március 19-én megszálló németekhez valódi viszonyunk.²⁷⁸ Ez a magatartás beleillett a Magyarország által a második világháború alatt folytatott hintapolitikájába.

Ugyanakkor más tényekre is figyelemmel kell lennünk. Ebben az időben dolgozták ki Londonban a fegyverszünet feltételeit. Ezek érintették Közép-Európa államainak a háború utáni határait. A terv szerint Magyarország az 1938. november előtti határai között születhet újjá, vagyis a trianoni határokat állítják vissza. E feltételekről tárgyalni csak akkor volt lehetséges, ha Magyarország hadat üzen Németországnak.²⁷⁹ Ebben az összefüggésben kell a varsói felkelés alatt folytatott tárgyalásokat is vizsgálni. Ugyanakkor nem csupán a szovjetek voltak hipokriták. A szövetségesek szeptemberben elutasították, hogy segítsenek a magyaroknak a szovjet–román erők elleni harcokban arra hivatkozva, hogy Magyarország továbbra is a Harmadik Birodalom szövetséges, holott éppen az angolszász támogatás gyorsíthatta volna fel az ország kilépését a háborúból, amelyet a németeknek küldött hadüzenet követett volna.

Amikor világossá vált, hogy a magyar javaslatokat a Honi Hadsereg nem tudja teljesíteni, Lengyel tábornok úgy döntött, hogy eleget tesz a németek kérésének, vagyis megpróbálja rávenni a felkelőket a kapitulációra. Látva, hogy a felkelés milyen sok lengyel áldozatot követelt, és hogy a világ a bátor, vérzőnben fürdő Varsót dermedten figyel, úgy vélte, hogy a mind gyorsabb kapituláció a lengyel fél érdekeit szolgálná.

---

²⁷⁷ Bartelski 1976. 385. o.; Stępień 2004. 177. o.

²⁷⁸ Barykada Powiśla 1944. 4. o.

²⁷⁹ Gojawiczyńska 1986. 13–14. o.

Vormann tábornok harci naplójában egy feljegyzés megerősíti, hogy a magyar fél kapott ilyen parancsot.²⁸⁰ Maciej J. Kwiatkowski „*Itt a felkelt Varsó beszél...*” *A felkelés napjai a Lengyel Rádió adásaiban* című feldolgozásában és a német dokumentumokban is található információ arról, hogy 1944. augusztus 27-én a német 9. hadsereg parancsnoksága utasította a magyarokat, hogy vegyék rá a kapitulációra a lengyeleket, cserében elismerik kombattáns jogaikat és megfelelően bánanak velük.²⁸¹ Annak lehetőségét, hogy a németek nyomást gyakoroljanak a magyarokra annak érdekében, hogy azok rávegyék a lengyeleket a kapitulációra, Lengyel naplója is megerősíti, de ír erről Hanns von Krannhals német történész is.²⁸² A német terv feltételezte, hogy a kapituláció aláírására Erich von dem Bach-Zelewski tábornokkal folytatott tárgyalások nélkül is sor kerülhet, aki az SS-parancsnokként társfelelős volt a varsói felkelés idején a civil lakosság ellen elkövetett legvéresebb német gaztettekért. Ezért a lengyelek nagyon negatívan ítélték meg von dem Bach-Zelewskit. Naplójában Lengyel egyenesen azt írja, hogy ilyen feladatot kapott von Vormann tábornoktól.

A magyar tábornok nem látva más lehetőséget, amely reális segítséget jelentett volna a lengyelek számára, megpróbálta rávenni őket a kapitulációs ajánlat elfogadására. Kijelentette, hogy „ha elfogadjátok a kapitulációt, akkor mi a lehető legjobb feltételeket alkudjuk ki”.²⁸³

Azt is felajánlotta, hogy segít a felkelők és a civilek Varsóból való kihozatalában úgy, hogy a magyar őrvonalakon átengedik őket. Mindennek ellenére a Honi Hadsereg Főparancsnoksága értékelésében a kapitulációra vonatkozó ajánlat semmilyen formában nem jelenthetett segítséget a megszállás jármának lerázásáért harcoló felkelők számára. A katonai tevékenység befejezéséről szóló tárgyalások megkezdése augusztus végén a felkelés elárulását jelentette volna a parancsnokság részéről. Ezért a lengyel alezredes ennek lehetőségét még csak mérlegelni sem volt hajlandó. A magyarok bocsánatot kértek Stępieńtől, majd Lengyel tájékoztatta Vormannt a kapituláció elutasításáról szóló döntésről.²⁸⁴ A német tábornokkal folytatott megbeszélések alatt állandóan ismételte, hogy a németek nem feledkezhetnek meg a hagyományos lengyel–magyar barátság létezéséről.²⁸⁵

A lengyel–magyar tárgyalások kudarcra után 1944. szeptember elejétől, a magyarok úgy vélték, hogy a segítség egyetlen komoly formája, amelyet a lengyeleknek javasolni tudnak: a fegyvereik átadása.²⁸⁶ Rokicki ezért egy tüzérekéből álló csoportot küldött Socha őrnagy vezetésével.²⁸⁷ A csoport azonban csak a felkelés leverése után érkezett meg Zalesie Dolnéba. A csoport tagja volt Tadeusz Dzierżykray-Rogalski „Mściwój”, Jan Szopiński őrnagy, Roman Szuchiewicz „Szerszeń” lövész,

²⁸⁰ Matecki 1969. 120. o.; Maliszewski 2003. 7. o.

²⁸¹ Kwiatkowski 1994. 316. o.

²⁸² Krannhals 1969. 204. o.

²⁸³ ArchUKSW, ks. prof. dr hab. Jan Stępień prorektor ATK, Wspomnienia dotyczące II wojny światowej, 1970 rok, sygn. N-I/7, nagranie 7–3.

²⁸⁴ Ostoja-Mitkiewicz 2001. 40. o.

²⁸⁵ Uo.

²⁸⁶ Uo.; Lengyel 2011. 263. o.; Bene – Szabó 2006. 16. o.

²⁸⁷ Stępień 2004. 178. o.

illetve „Wanda” összekötő. Jan Stępień atya elbeszélése szerint az út során letartóztatták őket Zieleniakban,²⁸⁸ majd civilekkel együtt Służewieche vitték őket.²⁸⁹ A civilek között volt egy magyar nő is, aki ismerte „Mściwójt”. A németek úgy döntöttek, bár nem szívesen, hogy a magyar nőt szabadon engedik tekintettel a származására. Dzierżykray-Rogalski ellátta a lengyel–magyar tárgyalásokra vonatkozó további instrukciókkal, amelyeket át kellett adnia „Szymonnak”.

Stępień atya úgy vélekedett, még ha a tüzerek korábban oda is értek volna a kijelölt helyre, mit sem érnek vele, mert a németek már tudnak a lengyel–magyar tervekről. Ugyanakkor mind a lengyel, mind a magyar irodalomban található olyan információk, hogy a Lengyel tábornok által megígért segítséget, legalábbis részben, megkapták a felkelők. A magyarok tartották a szavukat és átengedték vonalaikon a partizánokat Varsóba és vissza, ami megkönnyítette a felkelők dolgát. Lengyel tábornok gyógyszereket és kötszert is felajánlott a lengyelek számára. A további kapcsolatokat azonban megnehezítette a németek beépülése. Fennmaradt a 9. hadsereg parancsnokságának egy lehallgatott telefonbeszélgetéséről készült feljegyzése: „gyanús, hogy a magyarok ma éjjel átengedték a lengyel egységeket. Ezért minden módon fokozni kell az ellenőrzést”.²⁹⁰

Az utolsó hivatalos találkozásra 1944. szeptember 8-án került sor. A magyar parancsnok tájékoztatta Stępień atyát, hogy döntés született a honvédek hazatéréséről. A további kapcsolatokat Lengyel az 5. tartalékhadosztály parancsnokára, Szabó tábornokra bízta.²⁹¹ A hivatalos tárgyalások folytatására – Stanisław Kamiński szerint – a magyarokkal való összeköttetés újbóli megteremtése után Wilanówban került sor „Bruno” őrnagy és Józef Rokicki részvételével.²⁹²

A németek eleinte nem akarták hazaküldeni a magyar egységeket. Hosszú időn keresztül kivártak. Vormann, amikor 1944. szeptember 9-én találkozott Lengyel-lel, nem titkolta elégedetlenségét amiatt, hogy a magyaroknak nem sikerült a fegyverletételre rávenni a lengyeleket.²⁹³

A bizonytalan jövő miatt a honvédek közérzete romlott. Sokakat sújtott a fizikai és a lelki végkimerültség. Nem értették, hogy miért nem védhetik hazájuk határait, és miért kell helyette a lengyelek szenvedését szemlélniük. A magyar tábornok kitartó kérései ellenére a németek halogatták a magyar katonák hazaküldéséről meghozandó döntést. Lengyel tábornok emlékiratában leírja: „Vormann tábornokot majd mindennap felkerestem Żyrardówban és szorgalmaztam hadosztályaim hazaszállítását, különféle formákban megismételve a lengyel–magyar történelmi barátságra alapozott érveimet.”²⁹⁴ A németek sokáig reménykedtek abban, hogy a magyarok engednek a nyomásnak és leszámolva a lengyel–magyar barátsággal,

²⁸⁸ ArchUKSW, ks. prof. dr hab. Jan Stępień prorektor ATK, Wspomnienia dotyczące II wojny światowej, 1970 rok, sygn. N-I/7, nagranie 7–3.

²⁸⁹ Maliszewski 2002. 11. o.

²⁹⁰ Maliszewski 2003. 7. o.

²⁹¹ Szakály 2013. 42. o.

²⁹² HL Ell. gy. nk. Lengyelország 21., Kamiński Stanisław visszaemlékezése. (Magyar katonákkal való együttműködés a varsói felkelés idején). 1962. július 10., 3. o.

²⁹³ Szakály 2013. 42. o.

²⁹⁴ Lengyel 2011. 251. o.

szembeszállnak a felkelőkkel, ahogy egyébként a német hadseregben harcoló más nemzetiségű egységek tették. Csak amikor már biztosak voltak abban, hogy a honvédek nem fognak harcolni a lengyelek ellen, döntöttek úgy, hogy hazaküldik őket.²⁹⁵ A magyarok helyzete drámaivá vált. Óriási ellátási gondokkal bírkóztak, sokan kimerültek és nem volt megfelelő ruházatuk sem. Elek István úgy emlékezett vissza, hogy amikor a Kampinosi erdőben magyar katonákkal találkozott és megkérdezte őket, miben segíthet nekik, a tiszt azt kérte, hogy gondoskodják a plocki kórházba került sebesültekről.²⁹⁶

Arról, hogy a magyaroknak soha nem voltak rossz szándékaik a lengyelekkel szemben, maga „Szymon” is meggyőződhetett. Amikor Zalesiében tartózkodott, egy német razzia alkalmával Richter százados elbújtatta és kulcsra zárta a szobát, s ezzel megmentette az életét. A következő razzia előtt már a magyar százados figyelmeztette és két magyar honvéd kivezette a közvetlenül veszélyes területről Pruszków irányába.²⁹⁷

Említettük már az a javaslatot, amely szerint magyarok tüzérségi lövegeket, vagyis a legszükségesebb fegyverzetet bocsájtották volna a felkelők rendelkezésére. Mindez azt bizonyítja, hogy a magyarok saját lehetőségeik határain belül tárogatni igyekeztek a lengyel felet. Nem kell csodálkozni a tárgyalásokon szóba hozott magyar feltételeken, mert több ezer katona átállásáról döntve, biztonsági garanciákra volt szükség az emberek további sorsára vonatkozóan. Amennyiben nyíltan átáll a felkelők oldalára, az a németekkel való szövetség nyílt felmondását jelentette volna. A németek rendelkeztek akkora páncélos haderővel, hogy le tudtak volna számolni volt szövetségesükkel és a magyar foglyokkal még a lengyeleknél is kegyetlenebb módon bántak volna. Csak Hitler legerősebb ellenfelének, a Szovjetunióknak a biztonsági garanciái eredményezhették volna a lengyel–magyar katonai együttműködési tervek megvalósulását. Ezzel együtt, a magyarok őszinték maradtak Stępieńhez. Lengyel tábornok magatartása megerősítette a Honi Hadsereg küldöttjét abban, hogy a magyarok semmilyen esetben nem folyamodnak áruláshoz. Egyébként a magyar parancsnok évekkel később úgy emlékezett, hogy a lengyelek mindig közel álltak hozzá. Ezt az állítását megerősítik a tábornok tettei is, aki Mokotówban a parancs ellenére sem lövette a fővárost. Ezek után Vormann legalább annyit szeretett volna elérni, hogy a magyarok biztosítsák a vasúti vonalak védelmét, nem akarta a már így is feszült német–magyar szövetséges viszonyt tovább rontani, ezért tiszteletben tartotta Lengyel döntését.²⁹⁸ A német parancsnokságon a lengyel–magyar barátkozástól annyira tartottak, hogy ideiglenesen még a honvédek kapcsolattartását is megtiltották Budapestről. A tilalmat azonban nem tartották be. A magyarok továbbra is fenntartották a kapcsolatokat a saját Vezérkarukkal légiösszeköttetés révén.²⁹⁹

²⁹⁵ HL Tgy.780. Vattay Antal 53. o.

²⁹⁶ Interjú Elek Istvánnal, Gdańsk 2012. szeptember 3.

²⁹⁷ ArchUKSW, ks. prof. dr hab. Jan Stępień prorektor ATK, Wspomnienia dotyczące II wojny światowej, 1970 rok, sygn. N-I/7, nagranie 7–3.

²⁹⁸ *Ostoja-Mitkiewicz* 2001. 42. o.

²⁹⁹ *Zawodny* 2005. 86–87. o.

Ha a hivatalos lengyel–magyar tárgyalások kudarcának okait teljes egészében fel szeretnénk tárni, akkor alá kell húzni, hogy mind a lengyelek, mind a magyarok számítottak a szovjetek és az angolszászok segítségére. Mivel egyikük sem sietett a felkelés segítségére és már a háború utáni új világrendről tanácskoztak, kétséges, hogy a nagyhatalmak teljesítették volna a magyar kéréseket, még abban az esetben is, ha a lengyel fél erőteljesen kiáll mellettük. Vonatkozik ez a kombattáns jogokra, amelyek a magyarok számára hivatalos védelmet jelentettek volna a német megtorlással szemben, ha a felkeléshez csatlakoznak. Ez esetben, ha a németek bosszút álltak volna hűtlen szövetségeseiken, magyarázkodniuk kellett volna a nemzetközi közvélemény előtt. A honvédek túlértékelték a felkelők lehetőségét, akiket csak a felkelés kirobbanása után ismertek el hadviselő félnek. A szovjetek akadályokat gördítettek az elé, hogy az angolszász hatalmak támogatást nyújtsanak a felkelőknek, mulasztásaikat viszont éppen ezzel indokolták.³⁰⁰ Jellemző, hogy Franklin Delano Roosevelt amerikai elnök csak a kapituláció előtt egy nappal állt ki teljes mellszélességgel a felkelés mellett.³⁰¹ A szovjetek szintén a segítség csalóka reményével hitegették a felkelőket. Sajnos mind a magyarok, mind a lengyelek naívságát bizonyítja, hogy számítottak a szovjetekkel való együttműködés lehetőségére. Jelenleg már tudható, hogy Sztálinnak nem volt fontos a felkelők megsegítése, ígéretei demonstratívák voltak, és csak akkor nyújtott némi segítséget, amikor a lengyelek veresége már bizonyos volt. Ráadásul, a szovjet előrenyomulás miatt Horthynak le kellett mondania a Varsót segítő terveiről, mivel a Lengyelország területén állomásozó egységekre otthon, az országhatár védelménél volt szükség.

A szovjetek a Varsó környéki településeket a németekkel folytatott összecsapások során nemegyszer megsemmisítették. A Vörös Hadsereg eljárásának az volt pozitív következménye, – a lengyel–magyar együttműködés szempontjából –, hogy a szovjet nyomásnak ellenállni képtelen németek újabb és újabb területeket adtak fel, s az elhagyott településeken esetenként magyar egységek rendeztek be.

Nem hagyható figyelmen kívül a Honi Hadsereg vezetőinek értékelése, akik a lehető legjobban szerették volna kihasználni a tárgyalásokat, és teljesíteni a magyarok kérését. A magyar segítségnyújtás lehetőségeit és a velük kapcsolatos lépéseket mérlegelve, figyelembe kell venni a magyarországi politikai helyzetet a varsói felkelés alatt. 1944. augusztus 11-től a felkelés sajtója arról tájékoztat, hogy szövetséges repülőgépek jelentek meg Magyarország légterében, többek között azért, mert a kormányzó ezzel is javítani szeretne volna a szövetségesekkel a viszonyt.³⁰²

A tárgyalásokat és azok kudarcának okait vizsgálva, érdemes összevetni az események Stępień és Lengyel által ismertetett események eltérő változatait, illetve alaposan elemezni a magyar tábornok által írt visszaemlékezést. Az összehasonlítás alapjául Lengyel tábornok Hadtörténelmi Levéltárban található feljegyzéseit, Stanisław Markowski cikkét, illetve a tábornok 2011-ben publikált visszaemlé-

³⁰⁰ AAN, Armia Krajowa – Komendant Główny, Rozkazy i odezwy X.1941–VII.1945, sygn. 203/I-2, Postępowanie państw anglosaskich, k. 37.

³⁰¹ Uo. k. 39.

³⁰² Armia Ludowa 1944.; Barykada Powstańcza 1944.

kezéseit vettük. Stanisław Markowski³⁰³ a hetvenes években folytatott levelezést az akkor Grazban élő magyar tábornokkal. Lengyel ugyanis Ausztriába szökött a magyar kommunisták elől. Stanisław Markowski igyekezett feltárni a magyarok varsói felkelésben játszott szerepét, többek között azért is, mert édesanyja magyar volt. A levelezésükből kiderül, hogy a tábornok kérte Władysław Markowskit – Stanisław apját – hogy tájékoztassa a Honi Hadsereg helyi parancsnokságát a magyar katonák Varsó környéki elhelyezéséről. Markowski átadta ezt az üzenetet a Franciszek „Roman” Jachieć alezredesnek, aki a Hajduki-Hallerowo Nyugati Alkörzet parancsnoka volt.³⁰⁴ Lengyel is fontosnak tartotta a magyarok varsói felkelés alatti magatartását és a Honi Hadsereggel folytatott tárgyalásokat. Erről tanúskodik, hogy a II. tartalékhadtest parancsnoka néhány évvel ezelőtt kiadott visszaemlékezésében külön fejezetet szentelt az 1944. augusztusi lengyel–magyar tárgyalásoknak.³⁰⁵ A magyar tábornok ebben hangsúlyozza, hogy muszáj volt legalábbis semleges viszonyulnia a lengyelekhez, hogy ne ejtsen foltot a magyar hazafiság és a honvédek parancsnokának becsületén. Minden idézett forrás szerint Lengyel igyekezett magát a lengyelek barátjának mutatni, aki nem sokat tehetett a Budapesttel való konzultáció és a szövetségesek, illetve a szovjetek részéről biztosított biztonsági garanciák nélkül.

Meglepő, hogy Lengyel tábornok a tárgyalásokkal kapcsolatos néhány fontos eseményt másképpen ad elő, mint Stępień. Lengyel mindenekelőtt kijelenti, hogy a lengyelek javasolták a magyaroknak a felkelők oldalára való átállást, nem pedig fordítva.³⁰⁶ Ezen kívül Stępień atya azt sugallta, hogy a döntéshozatalban Lengyelnek nem kellett Budapest válaszára várni. A volt attasé kijelentette, hogy ebben a helyzetben minden a szovjet garanciákon múlt. A választ 1944. augusztus 27-én vagy 28-án kellett megkapnia. Az egyik legfontosabb különbség Stępień és Lengyel beszámolóí között a válasz kérdése, amelyet Jan Stępień adott a tárgyalások után a Honi Hadsereg parancsnokságával közösen. Az alezredes azt állítja, hogy nem szándékozott becsapni a magyarokat és elmondta neki, hogy szovjet garanciákat nem kapnak, Lengyel pedig azt állítja, hogy „Szymon” biztosította őt a garanciákról, ami félsiker volt az ügyben, nevezetesen, hogy ha a Vörös Hadsereg benyomul a fővárosba, akkor a magyarok a lublini kormány védelme alá kerülnek. Egyébként a Stępień által írt jelentésben már a Lengyellel folytatott első tárgyalások után az alábbi feljegyzés olvasható: „Elmondtam, hogy ez az ügy nagyon kényes, de figyelembe véve az egész ... közös történelmet ... nemzeteink majdnem ugyanolyan viszonyát a szovjetekkel szemben, azt mondhatom, hogy ebben a pillanatban a Lengyel Népi Hadsereg csatlakozott a Honi Hadsereghez, ők kapcsolatban állnak a Vörös Hadsereggel és ezen az úton »Bór« tábornok alapot szerzett a magyaroknak meg-

³⁰³ Lengyel a varsói felkelés alatt kétszer találkozott Markowski édesapjával, Władysławval. Władysław Markowski Milanówceknél élt, a Honi Hadsereg katonája és a lengyel kormány hazai delegációja Külügyi Szekciójában a Közép-Európai Referatúra tagjaként dolgozott.

³⁰⁴ *Kubek* 2009. 103. o.

³⁰⁵ Magyar–lengyel katonai tárgyalások Varsó térségében 1944 augusztusában. In: *Lengyel* 2011. 256–264. o.

³⁰⁶ *Markowski* 2002. 259. o.

ígért garanciákhoz.³⁰⁷ Ez azonban nem kérdőjelezi meg egyértelműen a tárgyaló későbbi visszaemlékezéseiben leírtakat. Lehetséges, hogy „Monter“ reakciója után valóban nem akarta a magyarokat még nagyobb veszteséggel járó akcióba bevonni és elmondta a tábornoknak, hogy nem lehetséges a szovjetektől biztonsági garanciákat kapni. Azt is feltételezhetjük, – mivel a magyar tábornok szavai különbözőnek a Stępień jelentésében foglaltaktól – hogy a lengyel alezredes próbálta évekkal később úgy előadni az eseményeket, hogy jobb színben tűnjön fel.

A Stanisław Markowskitól kapott információkból kiderül, hogy a magyar parancsnok a leveleiben elsősorban azt emelte ki, hogy segíteni akartak és ismertette a konkrét lépéseket is.³⁰⁸ Ugyanakkor Lengyel tartott a németek reakciójától, már a lengyelekkel való kapcsolatfelvételre irányuló kísérlet miatt is, ami arra mutat, hogy megalapozott garanciák nélkül nem határozta el magát a felkelés komolyabb támogatására. Naplójában írta: „Lengyel barátaink gyakori látogatásait a németek rossz szemmel nézték, ami oda vezetett, hogy Grodzisk Mazowieckiről Rawa Mazowieckire helyezték át.”³⁰⁹ Lengyel másik érve, amivel igazolta magát, hogy túl kis létszámú haderő tartozott alá ahhoz, hogy önálló döntést hozhasson. Ez ellenében áll azzal a tézissel, amelyet a tárgyalások alatt előadott, amikor azt mondta, hogy nem dönthet könnyelműen a rendelkezésére álló, nagylétszámú kontingens sorsáról. A lengyel oldalra való átállás csak akkor volt lehetséges, ha az korábban történik és Horthy támogatta volna, illetve sikerül biztos politikai garanciákat kapni. Mindez nem változtat a tényen, hogy a lengyel fél szintén nem úgy folytatta a hivatalos tárgyalásokat, hogy teljes mértékben kihasználta volna a magyarok lengyel oldalra való átállásához fűzött reményeket. Nem vették figyelembe a magyar hadseregben uralkodó hangulatot, amelynek része volt az is, hogy nőtt a dezertálásra való hajlnadóság, s a lengyelekhez való csatlakozás. Ahogy Lengyel állítja, ebben a helyzetben nem maradt számára más, minthogy tiszteletben tartsa beosztottjai egyéni döntését. Visszaemlékezéseiben azt állítja, hogy Horthynak az egységek visszatérése volt a legfontosabb. Maguk a honvédek is vágyódtak családjaikhoz, hiszen már régen megszakadt a kapcsolat velük,³¹⁰ ráadásul nem akartak tovább részt venni a lengyelek elleni harcokban.

Összegezve a kormányzó magatartását: Horthy azon ajánlása ellenére, hogy a magyarok ne avatkozzanak a lengyel–német konfliktusba, megengedte Lengyelnek, hogy olyan döntést hozzon, amit helyesnek tart és nem ellenezte a felkelésnek nyújtott segítséget. Az idézett levelezés megerősíti Stępień atya beszámolóját, miszerint a magyarok a Vörös Hadsereg biztonsági garanciáit szerették volna megszerezni. Horthy egyenesen azt javasolta Lengyelnek, hogy végső esetben adja meg magát a szovjeteknek³¹¹ – számítva az enyhe bánásmódra. Számára az volt a fontos, hogy a jövőben – ha a szovjetek nyerik a háborút – Magyarország partner lehessen.

---

³⁰⁷ Lásd: dr. Jan Stępień (Szymon) alezredes atya jelentése a magyarokkal folytatott 1944. augusztus 26–27-i beszélgetésről. In: *Komorowski* 2004. 512. o.

³⁰⁸ Interjú Stanisław Markowskival, Varsó 2013. április 15. (A felvétel a szerző birtokában van.)

³⁰⁹ *Ostoja-Mitkiewicz* 2001. 47. o.

³¹⁰ *Ostoja-Mitkiewicz* 2001. 41. o.

³¹¹ *Markowski* 2002. 258. o.

sen. Stanisław Sochacki betekintést nyert Horthy Sztálinhoz írt levelébe. Ebben a kormányzó arra kérte Sztálint, hogy Magyarország részvételét a befejeződő háborúban tekintse úgy, hogy az Hitler által kényszerített volt.³¹² Ha így volt, Horthy naivan számolt azzal, hogy a szovjetek barátságosan kezelik majd a magyarokat.

Helyi tárgyalások

A hivatalosokon kívül helyi tárgyalások is folytak, amelyek eredményeképpen a harcoló lengyelek gyakran kaptak segítséget. Egyébként is könnyebb volt alsóbb szinten megegyezni, amikor például kisebb mennyiségű fegyver átadásáról volt szó. A magyarok gyakran dezertáltak és csatlakoztak a lengyel egységekhez, ami szintén alsóbb szintű megbeszélések eredménye volt. Helyi tárgyalásokat mindkét fél kezdeményezett. Előfordult, hogy nagyobb létszámú dezertálásról vagy nagyobb mennyiségű fegyver átadásáról volt szó, ilyenkor az egyes alakulatok parancsnokainak tanácskozni kellett feletteseikkel, akik nem mindig örültek katonáik alulról jövő kezdeményezéseinek.

A tárgyalások még a felkelés kirobbanása előtt megkezdődtek Łosicén, és Erdei Miklós főhadnagy (46. gyalogezred), valamint Czesław Zbucki vezetésével sikerrel végződtek. A tárgyalások megkönnyítették a Łosicén állomázosó II. hadtest helyzetét. Vállalták, hogy egyik fél sem támadja a másikat, és azért, hogy tévedésből se kerüljön sor összecsapásokra, a magyar járművekre felfestették a magyar nemzeti színeket. Az autók festésében Łosice lakói is segítettek.³¹³ A nemzeti színek felfestésének közvetlen oka az volt, hogy a partizánok tévedésből megölték egy magyar katonát, mert nem ismerték fel.³¹⁴

A helyi tárgyalásokra több helyen is sor került. A lengyelek számára azért volt fontos a magyarokkal való kapcsolatfelvétel, mert fegyveres támogatásra számítottak. Tudták azt is, hogy ha a honvédek a felkelőknek koordinált segítséget nyújtanak, akkor ez felingerli a németeket, de egyúttal azt is megmutatja, hogy a lengyeleknek még a Birodalom szövetségesei között is vannak hű barátaik.

Lényeges – és egyúttal a monográfiákban és az emlékirodalomban máig a legjobban feldolgozott – tárgyalásokra a Kampinosi Csoport parancsnoka, Józef „Szymon” Krzyczkowski révén került sor a magyarokkal. A tárgyalások megkezdésének kedvezett a kétoldalú kapcsolatokban kialakult jó viszony. Ismert volt, hogy a magyarok jól bánnak a lengyel partizánokkal és probléma nélkül átengedik az őrvonalaikon a harcoló főváros segítségére igyekvő katonákat. A tárgyalások megkezdésének ürügye az volt, hogy a honvédek négy puskát és nyolc lovat rekviráltak a lengyelektől.³¹⁵ A lengyel tiszt miután a magyar katonákat elfogta, nem tudott velük beszélni, így lefegyverezte őket. Akkor az egyik magyar megölte az egyik partizánt, aki a szekeret vezette, majd megszökött és segítséget hívott. Végül a ma-

---

³¹² Lásd: *Sochacki* 1958. 14. o.

³¹³ *Godó* 1976. 194. o.

³¹⁴ Lásd: HL Tgy. 3.170., *Salamon Aurél*: Az elsüllyesztett hadosztály (visszaemlékezés az 1. lovashadosztály harcaira a Pripjaty mocsarakban és Varsó környékén), 1944 nyara, 80. o.

³¹⁵ Rozmowy polsko-węgierskie. In: *Rozwadowski* 2005. 515. o.

gyarok tartóztatták fel a lengyel járőrt.³¹⁶ Szerencsére az ügyet sikerült elsimítani. A magyar tábornok elfogadta a bocsánatkérést, elismerve, hogy ilyen tévedések még a barátok között is előfordulnak a háborúban.

A kapminosi tárgyalásokat a gyakorlatban egy magyar hölgy küldetése alapozta meg, aki a Csáky-családból származott, Laskiban élt és dolgozott masszörként. Magyar származása megkönnyítette a tárgyalásokat. Maria Machowska visszaemlékezéséből tudjuk, hogy a konspiráció formáit alaposan átgondolták: Csáky például a megadott jelszóra odalépett a kecskéhez és elkezdte etetni. Közben észrevétlenül papírlapot cserélt a mellette megjelent magyarral, majd a „jóllakatott” kecske elballagott a gonдозóval.³¹⁷

Bár a kampinosi tárgyalásokért „Szymon” felelt, az első, aki a magyarokkal kapcsolatba lépett Adolf „Dolina” Pilch főhadnagy volt.³¹⁸ A magyarokkal folytatandó közvetlen tárgyalásokra Edmund „Krzemień” Jungowski és Antoni „Stabraw” Chomicz századosokat jelölték ki. Hozzájuk csatlakozott Aleksander „Jastrząb” Wolski főhadnagy. A tárgyalásokra 1944. augusztus 18-án Krzyczkowskitól kaptak felhatalmazást. A delegáltaknak át kellett adniuk „Szymon” levelét, amelyet egy nappal korábban írt, és amely tartalmazta a honvédekkel való együttműködéstől való elvárásait, illetve leírta a németektől elszenvedett sérelmeiket. A levelet fiktív nemesi névvel írta alá.³¹⁹

„Az Ön egységei által elfoglalt település közelében állomásoznak a földalatti lengyel hadsereg egységei is, amelyekre különleges végrehajtandó feladatok várnak. Ez kétféleképpen történhet: vagy azáltal, hogy megegyezünk a testvéri magyar nemzet itt állomásozó egységeivel, vagy harc által. Gaztett volna megengedni, hogy magyar vagy lengyel vér folyjon, amitől a mi közös történelmünk visszatart.

Közösen kell megtalálnunk a kiutat, nem vállalni semmi olyat, ami a jövőben ártana a jövőbeni szoros megegyezés eszméjének. ... Nem tudom, hogy Ön számára személyesen a magyar–lengyel barátság élő és kötelező tradíció-e ... nem tudom azt sem, hogy milyen önálló döntési jogkörrel rendelkezik. Abban azonban biztos vagyok, hogy megtaláljuk a megegyezés útját és kölcsönösen nem fogjuk egymást akadályozni. Nagy öröömre szolgálna, ha hozzájárulhatnék a magyar királyi hadsereg és a lengyel földalatti hadsereg közötti fegyverbarátsághoz és így Lajos és Kázmér királyok korának nagy eszméinek megvalósításához.”³²⁰

Józef Krzyczkowski kifejezte azon szándékát, találkozna Sáfrány Béla magyar ezredessel, hogy megállapodjanak a katonai együttműködés részleteiben. Azt szerette volna, ha a magyarok visszavonják egységeiket Sierakówból és Truskawból. A magyarokhoz címzett javaslatról „Szymon” tájékoztatta a kampinosi egységeket

---

³¹⁶ *Jungowski* 1959. 37., 14. o.; HL Ell. gy. nk. Lengyelország 20., Klemens Średziński, Edmund Jungowski és Józef Krzyczkowski visszaemlékezése a magyarokkal létesített kapcsolatokról (II. magyar tart. hdt.) 9. sz.

³¹⁷ *Machowska* 2005. 246. o.

³¹⁸ *Pełczyński* 1990. 885. sz. jelentés – 1944. augusztus 20., 155. o.; HL Ell. gy. nk. Lengyelország 28., Józef Bylewski-Grom visszamlékezése, 1979. jan. 12. 5. sz.

³¹⁹ *Jungowski* 1959. 14. o.

³²⁰ *Krzyczkowski* 1961. 322. o.

de iure parancsnokló Alfons „Okoń” Kotowski őrnagyot.³²¹ A magyarok teljesítették Krzyczkowski egyik kérését, és tűzszünetet rendeltek el. Ez azt jelentette, hogy egyik fél sem akar a másik ellen harcolni. Sajnos, lényegében ez volt az egyetlen hivatalos eredménye a kampinosi tárgyalásoknak. A magyar parancsnokhoz küldött levélben a Kampinosi Csoport parancsnoka hangsúlyozta, hogy a Honi Hadsereg Varsói Körzetében állomásozó magyar egységek magatartása eldöntheti a felkelés sorsát. E patetikus hangvétellű felhívásnak az volt a célja, hogy a magyarokat rávegye a fegyveres harcra. A honvédek pozitív hozzáállása a valóságban inkább a harc időtartamára, mintsem a milyenségére lehetett volna hatással azáltal, hogy az átállás következtében a lengyel oldalon harcolók létszáma megnövekedett volna. Krzyczkowski arra is számított, hogy az erdei egységeket magyar fegyverekkel sikerül felfegyverezni.

A magyarok számára kockázatos volt írásban válaszolni, mivel ily módon a németek nagyon gyorsan tudomást szerezhettek volna a magyar fél és „Szymon” közötti tárgyalásokról. A dekonspiráció következményeként a németek azonnal áthelyezték volna a magyarokat a Varsói Körzet más régiójába, vagy a Kampinosban állomásozó magyarok baráti csoportját feldarabolhatták volna a lengyeleket öldöső Orosz Felszabadító Hadsereggel (ROA), kozákokkal, ukránokkal vagy éppen az SS egységeivel. Ezzel azt az esélyt is elvesztették volna a magyarok, hogy valamilyen módon segíthetnek a Kampinosi Csoportnak, hiszen a szétforgácsolódott magyar alakulaton belül a kapcsolattartás is ellehetetlenült volna.

Ez történt az 1. lovashadosztály egy részével is, amelyet augusztus végén német erőkkkel váltottak fel Wołominben. A németek – nem akarva újabb katonai veszteségeket – csak az utolsó pillanatban döntöttek ilyen radikális lépésekről. Ahogy problémákat okozott a németek számára, hogy a magyarok megtagadták a lengyelek elleni harcot, úgy vált egyre reálisabbá a honvéd egységek számára, hogy a szovjetek ellen harcoljanak.

A lengyelekkel való barátkozás miatt a németek letartóztatással, hazatérési kérelmük megtagadásával, lefegyverzéssel büntették a magyarokat. A németek nem számoltak a lengyel–magyar barátság tartósságával, ellenkező esetben már a varsói felkelés kirobbanása után hazaküldték volna a magyarokat. Ezt csak akkor tették meg, amikor látták a partizánok és a civilek iránt tanúsított rendíthetetlen jóindulatot, és ezzel már maguk követelték mind határozottabban a hazatérés engedélyezését, mert jelenlétük komolyan akadályozta a felkelés leverését.

Krzyczkowski küldöttei és magyarok között létrejött találkozás nem hozta meg a várt eredményt. Jungowski a következő tartalmú feljegyzést készítette: „A magyar ezred parancsnokával, X ezredes és a Honi Hadsereg képviselői: Edmund Krzemień százados és Stawra főhadnagy között folytatott személyes tárgyalás nem hozott nagyobb eredményeket, csak a nyolc nyerges lovat nyereggel és a négy puskát sikerült visszaszerezni, amit azelőtt a magyarok elvettek.”³²² A magyarok

³²¹ „Szymon” súlyosan megsérült, amikor a bielani repteret támadták, így nem tudta már egységeit irányítani. Helyette Kotowski őrnagy vette át az parancsnoki szerepet, aki nem tisztelte katonáit és rosszul is bánt velük. Lásd: *Zima* 2012. 175–185. o.

³²² *Krzyczkowski* 1961. 322–323. o.

most is elmondták, hogy nem tudnak döntést hozni a felkelők oldalára történő átállásról a kormányzervekkel való konzultáció nélkül. Hangsúlyozták, hogy a fő céljuk a hazatérésük és saját országuk megvédeése. A magyar parancsnok a visszautasítást azzal is magyarázta, hogy értelmetlen a segítség, mivel az ő helyzetértékelése szerint a felkelést nem lehet megmenteni. A tárgyalás másképp is lefolyhatott volna, ha a lengyel fél konkrétumokat javasol, például, hogy vállalja a szövetségesekkel való tárgyalásokban a közvetítő szerepét. Ez lehetett volna impulzus a magyarok számára, és nem zárható ki, hogy emiatt az együttműködés elmélyítésével igyekeztek volna a lengyelek jóindulatát megnyerni, annál is inkább, mert a magyaroknak nem mindegy, miként ítélik meg őket a háború végén. A negatív válasz abból következett, hogy túl nagy volt a vállalkozás kockázata. A *Varsói Felkelés Nagy Képes Enciklopédiájában* (WIEPW) a témába vágó szócikk szerzője ugyanakkor leegyszerűsíti a kérdést. Az állítja, hogy a magyaroknak ismét nem volt elég bátorságuk ahhoz, hogy nyíltan szakítsanak a németekkel és átálljanak a felkelés oldalára.

Ugyanakkor egy olyan területről, ahol könnyen lehetett különböző formában magyar segítséghez jutni, számos alkalommal átállásokra is sor került. A magyar honvédek egységeinek parancsnokai közül mindenki támogatták a dezertálást, de mivel nem akarták magukra haragítani saját katonáikat, választás elé állították őket: maradnak a seregben vagy átállnak a lengyel partizánokhoz.³²³

Krzyczkowski nem mondott le arról, hogy újabb kísérletet tegyen a magyar támogatás megszerzésére és már 1944. augusztus 21-én újabb levelet írt a magyar parancsnoknak. Ezúttal a minimumtervet akarta megvalósítani, vagyis azt, hogy fegyvert szerezzen a magyaroktól. A kérését az motiválta, hogy a partizánok óriási hiányt szenvedtek a fegyverzetben. Azzal érvelt a magyarokat a segítségnyújtásról meggyőzendő, hogy 1939-ben a lengyel hadsereg visszavonulásakor Magyarországon lefegyverezték őket, és most eljött a legjobb pillanat, hogy visszaadják az elvett fegyvereket.³²⁴ Mint írta: „A lengyel nemzet úgy érzi, hogy nem csak a rokonszenvező semlegességet, hanem az egyértelmű katonai támogatást is, de legalább a fegyvereik átadását elvárhatja a magyaroktól, hogy azokat a németek ellen használhassák.”³²⁵

Krzyczkowski számított arra, hogy a magyarok a lengyelekkel együtt a szövetségesek védelme alatt ellenállhatnak a szovjeteknek, ami arról tanúskodik, hogy egyáltalán nem volt tisztában a háború döntéshozó hatalmainak a szándékaival. A javaslatot két okból kifolyólag utasította el a magyar parancsnok. Elmondta, hogy a Budapesttel való konzultáció nélkül nem hozhat semmilyen döntést. Ugyanakkor attól is tartott, hogy amennyiben a németek tudomást szereznek a fegyverek átadásáról, a magyarokat megtorlás éri.³²⁶ A 9. hadsereg dokumentumai alapján

---

³²³ Archiwum MPW, dokumenty „Grupy Kampinos” przekazane przez ŚZŻAK, sygn. P/3760, wspomnienia Bolesława Wawera „Sikorki” na temat przepuszczania przez Węgrów oddziałów kampinoskich z Puszczy do stolicy, k. 2.

³²⁴ *Juszkiewicz* 1994. 85–86. o.

³²⁵ *Juszkiewicz* 1994. 86. o.

³²⁶ HL Ell. gy. nk. Lengyelország 20., Klemens Średziński, Edmund Jungowski és Józef Krzyczkowski visszaemlékezése a magyarokkal létesített kapcsolatokról (II. magyar tart. hdt.) 6. sz.

megalapozottnak tűnik, hogy a magyar hadosztály parancsnokságának letartóztatására is sor kerülhetett volna, így a lengyel kérés elutasítása megalapozott volt. „Szymon” tárgyalásai ugyanakkor nem voltak teljesen sikertelenek, mert a kilátásba helyezett fegyverszünet megvalósult. Ennek köszönhetően a Kampinosi Csoport partizánjai szabadon közlekedhettek és harcolhattak a németek ellen. A megállapodás fordítva is működött, a magyar hadsereg is szabadon mozoghatott az erdős övezetben.³²⁷

A magyar parancsnok figyelmeztette a felkelőket azon német szándékokról, miszerint likvidálni fogják a kampinosi egységeket.³²⁸ A komoly javaslatok ellenére Krzyczkowski a saját maga írt feldolgozásban bagatellizálja a magyarokkal folytatott tárgyalások jelentőségét, „hasznos flörtnek” nevezve azokat. Az összes helyi szintű tárgyalások közül a kampinosi tárgyalások tekinthetők leginkább hivatalosnak, mivel nem csupán nagyszámú résztvevője volt, hanem a jelentősnek mondható Kampinosi Csoport parancsnoka által felhatalmazva tárgyaltak.

„Szymonnak”, bár évekkal később kisebbitette a magyarok által nyújtott segítség lehetőségeit, fontos volt a honvédekkel folytatott tárgyalások sikeres befejezése. Összegezve: a kampinosi tárgyalásoknak akkor lett volna értelme, ha azokra a felkelés kezdetén kerül sor, közvetlenül a magyar parancsnokság képviselőivel kapcsolatot teremtve. Krzyczkowski évekkal később ugyanakkor azt állította, hogy azért döntött úgy, hogy a magyarok számára oly komoly követelményeket terjeszt elő, mert már semmi vesztenivalója nem volt, és noha csak elméletileg, de lehetőség nyílt a partizánosztagok létszámbeli megerősítésére és hatékonyabb felfegyverzésére, felszerelésére.

Néhány évvel korábban „Szymon” részt vett a katonák Magyarországra való átjuttatásának megszervezésében, és maga is járt magyar földön, ahol internáltak. Krzyczkowski a magyaroknak köszönhette, hogy életben maradt, akik a raziázó németek elől a civilek közé bújtatták őt, éppen emiatt is várt kedvező eredményeket a magyarokkal folytatott tárgyalásoktól.³²⁹ Rendkívül hasznosnak bizonyult két kampinosi partizán, Kazimierz „Kazek” Sołtysik és Stefan „Adam” Grzyb magyar nyelvtudása is. A magyar nyelvet a háború első éveiben a konspirációban sajátították el, amikor összekötőként tevékenykedtek Budapest és a megszállt Lengyelország között. Mindketten a sanoki területről származtak, tanárok voltak. Krzyczkowski hálás volt nekik, hogy szerencsésen hazasegítették őt.³³⁰ Krzyczkowski reményét a tárgyalások sikerét illetően az is erősíthette, hogy a lengyel partizánok között elterjedt egy olyan információ a magyar katonák németellenes beállítottságáról, miszerint csak Hitler kényszere hatására kapcsolódtak be aktívan a háborúba.³³¹ Ezen felül Krzyczkowski emlékezett arra, amikor 1944 júliusában magyarokkal találkozott. „Éljen Magyarország!” kiáltással üdvözölte őket, akik hasonlóan „Éljen Lengyelország!”-gal válaszoltak. Akkor „Szymon” úgy dön-

³²⁷ HL Personalia 286. d., Lengyel Béla, 3. sz.

³²⁸ Jungowski 1959. 14. o.

³²⁹ Krzyczkowski 1961. 473. o. Magyarul: Krzyczkowski 1985. 347–359. o.

³³⁰ Krzyczkowski 1961. 286. o.

³³¹ Krzyczkowski 1961. 321. o.

tött, hogy felméri a magyarok hangulatát, és előállt azzal a népszerű jelszóval, amely a hitleristákról, mint kutyákról szól. A magyarok azonnali reakciója túlnőtt a lengyel parancsnok várakozásain. A magyaroknak nem volt ellenére a németekről nem éppen hízelgő hangnemben beszélni. Krzyczkowski erre így emlékezett vissza: „Nem fordult elő, hogy egy magyar is megsértődött volna, amikor nemzetük és hadseregük szövetségeséről csípős dolgokat mondtak – olyanokat, amelyeket a bennünk általánosan fortyogó gyűlölet szült.”³³² Az ügyet megkönnyítette az a tény, hogy a magyar alakulatokban nemzetiségiek is szolgáltak, akik nem nagyon szertették volna feláldozni magukat a németekért.

A tárgyalások elhúzódtak, mivel a magyar tiszt tartózkodott a magyar Vezérkarral való konzultáció nélküli döntéshozataltól.³³³ „Szymon” a magyarokkal való jóindulatú semlegességet fenntartva, belegyezett két honvéd szabadon bocsájtásába, akiket még a partizánok ejtettek foglyul. A magyarok igyekeztek kihasználni a partizánokkal kialakult jó kapcsolatokat a saját maguk számára, ezért engedélyt kértek arra, hogy az egységeiket szabadon áthelyezhessék az erdőség területére. A tárgyalások után megállapodtak, hogy a magyar parancsnok igazolványt kap, hogy a partizánok által elfoglalt területre átvezényelhesse a honvédek egy csoportját, amelynek a magyar hadosztályhoz kellett csatlakoznia. Az igazolványt egy „Balt” fedőnevű tájékoztató tiszt állította ki 1944. augusztus 21-én a következő tartalommal: „Engedélyt adok Zelinka Sándor József hadnagynak, hogy 200 főből álló egységével Laska helységbe menjen át (Zaborówek Lesny-n át). Indok: csatlakozás a törzs egységeihez.”³³⁴

POLSKA ARMIA KRAJOWA /LENGYEL HONI HADSEREG/
Palmira-Mlocina Ezred

13 44.08.21.

I G A Z O L V Á N Y

Engedélyt adok Zelinka Sándor József hadnagynak,
hogy 200 főből álló egységével Laska helységbe menjen
át / Zaborówek Lesny-n át/. Indok: csatlakozás törzs-
egységeihez

Az engedély érvényes: 44.08.23., 24,00^h-ig.

Badta /?/ sk.
információs tiszt

A Lengyel Honi Hadsereg igazolványa, melyben engedélyezi 200 fő magyar katona átvonulását az általa ellenőrzött területen (HL Ell. gy. nk. Lengyelország, 26.)

³³² HL Ell. gy. nk. Lengyelország 47., József Krzyczkowski („Szymon”) visszaemlékezése. Magyarok a varsói felkelésben. (A Kampinosi Csoport parancsnoka volt.) 1973. 1. sz.

³³³ Krzyczkowski 1961. 286. o.

³³⁴ Krzyczkowski 1961. 323. o.

A magyarokkal Wierszében is tárgyalásokba kezdtek. Jan Madejski írja, hogy az alsóbb szintű tárgyalásokra a lengyeleket az a pletyka ösztönözte, miszerint a Visztula túlsópartján a magyarok tevőlegesen támogatják a felkelést.³³⁵ De ezúttal sem sikerült meggyőzni a magyar katonák ezredesét az átállásról. Hasonlóan a többiekhez, döntését azzal magyarázta, hogy a kormányzóval való konzultáció nélkül egy ilyen döntés meghozatala országának elárulását jelentené.³³⁶ Felajánlotta, hogy átadja a fegyvereket úgy, hogy „engedélyt” ad arra, hogy a partizánok lefegyverezzék a honvédeket. A tárgyalásokért felelős lengyel parancsnokság végül úgy döntött, hogy nem fosztja meg fegyvereitől a baráti katonákat, mivel egy németekkel való összecsapás esetén nem lesz esélyük az önvédelemre. A tárgyalások azonban sikerrel végződtek, mivel tízegynéhány magyar önkéntesen csatlakozott a felkelőkhöz. A lengyel katonák ugyanakkor tárgyalásokat folytattak a Hornóvekben állomásozó parancsnoksággal is. Megállapodtak a fegyverszünetben.³³⁷

Elég érdekesen zajlottak a magyarok által kezdeményezett tárgyalások 1944. augusztus 17-én Lasy Chojnowskiében.³³⁸ A honvédek fenntartással fogadták, hogy a tárgyalásokra Janusz „Pawła” Chyczewski századost delegálták a lengyelek. Remélték, hogy a Honi Hadsereg Főparancsnokságának magasabb rangú tisztjei fogadják őket. Ez egy újabb példa volt arra, hogy a Honi Hadsereg parancsnoksága nem tulajdonított kellő súlyt a magyarokkal folytatandó tárgyalásoknak. A magyarok felháborodása nem meglepő, ha figyelembe vesszük azt a tényt, hogy részükről az egyik legfontosabb parancsnok vezette a tárgyalásokat.

A tárgyalás alatt a honvédek azt kérték, hogy a partizánok egy napon belül hagyják el Lasy Chojnowskiét, mivel a németektől azt a parancsot kapták, hogy tisztítsák meg a területet. Ily módon lojálisan figyelmeztették a lengyeleket, hogy milyen feladatot kell végrehajtaniuk. A felkelőknek konzultálniuk kellett a főparancsnoksággal, mivel a terület önkéntes elhagyása nem állt a harcolók érdekében. Ebben a helyzetben Maria „Elżbieta” Borkiewiczówna és Hanna „Olga” Chądzyńska összekötők 1944. augusztus 21-én a Chojnowban állomásozó magyar katonák jóindulatú magatartásáról tájékoztatták a mokotóvi parancsnokságot.³³⁹ Végül a Honi Hadsereg Mokotów V. kerületének alezredese, Paweł „Góra” Zagórowski azt javasolta a honvédeknek, hogy álljanak át a lengyelek oldalára.³⁴⁰ A válasz ebben az esetben is elutasító volt, mivel a magyar fél nem hitt a lengyelek által folytatott harc sikerében.³⁴¹

A tárgyalások azonban most sem voltak teljesen sikertelenek. 1944. augusztus 18-án a magyar katonák értesítették a lengyeleket a németek Kabati-erdő térségére tervezett következő partizánellenes akciójáról.³⁴² A magyar helyőrségek átengedték az ottani partizánokat, és ezzel megkönnyítették, hogy eljussanak Varsóba.

³³⁵ *Madejski* 2006. 43. o.

³³⁶ *Podgóreczny* 1972. 75. o.

³³⁷ *Machowska* 2005. 85. o.

³³⁸ Rozmowy polsko-węgierskie. In: *Rozwadowski* 2005. 515. o.

³³⁹ *Borkiewicz* 1964. 349. o.

³⁴⁰ Rozmowy polsko-węgierskie. In: *Rozwadowski* 2005. 515. o.

³⁴¹ *Chyczewski* 1958. 10. o.

³⁴² Rozmowy polsko-węgierskie. In: *Rozwadowski* 2005. 515. o.

A Mieczysław „Grzymała” Sokołowski alezredes parancsnoksága alatt álló katonák, a magyaroktól kapott figyelmeztetés után támadást indítottak Wilanów ellen, hogy bejussanak a Mokotówba. Ha a partizán járőrök magyar honvédeket tartóztattak fel, akkor a felkelők számára értékes fegyverek elvétele után általában szabadon engedték őket. A magyarok értékelték a lengyelek barátságos eljárását, és ahogy Chyczewski felidézi, kötelességüknek érezték a felkelők biztonságának biztosítását.³⁴³ Szerinte a Lasy Chojnowskieni lezajlott tárgyalások sikerrel végződtek volna, ha azokat magasabb rangú döntéshozó vezeti. Meg volt lepve a magyar ajánlattól, ami az erdőben állomásozó partizánok felfegyverzésére vonatkozott. A honvédek még az ágyúkat is átadták volna, de a lengyel fél nem tudott a Honi Hadsereg parancsnoksága jóváhagyása nélkül mit mondani.

A chojnowskiei tárgyalás nem az egyetlen olyan kivétel volt, amikor a magyarok kezdeményezték, hogy segítséget nyújtanak a lengyeleknek. Hasonlóan történt Izabelinben is. Az ilyen esetekben a lengyel parancsnokság nemegyszer tartózkodva fogadta a magyarok javaslatait. Attól tartottak, hogy németek állnak az ajánlatok mögött. Túlzott fébiáik miatt, a partizánok gyakran nem használták ki azt az esélyt, hogy segítséget kapjanak, és így a tárgyalások megfeneklettek, mint az például a mokotóvi V. kerület „Oaza” 5. övezetének parancsnoka, Czesław „Jaszczur” Szczubelek esetében is tapasztalható volt.

A magyar félnél is akadtak gyanakvó parancsnokok, akik óvatosan kezelték a fegyverszünet ötletét. Mindazonáltal a magyar tisztek többsége tiszta szívvel akart lengyel barátainak segíteni. A segítségnyújtás vágya gyakorta erősebb volt, mint a függetlenség követelményeitől való félelem, noha a Lengyel Földalatti Állammal kezdeményezett együttműködés során igyekeztek minden biztonsági rendszabályt betartani.

Előfordultak kivételes esetek is, amelyek feltehetően a németektől való félelem miatt eltértek az eddig ismertetett történetektől. Rögtön a felkelés kirobbanása után egy lengyel partizánegység kapcsolatba lépett a Wyszkówtól délkeletre állomásozó magyarokkal.³⁴⁴ A lengyelek tájékoztatták a magyarokat, hogy nem szándékoznak velük szemben harcolni és barátként kezelik őket. Egy német jelentés szerint a magyar parancsnok ezúttal nem ismerte el a fegyverszüneti állapotot.³⁴⁵ Ugyanakkor a magyar parancsnokok általában rokonszenveztek a felkelőkkel és lehetőségeik határain belül támogatták őket. A parancsnokok egy része bátran hozta meg döntéseit, mit sem törődve azzal, hogy azok – a németek részéről – milyen következményekkel járnak, például, ha nagyobb egységek állnak át a lengyelek oldalára. A tisztek többsége azonban úgy akart a lengyeleknek segíteni, hogy azzal ne tegye ki a honvédeket a németek megtorlásának. A németek már a pusztá kapcsolattartásért is büntetéssel sújtották a magyarokat, ezért a honvédek nem mindig siettek a lengyelek segítségére, s előfordult, hogy szóba sem álltak velük.

---

³⁴³ Chyczewski 1958. 10. o.

³⁴⁴ Kwiatkowski 1994. 89. o.

³⁴⁵ Uo.

Ez történt Żoliborzban, amikor a honvédek egy csoportjának átállásáról hallani se akart a magyar fél.³⁴⁶

Deseő Gusztáv vezérőrnagy, a 23. tartalékhadosztály parancsnoka a dekonspiráció elkerülése érdekében és a németek zaklatása miatt megtiltotta katonáinak, hogy a lengyelekkel megsegítésükről az ő engedélye nélkül tárgyalásokat folytassanak.

A találkozások egy része létre sem jött vagy kudarccal végződött, s mivel a németek tudomására jutott, hogy szövetségeseik túlzottan barátkoznak a lengyelekkel, a magyar alakulatokat más régióba vezényelték át. A lengyel katonák ugyanakkor számítottak a segítség más formájára is. Például ismert, hogy Albin „Łaszcz” Skroczyński, a Varsói Terület parancsnoka fel akarta használni a Nyugati Alkörtetben állomásozó magyarokat arra, hogy fegyvereket és lőszert szállítsanak a fővárosba.³⁴⁷

Zielonkán több szálon folytak a tárgyalások. Találkozásra került sor többek között Zielonka Bankowa területén, ahol az akkori Légiónk utcájában (ma: Népi Hadsereg utca) lakott a magyarokkal folytatandó tárgyalásokért felelős Makush-Woronicz „Grom”, vagyis a háború alatti lengyel–magyar katonai együttműködésben szerepet vállaló egyik legfontosabb személy. Ő volt a Honi Hadsereg Varsói Körzete „Obroza” VII. kerülete „Celków” II. övezetének hírszerző főnöke. Zielonkában megpróbált kapcsolatba lépni mind az 1. lovashadosztály parancsnokságával. Az ő egységének ugyanaz volt a feladata, mint Lengyel Bélának. A honvédek szívesen átálltak volna a lengyelek oldalára, ha szovjet részről megkapják a biztonsági garanciákat.³⁴⁸

Ugyanakkor a zielonkai tárgyalásokról szóló beszámolókból is vannak eltérések. Madejski szerint lengyel részről a tárgyalást egy „Pistolet” fedőnevű katona vezette. Neki kellett megállapodni a magyar parancsnoksággal. A magyarok megígérték, hogy diszkréten kezelik a találkozót és azt javasolták, hogy a következő megbeszélésre a lengyel összekötő öltözzön magyar egyenruhába.³⁴⁹ Ez az elővigyázatossági lépés nem keltett gyanút a németekben.

A partizánok ugyanakkor nem éltek ezzel az ötlettel, mert a III. „Dęby” övezet parancsnoka, Franciszek „Tatar” Amałowicz őrnagy, akit a magyaroktól hozott fontos hírekkel Rembertówban felkerestek, közölte velük: nem bízik „Pistolet”-ben, ugyanis már nem áll a felkelés parancsnokságának szolgálatában, hanem más fegyveres alakulat katonája. Még az információ átadása is dekonspirációval fenyeget, sőt kötéllal, ahogy a partizánok mondták.³⁵⁰ Nagyon is lehetséges, hogy a „Pistolet” fedőnevű ember nem más, mint Makush-Woronicz, aki sok névvel és fedőnévvel rendelkezett a konspirációban. „Tatar” az általa elsősorban a Harmadik Birodalom szövetségeseinek tekintett magyarokkal való bennfentes kapcsolata miatt távolságtartással kezelte Makusht.³⁵¹ A zielonkai tárgyalások azzal a megállapo-

³⁴⁶ AHM MPW Tomasz Żylski interjúja Zbigniew J. Zapalával, 2014. december 9.

³⁴⁷ *Pelczyński* 1990. 4. kötet 947. sz. jelentés, 1944. augusztus 29., 221. o.

³⁴⁸ *Madejski* 2006. 46. o.

³⁴⁹ Uo.

³⁵⁰ *Madejski* 2006. 46–47. o.

³⁵¹ *Lukomski – Nienattowski* 1986. 106–107. o.

*Zbigniew Konrad Makush-Woronicz 1937-ben
(Izba Pamięci generała Leopolda Okulickiego,
Bratucice)*

dással végződtek, miszerint a felesleges fegyvereiket a magyarok átadják a lengyeleknek.³⁵²

Nem hivatalos tárgyalásokra a fővárosban is sor került. Augusztus végén „Jaszczur” kezdeményezésére felderítő műveleteket végeztek Sadybán. A Powsinekbe küldött Irena Dobrzańskát távolságtartással fogadták a magyarok. Ezért kitalált egy történetet, hogy keresi egy magyar ismerősét. A németekhez küldték, akik nem szívesen engedték el a nőt. Megtapasztalva a magyarok barátságtalanságát és azt, hogy mennyire engedelmesek a németeknek, azt mondta „Jaszczurnak”, hogy ne tárgyaljon velük, mert a német kémek figyelik a lengyel–magyar kapcsolatokat.³⁵³

A találkozóra végül a Czerniakówi Erődben került sor 1944. augusztus 31-én, de mivel a magyar tisztek nem rendelkeztek megfelelő felhatalmazással, nem hozhattak semmilyen döntést. Egyes partizánok, így például Stanisław Jankowski „Agaton”, egyénileg felajánlották a Zawadyban állomásozó magyaroknak az együttműködést, kérve őket, hogy ne nyissanak tüzet a lengyelekre. A partizánok ezen kívül lőszert is kértek.³⁵⁴ A tárgyalások nem hoztak eredményt, mert az összekötőt visszahívták Zawadyból, így nem tudta befejezni küldetését. Addig csak egy magyar próbált adni hat darab puskát a lengyeleknek, hogy erősítse a Sadybán lévő felkelők fegyverzetét.³⁵⁵

A honvédekkel a Boernerowai-erdőben is folytattak tárgyalásokat. Erre a kampinosi incidens (lásd fent) miatt került sor. Részt vett rajta Stefan „Tarczyc” Malec, Klemens „Buk” Średziński, Józef „Bałt” Szydla felderítő tiszt, illetve a babicei rádióállomás beosztottja Sikora főhadnagy.³⁵⁶ A feszült helyzet feloldására augusztus 20-a, mint magyar nemzeti ünnep megfelelő dátumnak kínálkozott. A kedves fogadtatás ellenére a honvédek végül elutasították a segítségnyújtást azal indokolva, hogy kimerültek a háború viharában és haza szeretnének menni.

Średziński továbbra is kapcsolatban marad a magyarokkal, és a magyar káplánt – távollétében – ő helyettesítette. Kapcsolatban állt a magyar tábori esperessel is, aki Rawa Mazowieckában lakott.³⁵⁷

³⁵² Paweł Gajzler beszámolója alapján. Zielonka – 2015. június.

³⁵³ Rozmowy polsko-węgierskie. In: *Rozwadowski* 2005. 515. o.

³⁵⁴ *Piekarski* 1984. 278. o.

³⁵⁵ Uo.

³⁵⁶ *Godó* 1976. 262. o.

³⁵⁷ HL Ell. gy. nk. Lengyelország 20., Klemens Średziński, Edmund Jungowski és Józef Krzyczkowski visszaemlékezése a magyarokkal létesített kapcsolatokról (II. magyar tart. hdt.) 3. sz.

*

Összegezve a magyarokkal folytatott tárgyalásokat, valamint azok eredményeit, el kell gondolkodni azon, vajon valóban jó lett volna-e, ha a magyar katonák átállnak a lengyelek oldalára. A kívánt garanciák nélkül kegyetlen sors várt volna rájuk. Biztosan sokan estek volna áldozatul a lengyelek oldalán vívott harcoknak vagy a szovjet megtorlásnak. Azokkal pedig, akik a német fogságba esnek, irgalmatlanul elbántak volna. A lengyelekhez való átállás a németek szemében a szövetség nyílt elárulását jelentette. Noha a magyarok átállásának a lengyelek számára nagy lélektani jelentősége lett volna, aligha képzelhető el, hogy ez bármit is változtatott volna az angolszász hatalmaknak és Sztálinnak a felkeléshez való viszonyán. A Nyugat magatartásának megváltozására reális esély csak a felkelés kezdetén lett volna, vagyis a magyarokat már augusztus elején be kellett volna vonni a felkelésbe. Tudjuk már, hogy az idézett tények fényében erre csak akkor kerülhetett volna sor, ha a Tokaj-küldetés, valamint a többi fontos tárgyalások, amelyeket a felkelés kirobbanása előtt folytattak, a magyar feltételek teljesítését eredményezték volna. A magyar kormány nem látta annak hasznát, hogy a honvédek továbbra is a keleti fronton ontsák vérüket. A katonákra otthon volt a határok védelmében szükség. A szakadatlan harctól kimerült honvédeket nem mindig töltötték el lelkesedéssel a közös katonai akciókra vonatkozó lengyel javaslatok. Ahhoz, hogy hatékonyan támogassák a felkelést, a csapategységeik átcsoportosítására, friss erők és nagyobb mennyiségű fegyver, illetve lőszer bevonására lett volna szükség, ami akkor nem volt lehetséges. Ehhez jött még a lengyel fél tárgyalási modora. Halogatták a döntéseket, hiányzott az egyenes stratégia és az elképzelés arra, hogy miképpen használják ki a magyarok jóindulatában rejlő lehetőségeket. A kölcsönös bizalmatlanság is fékező erőként hatott, akárcsak a németek kémkedésétől és megtorlásától való félelem.

Mindez nem jelenti azt, hogy nem sikerült katonai támogatást szerezni a magyaroktól. Az egyéni és csoportos átállásokon kívül, a magyarok átengedték vonalaikon a harcolókat és fel is fegyverezték őket. A honvédek függetlenül a tárgyalások eredményeitől így segítették a lengyeleket. Mindezt szívesen tették. Némegyszer hősiességnek mondható segítségnyújtásuk elismerést érdemel.

A KATONAI SEGÍTSÉGNYÚJTÁS FORMÁI

Magyar katonai segítség a varsói felkelés számára

A magyarok, akik eddig általában engedelmesen végrehajtották a német parancsokat, a lengyelekkel szembeni harcot megtagadták. Két okból tették ezt: egyrészt továbbra sem akartak hadiállapotba kerülni a lengyelekkel, másrészt hívek maradtak a lengyel nép és a lengyel katonák iránti barátsághoz. Vattay éppen ezekkel az érvekkel utasította vissza hivatalosan a német kérést. Lengyel indokai hasonlók voltak: „Azonnal Vormann tábornok elé kerültem és kértem, hogy mentsen fel e feladat alól. Azzal érveltem, hogy a magyarok nincsenek Lengyelországgal hadiállapotban, és előfordulhat, hogy az egységeim megtagadják a parancs végrehajtását, és ezt nem szeretném. Von Vormann tábornok megértette fenntartásaimat, s mindazt, amit a magyar–lengyel viszonyról mondtam, ezért hálás voltam neki.”³⁵⁸

Vormann azért egyezett bele Lengyel kérésébe, mert nem akarta az alárendelt magyar katonákkal is kiélezeni a viszonyt, miközben a lengyel felkelőkkel vívott elkeseredett harcot. Természetesen a magyarok aktív részvételének elmaradása kudarc volt, de – a Varsóért folyó heves harcok idején – nem hiányzott a németeknek az, hogy vonakodó szövetségesükkel is leszámoljanak. Ezen kívül már a kezdetektől fogva úgy vélték, hogy a magyar egységek harci értéke csekély. Inkább megtorpedózni igyekeztek az évezredes lengyel–magyar barátságot, s egymással szembe fordítani a két nemzetet. Ez nem sikerült.

És valóban, a varsói felkelés leverésében tevékenyen részt vett német harci csoportok kimutatásaiban, a külföldi formációk felsorolásában magyar egységek nem szerepelnek. Azt is érdemes hangsúlyozni, hogy Magyarország légiereje is szolidaritást vállalt a varsói felkelőkkel, mivel a repülőik sem akartak részt venni a lengyel főváros bombázásában. Arról, hogy a magyarok milyen határozottan visszautasították a felkelők elleni harcot, Tomka Emil alezredes ír naplójában.³⁵⁹

Egyébként a magyar katonák tisztelettel beszéltek a lengyel partizánokról: „lengyel hazafiaknak” nevezték őket.³⁶⁰ A németek nem tudván rávenni a magyar szövetségesüket a lengyelek elleni harcra, úgy döntöttek, hogy áthelyezésükkel a Varsót övező gyűrűt erősítik, feladatukul tűzve ki: hogy vonalaikon ne engedjék át a felkelőket. Ezt a megbízást a lengyelekkel együttérző magyarok nem teljesítették. Ezt látva a németek a lengyel–magyar kapcsolatokat szerették volna megrontani: a Kampinosi erdőségbe vezényelték őket, hogy felderítő tevékenységet folytassanak. Paradox módon, éppen így járultak hozzá, hogy a magyarok védelmet biztosítsanak a területen állomásozó partizánoknak és a civil lakosságnak. Ugyan-

³⁵⁸ Idézi: *Golińska-Engelmayer* 2006.

³⁵⁹ Lásd: *Tomka* 2001. 14. o.

³⁶⁰ Lásd: *Németh* 1995. 122. o.

akkor lehetővé tették, hogy a partizánok a magyarok felügyelete alatt jussanak el biztonságosan a fővárosba. A németek azon követelése, hogy a magyarok ágyúikat a Kampinosi erdő irányába állítsák fel, szintén nem valósult meg.³⁶¹

A németek számítottak arra, hogy a magyar egységek legalább egy része végrehajtja a feladatot és felszámolja a térségben rejtőzködő partizáncsoportokat. Az 5. és a 12. tartalékhadosztály azonban nem teljesítette az erre vonatkozó parancsot.³⁶² A honvédek a magyar Vezérkar utasításaival összehangban viselkedtek, amely az kérte, hogy bánjanak jól a partizánokkal. A magyar kormány remélte, hogy lengyelbarát magatartása pozitív visszhangot vált ki a szövetségeseiből.³⁶³ Ezen felül, annak köszönhetően, hogy a magyar őrvonalakon átengedték a lengyel partizánokat, az erdei katonák segíteni tudták a felkelőket. A magyarok mindkét irányban szabad átjárást biztosítottak számukra. Így történt Bielanyban, Służewiecben és a Chojnówi erdőben, ami a lengyeleknek lehetővé tette, hogy eljussanak Wolicába, illetve Wilanówba és Kabatyba. Vagyis ahol a magyaroknak kellett a „halálgyűrűt” erősíteni, a lengyel felkelők mindenütt szabadon közlekedtek.

A magyarokat meglepte a felkeléshez önként csatlakozni akaró partizánok nagy létszáma. A magyar katonák előszeretettel engedték át a sebesülteket szállító egységeket. Ilyen mozgások Varsóból, főképpen Służewiecből³⁶⁴ és Wilanówból a főváros környéki települések irányába voltak.

A magyar katonák a Honi Hadsereg Varsói Körzetének egész területén lehetővé tették a partizánok szabad mozgását. A honvédek segítsége ugyanakkor nem korlátozódott csupán arra, hogy szemet hunytak a partizánok szabad közlekedése felett. Megmutatták nekik a biztonságos utat is, hogy a német katonákkal való összetűzés nélkül jussanak el célállomásaikra. Azt mondhatjuk, hogy biztosították a partizánok közlekedési útvonalait. A segítségnyújtás e formái közül kiemelkedő az, hogy a Kampinosi rengeteg katonáinak többszázfős csoportját átengedték Varsóba, ahol bekapcsolódhattak a Gdański pályaudvar birtokbavételéért folyó harcokba. A tárgyalásokat két magyar származású kampinosi katona vezette, ami megkönnyítette a megegyezést.³⁶⁵ Kotowski „Okon” figyelmeztette a honvédeket, hogy a kérésük elutasítása esetén meg kell őket támadnia, és ahogy maga fogalmazott: „Kár a kölcsönösen kiontott véreért!”³⁶⁶ A honvédek élve az alkalommal, fegyverrel és élelemmel látták el a lengyel partizánokat, ami növelte harci szellemüket. Egy ilyen nagy létszámú katonai csoport átvonulását furcsállották ugyan a magyarok, de nem akadályozták meg, bár bizonyára tartottak a németek fegyveres beavatkozásától. A lengyelek végül kisebb-nagyobb csoportokban eljutottak a fővárosba, s ha útközben összetűztek a németekkel, apróbb csoportokra szakadtak. A Gdański

³⁶¹ Krzyczkowski 1972. 124–125. o.

³⁶² Kwiatkowski 1994. 193. o.

³⁶³ Fenyő 1972. 157. o.; Lengyel 2011. 247. o.

³⁶⁴ Lagzi 1978. 108. o.

³⁶⁵ HL Ell. gy. nk. Lengyelország 47., Józef Krzyczkowski /Szymon/ visszaemlékezése. Magyarok a varsói felkelésben. /A kampinosi csoport pk-a volt/, 1973. 5. sz. 369. o.

³⁶⁶ Uo. 4. sz.

pályaudvarért folytatott sikertelen harc után a visszatérő partizánoknak a magyar katonák tisztelegtek és „Éljen!” kiáltással köszöntötték őket.³⁶⁷

Ugyanakkor előfordult, hogy a magyarok csak a saját parancsnokságukkal történt egyeztetés után engedték át vonalaikon a lengyel partizánokat. Egyszerűen azért, mert félték a németek részéről várható következményektől, és kérték a lengyeleket, hogy tartsák titokban átvonulásuk engedélyezését.³⁶⁸ A Varsóba bejutott lengyel katonák a Kampinosi rengetegben összegyűjtött, fővárosnak szánt légiküldeményeket is magukkal tudták vinni. Az is gyakran előfordult, hogy a hivatalos megbeszélések után a magyarok vendégül látták a meneteléstől elfáradt partizánokat.³⁶⁹ Nemegyszer mentették meg úgy a harcoló lengyelek életét, hogy a szimatoló német kémek megjelenésekor a honvédek között bújtatták el őket.

A Kampinosi Csoport számára nyújtott egyik legnagyobb segítség az volt, amikor 1944. szeptember 29-én, az elvesztett jaktoróvi ütközet után, 150 partizánt mentettek meg a magyarok a német fogságtól. A magyarok a németeket megelőzve ejtették „foglyul” a lengyel katonákat, akik így kerülhették el a lágereket, vagy az azonnali kivégzést. A hitleristáknak nem tetszett, hogy a szövetségeseik „ellopják” a foglyaikat: „Nagy lárma támadt, németül szitkozódtak, ki ejtette fogságba a felkelőket. ...Nem sok hiányzott ahhoz, hogy a szövetségeseik egymásnak essenek. Miután a németek kidühöngték magukat, beszálltak a páncélkocsijukba és elhajtottak.”³⁷⁰

Nem ez volt az első eset, amikor a magyarok a lengyeleknek nyújtott segítség során összekülönböztek a németekkel. Az Óvárosban a Miodowa utcában előfordult, hogy egy német csendőr a németek által elvesztett háború miatt dühöngött, s indulatait a helyi lakosokon és egy szlovák katonán vezette le. Ekkor a jelenlévő magyar tiszt úgy végigvágott rajta lovaglópálcájával, hogy az ütés nyomán véres csík támadt a kezén.³⁷¹

A magyarok barátságosan bántak a megmentett kampinosi katonákkal, mivel őket is megrémítette a jaktoróvi véres ütközet hevessége.³⁷² Menekülési útvonalak kijelölésével segítették a partizánokat, hogy ki tudjanak jutni a németek által pacifikált területekről.³⁷³

Jerzy „Harczerz” Koszada emlékezése szerint a magyarok lefegyverezték a partizánokat.³⁷⁴ Lehetséges, hogy így akarták elkerülni a lengyelek és a megszállók közötti újabb összecsapást. Egy véletlen lövés is elárulhatta a felkelők rejtékhelyét. Nem mindegyik kampinosi túlélőnek sikerült elrejtőznie, ezért ők – többek kö-

³⁶⁷ *Okęcki* 1975. 155. o.

³⁶⁸ Archiwum MPW, dokumenty „Grupy Kampinos” przekazane przez SZŻAK, sygn. P/3760, wspomnienia Bolesława Wawera „Sikorki” na temat przepuszczania przez Węgrów oddziałów kampinoskich z Puszczy do stolicy, k. 2.

³⁶⁹ Uo.

³⁷⁰ *Krzyszowski* 1961. 498–499. o.

³⁷¹ *Davies* 2012. 387. o.

³⁷² *Tomka* 2001. 83. o.

³⁷³ AHM MPW, Katarzyna Figiel interjúja Marian „Gracz” Jasińskival, 2005. november 17.

³⁷⁴ AHM MPW, Iwona Kędzior interjúja Jerzy „Harczerz” Koszadával, 2006. február 01.

zött Istvánffy András³⁷⁵ alezredes parancsára – magyar egyenruhát kaptak. A lengyelek már korábban is használtak magyar egyenruhát. Előfordult, hogy a magyarok az általuk használt közlekedési utakon a civileket maguk közé véve juttatták őket biztonságos vidékre. Zdzisław Morawski, a szocialista korszak egyik legnépszerűbb napilapjának, a *Życie Warszawynak* majdani főszerkesztője, szintén a magyar védelemnek köszönhette, hogy nem végezték ki.³⁷⁶ Az *Együtt a harcban* című könyvben négy olyan lengyelről, nevezetesen Jan Chylińskiről, a Lengyel Népköztársaság majdani bonni nagykövetéről, Bolesław Bierut leendő kommunista államfő fiáról, illetve Stefan és Jan Żółkowskiról esik szó, akiket a magyarok mentettek meg.³⁷⁷ A lengyelek a magyar egyenruha révén menekülhettek ki a kampinosi katalanból. A sebesültek megetetése és sebeik ellátása után a magyarok Milanówekbe vagy Grodziskba vitték a partizánokat, ahol előre egyeztetve egy konspirációs csoport vette őket gondozásba.³⁷⁸ A magyarok részéről megnyilvánuló tisztelet önbizalommal töltötte el a Kampinosi Csoport megmentett katonáit, így apránként harci kedvüket is visszanyerték. Közülük sokan újra fegyvert ragadtak és a Szentkereszti-hegyekben tovább harcoltak a szabad Lengyelorszáért.

A honvédek segítő kezet nyújtottak a Kampinosi Csoport tábori lelkészének, Jerzy „Radwan II” Baszkiewicznek is, akit a partizánegységek gyenge, tehetetlen parancsnoka, „Okon” őrnagy megalázott, és ezért elhagyta a Kampinosi Csoportot. A magyar katonák szívélyes szavakkal ölelték keblükre: „Ön felkelő, biztosan tiszt; Ne aggódjon, nem hagyjuk, hogy a vesztét okozzák. Segítünk..., de gyorsan el kell tűnnie, mert német páncélosok uralják a területet és vadásznak magukra.”³⁷⁹ Baszkiewicz elmondta, hogy pap, majd a magyaroknak köszönhetően Baranówba jutott, végül a bolimówi plébánián rejtőzött el.³⁸⁰

Ugyanígy mentették meg a magyarok a Honi Hadsereg Chyliczkiben tartózkodó öt katonáját, akik a magyarok kvártélyául szolgáló iskola szomszédságában álló pajtában bújtak el.³⁸¹

A Kampinosi Csoport magyarok által megmentett katonái visszaemlékezéseiben közös, hogy mindannyian bíztak a magyarokban.³⁸² Azt is hangsúlyozni kell, hogy a magyarok minden lehetséges módon kifejezték a lengyel katonák iránti tiszteletüket.

Zygmund „Lis” Bogucki lövész is azok közé tartozik, akiket a magyarok mentettek meg. Egy éjszaka felébresztették, magyar egyenruhát adtak rá, így segítették elő szökését. Még azt is javasolták neki, menjen Magyarországra. Nem ő lett volna az egyetlen, a hazatérő magyar katonák között gyakran lengyelek is voltak. Természetesen a megfelelő instrukciókat be kellett tartaniuk, hogy viselkedésükkel

³⁷⁵ Lagzi: Węgierscy żołnierze, 110. o.

³⁷⁶ Interjú Stanisław Markowskival, Varsó 2013. április 15. (A felvétel a szerző birtokában van.)

³⁷⁷ Lagzi – Piskunowicz 1987. 169. o.

³⁷⁸ Krzyczkowski 1972. 261. o.

³⁷⁹ Baszkiewicz „Radwan” visszaemlékezése „A kampinosi káplán visszaemlékezése” címmel. In: *Humeński* 1984. 408. o.

³⁸⁰ Medyński 2008. 176. o.

³⁸¹ Maliszewski 2002. 11. o.

³⁸² Lásd: Ściwiarski 1995. 25. o.

ne keltsenek gyanút a németekben. A magyarok különösen szívesen segítettek Magyarországra jutni a sebesült lengyeleknek, mint például Zdzislaw Wojtysiaknak.³⁸³ Ściwiarski úgy emlékszik, hogy az újabb és újabb német támadásoktól tartó a magyar parancsnok a jaktoróvi mézszárlás foglyait a környékbeli településekre küldte.³⁸⁴ Így a magyar százados hozzávetőleg száz partizán életét mentette meg.

Egyedi esetekről szólva, ha a magyarok egy lengyelt lefegyvereztek, el is bújatták a német járőr elől. Ha erre nem maradt idő, magyar egyenruhát adtak rá.

Noha a felkelés első napjaiban kiderült, hogy a magyarok nem hajlandók harcolni a lengyelek ellen, a németek mindent megtettek, hogy ezen álláspontjukat megváltottassák. 1944. augusztus 15-én a 9. hadsereg parancsnoksága újabb parancsot adott a magyar hadseregnek azzal a céllal, hogy a lengyel–magyar kapcsolatokban zavart keltsenek: „A bandák legyőzése a legfontosabb feladat és ennek végrehajtására a 12. tartalékhadosztály fő erejét a Kampinosi erdőbe kell vezényelni, hogy az ott lapuló bandákat felderítse.”³⁸⁵ Ebben a parancsban az 5. tartalékhadosztály egy részének azt tűzték ki feladatul, hogy kezdje meg a piaseczno erdei partizáncsapat felszámolását. A németek csalódtak, hisz arra számítottak, hogy a magyarok végrehajtják a parancsokat. Lengyel Béla tábornok visszautasította a lengyelek elleni harcot és a német tábornokot a döntésének tiszteletben tartására, illetve a parancs visszavonására kérte. Schell ezredes – Janus tábornok jelentése szerint – is reménykedett, hogy a németek tiszteletben tartják a lengyel–magyar barátságot és nem fogják a magyarokat lengyelek elleni harcra kényszeríteni.³⁸⁶ Vattay már korábban elhárította a kérést. Vormann az elutasításra úgy reagált, hogy a felkelőket banditáknak kell tekinteniük, mire Vattay még határozottabban leszögezte: nem vesz részt a felkelés leverésében.³⁸⁷ A magyarok akkor sem változtatták meg a döntésüket, amikor a IV. SS-páncélos hadtest alá rendelték őket.³⁸⁸

Vormann elégedetlen volt a 12. tartalékhadosztály viselkedésével, azzal, hogy annak katonái a Kampinosi rengeteg partizánjaival barátkoznak.³⁸⁹ Ezt a magatartást megengedhetetlennek tartotta. Elégedetlenségét fokozták a tárgyalásokról szóló információk is. Fennállt annak a veszélye, hogy a katonák közt lázadás tör ki és átállnak a lengyelek oldalára, s ezt a honvédeket érintő több más hangulatjelentés is megerősíti.³⁹⁰ Vormann megparancsolta, hogy növeljék a honvédek közé beépült személyek számát. A honvédek jelentősen gátolták a németeket abban a tervükben, hogy „nemzeti bandita csoportokat” mielőbb felszámolják.³⁹¹ Végül

³⁸³ AHM MPW, Kinga Piotrowska interjúja Jerzy „Stach” Głuchowskiával.

³⁸⁴ Ściwiarski 1995. 25. o.

³⁸⁵ Kwiatkowski 1994. 193. o.

³⁸⁶ HL Personalia 234. d., A német hadseregben szolgáló Janus tábornok 2. jelentése, 1944. augusztus 9.

³⁸⁷ Majewski – Urzykowski 2014. 372. o.

³⁸⁸ Markowski 2003. 261. o.

³⁸⁹ Lengyel 2011. 247. o.

³⁹⁰ Kwiatkowski 1994. 226. o.

³⁹¹ HL Personalia 286. d., Lengyel Béla, 1. o.

a parancsnokság beismerte, hogy „a magyar erőket vissza kell vonni, mivel a barátkozás erősen jelentkezik“.³⁹²

Amint már említettük, 1944. augusztus végétől a németek megkezdték a magyar egységek hazaküldését. Őket a lengyelekkel szemben ellenséges német vagy más nemzetiségű egységekkel pótolták, így téve lehetetlenné azt, hogy a magyarok elmélyítsék barátkozásukat a lengyelekkel, s nekik továbbra is segítséget nyújtsanak. A németek oldalán harcoló többi nemzetiség készségesen teljesítette a parancsot, és rendkívül véresen lépett fel a partizánokkal szemben. Ez nem tetszett ez a magyaroknak. Elek felidézte a magyarok és a ROA egységei között kialakult konfliktus történetét. A ROA katonái bejártak Varsóba rabolni. Esténként bundákkal és a rabolt javakkal megtömött bőröndökkel tértek vissza.³⁹³ Egyik este, 1944. augusztus 10-én vagy 11-én egy magyar parancsnok, Ormos Iván igazoltatta őket. Közben egy másik honvéd észrevett egy gyűrűvel levágott kezet a zsákmányolt kupacon. A magyar parancsnokság tudomást szerezve a szégyenteljes kihágásról felháborodott és letartóztatta a rablókat. Amikor egy honvéd csatlakozott a rablóbandához, társai úgy megverték, hogy kórházi ápolásra szorult. A magyar katonák az egységeik nehéz anyagi helyzete ellenére nem viselkedtek méltatlanul és nem volt szándékukban kirabolni a lengyeleket. A németek hiába remélték, hogy a siralmas helyzetben lévő magyar katonák engednek a kísértésnek és részt vesznek a fővárosi rablóportyákban. Sőt, mivel nem akarták szabadon engedni a letartóztatott ROA-katonákat, a németek megtámadták Babicén azt a villát, amelyben a magyar parancsnoki törzs tartózkodott. A támadásban legalább tizenöt magyar halt hősi halált, Ormossal az élen.³⁹⁴ Az összecsapás után a magyarok a Kierbedzia híd környékén található Zielniakba költöztek át.³⁹⁵

A németek tartottak a magyarok lázadásától. A megszállók bizonytalanságát erősítették a magyar honvédek szökéseiről szóló információk. A német parancsnokság még a különleges erők bevonását is mérlegelte, hogy a vonakodó szövetségesével leszámoljon.³⁹⁶ A németek a fővárosba vezényelték a II. tartalékhadtestet. Szándékuk azonban ellentétes hatást eredményezett, mert a benne szolgáló nemzetiségek (szlovákok, szerbek, románok, ruszinok) németellenes beállítottságuk miatt sem akartak a hitleristákért meghalni. A helyzetet még fokozta, hogy a magyar katonák kategorikusan megtagadták, hogy a felkelés leverésében részt vegyenek. A sor-katonák és a parancsnokok fő célja a lehető leggyorsabb hazatérés volt.

Tulajdonképpen mindenütt, ahol magyarok állomásoztak, bizonyos értelemben semleges övezetről lehet beszélni, ahol a lengyelek szabadon mozoghattak. Természetesen, mint a háborúban lenni szokott, itt is előfordult, hogy tévedésből egymásra lőttek. Miután a felek rájöttek, hogy baráti katonákkal van dolguk, többnyire beszüntették a tüzelést. Halálos lövés leadására csak akkor került sor, vagy

³⁹² Krzyczkowski 1961. 5. sz. melléklet, 527. o.

³⁹³ Elek 2012. 55. o.

³⁹⁴ Elek 2009. 131. o.

³⁹⁵ Az első acélból készült híd volt Varsóban. 1944. szeptember 13-án felrobbantották a németek, miközben visszavonultak a Vörös Hadsereg elől. A helyén jelenleg a városközpontot és Pragát összekötő új Śląsko-Dąbrowski híd áll.

³⁹⁶ Kapronczay 2004. 151., 400. o.

ha nem voltak tisztában, hogy kire lőnek, vagy tévedésből, félreértésből. Lengyel tábornok leír egy esetet, amikor egy partizán megölt egy honvédot, amiért a lengyel parancsnokság elnézést kért és a bűnös felelősségre vonását ígérte.³⁹⁷ A partizánok akkor tüzeltek egyértelműen magyar katonára, ha az nem saját, hanem német egyenruhát viselt.³⁹⁸

Tévedések mindkét oldalon előfordultak. Tadeusz Kubalski „Zbrój” szerint egy Andrzej Habiniak „Kuba” nevű partizánt akkor lőtték meg a magyarok, amikor az a Kabati erdőből visszavonult.³⁹⁹ Ugyanakkor olyan esetről is ír, amikor a civil lakosság figyelmeztette a csoportját, hogy az adott településen magyarok tartózkodnak. Ez érdekes adalék, hiszen a lengyelek általában bíztak a területükön megjelenő magyarokban. Az természetes, hogy a németek ügynökeik révén árgus szemekkel figyelték a lengyel–magyar kapcsolatok alakulását, emiatt fennált a dekonspiráció veszélye. Mindazonáltal a visszaemlékezésekben alig fordult elő olyan eset, amely a civilek honvédek iránti bizalmatlansáról szólna.

A bizalmatlanság gyakoribb a katonai kapcsolatokban. Előfordultak olyan német–lengyel összecsapások, mint például 1944. augusztus 23-án Jeziornán, ahol lengyelek és magyarok is odavesztek. A magyar jelentésekben is található olyan információk, hogy összecsaptak a partizánokkal.⁴⁰⁰ Előfordult az is, hogy a lengyel katonák mozgásáról szerzett adatok a németekhez jutottak. Az információkat tartalmazó jelentés ugyanakkor nem tartalmaz részleteket és nem tudni, vajon a németek közvetlenül a magyaroktól szereztek-e, vagy a magyar hadsereg soraiban működő német kémektől kapták.⁴⁰¹

Mint már említettük, főleg a német beépüléstől való félelem miatt a lengyel–magyar kapcsolatokban előfordult a bizalmatlanság. Hogy mind a felkelők, mind a magyarok soraiban működtek németeknek dolgozó kémek, arra jó példa a Czerniakóvi Erőd elleni támadás története 1944. szeptember 1-jén, amikor majdnem az egész ottani parancsnokság elesett, Szcubelekkal – „Jaszczur” – az élen. Mivel egy nappal korábban látogatták meg őket a magyarok, villámgyorsan elterjedt, hogy magukat honvédeknek kiadó németek, vagy a németeket szolgáló magyarok, megismerve „Jaszczur” szálláshelyét, arról pontosan tájékoztatták a német pilótákat.⁴⁰² Ennek csekély valóságalapja lehet, mert „Jaszczur” főhadnagy rendkívül bizalmatlan volt a magyarokkal szemben. A németek már korábban pontosan ismerték a Czerniakóvi Erőd tervdokumentációját. A magyarok mellett az a legbeszedesebb érv, hogy amennyiben árulók lettek volna, azt a helyszínt is megadják a németeknek, ahol a felkelők a német foglyokat tartották.⁴⁰³ Sőt Piekarski arra a következtetésre jutott, hogy a „Jaszczurt” meglátogató két magyar katonát a németek agyonlőtték és a wilanóvi temető katonai parcellájában vannak eltemetve.⁴⁰⁴

³⁹⁷ *Lengyel* 2011. 250. o.

³⁹⁸ *Söptei* 1992. 66. o.

³⁹⁹ *Kubalski* 1969. 201. o.

⁴⁰⁰ Lásd: HL VKF I. osztály, 1944. augusztus 26-i helyzetjelentés 583.

⁴⁰¹ *Kwiatkowski* 1994. 331. o.

⁴⁰² *Piekarski* 1984. 280. o.

⁴⁰³ Uo.

⁴⁰⁴ *Piekarski* 1984. 281. o.

A lengyelek számára rendkívül fontos segítséget jelentett, hogy a magyarok tájékoztatták őket a német helyőrségek állomáshelyeiről és a hitlerista katonák felvonulási útvonalairól, illetve a partizánok és a civilek ellen tervezett megtorló akciókról. Ennek köszönhetően a partizánok eredményes rajtaütéseket gondoltak ki vagy egyszerűen kitértek a németekkel való összecsapások elől. Készülő német támadásról szóló figyelmeztetést többek között Szczubelek is kapott.⁴⁰⁵ A felkelők javára augusztus második felében a Mokotówtól délre állomásozó magyar egységek végeztek felderítő tevékenységet.⁴⁰⁶ Mivel a magyarok több hídfőt is őriztek, tudtak a német hadsereg mozgásairól és erről tájékoztatták a lengyeleket. Ily módon nem egy, partizánok és civilek ellen irányuló német támadás végződött kudarccal, többek között a Sluzew–Wilanów vonalon, vagy Chojnówi erdőben. Az időben figyelmeztetett partizánok, hogy elkerüljék az erdei német támadást, csatlakoztak a fővárosi felkelőkhöz, s előbb Wilanówban, majd Mokotówban harcoltak. Esetenként a németek annyira nem bíztak a magyarokban, hogy nem adtak információt hadseregük elhelyezkedéséről.

A magyarok az ellenséges ukrán egységek mozgásairól, valamint a német–szovjet frontvonalon történetekről és a szovjetekkel való összecsapásokról is tájékoztatták a lengyeleket.⁴⁰⁷ Egy jelentésben a magyarok arról tájékoztatták a lengyel felet, hogy Radzymint újabb szovjet támadás fenyegeti, így ebből a Vörös Hadsereg elhelyezkedéséről is tudomást szerezhettek.⁴⁰⁸

Mindkét oldalon előfordult, hogy önként fogságba ejtették magukat. A lengyelek nem bántották a magyar foglyokat, akiket, miután fegyvereiket elvették, szabadon engedtek. A lengyel fogságba esett magyarok pedig gyakran készek mutatkoztak a lengyelek oldalán harcolni. Maria T. Smoleńska-Lefeld tizenkét ilyen magyar fogolyról számolt be Żoliborzban.⁴⁰⁹ A honvédek gyakran kérték, hogy a lengyelek hagyják el a kérdéses területet, hogy ezzel elkerüljék a németek pacifikációját. Időben értesítették Stanisławów és Łosice lakóit, akik máig halálával gondolnak azokra a magyar katonákra, akik így az egész közösség életét megmentették.

A lengyelek a magyarok figyelmeztetései ellenére nem mindig hagyták el a veszélyeztetett területet. Döntésüket azzal magyarázták, hogy nem céljuk önként elhagyni azt a földet, amely az övék. A magyar parancsnokok tiszteletben tartották a helyi lakosság és a katonák akaratát, és meghagyták a honvédeknek, hogy senkit se fogjanak el azok közül a lengyelek közül, akik a magyar állások térségében megjelennek. Így, amikor a magyar járőr Zielonkában letartóztatott két partizánt, „Radoszt” és Długit”, a magyar őrmester lehardta katonáit és megparancsolta neki, hogy engedjék szabadon a lengyeleket.⁴¹⁰

A magyarok megengedték három cserkésznek – Annak Nawrotnak (a felkelés alatt Meylert „Adamowska”), Barbata „Elgert” Łaczyńskának és Bronisława

⁴⁰⁵ Bartelski 1976. 459. o.

⁴⁰⁶ Kirchmayer 1959. 121. o.

⁴⁰⁷ Ungváry 2005. 221. o.; Chojnacki – Stryjek 1999. 147. sz. dokumentum, 217. o.

⁴⁰⁸ Chojnacki – Stryjek 1999. 147. sz. dokumentum, 218. o.

⁴⁰⁹ AHM MPW, Magdalena Domzalska interjúja Maria T. Smoleńska-Lefelddel, 2011. szeptember 5.

⁴¹⁰ Madejski 2006. 43. o.

„Czarnecka” Szcześnának –, hogy fegyvereket is vigyenek Rembertówból Saska Kępára. A kosárban szállított fegyverekre álca gyanánt almákat tettek. Egy huszár megállította a lányokat, s ahogy kivett egy almát, felfedezte a fegyvereket, mégis továbbengedte őket.⁴¹¹

A magyar segítségnyújtás legértékesebb formája a lengyel egységek felfegyverzése volt. Számos beszámoló fennmaradt arról, hogy a lengyelek fegyvereket vettek vagy kaptak a magyaroktól. Óriási jelentősége volt a varsói felkelés kirobbanása előtt zajló tárgyalásoknak, amelyek következtében már 1944 tavaszán adtak át fegyvereket a harcoló lengyeleknek. A magyar katonák Lembergben felajánlottak három vagon lőszeret, amelyet a felkelők részére a fővárosba szállítottak.⁴¹² A honvédekkel folytatott kereskedelmi kapcsolatok Varsó területén már sokkal korábban megindultak. A varsói Keleti pályaudvar volt az első megálló és átszállóhely a keleti frontról visszatérő magyar katonák számára, ahol gyorsan létrejöttek a kétoldalú kapcsolatok. Mi több, még a varsói felkelés kirobbanása előtt, a varsói Praga városrészben rendezkedett be a magyar honvéd híradótörzs. Már akkor üzleteltek élelemmel, gyógyszerrel és fegyverrel.⁴¹³ A lengyelek még a felkelés kirobbanása előtt fegyvereket kaptak a magyar csapatoktól, amikor azok Varsóba bevonultak. Bár a magyarok nem mindig akarták átadni a fegyverüket, de nem egyszer megtették anélkül, hogy abból hasznuk származott volna, jöllehet az ügylet lebonyolításának ők ritkán voltak kezdeményezői, hiszen maguk is elég gyengén voltak felfegyverezve. Augusztus közepén a 12. tartalékhadosztálynak alig volt fegyvere.⁴¹⁴ A felkelőkhöz képest azonban fegyverzet dolgában jóval harcképesebbek voltak. A lengyelek legjobban a tüzérségi eszközöknek örültek. Gyakran pénzért, élelemért vagy alkoholért jutottak fegyverhez. Olyan röplapokat terjesztettek, amelyeken a magyarokat arra szólították fel, hogy fegyverezzék fel a lengyeleket. Ennek következtében a honvédek egyre szívesebben adták át nekik fegyverüket és lőszerüket.⁴¹⁵

Tomka Emil elmondása szerint Stary Bródno-ban volt egy fegyverraktár.⁴¹⁶ A harcok alatt a honvédek maguk javasolták a Honi Hadsereg „Rajski Ptak”– „Burak” Kerülete wyszkóvi központjának, hogy katonáikat felfegyverzik. Ennek köszönhetően a partizánok gazdagabbak lettek néhány láda kézigránáttal, négy golyósóróval, öt géppisztollyal, öt Parabellum típusú pisztollyal, tizenhárom puskával és száz német kézigránáttal (Stielhandgranate 24), valamint a fegyverekhez tartozó lőszerrel.⁴¹⁷

Gránátokkal segítették a Legionowóban az „Obroza” VII. kerület soraiban harcolókat. A Bileny-ből Kampinosba tartó cserkészeknek a honvédek lengyel sisakot

⁴¹¹ Tadeusz Nawrot levele a varsói Magyar Nagykövetséghez. Varsó, 2011. február 9. (A szerző gyűjteményében Molnár Imrétől.)

⁴¹² *Lagzi* 1978. 299. o.

⁴¹³ Lásd: *Prosińska-Giersz* 2007. 197. o.

⁴¹⁴ HL Ell. gy. nk. Lengyelország 45. Magyar katonák szerepe a varsói felkelésben (12. k. ho., 5. tart. ho.); AAN – mikrofilm aleksandryjskie [Waszyngton] niemieckie meldunki, sygn. T-311/219, meldunek Dowódtwa Grupy Armii „Środek” do OKH, 21.08.1944.

⁴¹⁵ *Okęcki* 1975. 71. o.

⁴¹⁶ *Tomka* 2001. 62. o.

⁴¹⁷ *Kielak* 2008. 134., 305. o.

ajándékoztak három gránáttal.⁴¹⁸ Hasonlóan történt két szuronnyal. Ezek most a Lengyel Hadsereg Múzeumának kiállításán láthatók. A kiállított tárgyak között még más magyar tárgyak is találhatóak: egy messzelátó, tábori telefon, imakönyv és naptár. A tárgyakat Danielisz Béla, a budapesti fővárosi közgyűlés tagja, a Városrendészeti Bizottság elnöke, katonai kitüntetések gyűjtője, valamint Sikó Ildikó, Pálvölgyi Péter és Harastovich Edit ajándékozta a múzeumnak 2009-ben.⁴¹⁹

A felkelés elején a magyarok a kabati erdőben felajánlottak a felkelőknek két lovat és egy ágyút, amellyel lőszer híján csak egyszer lehetett lőni.⁴²⁰ Zdzisław „Hamlet” Umiński visszaemlékezése szerint a felkelés kirobbanása előtt közvetlenül a Grochowska utcában két puskát és több mint száz lőszer vásárolt a magyar katonáktól.⁴²¹

A felkelők számos beszámolójából kiderül, hogy a magyarok szívesen átadták a fegyvereiket, miután biztosították őket, hogy nem használják majd ellenük és alkohollal fizettek értük. Janusz Gędziorowski „Ciemny” még a cserekereskedelmben szokásos árakat is megadta: 1 pisztoly – 1,5 liter alkohol, géppisztoly – 4 liter, 100 darab lőszer – 1 liter.⁴²² „Ciemny” beszámol egy tranzakcióról, amelynek következtében a lengyelek három Parabellum pisztolyt, három MP 40 típusú géppisztolyt, és hozzávetőleg ötszáz lőszer szerzett a magyaroktól. A magyaroknak még Sten géppisztolyaik is voltak.⁴²³

A lengyelek leginkább a tüzérségi fegyvereknek örültek. Voltak katonák, akik összes ékszereiket a magyaroknak adták és saját zsebükre alkoholt szereztek be, csakhogy minél több fegyverhez jussanak.

A fegyverkereskedelemről a magyar katonák visszaemlékezéseiben is szó esik. Szabadhegy István alezredes, a 4. huszárezred II. osztályának parancsnoka írja, hogy egy alkalommal az egység parancsnokához vezettek egy partizánt: „Jelentkezett az őrszemnél azzal, hogy a magyar parancsnokkal akar beszélni. Jól öltözött, jó benyomást keltő... értelmes fiatalember ... Hivatkozva a magyarok és lengyelek közötti régi jó viszonyra... kéri az osztályparancsnokot, adjon el neki egy géppisztolyt lőszerrel együtt. Azzal egy vastag köteg bankót húz elő belső zsebéből és az asztalra teszi. Lehetett vagy 40-50000 zloty. (Ez a pénz már akkor teljesen érték-telen volt.) ... Szegény gyerek! Szegény lengyelek! ... Mennyi tragédiát hozott ez a rettenetes háború. Az osztályparancsnok nagy sajnálattal magyarázza neki, hogy ő ebben az ügyben nem illetékes. De be fogja kísértetni a hadosztályparancsnoksághoz. Ott adja elő majd ügyét. A jelenet mély benyomást kelt az osztályparancsnokban. Többet nem hallott a fiatalemberről.”⁴²⁴

⁴¹⁸ Łaskiewicz 2013. 17. o.

⁴¹⁹ Az információkért köszönet illeti Joanna Białobrzeskiát, a múzeum munkatársát, 2012. november 23. Lásd még: Kraj 2009. 6–7. o.

⁴²⁰ Zob. AHM MPW Małgorzata Brama interjúja Stefan Zygmund „Szczepan” Idzikowskival, 2005. november 17.

⁴²¹ Umiński 1984. 144–145. o.

⁴²² Gędziorowski 1996. 47. o.

⁴²³ Ruszkowski 1995. 14. o.

⁴²⁴ Németh 1995. 79. o.

Madaj visszaemlékezésében ír arról, hogy három puskát adtak át a honvédek a partizánoknak.⁴²⁵

Rendkívül értékes segítséget jelentett az is, hogy a magyar katonák megmutatták, hogyan kell az átadott fegyverekkel bánni. A honvédek szívesen szolgáltak ilyen jellegű magyarázattal. Egyébként a lengyelek önszántukból is kérték a magyarokat, hogy adjanak nekik fegyvert. Elek István a felesleges fegyvereit átadta, majd a partizánok hálájuk jeléül elvitték kocsijukon Babice felé.⁴²⁶ Zielonkában már maga döntött úgy, hogy kézigránátokat ad a partizánoknak.⁴²⁷ A katonák hihetetlenül örültek, végre volt mivel harcolniuk. Wilanówban a magyarok javaslata meglepte a lengyel katonákat. Még ágyúkat is akartak nekik adni. A felkelők végül visszaautasították, mert nem volt őket hova elrejtetniük. Ugyanakkor Kampinosban különösen sok fegyvert sikerült szerezniük a harcoló lengyeleknek. A „Baszta” ezred egyik katonája visszaemlékezésében ír arról, annyi lőfegyvert kaptak, hogy „két nap múlva roskadoztak a fegyverek súlya alatt.”⁴²⁸

A magyar fegyverkereskedelem Wawerben is virágzott.⁴²⁹ Leszek Benedykt Szulc, a legionowói VII. „Obroza” kerület 1. „Brzozów övezete 715. szakaszának parancsnoka beszámolójából tudjuk, hogy a honvédek, amikor elhagyták e körzetet, ott hagyták nekik a gránátokat.⁴³⁰

Olyan is előfordult, hogy a magyar katonák felfegyvereztek egy szlovák árkász zászlóaljat. Parabellum típusú fegyverhez többek között Podkowa Leśnában is hozzá lehetett jutni a honvédeknel.⁴³¹

Wojciech Kempa a *Varsó alatt (Na przedpolu Warszawy)* című feldolgozásában írja, hogy a lengyelek Radzymin bevétele során hozzávetőleg 150 db, magyaroktól származó lőfegyverrel lettek gazdagabbak, habár – mint megjegyzik – nem ismert, hogy miképpen jutottak hozzájuk a partizánok.⁴³² Mint már említettük, feltételezhető, hogy a fegyverek a Zbigniew „Grom” Makush-Woronicz vezetésével Zielonkán folytatott tárgyalások eredményeképpen kerültek a Radzyminben állomásozó századhoz, és a Makushhoz hasonló fedőnevet viselő Tadeusz „Grom-Załużski” Martynow vette át őket.⁴³³ A lengyelekkel összebarátkozó magyarok Milanówekben is szívesen átadták, vagy eladták fegyvereiket és lőszereiket a lengyeleknek.⁴³⁴

A felkelés későbbi szakaszában, amikor a németek csökkentették, illetve megvonták a magyarok zsoldját mintegy büntetésként azért, mert nem voltak hajlandók harcolni a lengyelek ellen, az volt a honvédek számára a legegyszerűbb pénz-

⁴²⁵ Madejski 2006. 45. o.

⁴²⁶ Elek 2009. 130. o.; Interjú Elek Istvánnal. Gdańsk, 2012. szeptember 3. (Az interjú a szerző birtokában van.)

⁴²⁷ Madejski 2006. 43. o.

⁴²⁸ AHM MPW Beata Kozakiewicz interjúja Zbigniew „Foka” Foltynskivel, 2008. november 14.

⁴²⁹ AHM MPW Anna Konopka interjúja Zbigniew „Kruk” Kołodziejakkal, 2008. december 11.

⁴³⁰ AHM MPW Barbara Pieniężna interjúja Leszek Benedykt Szulccal, 2012. szeptember 9.

⁴³¹ Mroczkowski – Zabłocki 2001. 32. o.

⁴³² Kempa 2007. 549. o.

⁴³³ Kiela – Podhorodecki 1984. 221. o.

⁴³⁴ Interjú Stanisław Markowskival. Varsó, 2013. április 15. (A felvétel a szerző birtokában van.)

*A lengyel–magyar fegyverbarátság emléktáblája Podkowa Leśnában.
(A szerző felvétele)*

szerzési lehetőség, hogy eladták a fegyvereiket.⁴³⁵ Olykor előfordult, hogy a magyarok látva a lengyelek fegyverhiányát, hallgatólagosan megengedték, hogy ellopják tőlük a fegyvert és a lőszeret, mivel így még könnyebb volt megindokolni a németeknek, miért nem harcolnak a lengyelek ellen. Hiszen éppen azzal érvelhettek, hogy nincs mivel harcolniuk.⁴³⁶

A lengyelek gyakran leszólították a stráfkocsival vagy lovon közlekedő magyarokat abban a reményben, hogy fegy-

vert szállítanak. Előfordult azt is, hogy a magyar katonák összecsapást színeltek a lengyelekkel, és így juttatták őket fegyverhez. Ily módon szerzett fegyvert Wawrzychew környékén a 3. vilnai gyalogzászlóalj egyik egysége is.⁴³⁷

Még a felkelés előtt a Kozia utcában elszállásolt magyarok, hogy el tudják hagyni Varsót, egy autóért cserébe állig felfegyverezték a „Golski” zászlóalj egy osztagát. A fegyverek átadásáról és az autószerzésről részletesen írtak a zászlóalj katonái: Zygmun „Zygmunowski” Gebethner, illetve Stefan „Stefaniak” Sękowski hadapródzászlósokhoz fordultak a magyarok egy kölcsönösen előnyös ajánlattal. Autót szerezni nem volt könnyű, de már másnapra átvehető volt az Opel. Az akcióban Sękowski, Tadeusz „Bykowski” Bezwuhły, Józef „Górski” Gieryszewski, illetve Andrzej „Jasieńczyk” Miedzianowski vett részt. A kocsiórt cserébe nagy mennyiségű fegyvert kaptak, köztük MP 40 típusú géppisztolyokat, illetve Parabellum típusú pisztolyokat, Vis típusú pisztolyokat,⁴³⁸ valamint lőszereket. Ennek köszönhetően a felkelés kirob-

⁴³⁵ Archiwum MPW, sygn. P/3760, dokumenty „Grupy Kampinos” przekazane przez ŚŻŻAK, raport z 17. 09. 1944, k. 18.

⁴³⁶ Piekarski 1984. 277. o.

⁴³⁷ Majewski – Urzykowski 2014. 372. o.

⁴³⁸ 9 mm-es lengyel gyártmányú pisztolyok. A német megszállás idején a Wehrmacht számára is gyártották.

banásának napján az övék volt az egyik legjobban felfegyverzett század.⁴³⁹ A németek tudomást szerezve a virágzó fegyverkereskedelemről, nem akarták pótolni a magyarok hiányzó fegyvereit.⁴⁴⁰ A magyarok főleg Mannlicher⁴⁴¹ típusú puskákat, géppisztolyokat és távcsöves puskákat, valamint Mausereket, Sten géppisztolyokat és karabélyokat adtak át a lengyeleknek. Magyar fegyvereket és lőszereket is adtak a lengyeleknek, ezek azonban eltérő voltak miatt hosszú távon használhatatlannak voltak a felkelők számára.

Előfordult az is, hogy a lengyelek lefegyverezték a honvédeket. Megállították és fegyvereik elvétele után szabadon engedték őket. Azokban az esetekben, amikor a magyarokat a fegyvereik átadására kényszerítették, a honvédeknek nem egyszer vissza kellett utasítani a kérést. Jogosan, különösen, amikor nem volt felesleges fegyver, csupán a sajátjuk. Annak átadására csak a parancsnokság beleegyezésével kerülhetett sor.

Azonban olyan is előfordult, hogy a magyarok vették el a partizánok fegyvereit.⁴⁴² Lehetséges, hogy német parancsra vagy saját használatra. Olykor a kölcsönös lefegyverzési kísérlet tűzharchoz vezetett, de ilyenkor igyekeztek elsimítani a vitát. Domszky Pál aktáiban megtalálható Zbigniew Makush-Woronicz levele, amelyet a grófhhoz írt. Ebben ír a Steiner József ezredes, a varsói helyőrség parancsnoka alá tartozó magyar katonák által nyújtott segítségről. A katonák feladata a magyar rádióállomás működtetése volt.⁴⁴³ Előfordult, hogy a magyarok fegyvereik átadásával fejezték ki hálájukat azért a vendéglátásért, amelyben a lengyelek részesítették őket. Ily módon szereztek a milanóweki partizánok lőszeret, gránátokat és tízegegnéhány puskát.⁴⁴⁴

A magyar katonák szívesen segítettek gyógyszerrel és élelemmel a lengyeleket, akik a maguk lehetőségei szerint fejezték ki hálájukat. Salamon Aurél tartalékos hadnagy egy kiló húskonzervért cserébe egy cześtchowai Szűz Máriát ábrázoló képet kapott Stanisław Sokołowskitól.⁴⁴⁵ A lengyelek gyakran kaptak a magyaroktól cigarettát, a gyerekek pedig édességet. Benzint is juttattak a Kampinosi rengetegből Varsóba igyekvő gépjárműveknek.⁴⁴⁶

A magyar orvosok tábori kórházaikban ellátták a sebesült felkelőket, többek között a Kampinosi Csoport tagjait is a jaktoróvi csata után. Az egyik magyar kórházat Raszynban rendezték be.⁴⁴⁷ Az orvosi ellátás kétoldalúan működött, a jaktoróvi

⁴³⁹ AHM MPW Joanna Oraczewska interjúja Zygmunt „Zygmuntowski” Gebethnerrel, 2005. március 3.; Iwona Brandt és Tomasz Niemczura interjúja Stefan „Stefaniak” Sękowskival, 2007. január 16. és február 8.; *Sękowski* visszaemlékezés.

⁴⁴⁰ HL Vormann távirata a Közép Hadseregcsoport parancsnokságára, 1944. augusztus 19., 1.

⁴⁴¹ *Markowski* 2004. 262. o.

⁴⁴² AHM MPW Aleksandra Żaczek interjúja Józef „Paw”, „Józef” Piwowarczykkel, 2006. június 21.

⁴⁴³ AAN, Akta Pala Domszkyego, sygn. 16 – 302 D48, List Konrada Makusha do Pála Domszkyego nadany z Opola, 05.11.1969, b. p.

⁴⁴⁴ *Markowski* 2004. 263. o.

⁴⁴⁵ HL Tgy. 3.170, *Salamon Aurél*: Az elsüllyesztett hadosztály (visszaemlékezés az 1. lovashadosztály harcaira a Pripjaty mocsarakban és Varsó környékén) 1944 nyara, 99. o.

⁴⁴⁶ AHM MPW Małgorzata Piekacz interjúja Henryk „Sokól” Koleckivel, 2012. április 16.

⁴⁴⁷ AHM MPW Małgorzata Brama interjúja Jerzy Przymusszal, 2007. október 17.

csata után a sebesültek többek között a bñloniei kórházba kerültek, volt köztük egy magyar is.⁴⁴⁸ A lengyelek külön gondoskodtak a huszárok sérült lovairól.⁴⁴⁹

A magyarok abban is segíteni tudtak, hogy a lengyelek kapcsolatban tudjanak maradni egymással a felkelés alatt. Elek István beszámolója szerint a magyar rádióállomásnak köszönhetően a lengyelek már a felkelés első napjaiban összeköttetésbe tudtak kerülni Varsó Praga városrészével. A magyarok önként megjavították a felkelők rádióit, többek között Podkowa Leśnában és Milanówekben,⁴⁵⁰ illetve megnehezítették a németek dolgát a lengyel rádióállomások bemérésében is. Amikor Podkowa Leśnában a német szolgálatok be akarták mérni a Karczewski-családhoz tartozó Borowin villában berendezett rádióállomást, a magyarok zavarni kezdték a vételt. Ennek köszönhetően a megszállóknak nem sikerült megállapítani a Podkowa Leśnából sugárzó rádióállomás helyét.⁴⁵¹ Zielonkában a magyarok egy anódcövet adtak a Honi Hadsereg birtokában lévő rádióvevőhöz, amit ennek köszönhetően tovább tudták használni.⁴⁵²

A lengyel–magyar kapcsolatok különösen jól kiépültek Podkowa Leśnában és Milanówekben, ahol a magyar származású Csáky család élt. Az egyik családtag, Ryszard „Raszyński” Csáky főhadnagy már 1941-től tevőlegesen támogatta a lengyel ellenállási mozgalmat, többek között a Honi Hadsereg 52. szakaszát is vezette.⁴⁵³ Jerzy „Aleksander” Csáky tartalékos főhadnagy a 32. szakasz parancsnokhelyettesi funkcióját látta el, illetve a II. csoportot vezette.⁴⁵⁴ A varsói felkelés alatt felfegyverezte a „Kampinosi Csoportot”, és 1944. augusztus 2-áról 3-ára virradó éjszaka részt vett a Grodzisk Mazowiecki alatti csatában.

A lengyel–magyar kapcsolatokat megnehezítő korlát időnként a nyelv volt. Annak ellenére, hogy a háború mindkét nemzettől megkövetelte a német nyelv ismeretét, ez nem jelentette azt, hogy mindenki beszéd szinten elsajátította azt. Időnként oroszul is szót értettek. A lengyel arisztokráciával a magyarok franciául tudtak beszélni. Ezen a nyelven a lengyel lányok is szívesen beszélgettek. Voltak magyar katonák, akik megtanulták a lengyel nyelv alapjait, és akadtak magyarul tudó lengyelek is. Ha egy lengyel tudott magyarul, akkor azonnal összekötő lett belőle. A Zielonkában és Piasecznóban lezajlott tárgyalásokon szlovákok is segítettek.⁴⁵⁵

Legjobban persze úgy lehetett szót érteni, ha harmadik fél nem volt jelen, mert az mindig a dekonspiráció veszélyével járt. Piasecznóban a szlovák tolmács német szolgálatban állt, amiről a honvédek tájékoztatták a lengyel összekötőket, figyelmeztetve, hogy ne avassák be őket a tárgyalásokba.⁴⁵⁶

⁴⁴⁸ *Smoliński* 1994. 128. o.

⁴⁴⁹ *Bartelski* 1976. 400. o.

⁴⁵⁰ Interjú Elek Istvánnal, Gdańsk 2012. szeptember 3. (A felvétel a szerző birtokában van.)

⁴⁵¹ Vö.: *Domański* 2007. 47. o.

⁴⁵² Janina „Mirka” Kowalaska elmondása alapján, 2015. szeptember.

⁴⁵³ *Kubek* 2004a. 304. o.

⁴⁵⁴ *Kubek* 2004b. 279. o.

⁴⁵⁵ *Madejski* 2006. 44. o.; AHM MPW Małgorzata Brama interjúja Zdzisław „Frankowski” Zawadzkiával, 2008. november 13.

⁴⁵⁶ Uo.

Előfordult, hogy a nyelvi nehézségek komikus helyzetet teremtettek. Tadeusz Władysław „Witeź” Bobrowski tizedes emlékei szerint egyszer a pruszków környéki erdőkben találkozott egy magyarral, akit magyarul üdvözölt. A honvéd örömmel kezdett a beszélgetésbe. A társalgás folyamán Bobrowski bajtársa rábólintott egy mondatra, amit a magyarok úgy értettek, hogy a lengyel partizánok zsidók. A megrémült Bobrowski várta, mi fog történni. Egy idő múlva a magyarok elmondták, hogy nekik is vannak zsidó őseik. Bobrowski így emlékezett: „úgy éreztem magam, mint a mennyben. Mi nem vagyunk zsidók, de ők igen.”⁴⁵⁷

A németek sikertelenül próbálták a két baráti népet összeugrasztani, ezért hírért keltették annak, hogy egy partizán Milanówekben megölt egy magyar katonát. A tettet valójában egy német vagy egy lengyel volksbundista követte el. A magyarok csalódást okoztak a németeknek, mivel azzal tompították a vita életét, hogy a lengyel féltékenységből ölt, mert egy magyar katonáért elhagyta őt szíve választottja.⁴⁵⁸

Az is előfordult, hogy egy magyar honvéd megerőszkolt egy lengyel nőt, de nem derült ki, hogy ezt parancsra tette-e, mint ez más, németeknek alárendelt alakulatok esetében megesett vagy egyéni elhatározásból. Kevés ilyen eset fordult elő, s ha igen, az elkövető katonát a magyar parancsnokság irgalom nélkül a legszigorúbb büntetéssel sújtotta: halálra ítélte.⁴⁵⁹ Egy idő múltán a tehetetlen német parancsnokság kivonta Milanóvekből a magyar egységeket,⁴⁶⁰ ennek ellenére egy részük a felkelés végéig a városban maradt.

A magyar katonák többsége nem rejtette véka alá a lengyelek iránti rokonszenvét vagy esetenként nyílt lengyelbarátságát. Akadtak németbarát honvédek is, akik nem hajlottak a szélesebb körű együttműködés kialakítására, hogy ne ingereljék német felettéseiket. Tény, hogy a magyar katonák egy része a német propaganda hatása alatt állt. Van olyan visszaemlékezés is, amelyben a magyarok lengyel partizánoktól való félelméről olvashatunk. Józef „Grom” Bylewski hadnagy idézi fel, hogy a kampinosi katonák elfogtak egy honvédet, aki nem tudott németül és nagyon féltette a bőrét: „Remegett szegény a félelemtől... meg volt győződve, hogy meg vannak számlálva a percei. Különböző módon próbáltuk a tudtára adni, hogy nem kell tartania tőlünk, de ez sem segített. Akkor az egyik ulánus elkezdte skandálni az ismert versikét, hogy „Lengyel, magyar – két jó barát, együtt harcol, s issza borát. Vitéz s bátor mindkettője – áldás szálljon mindkettőre!” Egy másik kitépett pár hajszálat a fejéből, közben mindenféle grimaszt vágott, és kezével furcsa mozdulatokat tett.” Ezzel akarta megjeleníteni azt a metaforát, hogy a magyaroknak a lengyeleknél még a haja szála sem görbülhet meg. Sajnos továbbra is bizalmatlan maradt, az ételhez sem nyúlt. Szerencsére másnap, amikor a táborigi szakács segítőtje lett, megváltozott a viselkedése.⁴⁶¹

⁴⁵⁷ AHM MPW Arkadiusz Seta interjúja Tadeusz W. „Witeź” Bobrowskival, 2009. december 11.

⁴⁵⁸ Interjú Stanisław Markowskival. Varsó, 2013. április 15. (A felvétel a szerző birtokában van.)

⁴⁵⁹ HL Tgy. 3.170., *Salamon Aurél*: Az elsüllyesztett hadosztály (visszaemlékezés az 1. lovashadosztály harcaira a Pripjaty mocsarakban és Varsó környékén) 1944 nyara, 100. o.

⁴⁶⁰ Lásd: *Búta* 2004. 405. o.

⁴⁶¹ HL Ell. gy. nk. Lengyelország 28., Józef Bylewski-Grom visszamlékezése, 4.

A rendíthetetlen lengyel–magyar barátsággal szemben tanácstalan németek akciótervet is kidolgoztak Wirbel/Wirbelwind (Forgószél) fedőnéven, amelynek az volt a célja, hogy a Honi Hadsereg Varsói Körzetében állomásozó magyar katonákat letartóztassák és lefegyverezzék, ha felkelés robbanna ki, vagy a felkelőkhöz csatlakoznának, illetve ha Magyarországon bekövetkezne egy németellenes fordulat,⁴⁶² amire a Lakatos-kormány hivatalba lépése után számítani lehetett. A felkelés valószínűsége a magyar partizánok aktivizálódásával kapcsolatban nőtt volna meg. Mindez csak terv maradt, ám nem változtat azon a tényen, hogy számos magyar folytatott szabotázsakciókat.

A Wirbel-akciót tervező Vormann tábornok meg akarta előzni a magyarok megmozdulását és meg akarta akadályozni egy birodalomellenes fordulat bekövetkezését.⁴⁶³ Mérlegelték a brutális beavatkozás lehetőségét Horthy Miklós államában.⁴⁶⁴ A német 9. hadsereg már augusztusban le akarta fegyverezni a 12. tartalékhadosztályt, de Hans Krebs tábornok, a Közép Hadseregcsoport parancsnokságának vezérkari főnöke nem egyezett bele. Végül csak a tüzérségi eszközöket és a nehézgéppuskákat adták át az 5. tartalékhadosztálynak, mivel a németek még reménykedtek, hogy annak katonáit be tudják vetni a lengyelek ellen.⁴⁶⁵ A magyar–lengyel kapcsolatok felbőszítették a németeket, és akik alkalmatlansággal vádolták a tartalékhadosztályok parancsnokait.⁴⁶⁶

Magyar önkéntesek a varsói felkelésben

A katonai segítségnyújtás, nagy bátorságot követelő, különleges formája volt a dezertálás, a lengyel felkelők oldalára történő átállás. A varsói felkelés idején legalább száz honvéd választotta ezt az utat. Ráadásul, ha figyelembe vesszük a Vihar-akcióban részt vett magyar önkénteseket, akik az egész ország területén aktívan támogatták a lengyelek németek elleni harcát, akkor ez a szám lehet magasabb is.

A dezertálás – különösen a csoportos – kockázatos vállalkozás volt, mivel a parancsnok ritkán egyezett bele hivatalosan, hogy a katonák kilépjenek a seregből. Tartottak a németektől, akik ezt nyílt szembeszegülésnek tartották. A háború alatt az ilyen fegyelemsértésért halálbüntetés járt. Mindezek ellenére a vállal-

⁴⁶² Meldunek niemieckiej placówki łącznikowej, art. cyt., s. 178, przyp. 2. Lásd a 167. jegyzetet.

⁴⁶³ HL Ell. gy. nk. Lengyelország 20., Klemens Średziński, Edmund Jungowski és Józef Krzyckowski visszaemlékezése a magyarokkal létesített kapcsolatokról (II. magyar tart. hadt.), 1.

⁴⁶⁴ HL Ell. gy. nk. Lengyelország 45., Magyar katonák szerepe a varsói felkelésben (12. k. ho., 5. tart. ho.), dokumenty z AAN – mikrofilmy aleksandryjskie [Waszyngton] – niemieckie meldunki, sygn. T-311/219, wytyczne dowództwa 9. Armii niemieckiej, 27.09.1944.

⁴⁶⁵ HL Ell. gy. nk. Lengyelország 45., Magyar katonák szerepe a varsói felkelésben (12. k. ho., 5. tart. ho.); Meldunek dowództwa Grupy Armii „Środek” do Naczelnego Dowództwa Wojsk Łądowych, 21.08.1944, meldunek generała Hansa Krebsa z dowództwa Grupy Armii „Środek” do dowództwa 9. Armii niemieckiej, 23.08.1944. Vö.: *Dálnoki Veress* 1974. 146. o.

⁴⁶⁶ HL Ell. gy. nk. Lengyelország 45., Magyar katonák szerepe a varsói felkelésben (12. k. ho., 5. tart. ho.); AAN – mikrofilmy aleksandryjskie [Waszyngton] – niemieckie meldunki, sygn. T-311/219, meldunek generała Hansa Krebsa z dowództwa Grupy Armii „Środek” do dowództwa 9. Armii niemieckiej, 23.08.1944.

kozók nem hiányoztak. A magyar katonák átállási kedve elsősorban adott léthelyzetükből következett. A hazatérés előtt nem a várva várt pihenés, hanem a felkelés pokla várt rájuk, amelybe a németek őket is szeretnék volna magukkal rántani. A harc elutasítása ellenére nem küldték őket haza. Arra kényszerültek, hogy tétlenül szemléljék a lengyel főváros megsemmisítését, civilek és katonák legyilkolását. A magyarok naplójukban arról írnak, hogy napról napra egyre frusztráltabbá váltak, elárvultnak és kimerültnek érezték magukat. Szabadhegy alezredes borzongva számol be a lengyelek sanyarú helyzetéről. A parancsnok elbeszélésébe együttérzés szüremkedik be, amikor arról ír, hogy a lengyeleket kiűzik otthonaikból. A magyar katonák visszaemlékezéseinek közös jellemzője, hogy a varsóiakkal együttérezve mindannyiukat megrendíti a lángokban álló főváros látványa. Egyikük se tudott napirendere térni a polgári lakosok öldöklése felett. Salamon Aurél „valóságos népirtásról” beszél.⁴⁶⁷ A magyarok nem egyszer dantei jelenetek szemtanúi voltak, mint például Zabkiban, ahol a családfő meggyilkolása után a németek megkínózták a terhes asszonyt.⁴⁶⁸ Mindez esetenként hozzájárult a lengyeleknek való segítségnyújtáshoz, és olyan döntés meghozatalához, amely átállást, illetve a felkelők támogatását jelentette a németekkel vívott egyenlőtlen harcban.

Bodnár Károly őrmester, a 3. huszárezred 5. lovasszázadának parancsnoka feljegyzéseiben bemutatja az elpusztított Varsót: „Varsó lángokban állott, az ég felé törő hatalmas lángoszlopok, a szűnni nem akaró füstfelhők jelezték a város pusztulását.”⁴⁶⁹ Még Szent István király állami ünnepén, augusztus 20-án, a wilanóvi kastélyhoz tartozó templomban celebrált mise után sem tudtak a katonák ünnepelni, mert látták a főváros tragédiáját.⁴⁷⁰ A szívük szakadt meg, főképpen a lengyel családi kapcsolatokkal rendelkező, vagy lengyel–magyar vegyesházasságból származó katonáknak. Volt nem is egy, akinek lengyel nő volt a felesége. A szemtanúk szerint, a beszélgetések során a honvédek előszeretettel hangsúlyozták lengyelországi kötődésüket. Ugyanakkor bírálták is a felkelést kirobantó vezetőket, akik ártatlan emberek ezreit taszították szenvedésbe. Megrázóak azoknak a visszaemlékezései is, akik látták a felkelés után a romhalmazzá vált Varsót. A magyarok leírják, hogy a kihalt város üszkös romjai között csak az egykori tulajdonosok elhagyott tárgyait lehetett megtalálni.⁴⁷¹

A felkelők oldalán harcoló magyar önkéntesek különböző egységekből származtak. Azokon kívül, akik az 1944-ben visszavonult magyar hadseregből dezertáltak, voltak önkéntes munkaszolgálatosok, valamint lágerekből és börtönökből szökött, kiszabadult foglyok is.⁴⁷² A szökött munkaszolgálatosok többsége Varsóban vagy Łódźban dolgozott, de – Okęcki szerint – voltak olyan politikai menekültek is, akik lengyel földön kerestek menedéket. Szökésüket a lengyelek segítették elő, s ezt azzal hálálták meg, hogy beálltak partizánnak. A Lengyelország független-

⁴⁶⁷ HL Tgy. 3.170., *Salamon Aurél: Az elsüllyesztett hadosztály (visszaemlékezés Az 1. lovashadosztály harcaira a Pripjaty mocsarakban és Varsó környékén) 1944 nyara*, 98. o.

⁴⁶⁸ Uo. 111. o.

⁴⁶⁹ *Németh* 1994. 34. o.

⁴⁷⁰ *Kovács – Piekarski* 1989. 31. o.

⁴⁷¹ *Petrák – Vágó* 1969. 276. o.

⁴⁷² *Okęcki* 1975. 24. o.

ségéért vívott harcokban szívesen vettek részt azok a magyarok is, akik már a háború előtt Lengyelországban éltek. Egyikük Benis Sándor, lengyel nevén Henryk „Szan” Klimaszewski hadnagy volt (1910–1944. augusztus 13.), aki a háború kezdetétől részt vett a konspirációs tevékenységben. A varsói felkelésben a Milosz zászlóaljban harcolt és Szent Lázár kórház környékén esett el.

A magyar önkéntesek nagy csoportját alkották azok a magyar zsidók, akiket 1944. augusztus 5-én szabadítottak ki a Gęsia utcában lévő hírhedt táborból. Sochacki és Okęcki becslése szerint, akkor hozzávetőleg 300 magyar állampolgárt szabadítottak ki onnan. Igaz, hogy Gęsiówkán többségében magyar zsidók voltak, de mivel más állampolgárok is akadtak ebben a táborban, így az összlétszámhoz képest a magyarok aránya alacsonyabb volt.⁴⁷³ A kiszabadítottak többség azonban csatlakozott a felkelőkhöz. Sokuk a lengyel ügy, a lengyelek elkötelezettjeként harcolt. A figyelmeztetések ellenére, a Gęsiówkáról szabadult zsidók egy része úgy döntött, hogy részt vesz a Czerniakówban vívott harcokban. 1944. szeptember 22-én esett el itt Forró „Paweł” Péter, a „Parasol” zászlóalj 3. századának orvosa. Rajta kívül itt még több egykori gęsiówkai rab halt meg. Egyeseket – mint Forró – a páncéltörőhöz osztottak be. Mások az Óvárosban, a „Gozdaw” zászlóaljban és Jan „Leśnik” Szypowski alezredek csapatában harcoltak.

Azok, akik nem vettek részt a harcokban, szabotázsakciókkal segítették a felkelőket. Korompay Ilona⁴⁷⁴ ír egy budapesti ügyvédéről, aki a gettóból történt kiszabadulása után a tízéves fiával, Witolddal együtt német páncélosokat gyűjtöttek fel.⁴⁷⁵ Mind a ketten meghaltak.

Az 1944 nyarán lengyel földre érkezett, s a felkelés támogatására kész magyar katonák egy része a Kampinosi rengetegben jelentkeztek harcra. A történészek között nincs egyetértés abban, mekkora lehetett az átálltak létszáma, hányan harcolhattak a Kampinosi Csoport soraiban. Rendszerint 30-40 főre becsülik számukat. Waclaw Felczak szerint az erdőségekben harcoló magyarok száma hetven is lehet.⁴⁷⁶ E könyv szerzője elfogadhatónak tartja a kutatók arra vonatkozó megállapítását (pl. Jaskulskiét), hogy Kampinosban 40 önkéntes harcolt. Megjegyzendő azonban, hogy ez a szám némileg magasabb is lehetett, ha a szökések egyedi eseteit és a németek által agyonlőtt magyar dezertőrök számát is figyelembe vesszük. A tények azt mutatják, hogy a magyar dezertőrök felével németek végeztek.⁴⁷⁷

A *magyar ellenállási mozgalom és partizánok lexikonában* azt lehet olvasni, hogy a Kampinosi erdőben a minimális becslés szerint 25-28 honvéd halt meg.⁴⁷⁸

⁴⁷³ Vö.: Uo. 153. o.

⁴⁷⁴ Korompay Emánuel Aladárnak, a Lengyel Hadsereg magyar származú századosának lánya. Korompayt az NKVD Harvkovban meggyilkolta. A háború előtt a Varsói Egyetemen magyar nyelvet tanított, ő állította össze az első magyar–lengyel szótárt.

⁴⁷⁵ Korompay 2002. 35. o.

⁴⁷⁶ Felczak – Fischinger 1979. 73. o.

⁴⁷⁷ Lagzi – Piskunowicz 1987. 166. o.

⁴⁷⁸ Lásd: Liptai – Bassa – Gazsi 1987. 147. o.

A lengyel oldalon harcoló kampinosi magyar Darvasi István⁴⁷⁹ szerint 36 önkéntes volt. Ők szökésük után 1944. augusztus 21-én Wierszében döntöttek úgy, hogy csatlakoznak a felkelőkhöz.⁴⁸⁰ Ezt a számot a lengyel partizánok is megerősítik. Ha igaz az a feltevés arról, hogy Kampinosban körülbelül 70-80 dezertőr tartózkodott, akkor a Wierszéből érkezettek az önkéntesek két nagyobb csoportjának egyikét alkothatták.

Darvasitól tudjuk, hogy az önkéntesek közül egyesek, akiknek kommunista meggyőződése volt, a szovjet partizánokat akarták támogatni. Ám amikor meghalották a varsói felkelés hírért, úgy döntöttek, hogy a lengyelek soraiban harcolnak.⁴⁸¹ A lengyelek azzal az indokkal utasították el az önkéntesek felajánlkozását, hogy se fegyverrel, se élelemmel nem tudják ellátni a magyarokat. Az elutasítás nem szegte kedvét a magyaroknak, akik arról győzködtek a lengyeleket, hogy fogadják be őket soraikba, mert mindaddig harcolni akarnak a németek ellen, míg nem tudnak hazatérni. Azzal érveltek, ha magukra hagyva lépnek fel a németek ellen, biztos, hogy agyonlövik őket. A magyarok meglepődtek segítségnyújtásra tett javaslatuk rideg lengyel fogadtatásán. A lengyel partizánokhoz átállt honvédek nagy többsége korábban a 12. tartalékhadosztály 106. tábori munkaszolgálatos századában szolgált.⁴⁸² Az önkénteseket a lövészzakaszhoz osztották be. A lengyelekkel tolmács segítségével németül értették meg magukat. Egyes magyarokat név szerint is ismerünk a Kampinosi Csoportból: Kovács Pál doktor Nádudvarról, Garami István Debrecenből,⁴⁸³ Freireich Zoltán, Lantos Sándor, Jakab Miklós,⁴⁸⁴ Weil Zsigmond, Horowitz Sándor.⁴⁸⁵ Ők mindnyájan 1921-ben születtek. A „Żaglowiec” nevű csoport 208. szakaszában harcolt Szenás „Węgiel” Imre lövész.⁴⁸⁶ Grzegorz Jasiński *Żoliborz 1944* című könyvében található kimutatás szerint a felkelésben esett el.⁴⁸⁷ Krzyczkowski említ még egy debreceni magyart, Gutman Istvánt.⁴⁸⁸

A felkelés alatt megsebesült Garamit és Darvasit a harcokban szerzett érdemükért Partizánkeresztrel tüntették ki a háború után. Darvasi megkapta a Lengyelország Újjászületése Érdemrend Tisztikeresztjét is, Jakab pedig többek között a Grunwald Érdemjelet.⁴⁸⁹

⁴⁷⁹ 1920-ban született, kommunista aktivista. 1941-ben munkaszolgálatra küldték, 1943-tól a keleti fronton harcolt. A varsói felkelés résztvevője.

⁴⁸⁰ *Darvasi* 1980. 159. o.

⁴⁸¹ *Darvasi* 1980. 161. o.

⁴⁸² *Liptai – Bassa – Gazsi* 1987. 146. o.

⁴⁸³ HL Ell. gy. nk. Lengyelország 22., Lengyel Szabadságharcos Szövetség kitüntetési javaslata Darvasi István, Garami István, Jakob Miklós és Kovács Pál volt magyar katonák részére, akik csatlakoztak a lengyel partizánokhoz (Kampinos csoport), 1957. dec. 10., 3.

⁴⁸⁴ 1913-ban Derecskén született. A varsói felkelés után hosszú időn át Lengyelországban bújkált, és csak később tért vissza Magyarországra. Lásd: *Okecki* 1975. 155. o.; *Darvasi* 1980. 161. o.

⁴⁸⁵ Valószínűleg a jaktorowi csatában esett el. Lásd: *Liptai – Bassa – Gazsi* 1987. 146–147. o.

⁴⁸⁶ A Lengyel Hadsereg Múzeumának adatai szerint.

⁴⁸⁷ Lásd: *Jasiński* 2009. 403. o.

⁴⁸⁸ Lásd: HL Ell. gy. nk. Lengyelország 20., Klemens Średziński, Edmund Jungowski és Józef Krzyczkowski visszaemlékezése a magyarokkal létesített kapcsolatokról (II. magyar tart. hdt.), 10.

⁴⁸⁹ Lásd: *Darvasi* 1987. 159. o.; HL Ell. gy. nk. Lengyelország 22., Lengyel Szabadságharcos Szövetség kitüntetési javaslata Darvasi István, Garami István, Jakob Miklós és Kovács Pál volt magyar katonák részére, akik csatlakoztak a lengyel partizánokhoz (Kampinos csoport), s. 7.

JAVASLAT KITÜNTETÉS ADOMÁNYOZÁSÁRÓL

A kitüntetés neve: Partizánkereszt

Milyen címen: a Varsói Felkelésben való részvételért.

1. Általános adatok:

a/ Családi- és utóneve: Jakob Miklós

b/ Szüleinek családi neve: Ester, Herman

2. Születési hely: Derecske - Magyarország

3. Születési idő: 1913.VI.11.

4. Lakhely: Warszawa Praga II.blokk 15.sz.31.lakás

5. Munkahely és állás: Fabryka Samochodów Osobowych /Személyautógyár/ - művezető

6. Párttagság: 1939: - A megszállítás alatt: - A felszabadulás után: -

7. Iskolai végzettség: középfokú

8. Katonai szolgálat / volt-e és mikor katonai szolgálatban - az utolsó rendfokozat megjelölésével:/
11.H.F.árk.sz.d. 1944, közlegény

9. Bíróság elítélve volt-e /felszabadulás után, ha igen, miért, mikor és mire/: nem

10. Milyen kitüntetés tulajdonosa:

Medál za Warszawy /Varsói Emlékérem/

Odznaka Grunwaldzka /Grunwaldi Érdemjel/

12. A javaslat infokolása /részletesen megjelölni a kitüntetés adományozását indokoltá tevő érdemeket ill. tevékenységet/:

1944.augusztusában a Magyar Hadosztályból átállt a

Wahibefectalni Levélár
tulajdonsa

①

- 2 -

Armia Krajowa Kampinos Csoportjához. A Csoport 1944. szeptember végén történt szétverése után 1944.végéig partizánharokban vett részt a Kampinos Erdőségekben.

13. A javaslatjához mellékelte fenti személyi adatok valódiságáért felelős személyek családi- és utóneve: József Krzyckowski tart.őrnagy, szex Armia Krajowa /Honf. Hadsereg/ Kampinos Csoportjának volt parancsnoka.

Szolgálati helye: a Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza /Népi Szövetkezeti Kiadó/ vezetőségének tagja.

Kelt: Warszawa, 1957.XII.10.

14. A kitüntetésre ajánló szervezeti egység:

A Lengyel Szabadságharcos Szövetség Warszawa-Zolibórz-1 Egységének /kerületének/ Vezetősége.

Wahibefectalni Levélár
tulajdonsa

②

A ZBOWID kitüntetési javaslata Darvasi István, Garami István, Jakob Miklós és Kovács Pál volt magyar katonák részére, akik csatlakoztak a lengyel partizánokhoz. (Kampinos csoport. HL Ell. gy. nk. Lengyelország 22. 1-2.)

Egyes szökevényeket fegyveres szolgálatba osztottak be.⁴⁹⁰ A magyar önkéntesek részt vettek a pociechai, a truskawi és a jaktoróvi csatákban. Egy részük a Zelinka Sándor főhadnagy által vezetett egységben szolgált.⁴⁹¹ Nem minden dezertőr harcolt fegyveresen. Voltak, akik segédfeladatokat, például éjszakai őrséget láttak el. Darvasi panaszkodott, hogy a lengyelek nem gondoskodnak megfelelően a magyar önkéntesek sorsáról. A Kampinosi Csoport utolsó csatája alatt a lengyel tiszt megköszönte minden külföldinek az együttműködést és ily módon – Darvasi szerint – a magyarok két karabéllyal, néhány gránáttal és egy gránátvetővel védtelenül ma-

⁴⁹⁰ Godó 1976. 315. o.

⁴⁹¹ Krzyckowski 1961. 322. o.

radtak.⁴⁹² A lengyel tisztek szemszögéből nézve ez nem árulás vagy hanyagság, hanem a tehetetlenség jele volt. Nem akarták vállalni a felelősséget a baráti katonák életéért, ezért inkább sorsukra hagyták őket.⁴⁹³ Amikor a németek elkapták őket – tartva az agyonlövéstől – Darvasi azt mondta nekik, hogy lengyel fogságban volt és csak a felkelés bukása utána szabadult ki.⁴⁹⁴ Ekkor a németek egy hazatérésre készülő magyar katonai csoporthoz küldték őt. Ugyanakkor Darvasi nem maradt közömbös a lengyelek sorsa iránt, Magyarországra vitt egy civil csoportot.

A dezertálásra és az átállásra már akkor sor került, amikor a partizánok a magyar őrvonalakon át szabadon jártak be a fővárosba. A magyarok látva, hogy menyinyi lengyel vesz részt a harcokban, hátat fordítottak a német főparancsnokság alatti szolgálatnak és csatlakoztak a felkelőkhöz. Az a tény, hogy a Kampinosi Csoport parancsnoksága megengedte a magyar dezertőröknek a fegyverviselést, a honvédek iránti bizalomról tanúskodik. A lengyel parancsnokok biztosak voltak abban, hogy a magyarok fegyverüket csak a németek ellen fogják használni.

A varsói felkelésben harcoló honvédek történetében külön fejezetet érdemel a körülbelül 60 fős 535. számú, úgynevezett szlovák szakasz története.⁴⁹⁵ Ez az egység 1942/43-ban alakult és a lengyel ellenállási mozgalom iránt rokonszenvvel viseltető Szlovák Nemzeti Bizottság kezdeményezésére jött létre.⁴⁹⁶ A varsói felkelés alatt 1944. szeptember 21-ig az Óvárosban, Mokotówban, Czerniakówban és a Belvárosban harcolt. A zászlóaljban három vagy hat magyar volt, köztük Nagy „Madziar” István, aki Mokotówban esett el.⁴⁹⁷ Megjegyzendő, hogy a zászlóaljban több szlováknak is magyar felmenői voltak, s ez is növelte irántuk a lengyelek rokonszenvét.

Csak Varsóban több magyar önkéntes szolgált. Ők mindannyian tevékenyen támogatták a felkelést az Óvárosban, illetve a Belveder környékén.⁴⁹⁸ Ismert, hogy közülük tízen jelentkeztek a Visztula menti „Krybar” fedőnevű csoportosulásba. Ilyen esetet jegyeztek fel még a felkelés kirobbanása előtt a Honi Hadsereg „Rajski-Ptak” – „Burak” III. Wyszkóvi Kerületének Központjában is.⁴⁹⁹ E Központ második egységében három honvéd szolgált. Az Ostrów Mazowiecki Kerületben a Honi Hadsereg 13. gyalogezredének 3. zászlóaljában Antoni „Brzeski” Jahołowski őrnagy parancsnoksága alatt két magyar harcolt.⁵⁰⁰ Néhány katona belépett az egyik mokotóvi egységbe is. Ők a Pyry-n állomásozó egységeikből szöktek meg.

⁴⁹² *Darvasi* 1987. 164. o.

⁴⁹³ Vö.: HL Ell. gy. nk. Lengyelország 20., Klemens Średziński, Edmund Jungowski és Józef Krzyczkowski visszaemlékezése a magyarokkal létesített kapcsolatokról (II. magyar tart. hdt.), 10.

⁴⁹⁴ *Darvasi* 1976. 165. o.

⁴⁹⁵ *Ciągwa – Szpernoga* 1994. 26. o.

⁴⁹⁶ A Szlovák Nemzeti Bizottság alapítói: Mirosław Iringh „Stanko”, Jozef Janik „Valičan”, Adam Chalupec „Janko”, Robert Marek „Orawiak”, Mieczysław Szczudłowski „Lotnik” Mieczysław Wojciechowski „Milan”.

⁴⁹⁷ *Ciągwa – Szpernoga* 1994. 21. o.

⁴⁹⁸ *Liptai – Bassa – Gazsi* 1987. 201. o.

⁴⁹⁹ *Kielak* 2008. 305. o.

⁵⁰⁰ *Kempa* 2007. 586. o.; *Okęcki* 1975. 210. o.

Voltak egyéni szökések is. Egy honvéd egyenruhában és puskával csatlakozott a Belvárosban a Kiliński zászlóaljhoz.⁵⁰¹ Egy másik pedig a Żbik csoportba jelentkezett.⁵⁰²

Olykor a helyzet kényszerítette ki egyéni dezertálásokat. Ha egy magyar elvesztette a századát, örült, ha találkozott egy lengyel egységgel. Ily módon a belvárosi II. Chrobry zászlóalj is felvett egy magyar katonát.⁵⁰³

A felkelő lengyel erők megerősítésére felhasználták azokat a magyar katonákat is, akiket a lengyel őrzáratok során fogtak el. A Gęsówkáról kiszabadított önkéntesekkel is nőtt a felkelés magyar résztvevőinek száma. Azok, akik nem kaptak fegyvert, segédszolgálatot teljesítettek. Például a magyar kommunista Vetési Ferenc, „Krzyżanowski” fiktív lengyel név alatt autószerelőként dolgozott a Honi Hadsereg egyik egységében. A felkelés leverése után a pruszkóvi táborba került, ahonnan megszökött.⁵⁰⁴ Felesége, Hilda Mária az ujazdowi kórházban ápolónőként szolgált. Egyes magyar sebesülteket fegyverszállításra osztottak be. Az önjáró páncéltörő ágyú legénységében másik két magyar szolgált. Ez a páncélvadász megsemmisített egy német páncélozott rohamlöveget.⁵⁰⁵ Milanówekben legalább két honvéd dezertálása ismert: ők a lengyelekhez fordultak szállásért.⁵⁰⁶ Tadeusz Radko visszaemlékezéséből tudjuk, hogy Podkowa Leśnában az ő apjához, aki a Lengyel Köztársaság Kormánya Honi Képviselőtének helyi megbízottja volt, bejelentkezett egy tíz-egynéhány fős magyar csoport, hogy lengyel oldalon szeretne harcolni. Az összekötő egy magyarul tudó nő volt.⁵⁰⁷ A magyarokon látszott a sok nélkülözés, nem volt mit enniük és hol aludniuk, ezért keresték a lengyelek segítségét. Radko szerzett civil ruhát, hogy ne tegye ki a honvédeket annak a veszélyének, hogy a németek előtt lelepleződnek. A Honi Hadsereg helyi parancsnoksága engedélyt adott az önkéntesek partizáncsoportba való felvételére. Podkowa lakói még emlékeznek arra, hogy a honvédek kapcsolatba léptek a Brzezinka század 1. Alaska szakaszával. Domański hozzáteszi, hogy aszázad és a szakasz parancsnoka Jerzy „Bruzda” Brochocki és Eugeniusz Stefankiewicz mesélték el neki a magyarok csoportjának csatlakozásáról szóló történetet. Ezeket a katonákat a berlini Múegyetem egyik diákja vezette. Harcoltak a Mária rengetegben (Puszcza Mariańska) és a Kampinosi rengetegben. Domański szerint a magyarok még nagyobb, körülbelül 100 fős csoportja szívesen átállt volna a harcoló lengyel partizánok oldalára, ám ez csupán alaptalan híresztelés volt. Híre ment, hogy a németek tudomást szerezve a tervről, lefegyverezték és bebörtönözték a honvédeket. A lengyelek elleni harc megtagadásáért rosszabb szállást kaptak, például szalmával felhintett krumplivermekben kellett lakniuk.⁵⁰⁸ A németek jellemzően ezt használták figyelmeztető eszközül, ezt követte a függelomsértő katona agyonlövése.

⁵⁰¹ *Kledzik* 2011. 204. o.

⁵⁰² AHM MPW Tomek Żylski interjúja Jerzy „Wilk” Zwierzchowskival, 2005. október 1.

⁵⁰³ AHM MPW Tomek Żylski interjúja Jolanta „Klara” Koleczyńskával, 2006. január 3.

⁵⁰⁴ *Okęcki* 1978. 95. o.

⁵⁰⁵ *Okęcki* 1978. 153. o.

⁵⁰⁶ *Markowski* 2004. 263. o.

⁵⁰⁷ Tadeusz Radko elmondása alapján, 2013. január 7.; *Golińska-Engelmayer* 2006.

⁵⁰⁸ *Wittels* 2007.

Azt a tényt, hogy Podkowa Leśnában több katona átállt, a Partizánszövetség Helyi Választmányának 1963. május 19-i jegyzőkönyvi bejegyzése is rögzíti.⁵⁰⁹ A segítőkész magyarok emlékét a podkowai leśnaiak nemzedékről nemzedékre ápolják, mint ezt a varsói felkeléssel kapcsolatos ünnepek alkalmával megjelenő helyi lapok írásai is tanúsítják.

A honvédek szívesen csatlakoztak más katonai alakulatokhoz is, mint például Mazóviában, de főleg Lengyelország délkeleti régióiban; a Lublini Vajdaságban, Kis-Lengyelországban és Rzeszów vidékén működő Parasztzászlóaljokhoz és a Népi Hadsereghez. A legismertebb a Rácz Gyula parancsnoksága alatt álló műveleti egység, amelyet a *Jeszce Polska nie zginęła* [Még nem vészett el Lengyelország] partizáncsoport Robert Satanowski ezredes vezette, a szovjet partizánokkal együtt harcoló deszantos zászlóaljába osztottak be.⁵¹⁰ A magyar Leszko Horch őrnagy a grójeci járásban működött együtt a Parasztzászlóalj parancsnokságával.⁵¹¹ Saját kocsijával élelmiszert és fegyvert szállított a felkelőknek. Ugyanígy az 1944. július végétől Łosicében állomásozó honvédek is kapcsolatba léptek a Parasztzászlóaljakkal.⁵¹²

A szovjetbarát meggyőződésű magyarok a Népi Hadseregbe vagy a Vörös Hadseregbe léptek át, számítva a szovjetekkel való kapcsolatok javulására. Támogatták a Fiala Harcosok Szövetségét (ZWM)⁵¹³ is, akik augusztus végén Zielonkában tartózkodtak. A huszárok egy alegysége biztonságos helyre kísérte őket Młocin környékére, és a magyar tiszt gondoskodott egyenruháról is a lengyelek számára.⁵¹⁴

Rendkívül érdekes a lengyel partizánok magatartása a magyar dezertőrökkel szemben. Elsőre úgy tetszhet, örülniük kellett volna, hogy önkéntesekkel gyarapodnak. Magát a tényt, hogy a magyarok szívesen állnak át hozzájuk, örömmel fogadták a partizán seregekben, különösen, ha a honvédek teljes felszerelésben és fegyverrel érkeztek. Ugyanakkor nem minden szökevénynek volt fegyvere. Számos honvéd miután megszökött a seregből, végkimerülten jelentkezett valamilyen lengyel egységnél, élelemért és fekhelyért rimánkodva. Voltak, akiknek a néhány hónappal korábban a keleti fronton, most pedig Varsó térségében elszenvedett veszteségek miatt egyáltalán nem volt se fegyverük, se ruhájuk. Nem egy esetben orvosi ellátásra is szorultak. A partizánegységek parancsnokai szempontjából az ilyen dezertőrök gondot okoztak, mivel függetlenül a harcképességüktől szállást és ellátást kellett számukra biztosítani. Csoportos dezertálás esetén mindez nagy kihívás volt. Emiatt mondták a magyaroknak, hogy a felkelést nem dezertálással és átállással, hanem fegyvereik átadásával tudják leghatásosabban támogatni.⁵¹⁵

„Dolina” főhadnagy is ezen a véleményen volt, amikor nem akarta felvenni a soraiba jelentkező magyarokat. Utasítása ellenére a partizánjai egy éjszakára mégis befogadták őket. A Palmira-Młocin ezred egyik parancsnoka, Józef „Grom”

⁵⁰⁹ HL Ell. gy. nk. Lengyelország 46. Kivonat a Podkowa Leśna-i partizántagozat jegyzőkönyvéből.

⁵¹⁰ HL Ell. gy. nk. Lengyelország 15. Rácz Gyula igazolványa (Szatanovszki csoport), 1944. május 5.

⁵¹¹ *Okecki* 1975. 154. o.

⁵¹² *Lagzi*: Węgierscy żołnierze, 118. o.

⁵¹³ Kommunista nézeteket valló lengyel fiatalok szervezete.

⁵¹⁴ *Okecki* 1975. 154. o.

⁵¹⁵ Stanisław Markowski elmondása alapján. Varsó, 2013. április 15. (A felvétel a szerző birtokában.)

Bylewski elbeszéléséből tudjuk, hogy erről tájékoztatta „Dolinát”: „Elmondtam neki, hogy a magyarokat csak bottal vagy fegyverhasználattal lehet a falból kikergetni. »Dolina« egy pillanatra elgondolkozott, majd legyintett és azt mondta: Maradjanak!”⁵¹⁶ Érdemes megjegyezni, hogy Bylewskit a „magyarok emberének” tartották, mert szoros kapcsolatban állt az egyik magyar századdal.⁵¹⁷

A magyarok csatlakozási kedvét a felkelőkhöz mindenekelőtt a fizikai és pszichikai állapotuk alapozta meg. A keleti fronton a németek „golyófogónak” használták őket, ezért a lehető leggyorsabban haza akartak jutni a szeretteikhez, illetve azért, hogy a szovjet–román támadással szemben megvédhessék a magyar határt. Lázár naplójában egy bejegyzés utal a honvédek hangulatára: „Istenem, ha odakerülnénk! Még a hősi halál is szebb volna. De itt is állunk!!! Most kötelez az eskü, a becsület és az örökké itt nyugvó bajtársak áldozata!”⁵¹⁸ Ugyanakkor a magyarok közül sokan annyira rossz lelkiállapotban voltak, hogy a hazai frontszolgálat hírére, úgy döntöttek: inkább csatlakoznak a lengyel felkelőkhöz. Erejük nem volt hazamenni, inkább lengyel földön maradtak és a felkelők oldalán harcoltak. Mivel tétlenül kellett szemlélniük Varsó elpusztítását, illetve a civil lakosság és a katonák lemészárlását, sokan úgy döntöttek, hogy tevékenyen támogatják a harcoló lengyeleket. Többen közülük életüket adták a lengyel ügyért.

A magyar hadsereg katonáinak átállása a partizánokhoz vagy a felkelőkhöz komoly gondot okozott a magyar parancsnokságnak és természetesen a németnek is. Vattay tábornok azt mondta német feletteseinek, nem tudja, vajon a magyarok harcolnak-e majd a lengyelek ellen, és nem vált-e ki ellenkező hatást, nem robban-e ki egy csoportos lázadás, nem állnak-e át a lengyelek oldalára. A szökések biztosan felgyorsították azt a folyamatot, hogy a németek meghozzák a magyar katonák hazaküldéséről szóló döntést. A magyar hadseregben működő Janus nevű német kém jelentéséből kiderült, hogy mindenekelőtt a tartalékhadosztályok katonái körében tapasztalhatók dezertálások és a lengyeleknek nyújtott segítség különféle formái.⁵¹⁹ 1944. augusztus 25-én Vormann elrendelte a magyar egyégek állandó szemmeltartását.⁵²⁰ Utasításba adta, hogy a magyarok minden lépését kísérjék figyelemmel, és veszély esetén tartóztassák le a magyar parancsnokságot. Egyébként a Wehrmacht 1944-ben a kezdetektől fogva figyelte a lengyel–magyar kapcsolatokat. A kémtevékenység minden magyar egységre kiterjedt, amely közvetlenül egy német alá volt rendelve: a huszárok esetében a IV. SS-páncéloshadtest, az 5. tartalékhadosztály esetében a VIII. hadtest parancsnoksága, a 12. tartalékhadosztály esetében a XXXXVI. páncéloshadtest, a 23. tartalékhadosztály esetében pedig az 532. mögöttes seregterület parancsnoksága (KORÜCK).⁵²¹

A német 9. hadsereg jelentésében az 5. tartalékhadosztály esetében pontosan kijelölték, mit kell tenni akkor, ha egész egységek akarnának átállni a lengyelek ol-

⁵¹⁶ HL Ell. gy. nk. Lengyelország 28. Józef Bylewski-Grom visszaemlékezése, 3. o.

⁵¹⁷ HL Ell. gy. nk. Lengyelország 28. Józef Bylewski-Grom visszaemlékezése, 4. o.

⁵¹⁸ *Németh* 1999. 58. o.

⁵¹⁹ *Kwiatkowski* 1994. 89. o.

⁵²⁰ *Godó* 1976. 252. o., 269. o.; HL Ell. gy. nk. Lengyelország 16., A 9. német hds. intézkedése a megbízhatatlan magyarokkal való eljárásra, 1944. augusztus 25., 8.

⁵²¹ *Godó* 1976. 252. o.

dalára. Ebben az esetben a 337. népi gránátoshadosztály egyik zászlóaljának meglehetősen drasztikus lépéseket kellett volna megtennie, nevezetesen le kellett volna tartóztatnia a hadosztály parancsnokságát, illetve 12 órán belül feloszlítani és részenként átvezényelni a hadosztályt.⁵²² Így a lengyel történészek egy része által képviselt álláspont, miszerint a magyar–lengyel viszonyt szivárványosítani akaró parancsnokok délibábos elképzelése csupán, minden alapot nélkülöz.

A varsói felkelés alatt elesett magyar katonák sírjai

A varsói felkelés alatt, illetve azt megelőzően és követően a Honi Hadsereg Varsói Körzetében néhány száz magyar esett el. A háborús helyzetből adódóan a kérdés megválaszolása számos nehézséget rejt magában. Az elesett magyar katonák valós száma és a Mazóviában megőrzött és gondozott magyar sírok száma között nagy különbség van. A sírok egy része még most is csak felújítási munkák esetén, vagy az egykori szemtanúk útmutatásával kerül elő. Hitelesítésükhöz természetesen minden esetben alapos kutatás és a megfelelő jogosítványokkal felruházott intézmények munkája szükséges. Még meglévő sír esetén is előfordul, hogy több verzió létezik a halálozás okára vonatkozóan. Nem lehet megkerülni az exhumálást, amely megkönnyíti az újratemetést Magyarországon vagy a hamvak átszállítását egy működő temetőbe. Lengyel földön sok magyar sír elpusztult ilyen-olyan oknál fogva, például tereprendezés miatt – különösen a vizenyős területeken – vagy építkezések miatt.

A legtitokzatosabb történet a Legionowo–Bukowiec temetőben történt exhumálással kapcsolatos. A magyar katonák maradványait átszállították egy tíz-egynéhány kilométerrel arrébb található temetőbe, Krubinba. A temető nem maradt fenn, még a helytörténészeknek sem sikerült megállapítani, hogy pontosan hol helyezkedett el, hova temették el újra a magyar honvédeket. Ezen felül az is előfordult, hogy a katonát nem ott érte a halál, ahol el is temették. A tömegsírokra általában az egykori magyar táborigazgatók közelében bukkantak rá. Továbbá az azonosítást megnehezítik a helytelenül leírt nevek, amelyeket fonetikusán jegyeztek le: a magyar veszteségi listákon a lengyel földrajzi neveket, a lengyel okmányokban és az exhumálási jegyzőkönyvekben pedig a magyar személyes adatokat. Előfordul, hogy a lengyel és a magyar adatok összehasonlítása egymástól különböző információkat eredményez a halálozás idejére és helyére vonatkozóan.

Ugyanakkor érdemes áttekintést adni az elesett magyar katonák sírhelyeiről, amelyre nagymértékben e könyv szerzőjének kutatásai alapján derült fény. Az esetek számának megbecslésében és a katonák elhalálozásáról szóló adatok összegyűjtésében az egyes magyar ezredek veszteségi naplói, a Központi Irattárban őrzött úgynevezett veszteségi kartonok elemzése és a Honvédelmi Minisztérium www.hadisir.hu internetes oldalán található információk segítettek. Ezen kívül a segítségemre szolgáltak a Lengyel Vöröskereszt (PCK) és a Harc és Mártírom-

---

⁵²² HL Ell. gy. nk. Lengyelország 45., Magyar katonák szerepe a varsói felkelésben (12. k. ho., 5. tart. ho); AAN – Mikrofilm aleksandryjskie [Waszyngton] – niemieckie meldunki, sygn. T-311/219, wytyczne dowódczta 9. armii niemieckiej, 27. 09. 1944.

ság Emlékét Őrző Tanács által gyűjtött adatbázisok, valamint a Magyarország háborús emberveszteségeit feldolgozó művek, elsősorban a *Béke poraikra...* Mindezek mellett fontos adalékokkal szolgáltak a szemtanúk beszámolóí is. A kutatásnál arra is figyelni kellett, hogy amint ez már a háborúban lenni szokott, sok magyar névtelenül, főképpen erdős területeken esett el, így máig sem ismert, hol tették el őket.

Szerencsére Mazóviában a magyar sírok egy része megmaradt. A varsói felkelés idejéből származó sírok közül a legismertebbek a Podkowa Leśnán található három magyar honvéd, illetve a Raszynban található hét magyar katona síremlékei. Podkowa Leśnán a 15. kerékpáros-zászlóalj három katonájának, név szerint Tóth Antal (1916–1944),⁵²³ Véner József (1920–1944)⁵²⁴ és Hunyadi Pál (1913–1944)⁵²⁵ sírhelye található, akik a sírfelirat szerint 1944. szeptember 5-én haltak meg. Megjegyzendő, hogy a veszteségi kartonokban más halálozási dátum szerepel, miszerint a szóban forgó katonák szeptember 20-án estek el. A sírtáblákon az is szerepel, hogy a magyar honvédek a lengyel ügyért áldozták életüket, ami azt jelentheti, hogy átálltak vagy átállni szándékoztak a lengyelekhez. A helyi lakosok beszámolója szerint a magyarok 1944 júliusában érkeztek Podkowába.⁵²⁶ Az elhalálozásukról fennmaradt egyik verzió szerint a młochówi erdőn keresztül szándékoztak átjutni Varsóba, hogy közvetlenül támogassák a felkelőket, de a németek eközben lelőtték őket.

Tadeusz Radko beszámolt arról, hogy kettőt megsebesítettek, a harmadik azonnal meghalt.⁵²⁷ Értékes információt tartalmaz a Lengyel Partizánszövetség (ZBOWiD) helyi választmányának üléséről készült jegyzőkönyvi kivonat, miszerint a két magyarral együtt egy nő is elesett.⁵²⁸ Személyét nem sikerült azonosítani, feltételezhető, hogy összekötő és/vagy tolmács volt.

Tadeusz Radko édesapja, Stanisław, gondoskodott a honvédek temetéséről. A sír először egy erdészlak mellett volt,⁵²⁹ és Stanisław Radkónak köszönhető, hogy a honvédek földi maradványai átkerültek a podkowai temetőbe.⁵³⁰ Sőt, 1966-ban a magyar sajtóban hirdetményt tettek közzé a tervezett temetésről, amelynek köszönhetően az ünnepélyes eseményre Podkowába érkeztek a magyar katonák rokonai is. Radko a munkájáért magyar kitüntetést is kapott.

A Podkowában eltemetett katonák haláláról egyébként más verziók is léteznek. Az egyik szerint a város melletti réten lőtték le őket és ott is voltak elte-

⁵²³ Az elhalálozás oka: fejsérülés. http://www.hadisir.hu/hadisir/?bejegyzesek=adatlap&id=5668657831848662&p*=10&*=0 (Utolsó letöltés: 2016. 10. 13.)

⁵²⁴ A hadisir.hu adatbázisban Weiner néven szerepel. Az elhalálozás oka: fejsérülés. http://www.hadisir.hu/?bejegyzesek=adatlap&id=720040484331548520&p*=5&*=0 (Utolsó letöltés: 2016. 10. 13.)

⁵²⁵ Az elhalálozás oka: tüdőlövés. http://www.hadisir.hu/hadisir/?bejegyzesek=adatlap&id=66911909729243256&p*=10&*=0 (Utolsó letöltés: 2016. 10. 13.)

⁵²⁶ *Domański* 2007. 52. o.

⁵²⁷ Tadeusz Radko elmondása alapján. Podkowa Leśna, 2013. május 1. (A felvétel a szerző birtokában.)

⁵²⁸ HL Ell. gy. nk. Lengyelország 46., Magyarok szerepe a varsói felkelésben /Kivonat a Podkowa Leśna-i partizántagozat jegyzőkönyvéből.

⁵²⁹ Tadeusz Radko elmondása alapján. Podkowa Leśna, 2013. január 7. és május 1., illetve Oskar Koszutski beszámolója alapján. Podkowa Leśna, 2013. május 1. (Az interjúk a szerző birtokában.) *Golińska-Engelmayer* 2008.

⁵³⁰ Tadeusz Radko elmondása alapján. Podkowa Leśna, 2013. január 7.

Három magyar honvéd sírja a podkowa leśnai temetőben (A szerző felvétele)

metve, mások szerint a hegyen.⁵³¹ A veszteségi kartonokban a halálozási helyet a néhány kilométerre délnyugati irányba fekvő Grodziskba tették. Egy másik feltételezés szerint pedig a honvédeket nem azért lőtték le, mert barátkoztak a lengyelekkel, hanem csupán azért, mert sebesülten lekésték a német hadsereg evakuációját.⁵³² Az is lehetséges, hogy akna robbant alattuk, amikor egy bricskával ráhajtottak.⁵³³

A Raszynban eltemetett magyarokat is a németek lőtték le, mert valószínűleg segítséget nyújtottak a harcoló lengyeleknek. A németek tudomást szerezve terveikről meggyilkolták őket. A sírfeliratuk a következő: „Itt nyugszik Vonyik József⁵³⁴ honvéd őrmester és hat ismeretlen magyar katona, akik a lengyel ügyért estek el a varsói felkelés alatt 1944 augusztusában.” A veszteségi kartonok adatainak összevetéséből ezúttal is eltérő információkat kapunk a tö-

Tóth Antal sírja Podkowa Leśnán (A szerző felvétele)

⁵³¹ Golińska-Engelmayer 2006. Oskar Koszutski beszámolója alapján. 2013. május 1.

⁵³² Golińska-Engelmayer 2006.

⁵³³ Uo.

⁵³⁴ A veszteségi kartonja szerint Vonyik 1920-ban született, az 5. tartalékadosztály 45. gyalogezred II. zászlóaljában harcolt. Rendfokozata ismeretlen.

Emléklap Stanisław Radko Magyar Partizán Emlékéről (Tadeusz Radko ajándéka)

Magyar katonák sírja Raszynban (Forrás: <http://pl.wikipedia.org>)

megsírira vonatkozóan. Az derült ki, hogy a magyarok különböző helyeken estek el a Falentytól Bielanyig elterülő területen, az elhalálozásuk dátumai pedig augusztusra és szeptemberre esnek.

Magyar sírok a fővárosban is találhatóak. A Varsóban eltemetett honvédek számát nagyjából negyvenre becsülik. Második világháborús tömegsírjuk minden bizonnyal a powązki temetőben volt. E könyv szerzője a kutatások alapján arra a megállapításra jutott, hogy a sírt a huszadik század hetvenes vagy nyolcvanas éveiben ismeretlen helyre helyezték át.

Magyar katonasírok a wilanóvi temetőben is láthatók. A Robert Bielecki által összegyűjtött dokumentumok, valamint a Lengyel Vöröskereszt Kereső és Tájékoztató Irodája információi szerint a Wilanóvi utca 28/20. és a 22. házak közötti téren két zsidó származású magyar önkéntes sírja volt korábban. Ők is részt vettek a varsói felkelésben. Az 53. Broda diverziós dandárban harc közben estek el 1944. szeptember 6-án. Név szerint Jahzel Leó (1911-ben született) és Wiesz Miksa (1917-ben született).⁵³⁵ Maradványaikat exhumálták.

Mint már említettük, Wilanówban lőtték agyon azokat a magyar katonákat, akik a Czerniakóvi erődben „Jaszczurral” tárgyaltak. Egyiküket Varga Józsefnek hívták.

Mokotówban, a Názáreti nővérek iskolája területén, 1944 tavaszán hozták létre a 15. magyar tábori kórházat. Az iskola falainál hét magyar honvédet temettek el:

⁵³⁵ Bielecki 1997. 80. o.; Strat PCK, sygn. 2328, meldunek nr 22 z dnia 28.03.1945 roku.

<i>Név</i>	<i>Rendfokozat</i>	<i>Életrajzi adatok</i>	<i>Szolgálati helye</i>	<i>Eltemették</i>
Buzi Ferenc	százados	1922. 08. 28.– 1944. 08. 25.	III. gépvontatású tüzér- osztály	Mokotów ⁵³⁶
Matyiák Mihály	tizedes	1911. 04. 30.– 1944. 08. 24.	5. tartalékhadosztály, 33. gyalopezred III. zászlóalj	Mokotów
Török János	honvéd	1921. 10. 30.– 1944. 07. 27.	VIII. légvédelmi tüzér- osztály	Mokotów
Nagy Imre		1913–1944. 09. 24	5. tartalékhadosztály, 33. gyalopezred III. zászlóalj	Mokotów
Malomsoki Sándor	honvéd	1919. 03. 08.– 1944. 07. 24	5. tartalékhadosztály 33. gyalopezred III. zászlóalj	Mokotów
Guttermuth János	tizedes	1920. 09. 22.– 1944. 07. 21.	15. tábori kórház legény- ség	Mokotów
Solymos Gyula	hadnagy	1912. 04. 09.– 1944. 07. 27.	12. tartalékhadosztály, 38. gyalopezred I. zászlóalj	Mokotów

Rajtuk kívül Varsó más kerületeiben is temettek el magyarokat, többek között Bialolekában és Grochówban. Rembertówban pedig huszonöt, a magyar Honvédelmi Minisztérium alhonlapján található veszteségi lista szerint legalább 28 katonát temettek el. Ott esett el és temették többek között Kemény-Beke Pál századost (1911. 01. 02.–1944. 08. 25.), a 4. huszárezred 2. lovasszázadának parancsnokát, valamint dr. Pinezich Jenő tartalékos főhadnagyot (1910. 12. 20.–1944. 08. 25.), aki Wesolától északra esett el. Bielanyban a Wóycicki utcában is nyugszik hat ismeretlen magyar katona.

A katonai műveletekben részt vett magyarok közül számos huszár a wołomini járás területén ontotta véré:

<i>Név</i>	<i>Rendfokozat</i>	<i>Életrajzi adatok</i>	<i>Szolgálati helye</i>	<i>Eltemették</i>
vitész Lázár Sándor	százados	?–1944. 08. 28.	4. huszárezred II. osztály	Ossów
Ambrus István	huszár	1922. 07. 08.– 1944. 08. 27.	4. huszárezred 2. század	Ossów
Forgács János	huszár	1922. 08. 06.– 1944. 08. 27.	4. huszárezred 2. század	Ossów
Szabados Mihály	huszár	1922. 04. 03.– 1944. 08. 27.	4. huszárezred 2. század	Ossów
Détári Jenő	őrvezető	1920. 12. 03.– 1944. 08. 28.	15. kerékpáros-zászlóalj	Ossów

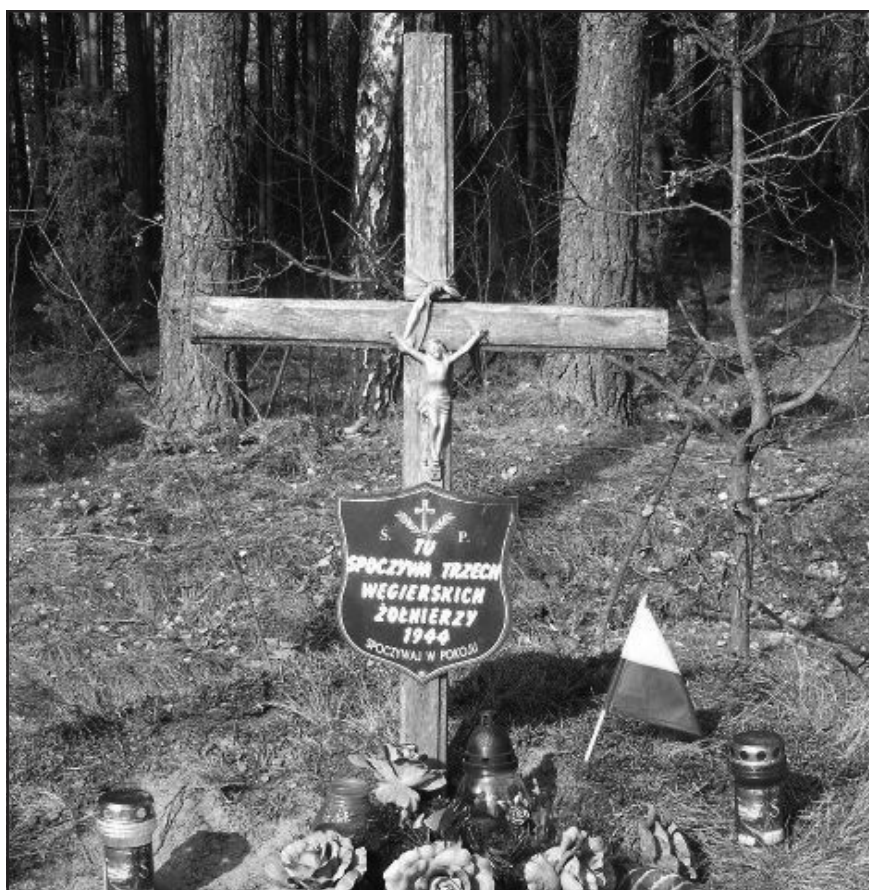
⁵³⁶ Varsó egyik kerülete.

<i>Név</i>	<i>Rendfokozat</i>	<i>Életrajzi adatok</i>	<i>Szolgálati hely</i>	<i>Eltemeték</i>
Farkas István	őrvezető	1919. 12. 25.– 1944. 08. 28.	15. kerékpáros-zászlóalj	Ossów
Földesi Imre	huszár	1921. 02. 27.– 1944. 09. 02.	2. huszárezred II. osztálya	Ossów
Utasi Péter Pál	huszár	1922. 06. 28.– 1944. 09. 02.	2. huszárezred II. osztálya	Ossów
Meszlényi István	huszár	1919. 05. 30.– 1944. 09. 03.	2. huszárezred II. osztálya	Ossów
Végyváry Géza	huszár	1919. 03. 20.– 1944. 09. 03.	2. huszárezred II. osztálya	Ossów
Bicskei Miklós	szakaszvezető	1921. 05. 24.– 1944. 08. 27.	15. kerékpáros zászlóalj	Wołomin
Lány András	honvéd	1913. 12. 03.– 1944. 08. 28.	15. kerékpáros zászlóalj	Wołomin
Demeter Miklós	honvéd	1919. 10. 12.– 1944. 08. 27.	15. kerékpáros zászlóalj	Wołomin
Gesztai József	huszár	1919. 01. 03.– 1944. 09. 04.	2. huszárezred II. osztály	Wołomin
Mészáros Mátyás	huszár	?–1944. 08. 30.	2. huszárezred II. osztály	Wołomin
Szigetváry István	huszár	1921. 01. 24.– 1944. 08. 31.	2. huszárezred II. osztály	Wołomin
Palásti György	huszár	1908. 05. 10.– 1944. 08. 27.	4. huszárezred II. osztály	Wołomin
Sütő Sándor	huszár	1922. 03. 17.– 1944. 08. 27.	4. huszárezred II. osztály	Wołomin
Tamási Sándor	huszár	1922. 07. 29.– 1944. 08. 27.	4. huszárezred II. osztály	Wołomin
Varga Sándor	huszár	1922. 07. 21.– 1944. 08. 27.	4. huszárezred II. osztály	Wołomin

Zielonka község lóterén, Kępa Olbrychtowskán szintén található egy, a helyi lakosság által gondozott magyar sír. Az itt nyugvó magyarok aknavetősek voltak, és a Vörös Hadsereg támadása során haltak meg. Zielonka övezetében rajtuk kívül még sok honvéd esett el. Köztük voltak azok a magyarok is, akiket a Zosinek majorban fogtak el. Két honvéd akkor halt meg, amikor a síneket felrobbantották, őket a Wolność [Szabadság] lakótelepen temették el. Földi maradványaikat a huszadik század hatvanas éveiben exhumálták.⁵³⁷ Zielonkában körülbelül húsz magyar katonát temettek el, köztük huszárokat és tüzéreket is.

⁵³⁷ M. Wardak, Zosinek, In: *Dudzik – Wysocka* 2004. 17. o.; *Gajzler*.

<i>Név</i>	<i>Rendfokozat</i>	<i>Életrajzi adatok</i>	<i>Szolgálati hely</i>	<i>Eltemet- ték</i>
Dér Imre	szakaszvezető	1918. 05. 28.–1944. 09. 06.	2. huszárezred II. osztálya	Zielonka
Császti Ferenc	tizedes	1920. 08. 11.–1944. 09. 14.	3. huszárezred	Zielonka
Christ István	tizedes	1910. 03. 26.–1944. 09. 12.	3. huszárezred	Zielonka
Bulátkó Mihály	huszár	1914. 09. 13.–1944. 09. 11.	3. huszárezred	Zielonka
Kiss Imre	őrvezető	1912. 09. 13.–1944. 09. 06.	2. huszárezred II. osztálya	Zielonka
Kozma Sándor	honvéd	1921. 01. 02.–1944. 08. 21.	2. gépvontatású tüzérosztály	Zielonka

*Három ismeretlen magyar katona sírja a zielonkai zárt katonai lőtérén
(A szerző felvétele)*

*Három ismeretlen magyar katona sírja a zielonkai zárt katonai lőtéren
(P.T. Gajzler gyűjteményéből)*

Az egyik legérdekesebb és legvitatottabb tömegsír Legionowóban a Bukowiec lakótelepen a Kwiatowa utcában található. 25 honvéd esett el, azonosították is mind egyiküket. A magyar forrásokban gyakran 27 főről írnak, ami abból adódik, hogy az egyik katona kétszer szerepel, egy másik pedig máshol esett el, de erre a listára került rá. Legionowo helytörténészei megállapították, hogy Bukowiecben volt egy magyar táborigazgató kórház a magyar sebesültek részére, ami magyarázatot ad a tömegsír keletkezésére. A Kwiatkova utcai temetőben talált katonákat 1949. január 4–5-én exhumálták és újra eltemették őket Krubinban.⁵³⁸ Sajnos e temető sorsa ismeretlen, és itt eltűnnek a legionowoi sír nyomai.

---

⁵³⁸ A Lengyel Vöröskereszt Tájékoztató és Kutató Irodája tájékoztatása szerint.

<i>Név</i>	<i>Rendfokozat</i>	<i>Életrajzi adatok</i>	<i>Szolgálati hely</i>	<i>Eltemették</i>
Meczner-Barthos Tivadar ⁵³⁹	hadnagy	1921. 01. 21.– 1944. 08. 25.	4. huszárezred I. osztály	Legionowo-Bukowiec
Babics László	honvéd	?–1944.09.09. Modlin	15. kerékpáros-zászlóalj	Legionowo-Bukowiec
Bankó István	honvéd	1921. 01. 12.– 1944. 09. 04. ⁵⁴⁰	1. lovas-tüzérosztály	Legionowo-Bukowiec
Bodnár János	huszár	1921 01. 06.–1944. 09. 04.	4. huszárezred I. osztály	Legionowo-Bukowiec
Halász József	tizedes	1924. 01. 06.– 1944. 09. 06.	2. huszárezred II. osztály	Legionowo-Bukowiec
Józsa István	tizedes	1914. 02. 26.– 1944. 09. 05.	2. huszárezred II. osztály	Legionowo-Bukowiec
Juhász Sándor	huszár	1919. 05. 04.– 1944. 09. 04.	2. huszárezred II. osztály	Legionowo-Legionowo-Bukowiec
Kispál Pál	szakaszvezető	1920–1944. 09. 07.	4. huszárezred II. osztály	Legionowo-Bukowiec
Ocskó Péter	szakaszvezető	1920–1944. 09. 02. vagy 04. ⁵⁴¹	2. huszárezred II. osztály 4. század	Legionowo-Bukowiec
Rácz Daniel	huszár	1916–1944. 09.07.	2. huszárezred II. osztály	Legionowo-Bukowiec
Sebestyén János	huszár	1921. 01. 16.– 1944. 09. 04.	2. huszárezred II. osztály	Legionowo-Bukowiec
Szabó György	huszár	1922–1944. 08. 27.	4. huszárezred II. osztály	Legionowo-Bukowiec
Szabó József	huszár	1920. 10. 06.– 1944. 08. 31.	2. huszárezred II. osztály	Legionowo-Bukowiec
Szabó Sándor	honvéd	1919. 11. 28.– 1944. 09. 07.	1. huszárezred 1. gépkocsi- zó-utászszázad	Legionowo-Bukowiec
Szilágyi Dezső	huszár	1922. 02. 11.– 1944. 09. 06.	2. huszárezred II. osztály	Legionowo-Bukowiec

⁵³⁹ A 4. huszárezred I. osztályában szakaszparancsnok, majd a nehézfegyverzetű szakasz parancsnoka. Halála után előléptették főhadnaggyá.

⁵⁴⁰ http://www.hadisir.hu/hadisir/?bejegyzesek=adatlap&id=443599300924689128&p*=10&*=0 (Utolsó letöltés: 2016. 10. 13.)

⁵⁴¹ Eltérő információk találhatóak a veszteségi kartonján és az exhumálási jegyzőkönyvben. Vö.: http://www.hadisir.hu/hadisir/?bejegyzesek=adatlap&id=834467880427837544&p*=10&*=0 (Utolsó letöltés: 2016. 10. 13.); L. Strat PCK, sygn. 18 285.

<i>Név</i>	<i>Rendfokozat</i>	<i>Életrajzi adatok</i>	<i>Szolgálati hely</i>	<i>Eltemették</i>
Szilágyi József	huszár	1922. 01. 19.–1944. 09. 06.	4. huszárezred II. osztály	Legionowo-Bukowiec
Udvar Károly	huszár	1917. 06. 06.–1944. 09. 01.	2. huszárezred II. osztály	Legionowo-Bukowiec
Vígh Sándor	őrvezető	1915. 04. 01.–1944. 09. 09.	1. ezred II. osztály	Legionowo-Bukowiec
Virágh János	szakaszvezető	?–1944. 08. 25.	3. huszárezred II. osztály	Legionowo-Bukowiec
Velenyák István	szakaszvezető	1917. 10. 23.–1944. 09. 02.	4. huszárezred II. osztály	Legionowo-Bukowiec
Cselinák János	huszár	1921. 08. 17.–1944. 09. 02.	3. huszárezred I. osztály	Legionowo-Bukowiec
Czifra Lajos	huszár	1920. 11. 19.–1944. 09. 10.	4. huszárezred I. osztály	Legionowo-Bukowiec
Deme János	huszár	1920. 01. 04.–1944. 09. 02.	3. huszárezred I. osztály	Legionowo-Bukowiec
György János	huszár	1912. 11. 12.–1944. 09. 05.	2. huszárezred II. osztály	Legionowo-Bukowiec
Lovas Mihály	honvéd	1913. 08. 14.–1944. 08. 31.	15. kerékpáros zászlóalj	Legionowo-Bukowiec

A katonai segítségnyújtás formái

592/1556 *Amor*

1944 Okt. 30

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
1.	Családi és utóneve: <i>Hunyadi Pál</i>											2.	Csapatost: <i>15. Rep. sz.</i>	4.	Rendfokozat: <i>Fr. tisz.</i>								
5.	Község, város: <i>Kécel</i>											6.	1913.	7.	Atyjának: <i>Hunyadi Pál</i>								
	Járás (Budapest kerület): <i>Kiskörny</i>												8.	Születési ideje: <i>Kécel</i>	9.	Házastársának leánykori: <i>Horvai Zsuzsanna</i>							
Legközelebbi hozzátartozójának neve, lakóhelye és lakcíme: <i>cím: Kécel Zöldfa-u.</i>											12.		Azonossági száma: <i>1563</i>										
11. Gyermekének neve és születési éve:											13.		Azonossági száma: <i>6702</i>										
18. Vallás: <i>rk.</i>											11.	Foglalkozása (állása, alkalmazása): <i>napsz.</i>	15.	Orvosi nyújtó szám: <i>21. 348</i>									
17. Elcsúszott, mikor, hol (év, hó, nap): <i>1944. 11. 20. Grodzisk</i>											16.		Sajtó kiadványok (*)										
18. Meghalt, mikor, hol (év, hó, nap):											17.		<i>a. d. = 1944. Okt. 24.</i>										
19. Eltemetett, mikor, hol (év, hó, nap): <i>1944. 11. 22. Polkova - Les na V. ogy.</i>											18.		Kihirdetve: V. L.										
20. Megsebesült, mikor, hol (év, hó, nap):											19.		Kihirdetve: V. L.										
21. Hadifogságha jutott, mikor, hol (év, hó, nap):											20.		Kihirdetve: V. L.										
22. Elhűnt, mikor, hol (év, hó, nap):											21.		Kihirdetve: V. L.										
23. Sérült, mikor, hol (év, hó, nap):											22.		Kihirdetve: V. L.										
24. Beteg, mikor, hol (év, hó, nap):											23.		Kihirdetve: V. L.										

*) A sajtó kiadványok elő a 20. rovatban feltüntetett a—f jelölés is bejegyzendő, pl. 29/b = 643063/10/12.

Hunyadi Pál veszteségi kartonja (HM HIM KI gyűjteménye)

25.	Exhumálva és hazaszállítva, mikor, hova:	
26.	Anyakönyvbe bejegyzve, mikor, hova:	<i>13.228. sz. 30. sz. rendelettel ... Budapesten ...</i>
27.	Hozzájárulója értesítve, mikor, miről:	<i>1944. Okt. 26. - 1950. IV. 17. 17. K. B.</i>
28.	Változások: (Pl. Megsebesült, később meghalt, elhűnt — megsebesült, hadifogságha jutott — visszatért stb.)	
29.	a) Azonossági jegy betétlap b) Seb. (beteg) jegy c) Névv. vezet. kimutatás d) Tábori halotti akv. másodl. e) Haláloz. jelentés f) Egyéb jelentés	<i>Évidénciák</i>
30.	Különféle feljegyzések (Kérhárjelentések)	

*) A táblából 17—24. számú rovatok megfelelő rovatszámra jegyzendő fel.

Hunyadi Pál veszteségi kartonja, másik oldal (HM HIM KI gyűjteménye)

Magyar katonák és a varsói felkelés

65472/13-1044 OKI

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24			
1. Családi és utóneve:		Meczner Barthos Tivadar										2. Csupattest:	4. h. u. e.		4. Rendfokozat:	hadg.										
6. Születés:		község, város: Ukkoshotyka										5. Állománytest (Piszakalás):	45. h. u. oszt.		7. Atyjának	Meczner Ferenc										
		járás (Budapesten kerület): Sárospataki										6. Születési év:	1921. I. 21.		8. Szülőanyjának letytkori	Fazegs Rósi bá										
		megye (katonasági adóterületi ország): Zemplén																								
10. Legközelebbi hozzátartozójának neve, lakóhelye és lakcíme:		Algyey László Budapest V. Beross utca																								
11. Gyermekeinek neve és születési éve:												Anyosági szám: 2869 o.e.t. o.e.t.														
13. Vallása:		h. keth.										14. Foglalkozás (állás, alkalmazás):														
17. Elérett, mikor, hol (év, hó, nap):		1944. VII. 25. Legionowo										15. Önmánygyjító száma:	1.092.													
18. Meghalt, mikor, hol (év, hó, nap):												16. Saját lktatószámok: *)														
												Kihirdetve: o.d./22-5443201-7														
19. Eltemetett, mikor, hol (év, hó, nap):		1944. VII. 25. Legionowo Vagy										Kihirdetve: V. L.														
20. Megsebesült, mikor, hol (év, hó, nap):												Kihirdetve: V. L.														
21. Hadifogságba jutott, mikor, hol (év, hó, nap):												Kihirdetve: V. L.														
22. Eltűnt, mikor, hol (év, hó, nap):												Kihirdetve: V. L.														
23. Sérült, mikor, hol (év, hó, nap):												Kihirdetve: V. L.														
24. Beteg, mikor, hol (év, hó, nap):												Kihirdetve: V. L.														

44567 - Albumum, Budapest. 24

Meczner-Barthos Tivadar hadnagy veszteségi kartonja (HM HIM KI gyűjteménye)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24			
1. Családi és utóneve:		M e c z n e r B a r t h o s										2. Csupattest:			4. Rendfokozat:											
6. Születés:		község, város:										5. Állománytest (Piszakalás):			7. Atyjának											
		járás (Budapesten kerület):										6. Születési év:			8. Szülőanyjának letytkori											
		megye (katonasági adóterületi ország):																								
10. Legközelebbi hozzátartozójának neve, lakóhelye és lakcíme:																										
11. Gyermekeinek neve és születési éve:												12. Anyosági szám:														
13. Vallása:												14. Foglalkozás (állás, alkalmazás):														
17. Elérett, mikor, hol (év, hó, nap):												15. Önmánygyjító száma:	Kihirdetve: V. L.													
18. Meghalt, mikor, hol (év, hó, nap):		7.825/1.sz.táborban										Kihirdetve: 479.446/Közig.-1947.														
19. Eltemetett, mikor, hol (év, hó, nap):		Legionow mellett Bukovics nevi település közelében levő erdőszélén.										Kihirdetve: V. L.														
20. Megsebesült, mikor, hol (év, hó, nap):												Kihirdetve: V. L.														
21. Hadifogságba jutott, mikor, hol (év, hó, nap):												Kihirdetve: V. L.														
22. Eltűnt, mikor, hol (év, hó, nap):												Kihirdetve: V. L.														
23. Sérült, mikor, hol (év, hó, nap):												Kihirdetve: V. L.														
24. Beteg, mikor, hol (év, hó, nap):												Kihirdetve: V. L.														

44567 - Albumum, Budapest. 24

Meczner-Barthos Tivadara hadnagy veszteségi kartonja, másik oldal (HM HIM KI gyűjteménye)

Konstancin-Jeziornán is található egy magyar sír. A halott nemzetiségét a személyi azonosító jegy (közkeletűen: „dögcédula”) alapján azonosították. Egy tanú elbeszéléséből tudjuk, hogy a lengyel felkelőknek nyújtott segítség miatt halt meg. Suchodolban két 1944-ben elesett magyar sírja található.⁵⁴² 1944. augusztus 28-án Jarząbki és Grębka településeken is meghalt egy honvéd. A Ryszard „Romuald” Witkowski által készített fényképeknek köszönhetően ismert, hogy 1944-ben a milanóweki temetőben temettek el két magyart. Az ő maradványait „Romuald” beszámolója szerint exhumálták, és 1945-ben vagy 1946-ban Magyarországra szállították. A milanóweki sírokon Vass Dezső és Elekes László honvédek nevét tüntették fel,⁵⁴³ ők az 1. lovashadosztály I. híradózászlóaljában szolgáltak és 1944. szeptember 18-án estek el. Vass (1915. február 15-én született) Miączynben halt meg, miután egy gránát fejen talált.⁵⁴⁴ Elekes (1922-ben született) szintén a Płoński járásban fekvő Miączynben halt bele sérüléseibe.⁵⁴⁵

Egy ismeretlen, 1944-ben elhalálozott magyar katona nyugszik Iłowiec és Kluki települések között, a vasútonal mellett, Varsótól 20 km-re keletre. A jó állapotú sírt helyi lakosok gondozzák.

A Hullócsillag művelet alatt, vagyis a kampinosi rengeteg partizánellenes akcióban, amelynek a csúcspontja a jaktorói ütközet volt, – különböző becslések szerint – nagyjából harminc magyar esett áldozatul.⁵⁴⁶ Őket Budy Zosinébe és Wierszébe temették el.

A veszteségi kartonok szerint a varsói felkelés alatt a következő településeken estek még el magyarok: Aleksandrów, Czepielin, Dąbrówka, Falenty, Gaj, Grodzisk, Henryków, Jabłonna, Jadwisin, Jaworowa, Jaworów, Kamieniec, Kawęczyn, Kały, Kobyłka, Konstantynów, Korczew, Kosów, Laski, Łomna, Łosice, Maciołki, Marki, Michałowice, Miłosna, Modlin, Nowa Wieś, Opatów, Pustelnik, Sokołów, Tomaszów Mazowiecki, Turka, Warszawa, Wesoła⁵⁴⁷, Wiśniewo, Wólka Węglowa, Wygoda, Ząbki, Zawady, Zygmuntów.

A felsoroltakon kívül magyar sírok találhatóak még a következő helyeken: Aleksandrów, Buraków, Czepielin, Dąbrówka, Gaj, Henryków, Kamieniec, Kały, Konstantynów, Korczew, Laski, Łomna, Łosice, Maciołki, illetve Markiban két tömegsír (Pustelnik, Zieleniec⁵⁴⁸), Modlin, Nowa Wieś, Płońsk, Radzymin, Rusków, Struga, Turka, Wiśniewo, Wólka Węglowa, Wygoda, Ząbki (benne Drewnica).

⁵⁴² Magyar katonák tömegsírja. <http://groby.radaopwim.gov.pl/grob/11235/> (Utolsó letöltés: 2016. 10. 13.).

⁵⁴³ A felújított sírkertben ma már csak a Vass Dezső nevével ellátott keresztet találjuk. (A fordító megjegyzése.)

⁵⁴⁴ http://www.hadisir.hu/?bejegyzesek=adatlap&id=378423062153161192&p*=5&*=0 (Utolsó letöltés: 2016. 10. 13.)

⁵⁴⁵ http://www.hadisir.hu/?bejegyzesek=adatlap&id=182353048585356104&p*=5&*=0 (Utolsó letöltés: 2016. 10. 13.)

⁵⁴⁶ *Liptai – Bassa – Gazi* 1987. 147. o.; *Nowak* 2011. 236. o.

⁵⁴⁷ Ma Varsó kerülete.

⁵⁴⁸ Paweł T. Gajzler elmondása alapján, 2016. március. (Az interjú a szerző birtokában.)

A polgári lakosságnak nyújtott segítség

A honvédek nagy együttérzéssel figyelték a polgári lakosság sorsát, amely leginkább megszenvedte a varsói felkelés harcait. Ráadásul tudták, hogy a civilek támogatása nem dühíti fel annyira a németeket, mint a partizánokkal való együttműködés. Varsó és környékének lakosai minden támogatást értékelték, amit magyar barátaiktól kaptak. Még a legkisebb cselekedetnek is óriási jelentősége volt a kimerült lakosság számára. Számos visszaemlékezés hangsúlyozza a magyar katonák jóindulatát. Tulajdonképpen bárhol megjelent a magyar hadsereg, ott a honvédek még a katonák köztinél nagyobb nyelvi akadályok ellenére is gyorsan kapcsolatot teremtettek a lakossággal. A magyarok barátságosan, megértéssel, együttérzéssel és kedvesen közeledtek a lengyel lakosokhoz, akik ennivalót és szállást adtak egy-egy éjszakára a honvédeknek. Hogy a civilek könnyebben felismerhessék a baráti katonákat, a honvédek magyar zászlót ábrázoló táblácskát tettek ki a járműveikre. A lengyel lakosságnak a Varsó környékén elhelyezett baráti hadsereg iránti elvárásairól egy Gestapo-tiszt is jelentett, aki 1944. augusztus utolsó napjaiban Tomaszów Mazowiecki környékén tartózkodott, s így volt rálátása a lengyel–magyar kapcsolatokra: „A lengyel népesség nyíltan szimpatizál a magyarokkal és szentül meg van győződve arról, hogy ... aktív segítséget nyújtanak a lengyeleknek. Különösen szoros a kapcsolat a magyar egységek és a lengyel lakosság között ott, ahol... a lengyel parasztnál, kisebb csoportokban vannak elszállásolva. Ilyen esetekben még a magyar tiszti törzs sem tartja be a két lépés távolságot.”⁵⁴⁹

Amikor a magyarok bevonultak Varsóba, a lengyelek örömkialtásokkal köszöntötték őket. A katonák reményt és biztonságérzést keltettek a lakosságban. A Varsó kerületein (például Żoliborz, Powązki) átvonuló magyar katonák meleg fogadtatásáról Lagzi István is ír.⁵⁵⁰ Már akkor kialakult a cserekereskedelem: fegyver, töltevény, élelmiszer, cigaretta és vodka.

A magyarok varsói tartózkodásának érdekes epizódja a Názáreti nővérek Czernakowska utca 137. alatti iskolai internátusának elfoglalása. A háború alatt a nővérek hivatalosan folytathattak alapfokú szakiskolai oktatást. A szakiskola a gyakorlatban az érettségire készítette fel a lányokat. 1944 februárjában a németek elfoglalták a nővérek épületét, illetve az internátust. Az egyik szárnyában a már említett magyar kórházat rendezték be. A nővérek elnézők voltak a magyarokkal szemben, pedig Teresa Sułowska-Bojarska visszaemlékezéséből tudjuk, hogy felügyelő tanár jelenlétében 1944-ben érettségiztek.⁵⁵¹ Az elbeszélés szerint a tanulók érettségijére áprilisban vagy májusban került sor. 1944-ben az érettségire 32 tanuló jelentkezett. A lányok már korábban is hallottak a magyarok háború folyamán tanúsított baráti magatartásáról. A tanulók voltak a felelősek a költözésért és az egyik emelet szabaddá tételéért, elmondták, hogy a magyar katonák nagyon udvariasak és lovagiasak voltak, a fiatalabb hölgyeket előre engedték a lépcsőn. A költözés alatt közösen énekeltek lengyel és magyar dalokat. A lányok megtanultak

⁵⁴⁹ Okęcki 1978. 88. o.

⁵⁵⁰ Lagzi: *Węgierscy żołnierze*, 107. o.

⁵⁵¹ Lásd: *Sułowska-Bojarska* 1994. 126., 161., 163., 273. o.

néhány magyar kifejezést. Amikor pedig megérkeztek az első sebesültek, a Názáreti nővérek tanítványait elszigetelték a magyaroktól. Ettől kezdve kizárólag a magyar tábori lelkésszel voltak kapcsolatban, aki miséket celebrált a kolostor kápolnájában a magyar katonák számára.⁵⁵² Ezt bizonyítja az a megőrzött kép is, amelyen a lányok körében csak a magyar pap látható. A képről a kölcsönös rokonszenv és a bizalom sugárzik.

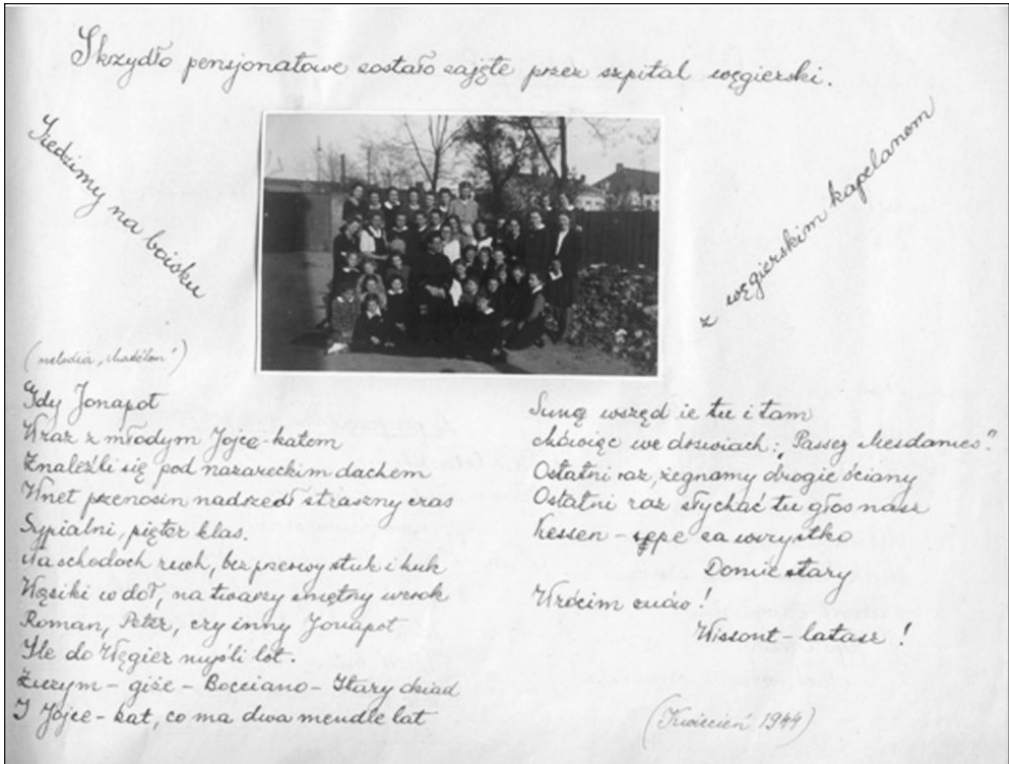
A Názáreti nővérek internátusának nővérei egy magyar káplánnal 1944 tavaszán

A diákok érettségi bizonyítványa arról tanúskodik, hogy a magyarok megengedték, hogy minden szinten vizsgát tegyenek. A német terror évei után a lányok végre szabadon tudtak tanulni. Amikor a magyar katonák elhagyták az iskolát, a lányok a barátságos viselkedésükért hálaból egy verset fabrikáltak:

<p>Gdy Jonapot wraz z młodym Joice-katem znaleźli się pod nazareckim dachem wnet przenosin nadszedł straszny czas sypialni pięter, klas. Na schodach ruch, bez przerwy stuk i huk wąsiki w dół, na twarzy smętny wzrok</p> <p>Roman, Peter, czy inny Jonapot ile do Węgier myśli lot. Zuzym-giże-Bocciano – stary dziad i Joice- kat co ma dwa mendle lat. Suną wszędzie tu i tam mówiąc we drzwiach: „Passey Mesdames”. Ostatni raz, żegnamy drogie ściany ostatni raz słyhać tu głos nasz Kessen-sepe za wszystko Domie Stary wrócim znów! Wiszont-latasz!</p>	<p>Amikor „Jó napot” és a fiatal „Jóéjszakát” A názáretiek vendégségébe kerültek, ször- nyű idők jöttek, Alvó emelet, osztályterem. A lépcsőkön mozgás, szüntelenül kopogás és zaj. A bajuszok lefelé konyulnak, az arcokon szomorú tekintet. Roman, Péter és a másik „Jó napot” mind Magyarországról álmodnak. Zuzym-giże-Bocsánat – az idősebb és a „Jóéccakát” 30 éves lehet. Járnak-kelnek, ide-oda Az ajtóknak mondják: „Passey Mesdames”. Végül elbúcsúznak a kedves falaktól, Utoljára hallani a hangjukat. Köszönöm szépen mindenért a régi háznak, hazamegyünk végre! Viszontlátásra!</p>
--	--

⁵⁵² *Sułowska-Bojarska* 1994. 161. o.

Teresa Sułowska által készített emléklap a magyar honvédek számára

Amikor a magyarok elhagyták az épületet, nagy mennyiségű élelmiszert és fegyverkészletet hagytak hátra. Értékes zsákmány volt ez a felkelők számára. E fegyverekért háromnapos harcot vívtak a lengyelek a németekkel a Czernakowski utcában található erődért. 1944. augusztus 27-én a Honi Hadsereg Baszta ezrede katonáinak sikerült elfoglalni az internátus földszintjét, amelyen a magyar fegyverek maradtak. Ekkor a németek – látva e kis diadalt – tüzérségi tűz alá vették a Honi Hadsereg katonáit, majd a lengyelek rövid ideig tartó fölénye után, 1944. augusztus 28-án a németek megadásra szólították fel őket. A lengyeleknek azonban sikerült evakuálniuk az épületben lévő sebesülteket. Néhány napig tartó elkeseredett harc után a megszállóknak sikerült elfoglalni az épületet.

A magyar katonák kinyilatkoztatták a lengyelek iránti barátságukat, említést téve a vérségi kötődésekről. Beszédese példa az 5. tartalékhadosztály katonáinak viselkedése, akik Ursynówban egy közös tábori mise után, a helyi lakosság döbbenetére eljátszották a lengyel himnuszt. Hasonló helyzet alakult ki Młocinban is, amikor a mise után a magyar ezredes belekezdett a Dąbrowski mazurkába.⁵⁵³

⁵⁵³ Borkiewicz 1964. 545. o.

Laskiban szintén megtörtént, hogy eljátszották a lengyel nemzeti himnuszt és katonadalokat.

Arról, hogy a magyar miséken lengyel civilek is megjelentek, olvashatunk a német híradóbázison szolgáló Janus jelentéseiben.⁵⁵⁴ Milanówekben szabadtéri istentiszteletet tartottak Jaczewski professzornak a Słowacki és a Żabie Oczko utcák kereszteződésében fekvő ingatlanában.⁵⁵⁵ Zielonkában a Mazurska utca 5-ben szintén tábori miséztek a magyarok.⁵⁵⁶ A magyar katonák egyébként szívesen bekapcsolódtak a templomi szolgálatba, Salamon Aurél például egy mise alatt orgonán játszott.⁵⁵⁷ Hasonlóan történt, amikor a honvédek részt vettek egy vasárnapi Eucharisztia Zielonkán, a Czeszochowai Szűz Mária plébániatemplomban.⁵⁵⁸

Lengyel Béla beszámolójából tudjuk, hogy Piasecznóban és Rawa Mazowieckában a magyar tábori lelkészek a lengyel lakossággal közös búcsúmisét tartottak, megköszönve a Gondviselésnek, hogy lehetővé vált a várva várt hazatérés.⁵⁵⁹

Beke Zoltán tartalékos hadnagy hozzáteszi, hogy a lengyelek nagy örömmel vettek részt a tábori misén, amelyet Szent István napján, augusztus 20-án tartottak Piasecznóban, és közösen elénekelték a Bogurodzicát.⁵⁶⁰ Újabb lehetőség nyílt a közös ünneplésre a Legszentebb Szűz Mária Születésének ünnepén, ahol az evangéliumot lengyel nyelven is felolvasta a helyi plébános.⁵⁶¹

A magyarok lengyel történelem iránti tisztelete és vallási gesztusai megindították a lengyelek szívét. A háború által meggyötört és felkelt Varsóban a teljes létbizonytalanságban élő polgárok érezték a magyar katonák segítőkészségét. A huszárok visszaemlékezéseiben arról található információ, hogy a lengyelek elbúcsúztak a magyarokról, például egy helyi pap búcsúünnepséget szervezett a plébánián.⁵⁶²

A magyarok lengyelek iránt hivatalosan kinyilvánított barátsága rendkívül nyugtalanította Vormannt, aki a piasecznoi mise másnapján behívatta Lengyel tábornokot.⁵⁶³ A német parancsnok a magyar tábornokkal folytatott tárgyalások alatt kritizálta a barátság ilyen messze kinyilvánított jelenségeit. Lengyel rájött, hogy Vormann jól informált a magyar segítségnyújtás eseteiről, ami azt jelenti, hogy vagy a lengyelek nem kezelik tapintatosan az ügyet, vagy a németeknek vannak kémeik a honvédek között.

A magyar katonák magatartása több volt, mint csupán „jóindulatú semlegesség”, ahogy számos történész jellemzi a varsói felkelés alatti lengyel–magyar kapcsolatokat. A magyarok segítettek a civileknek abban, hogy Varsóból a város kör-

⁵⁵⁴ Német jelentés... In: *Drozdowski* 1994. 177. o.

⁵⁵⁵ *Markowski* 2004. 263. o.

⁵⁵⁶ Aniela Parowicz beszámolója szerint. A történetet Paweł T. Gajzlera mesélte el, 2015 októberében. (Az interjú a szerző birtokában.)

⁵⁵⁷ HL Tgy. 3.170. *Salamon Aurél: Az elsüllyesztett hadosztály (visszaemlékezés az 1. lovashadosztály harcaira a Pripjaty mocsarakban és Varsó környékén) 1944 nyara*, 130.

⁵⁵⁸ *Włodarczak* 2014. 14. o.

⁵⁵⁹ *Lengyel* 2011. 255. o.; *Ostoja-Mitkiewicz* 2001. 40. o.

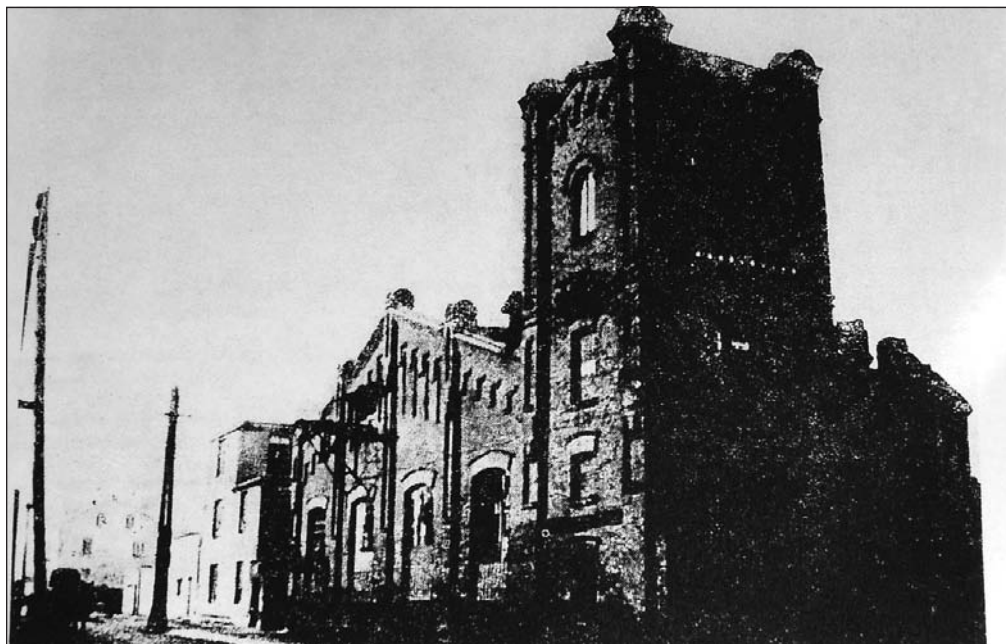
⁵⁶⁰ *Beke Zoltán* visszaemlékezése. <https://www.youtube.com/watch?v=uly2aNZtEEM> (Utolsó letöltés: 2016. 10. 13.)

⁵⁶¹ *Lengyel* 2011. 262. o.

⁵⁶² *Söptei* 1992. 65. o.

⁵⁶³ *Lengyel* 2011. 264. o.

nyéki településekre, vagy már a felkelés leverése után a Főkörmányzóság területén túlra távozzanak. Elbújtatták a civileket és a felkelőket a német razziák elől, többek között teherautóik ponyvája alá. Segítették az elszállásolásban és az élelem-szerzésben. A varsói felkelés kirobbanásának előestéjén a Visztula túlsópartjára készülő magyarok meggyőzték a környékbelieket arról, hogy tartsanak velük, figyelmeztetve őket, hogy a németek a honvédek helyére más, a lengyelekkel szemben ellenséges egységeket vezényelnek. Közbenjártak a civilek egyéni kérelmeikben, akik panaszokat nyújtottak be a rokonaik elhurcolása miatt. Ily módon sikerült dr. Horodyński felhívásának eleget tenni, és kiszabadítani a fogságból egy Winierczyk névre hallgató fiatal lányt.⁵⁶⁴

A wolai villamosművek épülete, Varsó Wschonia utca 2. (Stanisław Hoch ajándéka)

A magyarok megvédték a helyi lakosságot mind a kegyetlen németekkel, mind a ROA banditáival szemben. Az 5. páncélos hadosztály gondoskodott Wola és Ochota lakosairól is. Ennek legjobb példája Wolában, a Wschodnia utcai villamos művekkel kapcsolatos történet. A felkelés kirobbanása előtt a Honi Hadsereg egyik csoportja szabotázsakciót hajtott végre az állomás ellen, majd a németek a magyarokat jelölték ki, hogy figyeljék a lakosokat és az állomás munkásait.⁵⁶⁵ A magyar katonák jóindulatúak voltak a villamosművekhez tartozó bérház lakosaival szemben. Közösen teáztak és beszélgettek. Együttéreztek a lengyelekkel, és hangsúlyozták, hogy reménytelen helyzetben vannak, mert a lengyelek ellen nem akarnak

⁵⁶⁴ Godó 1976. 287. o.

⁵⁶⁵ AHM MPW Maria Zima interjúja Stanisław Hochhal, 2011. október 27.

harcolni, és Magyarországon maradt családjaik – képeiket mutatva sírtak – sorsáért aggódtak. A bérházban élő nőknek és gyerekeknek megengedték, hogy elszökjenek. Ezen kívül a magyarok teljesítettek őrszolgálatot a Chopin utca 1-ben található Foglalkoztatási Hivatal Egységének épületében is,⁵⁶⁶ nem messze a magyar nagykövetség Chopin utca 2. alatt található, lebombázott épületétől.

A historiográfiában találkozhatunk a Wilanówi magyar katonák történetével is, akik a németek visszavonulása után kerültek oda. Beata Tyszkiewicz ismert lengyel színésznő visszaemlékezéseiben leírta, hogy a magyarok elfoglalták a wilanówi kastélyt, amelyben a felkelés alatt más arisztokratákkal lakott együtt.⁵⁶⁷ Az 5. tartalékhadosztály állomásozott ott. Anna Branicka-Wolska emlékszik, hogy a magyar ezredes elmondta, hogy a lengyel hölgyeket őriznie kell, de biztosította őket, hogy ő „díszőrségnek” tekinti a feladatot.⁵⁶⁸ Ennek köszönhetően a wilanówi kastély lakói egy bizonyos időn keresztül normálisan élhettek. Szabó II. László tábornok a kastélyban tartott búcsúébredre meghívta Lengyel Béla tábornok hadtestparancsnokot.⁵⁶⁹ A beszámolók szerint a kastélyban harminc arisztokrata hölgy élt. Mivel Branicka grófnő arra panaszkodott, hogy rossz a közérzete, és nincsenek gyógyszerei, Lengyel tábornok az 5. tartalékhadosztály orvosát rendelte mellé.⁵⁷⁰ Szeptember végén a honvédek a kitelepítési akció keretében elkísérték az arisztokrata hölgyeket egy Varsó környéki településre.

A Wilanówban tartózkodó magyarokhoz kötődik egy negatív történet is. A honvédek megpróbálták körülbelül 150 képet, valamint bútorokat és gobelineket elrabolni a wilanówi kastélyból. Leon Wyczółkowski 1883-ban festett *Fiatal hölgy műteremben* című képét 2009-ben találták meg egy düsseldorfi árverésen.⁵⁷¹ Hosszú hercehurca után a lengyel Wiedza i Praktyka kiadó megvásárolta a német képkereskedőtől, így az visszakerült Lengyelországba, és 2011-től a varsói Lengyel Nemzeti Múzeumban látható.⁵⁷² Włodzimierz Kalicki egy cikkében amellet a hipotézis mellett érvelt, hogy a képet a magyarok vitték el, de egy későbbi cikkében hiteltelennek tekinti azt az információt, hogy a képet egy szegény magyar nőtől vették volna meg. Ugyanakkor nem tagadta a kép elszállításának tényét.⁵⁷³

A wilanówi kastély gyűjteménye elrablásával kapcsolatban Kalicki szerint tény, hogy a művek elszállítását Bradley őrnagy, parancsnok adjutáns vezényelte le, aki Budapesten a múzeumi gyűjteményfelelős volt. Ez azt jelenti, hogy a wilanówi gyűjteményt műértő szemmel nézte és nyilván kísértésbe esett, hogy a magyar gyűjteményt gazdagítsa. Az ügyet kissé jobban megvilágítja Jan Morawiński wilanówi őr visszaemlékezése. Szabó tábornok gondoskodást, és a kastély gyűjteményének biztonságát ígérte Morawińskinek, de amikor a múzeológus meglátogatta a magyar parancsnokot Zalesieban, az nem akart beleegyezni, hogy egy lengyel kezelje

⁵⁶⁶ *Ćwikowski* 1998. 83. o.

⁵⁶⁷ *Tyszkiewicz* 2004. 28–29. o.

⁵⁶⁸ *Tyszkiewicz* 2004. 28. o.

⁵⁶⁹ *Ostoja-Mithkiewicz* 2001. 47. o.; *Lengyel* 2011. 263. o.

⁵⁷⁰ *Lengyel* 2011. 264. o.

⁵⁷¹ Lásd: *Tyczyńska – Znojewska* 2012. 378. o.; *Kalicki* 2011.

⁵⁷² *Tyczyńska – Znojewska* 2012. 378. o.

⁵⁷³ Vö.: *Kalicki* 2009.

továbbra is a gyűjteményt.⁵⁷⁴ Végül Wyczółkowski képe sértetlen maradt.⁵⁷⁵ Egyet kell értenünk Kalickivel: a magyaroknak lehetőségük volt arra, hogy elvigyék a műalkotásokat. Ugyanakkor nagyon valószínű egy másik, a szakirodalomban nem tárgyalt feltételezés is, miszerint az akciót a magyar népi németek kezdeményezték és hajtották végre. Ezt Stanisław Markowski is lehetségesnek tartja. Szerinte a műalkotások többek között egy osztrák antikváriumba kerültek.⁵⁷⁶ Mint már szó volt róla, a képet az 1950-es 60-as években egy Spanyolországban élő elszegényedett magyar arisztokratánótól vette meg egy német család. Bár a történet, hogy a magyarok miként szállították el Wilanówból a műalkotásokat, elég zavaros, de 1948-ban már szerepel egy feldolgozásban.⁵⁷⁷ Nem zárható ki a németek részvétele ebben az ügyben, akik amit csak értékesnek tartottak, azt magukkal vitték, és másokat is a lengyel anyagi és kulturális javak elrablására ösztönöztek. A németek magatartását a wilanówi Kastélymúzeum egyik igazgatójának, Wojciech Fijałski beszámolójából ismerhetjük meg: „a német hadsereg kivonásának és Wilanów magyar katonák általi elfoglalásának pillanatában, a kastélyba érkezett a varsói múzeumok német komiszárja, Alfred Schellenberg, aki több képet és wilanówi bútort szállított személyesen el.”⁵⁷⁸ A műtárgyak elszállítása – *A felkelt Varsó útikalauza* (Przewodnik po powstaniu Warszawie) című munka adatai szerint – több hónapra át tartott, így a németek és a magyarok hozzávetőleg 300 képet vittek el a wilanówi kastélyból.⁵⁷⁹

A történet érdekes epizódja a Jan Skotnicki által festett képek Magyarországra szállítása. A Podkowa Leśnában élő festő 1956-ban kapott egy Magyarországon ismeretlen személy által feladott csomagot, amely a tíz-egynéhány évvel korábban elvitt összes képét tartalmazta.⁵⁸⁰

A podkowi lakosok visszaemlékezéseiben sem övez minden magyart dicsfény. Akadnak olyanok is, akik törtek-zúztak a lengyel lakásokban. Ha voltak is ilyenek, számuk bizonyára elenyésző. Ezt bizonyítja az is, hogy a podkowiak többsége pozitívan emlékszik a magyar katonákra, beleértve a tőlük kapott segítség legkүнfélebb formáit. A Bukowa utcában⁵⁸¹ elszállásolt magyarok segítettek a házimunkában, például fát vágtak.⁵⁸² A tiszteket, vagy altiszteteket Podkowában magánházakban szállásolták el.⁵⁸³

A közeli Brwinówban az idegen katonák megjelenésének hírére a helyi lakók pánikba estek, mivel emlékeztek a ROA egységeinek rémtetteire, miután azonban kiderült, hogy a településükre jószándékú magyar honvédek érkeztek, a brwinówiak

⁵⁷⁴ Niemierowska-Szczeпаńczyk 1992. 93–94. o.

⁵⁷⁵ Kalicki 2011.

⁵⁷⁶ Stanisław Markowski elmondása alapján. Az interjút a szerző készítette. Varsó, 2014. április. 15. (A felvétel a szerző birtokában.)

⁵⁷⁷ Lásd: Tomkiewicz 1948. 130. o.

⁵⁷⁸ Majewski – Urzykowski 2014. 371. o.

⁵⁷⁹ Uo.

⁵⁸⁰ Golińska – Engelmayer 2006.

⁵⁸¹ Uo.

⁵⁸² Domański 1987/88. 81. o. 192. jegyzet

⁵⁸³ Golińska-Engelmayer 2006.

fellélegeztek. A magyarok többek között Werneréknél kaptak szálláshelyet és a Maria Tyszka család ingatlanjának közelében fekvő gyümölcsösökben vertek tábort.⁵⁸⁴ Bohdan Skaradziński úgy emlékszik, hogy az Utrata folyó mentén, Pruszkówtól Brwinówig hozzávetőleg 100 magyar állomásozott.⁵⁸⁵

A varsói felkelés alatt a lengyel–magyar kapcsolatok milanóweki történetéhez kapcsolódik egy humoros és megindító történet, amelynek főszereplője Adam „Poraj” Bułat, a Honi Hadsereg katonája. Az egyik magyar egység a Dworska és a Górnoleśna utcák kereszteződésénél lévő nyílt erdei tisztáson állomásozott.⁵⁸⁶ Milanówek fiatal lakói összebarátkoztak a magyarokkal és szemük láttára a mezőn szórakoztak. Ahogy Bułat írja, naponta találkoztak a magyarokkal. Az egyik találkozó drámaian kezdődött. Az egyik ittas magyar több lövést adott le Bułatra és a barátjára, Witold Dziedzicára. Megkérdezte, lengyelek-e vagy németek. Szerencsére „Poraj” már tudott valamit magyarul, és azt mondta, hogy lengyel. Ekkor a magyar abbahagyta a lövöldözést és nagy káromkodások közepette a németek szidalmazásába fogott. Elkezdett káromkodva panaszkodni a németekre. Kérte a lengyelt, segítsen neki visszatalálni a magyar katonák szállására. Nem volt ez a legegyszerűbb feladat, mivel a honvédek több helyen is laktak Milanówekben. „Poraj”-nak az az ötlete támadt, hogy elviszi a magyart a Dworska utcai szállásra, amelyet a legjobban ismer. A fiatal lengyelnek szó szerint támogatnia kellett, miközben igyekezett elkerülni a németeket. Kiderült, hogy Bułat pont azt a helyet választotta, ahol a katona százada volt. A magyar bajtársai szívélyesen megvendégték a lengyelt, miközben ők sem voltak már józanok. Ez pedig a következő eseményt eredményezte. A honvédek hálájuk jeléül, hogy hazavezette bajtársukat, át akartak adni neki egy német jelentést.⁵⁸⁷ Ám – feltehetően – a parancsnokuk az utolsó pillanatban nem engedte. Ami igaz, a magyarok gyakran tájékoztatták a lengyeleket a német egységek mozgásáról, mindazonáltal egy jelentés közvetlen átadása jelentős kockázattal járt, ezért nem meglepő a századparancsnok lépése.

Ezzel még nem volt vége a milanóweki lengyel–magyar kapcsolatoknak. A következő találkozó a magyarok szívéhez nőtt Bułat házában zajlott le baráti légkörben. Együtt kártyáztak, ittak, ettek, miközben a magyarok csárdásra tanították a lengyelt. Az egyik milanóweki lakos még annak a dalnak a szövegére is emlékezett, amelynek ritmusára a honvédek táncra tanították a lengyelt: *Csak egy kislány van a világon*.

Előfordult, hogy szerelem alakult ki a magyar katonák és a lengyel nők között. Nemegyszer az összekötőhölgyek igyekeztek a honvédek barátságába férkőzni, flörtöltek velük, hogy fegyvert szerezzenek, vagy a Honi Hadsereg és a magyar katonák között kapcsolatot létesítsenek. Összegezve, a magyarokkal való kapcsolat nem csak biztonságérzetet adott, hanem mindenekelőtt örömet is okozott a civileknek, ami rendkívüli jelentőségű volt a megszállás éveitől és a terrortól sanyargatott ember számára.

⁵⁸⁴ Uo.

⁵⁸⁵ Bohdan Skaradziński elmondása alapján, 2013. január 5. (Az interjú a szerző birtokában.)

⁵⁸⁶ *Bułat* 2004. 403. o.

⁵⁸⁷ *Bułat* 2004. 404. o.

A Milanóvekben kialakult lengyel–magyar baráti kapcsolatok csúcspontja az a futballmérkőzés volt, ami már a felkelés leverése után a Milanóvek Sportklub játékosai és a honvédezred között játszódott le.⁵⁸⁸ A mérkőzést 8:3 arányban a lengyelek nyerték, majd utána a gyár klubhelyiségében elfogyasztották a közösen főzött gulyást. „A magyar hadsereg őrnagyának beszéde után mindannyian felálltak, és egy magyar hegedűs, az egyik katona, eljátszotta a magyar, majd egy pillanat múlva a lengyelek általános meglepetésére a lengyel himnuszt is.”⁵⁸⁹

A lengyel himnusz után mindkét fél vigyázban állt. Milanóvek lakossága számára ez egy rendkívül megindító pillanat volt, mivel 1939 szeptembere óta először énekelték el nyilvánosan a lengyel himnuszt. Erről a találkozóról egy fénykép is fennmaradt, amely megörökítette a két csapat játékosait.

A milanóveki focicsapat és a magyar honvédek közös képen a mérkőzés után, 1944. október (Henryk Ochman gyűjteményéből)

Ryszard „Romuald” Witkowski, aki a felkelés alatt a VII. „Obroza” kerület összekötője volt, különösen szívesen emlékszik vissza a lengyel fiatalság honvédekkel fenntartott kapcsolataira. Witkowski készített néhány képet a magyar katonákról is. A mindig barátságos magyarok még azt is megengedték, hogy Witkowskit és barátját, Józef Grottét magyar katonai járművön fényképezzék le. A lengyel fiatalok honvédsapkát öltve a magyar katonák fegyvereivel pózoltak. Ezek a képek rendkívül beszédes példái a magyar katonákkal való találkozás felhőtlen örömének. A fiúk és a konspirátorok megismerhették a magyar fegyvereket.

Grodziskban is szívélyes kapcsolatok alakultak ki: a környékbeli gyerekek abba a parkba jártak játszani, amelyet a magyar egységek foglaltak el. Zalesie Dolnéban a honvédek szintén összebarátkoztak a helybéliekkel. Piasecznóban pedig az egyik tiszt összebarátkozott a helyi boltossal, Feliks Duszával. Sok időt töltött a fiával, Jerzyvel is, akivel kölcsönösen tanították egymást magyarra, illetve lengyelre.⁵⁹⁰

⁵⁸⁸ Ochman 2005. 217. o.

⁵⁸⁹ Uo.; Henryk Ochman elmondása alapján, 2015. július 20. (Az interjú a szerző birtokában.)

⁵⁹⁰ Maliszewski 2003.

Józef Grotte egy magyar autón Milanóvekkben (Ryszard Witkowski gyűjteményéből)

Érdekes eseményre került sor Wołominben is. Augusztus elején felfegyverzett lengyel partizánok találkoztak két szovjet katonával, akik hat magyar hadifoglyot kísértek. A lengyelek felajánlották, hogy átveszik a foglyokat, győzködve az oroszokat, hogy nekik csak gondjaik lesznek velük, így azok végül beleegyeztek a magyarok átadásába. A lengyelek úgy döntöttek, hogy a magyarokat a lengyel gazdaságokba küldik dolgozni. Civil ruhába bújtatva mezőgazdasági munkát végeztek, így élték túl a harc legnehezebb napjait. Hogy a lengyel parasztok befogadják a magyarokat, megígérték nekik, hogy a baráti katonák átvételéért minden gazdaság kap egy tehenet, ami a megszállás hosszú éve alatt ritkaságnak számított a család számára. Nem volt nehéz tehát olyan gazdaságot találni, amelyik szívesen alkalmazta őket.⁵⁹¹ A huszárok nem egy visszaemlékezésében, amely a wołomini járást érinti, nem csak a harcok pontos leírásával, hanem azokon településeken uralkodó helyzet ismertetésével is találkozhatunk, ahová magyarokat szállásoltak be. Szabadhegy hangsúlyozza, hogy a honvédeknek elrendelték szálláshelyük fürdő-

⁵⁹¹ Pawlak 2002. 79–81. o.

Ryszard Witkowski magyar saphában fegyverrel pózol egy magyar gépjármű mellett (Ryszard Witkowski gyűjteményéből)

káddal is felszerelt házában a fürdést. A parancsnok szerint: „Ilyen luxusban senkinek sem volt még része amióta hazulról eljöttek.”⁵⁹²

A lakosság kitelepítése miatt sok elhagyatott birtok volt. Egyébként a civilekkel való kapcsolatok a wólomini övezetben nem voltak élénkek. Ez két okra vezethető vissza: a huszárok szüntelen harcot folytattak a szovjetekkel, illetve a lakosságot kitelepítették. A huszárok naplójában a kitelepítésekről szóló első információk Zielonka esetében már 1944. szeptember 4-én megjelennek, vagyis amikor a nőket és gyerekeket a város északi részéből de facto kitelepítették, illetve a tizenéves fiúkat fogolytáborba vitték.⁵⁹³ Ám mielőtt a kitelepítésre sor került volna, a honvédek már összeharátkoztak a helybéliekkel. Közös lakomákat tartottak, amelyekben a honvédek zenéltek. Mindezt a Honi Hadsereg egyik lövésze, Bronislaw „Feluś” jegyezte fel: „szépen énekelnek, hegedülnek és harmonikáznak.”⁵⁹⁴

⁵⁹² Németh 1995. 99. o.

⁵⁹³ Németh 1995. 100. o.

⁵⁹⁴ Włodarczak 2014. 14. o.

A magyaroknak azt adták egyik feladatuk a németek, hogy a varsói lakosság egy részét kísérik a pruszkói átmeneti táborba. A megrémült emberek legalább az út alatt biztonságban érezhették magukat, látva, hogy a magyarok nem ártnak nekik. Az otthonaikból elűzött és sebtében összekapolt holmijaikat maguk után vonzó lakosok látványa megrendítette a róluk beszámoló honvédeket.⁵⁹⁵

A kitelepítésekről készített leírásokat tartalmazó magyar feljegyzésekből meg tudható, hogy a kitelepítettek túlnyomó többségét nők és gyerekek alkották. Hátukra vetett batyúval, gyerekocsit húzva maguk mögött vonultak, s volt, hogy a nők magukat fogták be a kézikocsi elé, amelyre a legszükségesebb holmijaikat pakolták. Szabadhegy naplójában olvashatjuk: „Szerencsétlen, sajnálatra méltó teremtesek. Vajon hol lesz a végállomásuk? Mindenki szíve megesik rajtuk”.⁵⁹⁶

Előfordult, hogy a civileket honvédek bújtatták el a razziák során. Ily módon került el a kitelepítést Aniela Parowicz családja.⁵⁹⁷ Legionowóban szintén a honvédek segítettek az élelmiszer beszerzésében, s megvédték a lakosságot a kitelepítésről.⁵⁹⁸ Magyarok látták el a varsói kórházak betegeit is azzal, hogy a főváros környéki lakosság által a sebesült és beteg felkelőknek összegyűjtött élelmet a honvédek szállították a segélyhelyekre.⁵⁹⁹

Vormann beleegyezett, hogy a genfi konvenció értelmében a lengyeleknek orvosságot, illetve kötszereket adjanak.⁶⁰⁰ A magyarok szűkös készleteik ellenére ételt adtak a lengyeleknek, meghívták őket a tábori konyhákön készített ebédek-re. Lengyel Béla tábornok erre úgy emlékezett, hogy „a szív majd’ megszakadt a csontsovány nők és gyerekek láttán, akiknek könny csordult a szemükbe, miközben egy szelet kenyérért rimánkodtak”.⁶⁰¹ Mindenhol, ahol magyarok voltak, tábori konyhát szerveztek, és megetették a lengyeleket. Az egyik konyha Zieleniecben volt. Jan Kosiński Maciołki községből máig emlékszik, hogy akkor volt alkalma megkóstolni az igazi magyar gulyást.⁶⁰² Zielonkában, a Rzeczna utcában volt a tábori konyha.⁶⁰³

Bodnár Károly őrmester szintén ír a fáradt és éhes civil menekültekről.⁶⁰⁴ A huszárok látva a legyengült civileket megosztották velük élelmiszeradagjukat. Elek visszaemlékezése szerint a huszárok még a lovaik egy részét is odaadták a lengyeleknek, hogy legyen mit enniük. Sőt, a polgári lakosok sorsáért aggódó magyar parancsnokság, arra ösztönözte a sorkatonákat, hogy segítsék a lengyeleket. Ezt megerősíti Bodnár is, aki leírja, hogy a századparancsnok mesélt neki Varsó szomorú sorsáról. Akkor megparancsolta, hogy osszanak ki élelmiszert a szükség-

⁵⁹⁵ *Németh* 1995. 100. o.

⁵⁹⁶ Uo.

⁵⁹⁷ Aniela Parowicz beszámolója szerint. A történetet Paweł T. Gajzlera mesélte el, 2015 októberében. (Az interjú a szerző birtokában.)

⁵⁹⁸ *Romanowska-Mazur* 2010. 211. o.

⁵⁹⁹ *Lagzi: Węgierscy żołnierze*, 109. o.

⁶⁰⁰ *Lengyel* 2011. 264. o.

⁶⁰¹ HL Personalia 286. d., Lengyel Béla, 4.

⁶⁰² Jan Kosiński elmondása alapján. A történetet a szerzőnek Paweł T. Gajzler mesélte el 2015 októberében.

⁶⁰³ AHM MPW Piotr Ziółkowski interjúja Wiktor Łabudzińskivel, 2012. március 22.

⁶⁰⁴ *Németh* 1994. 34. o.

ben szenvedők között a magyar készletekből. Leszögezte: „Ez a tömeg nem pusztulhat éhen!”⁶⁰⁵

A magyarok gyakran vásároltak a lengyelektől vágómarhát, és az elkészült ételből odaadták nekik a saját adagjukat. Dobrzański erre így emlékezik: „A magyarok megvették a tehenet. Nem rekviráltak, csak megvették azon az áron, amit Klos követelt. Jó áron, mint a piacon. ... A tehenet levágták... majd a tábori mészáros elkészítette a tehenet, és látva az éhező nőket, a hús csaknem háromnegyedét szétesztotta közöttük. Ezen kívül meghívta őket estére, a tábori konyhára, egy káás pörköltre.”⁶⁰⁶ Az éhes lengyelek viselkedését Bodnár örökítette meg: „Nem tudom, ez a szegény ember mikor evett utóljára, de minden harapás után... köszönte meg az ételt”⁶⁰⁷

Az 5. tartalékhadosztály katonái tejjel is ellátták a felkelőket Mokotówban, illetve az Ujazdowski fasorban lévő kórházban.⁶⁰⁸

A magyar visszaemlékezésekben számos információ található arról, hogy a fogollyá lett polgári lakosságot átmeneti táborokba szállították.⁶⁰⁹ Egy Kovács nevű tisztiszolga ír arról a naplójában, hogy 1944. augusztus 19-én „szomorú kép tárult a szemünk elé. Mindenütt menekültek. DE csak nőket láttunk, a férfiak már nem jutottak ki, őket halálra ítélték.”⁶¹⁰

A magyarok igyekeztek segíteni a lakhelyükről elűzött civileknek, akiket a szétválogatás után az átmeneti táborokból munkatáborokba irányítottak. Edward „Edek” Matecki, a „Gustaw” zászlóalj hadapród tizedese mesélt a magyarok által nyújtott segítségről. Az óvárosi Podwale utca 25. alatti kórházban lábadozott és a betegek között két magyar is volt nagyon súlyos állapotban. Hamarosan belehaltak a súlyos sérüléseikbe, amelyeket akkor szereztek, amikor egy lengyel családot menekítettek ki égő házukból.⁶¹¹

Nagyon érdekes történetet mesélt el Elek István huszár, aki a 4. huszárezred széthullása után néhány társával együtt úgy döntött, hogy csatlakozik a felkelőkhöz. E magyar javaslatról Kamiński visszaemlékezéseiben is található információ.⁶¹² A honvédek bejelentkeztek a Honi Hadsereg Puławska utca 162. alatt található Főparancsnokságára. A tárgyalás rövid ideig tartott. A Honi Hadsereg parancsnoksága nem egyezett bele, hogy a huszárok a fővárosi felkeléshez csatlakozzanak, tekintettel arra, hogy az ilyen típusú harcokban alacsony harci értékük volt. Ugyanakkor nem akartak lemondani a magyarok ajánlatáról, ezért úgy döntöttek, hogy ki kell használni azt a lehetőséget, hogy 16 lovuk volt.⁶¹³ A huszárok rendelkezésére bocsátottak néhány autót azzal a kéréssel, hogy a civil lakosságot, főkép-

⁶⁰⁵ Németh 1994. 35. o.

⁶⁰⁶ Piekarski 1984. 279. o.

⁶⁰⁷ Németh 1994. 31. o.

⁶⁰⁸ Godó 1976. 298. o.

⁶⁰⁹ Söptei 1992. 75. o.

⁶¹⁰ Kovács – Piekarski 1989. 32. o.

⁶¹¹ AHM MPW Małgorzata Brama interjúja Edward „Edek” Mateckivel, 2005. december 21.

⁶¹² Lásd: HL Ell. gy. nk. Lengyelország 21. Kamiński Stanisław /Szymon/ visszaemlékezése. (Magyar katonákkal való együttműködés a varsói felkelés idején). 1962. július 10., 1.

⁶¹³ A szerző interjúja Elek Istvánnal, Gdańsk 2012. szeptember 3. (A felvétel a szerző birtokában.)

*Elek István a XX. század negyvenes éveiben
(Elek István gyűjteményéből)*

gyelország Újjászületése Érdemrend Lovagkeresztjét.

A magyarok szívesen segítettek a civilek és katonacsoportok elszállításában, akkor is, ha útközben akadtak velük össze és volt lehetőségük magukkal vinni őket. Abban is segítettek, hogy az árván maradt gyerekeket a harcok helyszínétől távol eső biztonságos helyre vigyék.

Minden jel arra mutat, hogy a magyarok, miután a németek hazarendelték őket, nem tudtak segíteni a lengyeleknek. Hazatérésük közben azonban több lengyelt mentettek meg a németek és a felkelés leverésében részt vett más nemzetiségű alakulatok bosszúja elől azzal, hogy lehetővé tették számukra a Magyarországra távozást. Összeszedték a lengyeleket a többnyire magánlakásokban kijelölt gyűjtőpontokról, így a Markowski-házaspár milanóweki lakásáról is.⁶¹⁴

Elrejtették a lengyeleket a szekereken, a vasúti kocsikban és az autókban. Másoknak úgy segítettek, hogy kivitték őket a Főköormányzóság területéről. Szívesen segítettek azoknak az embereknek, akiknek volt valamilyen kapcsolatuk a magyarokkal, ami reményt adott arra is, hogy könnyebben megtalálják helyüket az emigrációs valóságban. Ily módon néhány száz lengyel jutott el Magyarországra.

A honvédek védték a civileket a német razziáktól is. Zofia Dillenius egy magyarnak köszönheti az életét, aki azt mondta a németeknek, hogy Zofia az ő lánya.⁶¹⁵ Segítették a Varsóból megszökött embereket abban is, hogy szállást és ételmezt találjanak. A magyarok részt vettek a lengyel rabok kiszabadításában Varsó környékén. Serockban a honvédek tették lehetővé körülbelül 200 kényszermunkásnak, hogy megszökjenek.⁶¹⁶ Ennek köszönhető, hogy megmenekült számos ismert ember is, mint például Xenia Grey énekesnő.⁶¹⁷

⁶¹⁴ Markowski 2004. 262. o.

⁶¹⁵ AHM MPW Piotr Herbich interjúja Zofia „Jodla” Dilleniusszal, 2005. március 23.

⁶¹⁶ Godó 1976. 195. o.

⁶¹⁷ Markowski 2004. 262. o.

pen a sebesülteket szállítsák ki a főváros területéről a Honi Hadsereg Főparancsnoksága által kijelölt pontokra, így Błoniére, Brwinówba, Grodziskba, Komorówba, Milanówekbe, Podkowa Leśnába, Pruszkówba és Rokitnóba. Így a magyarok több száz ember életét mentették meg. A témával foglalkozó gazdag irodalomban találkozhatunk nagyobb számokkal is, amelyek ezrekről szólnak. A megmentett emberek száma 1000 és 2000 között mozoghat. Elek István a felkelés alatti és után végzett mentőmunkájáért 2012. december 31-én megkapta a Pro Memoria érmet, majd 2015-ben a Len-

Mint már említettük, a honvédek figyelmeztették a lengyeleket arra, ha a németek pacifikálni szándékoztak egy települést, de értesítették őket arról is, ha áttelepítési műveletről, vagy közlekedési utak elvágásáról, például egy híd felrobantásának tervéről szereztek tudomást. Többek között erre vonatkozó értesítést kaptak a Szamaritánus nővérek is Henrykówban. Ezen felül a baráti katonák segítettek, hogy a nővérek holmijaikkal együtt biztonságos helyre tudjanak jutni. Lovaskocsikkal vitték őket Pruszkówbá. A henrykóvi villánál a nővérek által elásvott kegytárgyakat a magyar katonák vitték át a milanóweki püspöki kúriába.⁶¹⁸

Érdekes történetet mesélt el Andrzej Żurawski a segítségnyújtásról. Azt állítja, hogy a háború alatt működő karitatív segítő szervezet, amelynek a lengyelek alapvető létét kellett biztosítani, az úgynevezett Segítő Főtanács, úgy határozott, hogy kihasználja a Piasecznóban állomásozó gépkocsizó magyar alakulatok jóindulatát. Abban kellett segíteniük, hogy a varsóiak által a fővárosban hagyott javak visszaszerzésére szervezett művelet tökéletesebben működjön. A magyarok beleegyeztek és ők szállították a civileket Piasecznóból a fővárosba és vissza. Żurawski szerint a munka a németek engedélyével folyt.⁶¹⁹

Szeptember végén a Magyarországra visszatérő katonák nehéz szívvel tekintettek a pusztító háborút elszenvedő Lengyelországra. Szabadhegy alezredes 1944. szeptember 24-én a hazautazás előtt a következő bejegyzést írta: „Isten veled szenvedő Lengyelország! Minden magyar őszinte szívvel Veled érez, és azt kívánja, hogy a Mindenható minél előbb vezéreljen ki nagy csapásodból!”⁶²⁰

Hangsúlyozni kell, hogy a reménytől megfosztott lengyelek számára maga a magyarokkal való találkozás és a részükről tapasztalt jóindulat sokat jelentett. A hála, de még a támogatás apró gesztusai is biztosan további segítségnyújtásra ösztönözték a honvédeket. Többek között megengedték a Bielanyból visszatérő lengyel katonáknak – ahogy a helyiek ellátták őket élelemmel –, hogy azt sokkal nagyobb mennyiségben, biztonságosan elszállítsák más kerületekbe.⁶²¹

Amikor Poryben⁶²² az október közepén még mindig ott tartózkodó magyarok megtudták, hogy Varsóból menekültek érkeztek, az általuk lakott házat megosztották velük és ellátták őket élelemmel.⁶²³ A magyarok kiváló boraikkal is szívesen megkínálták a lengyeleket. Olykor híradós szerepet is vállaltak, például amikor 1944. augusztus 28-án fontos információt juttattak el a wolai kórházba.⁶²⁴ „Radecki” zászlós emlékszik, hogy az augusztusi napokban találkozott magyarokkal, amikor közösen merítették vizet a kútból, és közben udvariasan eszmét cseréltek. Bohdan Skaradziński írja le, hogy mialatt a magyarokkal töltötték az estét, magyar rádióállomást hallgattak, ahol sokkal többet beszéltek akkor a lengyel ügyről, mint a magyarról.⁶²⁵

⁶¹⁸ Lásd: *Figauzer*

⁶¹⁹ Andrzej Żurawski elmondása alapján, 2012. december 13. (A felvétel a szerző birtokában.)

⁶²⁰ *Németh* 1995. 123. o.

⁶²¹ AHM MPW Barbara Pieniężna interjúja Leszek J. „Bogowolski” Grzelewskivel, 2010. december 16.

⁶²² Akkoriban falu, jelenleg a varsói Ursynów kerület része.

⁶²³ AHM MPW Anna Kowalczyk interjúja Waldemar Kieryłowiczsal, 2007. május 16.

⁶²⁴ *Woźniowski* 1974. 75. o.

⁶²⁵ *Skaradziński* 1985. 14. o.

Dankó István, a magyar Honvédelmi Minisztérium államtitkára és Maciej Jankowski, a Lengyel Köztársaság Nemzetvédelmi Minisztériumának államtitkára, illetve Zygfryd Bernard, veterán katona Wierszében felavatja a magyar katonák emléktábláját (A szerző felvétele)

A honvédek megengedték a lengyeleknek, hogy lóval közlekedjenek, ami Skaradziński emlékei szerint nagyon tetszett nekik, mivel az ulánusokra emlékeztette őket. A lengyelek rendkívül elégedettek voltak, hogy a több éve tartó német terror után szabadnak érezhetik magukat, bár a háború még nem ért véget.

Ők maguk is igyekeztek segítséget nyújtani a magyaroknak, ha valamiben szükségét szenvedtek. Különösen azért, mert a németek a felkelés leverésében való részvétel megtagadásáért újabb megszorítást vezettek be, és nem adták ki a honvédeknek járó élelmiszeradagot. Elek István úgy véli, hogy ezzel a lépéssel arra akarták kényszeríteni a magyarokat, hogy raboljanak a lengyelektől, de ilyen nem fordult elő. A magyarok élelmet és gyógyszert csak kértek, nem pedig követeltek a lengyelektől.

A lengyel civilek nem felejtették el azt, hogy a varsói felkelés alatt, hogyan viselkedtek a magyarok, s ezért nekik, akik a Honi Hadsereg Varsói Körzetében rekedtek, menedéket nyújtottak a felkelés leverése után. Ennek példája Elek István további sorsa, aki öt másik társával Sochaczew környékén található Czewonkán talált menedéket, Leonard Garbolewski mérnök birtokán.⁶²⁶ Maga Elek később éppen a német fenyegetés miatt átköltözött egy másik birtokra, Załuskówba. Egy ideig élelmet szállított onnan Plockba tizenöt sebesült katonának. Ők a kolostorban be rendezett kórházban feküdtek. A huszár abban is segített a lengyeleknek, hogy a rokonaikról információhoz jussanak. A körülmények szerencsés összejátszásának köszönhetően, Tworkiban, a kórházban megtalált egy lengyel nőt, akit a családja keresett. Cserébe a család befogadta Eleket. Ezen felül a Honi Hadsereg egy csoportjának segített megszökni egy németek által őrzött kórházból.

A magyarok második világháború alatt nyújtott segítségének, s benne a lengyel területen állomásozó honvédek magatartásának jó emléke máig él a lengyelek tudatában és ez nemzedékről nemzedékre száll. A lengyel társadalom a háború viharában nyújtott segítségéért hálából 1956-ban szívesen adott vért magyar barátainak. A Honi Hadsereg egykori Varsói Körzetének területén emlékhelyek őrzik a magyarok testvéri magatartásának emlékét. 2005. október 26-án Laskiban emléktáblát avattak a magyar katonák tiszteletére, 2014. június 29-én Wierszében ünnepséget rendeztek a két állam politikai vezetőinek részvételével és egy emléktáblát avattak, amely a Kampinosi Csoport és a civilek számára nyújtott magyar segítségét örökíti meg.

⁶²⁶ A szerző interjúja Elek Istvánnal, Gdańsk 2012. szeptember 3. (A felvétel a szerző birtokában.)

BEFEJEZÉS

E könyv célja az volt, hogy jobban megvilágítsa a magyar–lengyel közös kapcsolatok egy kevésbé ismert fejezetét, azt, amely a varsói felkelés alatt lengyel földön tartózkodó magyar katonák cselekedeteivel kapcsolatos. A könyv egyben a szerző köszönete is a magyarok felé, azért hogy a lengyel felkelők és a civil lakosság iránt 1944 nyarán tanúsított segítőkész és hősiességüknek méltó emléket állítsunk. A magyar katonák és a lengyelek között kialakult kapcsolatok bebizonyították, hogy az igazi barátság a bajban mutatkozik meg. A magyar–lengyel kapcsolatok jól vizsgáztak a második világháború alatt, a két nemzet kapcsolatai tartósnak bizonyultak.

A könyv azzal kezdődött, hogy felvázolta a lengyel–magyar kapcsolatok évszázadokon átívelő közös történelmét és azt a helyzetet, amelybe Lengyelország és Magyarország a második világháború kirobbanása után került. A szerző részletesen bemutatta a magyar segítségnyújtás különböző formáit a háború viharának időszakában, illetve a Honi Hadsereg Varsói Körzetének területén elhelyezett magyar egységeket, a II. tartalékhadtestet és az 1. lovashadosztályt. A könyv alaposan körbejárta a felkelés alatti lengyel–magyar kapcsolatokat, részletesen ismertetve és elemezve a hivatalos tárgyalásokat, amelyek a varsói területen állomásozó magyar hadsereg egységeinek átállási esélyeit latolgatták. Bemutatásra kerültek a Vihar-akció keretében, a nagyhatalmi politika árnyékában formálódó lengyel–magyar együttműködési kísérletek, valamint a németek a Magyarország bel- és külpolitikai helyzetét figyelembe vevő magyarelles terve. A magyar hadsereg attól a pillanattól kezdve, hogy a keleti frontra küldték, nap, mint nap újabb veszteségeket szenvedett, ami egyre negatívabban befolyásolta a magyar–német viszonyt.

A magukat a lengyel–magyar barátság eszméjéhez tartó magyar parancsnokok, tisztek és sorkatonák bátor magatartásának köszönhető, hogy nem csupán visszautasították a részvételt a lengyelek elleni harcban, hanem a lehetőségeik határán belül segítettek a lengyeleket, s ezzel rendkívüli módon magukra haragították a német 9. hadsereg vezetését, amely alá tartoztak.

A szerző számos példán keresztül bizonyította a magyar segítségnyújtás tényét. Különösen fontosnak tartotta azt, hogy a varsói felkelésben önkéntes magyarok történetét is bemutassa, illetve a fővárosban és környékén elesett magyar katonák sírjait számba vegye.

Bemutatta a katonai együttműködés formáit és a civileknek nyújtott megannyi segítség példáit. Minden idézett tény cáfolja az eddigi feltételezéseket, hogy a felkelés számára nyújtott magyar segítség jelentéktelen volt.

Ugyanakkor a szerző igyekezett megmutatni a támogatás reális lehetőségeit, a magyar parancsnokság és a kormány álláspontját és a német hadseregnek a honvédek cselekedeteire adott válaszlépéseit és terveit, illetve a Honi Hadseregnek a magyarokkal folytatott tárgyalásokon tapasztalható hozzáállását és értékelését.

A monográfiában részletesen bemutatásra kerültek a tárgyalásokért közvetlenül felelős személyek álláspontjai. A honvédek, akik arról álmodtak, hogy mielőbb hazajuthassanak, együtt éreztek a harcoló lengyelekkel, és igyekeztek segíteni őket, akárcsak a civil lakosság szenvedésein enyhíteni, amelyhez baráti kapcsolatok fűzték.

A lengyelek szenvedéstörténete rendkívül fájdalmas tapasztalat volt a magyarok számára is. Ebből eredt a segítségnyújtás számos formája: átállások, fegyver- és lőszerkereskedelem, a sebesült foglyok ápolása, a lengyelek tájékoztatása a németek pacifikációs terveiről, valamint a partizánok mozgásának lehetővé tétele a fővárosba, illetve onnan a környező településekre.

A kölcsönös kapcsolatok nagy kockázatot rejtettek magukban és bizalmatlansággal voltak telítettek. A német kémek beépültek mind a magyar, mind a Honi Hadsereg egységeibe. Ez nem rendítette meg a magyarok hősies magatartását, amelyet a németek szigorúan, nemegyszer halálbüntetéssel toroltak meg. A németek számítottak arra, hogy a magyarokat sikerül bevonní a lengyelelles harcokba. A magyarok lengyelek iránti segítőkészségét látva a német feljebbvalók még a honvédek lefegyverzését és letartóztatását is mérlegelték.

Figyelembe véve az angolszász hatalmak és a Szovjetunió tétlenségét a harcoló Varsó tragédiájával szemben, valamint a német alárendeltségben lévő magyar katonák lehetőségeit, a honvédek támogatása annál inkább elismerést érdemel. Lengyel szempontból a segítségnyújtás legértékesebb formája a fegyverek átadása volt a harcolóknak. Lényeges volt az is, hogy a magyar hadsereg jelenléte és lengyelek iránti barátságos magatartása, rendkívül pozitív lélektani hatással volt az öt éve német terror alatt élő, megfélemlített lakosságra. A magyarok sikerrel állták ki a lengyel–magyar barátság legnagyobb próbáját, számos bátor tettel erősítve a „kétgyökerű tölgyet” a háború viharában.

RÖVIDÍTÉSEK

AAN	Archiwum Akt Nowych [Újkori Iratok Levéltára] – Varsó
AHM MPW	Archiwum Historii Mówionej Muzeum Powstania Warszawskiego – Varsó [A Varsói Felkelés Múzeumának Oral History Archívuma]
AK	Armia Krajowa [Honi Hadsereg]
AP	Akta Pála Domszkyego [Domszky Pál iratai]
ArchivUKSW	Archiwum Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego [Stefan Wyszyński Kardinális Egyetem Levéltára] – Varsó
Archiwum MPW	Archiwum Muzeum Powstania Warszawskiego – Varsó [Varsó Felkelés Múzeum Levéltára]
AW	Archiwum m.st. Warszawy [Varsó város Levéltára]
DR	Delegatura Rządu RP na Kraj
Ell. gy. nk.	Ellenállási gyűjtemény nemzetközi vonatkozások – Lengyelország
HL	Hadtörténelmi Levéltár, Budapest
MA	mikrofilmy aleksandryjskie
Personalia	Personalia gyűjtemény
Tgy.	Tanulmányok és visszaemlékezések gyűjteménye
VKF I. osztály	M. kir. honvéd vezérkar főnöke I. osztály

FORRÁSOK, IRODALOM

Levéltári források

- AAN – Archiwum Akt Nowych [Újkori Iratok Levéltára] – Varsó
- AP – Akta Pála Domszkyego [Domszky Pál iratai]: sygn. 16 – 302 D48,
- AK – Armia Krajowa [Honi Hadsereg]: sygn. 203/I-2, 203/I-8, 203/I-26, 203/I-27, 203/X-46,
- DR – Delegatura Rządu RP na Kraj: sygn. 202/I-52, 202/III-62, 202/XIV-7, 202/XIV-19,
- MA – mikrofilmy aleksandryjskie: T-311/219.
- AHM MPW – Archiwum Historii Mówionej Muzeum Powstania Warszawskiego [A Varsói Felkelés Múzeumának Oral History Archivuma] – Interjúk a következő személyekkel:
- Tadeusz W. Bobrowski „Witeź”, 2009. december 11.; <http://www.1944.pl/archiwum-historii-mowionej/tadeusz-wladyslaw-bobrowski,2068.html> (utolsó letöltés: 2016. 10. 13.)
- Zofia Dillenius, „Jodła”, 2005. március 23.; <http://www.1944.pl/archiwum-historii-mowionej/zofia-dillenius,242.html> (utolsó letöltés: 2016. 10. 13.)
- Zbigniew Foltyński, „Foka”, 2008. november 14.; <http://www.1944.pl/archiwum-historii-mowionej/zbigniew-foltynski,1603.html> (utolsó letöltés: 2016. 10. 13.)
- Zygmunt Gebethner, „Zygmuntowski”, 2005. május 03.; <http://www.1944.pl/archiwum-historii-mowionej/zygmunt-gebethner,148.html> (utolsó letöltés: 2016. 10. 13.)
- Jerzy Głuchowski „Stach”, 2006. április 08.; <http://www.1944.pl/archiwum-historii-mowionej/jozef-gluchowski,741.html> (utolsó letöltés: 2016. 10. 13.)
- Leszki J. Grzelewski, „Bogowski”, 2010. december 16.; <http://www.1944.pl/archiwum-historii-mowionej/leszek-jan-grzelewski,2345.html> (utolsó letöltés: 2016. 10. 13.)
- Stanisław Hoch, 2011. október 27.; <http://www.1944.pl/archiwum-historii-mowionej/stanislaw-hoch,2728.html> (utolsó letöltés: 2016. 10. 13.)
- Stefan Z. Idzikowski, „Szczeban”, 2005. november 17.; <http://www.1944.pl/archiwum-historii-mowionej/stefan-zygmunt-idzikowski,1947.html> (utolsó letöltés: 2016. 10. 13.)
- Marian Jasiński, „Gracz”, 2005. december 27.; <http://www.1944.pl/archiwum-historii-mowionej/marian-jasinski,623.html> (utolsó letöltés: 2016. 10. 13.)
- Waldemar Kieryłowicz, 2007. május 16.; <http://www.1944.pl/archiwum-historii-mowionej/waldemar-kierylowicz,2634.html> (2016. 10. 13.)
- Jolanta Kolczyńska, „Klara”, 2006. január 03.; <http://www.1944.pl/archiwum-historii-mowionej/jolanta-kolczynska,780.html> (utolsó letöltés: 2016. 10. 13.)
- Henryk Kolecki, „Sokół”, 2012. április 16.; <http://www.1944.pl/archiwum-historii-mowionej/henryk-kolecki,2846.html> (utolsó letöltés: 2016. 10. 13.)
- Zbigniewem Kolodziejakiem, „Kruk”, 2008. december 11.; <http://www.1944.pl/archiwum-historii-mowionej/zbigniew-kolodziejak,1767.html> (utolsó letöltés: 2016. 10. 13.)
- Jerzym Koszadą, „Harcercz”, 2006. február 01.; <http://www.1944.pl/archiwum-historii-mowionej/jerzy-koszada,714.html> (utolsó letöltés: 2016. 10. 13.)
- Wiktorem Łabudzińskim, 2012. március 22.; <http://www.1944.pl/archiwum-historii-mowionej/wiktor-labudzinski,2852.html> (utolsó letöltés: 2016. 10. 13.)

- Jerzym Marchlewskim, „Walenty”, 2013. szeptember 13.; <http://www.1944.pl/archiwum-historii-mowionej/jerzy-marchlewski,3190.html> (utolsó letöltés: 2016. 10. 12.)
- Edward Matecki, „Edek”, 2005. december 21.; <http://www.1944.pl/archiwum-historii-mowionej/edward-matecki,654.html> (utolsó letöltés: 2016. 10. 13.)
- Stanisławe Milczyński, „Gryf”, 2007. június 06.; <http://www.1944.pl/archiwum-historii-mowionej/stanislaw-milczynski,1294.html> (utolsó letöltés: 2016. 10. 12.)
- Józef Piwowarczyki, „Paw”/„Józef”, 2006. június 21.; <http://www.1944.pl/archiwum-historii-mowionej/jozef-piwowarczyk,2373.html> (utolsó letöltés: 2016. 10. 13.)
- Jerzy Przymus, 2007. október 17.; <http://www.1944.pl/archiwum-historii-mowionej/jerzy-przymus,1271.html> (utolsó letöltés: 2016. 10. 13.)
- Stefan Sękowski „Stefaniak”, 2007. január 16. és augusztus 02.; <http://www.1944.pl/archiwum-historii-mowionej/stefan-sekowski,1023.html> (utolsó letöltés: 2016. 10. 13.)
- Maria T. Smoleńska-Lefeld, 2011. szeptember 05.; <http://www.1944.pl/archiwum-historii-mowionej/maria-teresa-smolenska-lefeld,2692.html> (utolsó letöltés: 2016. 10. 13.)
- Bohdan Stankiewicz, „Kuna”, 2011. március 16.; <http://www.1944.pl/archiwum-historii-mowionej/bohdan-stankiewicz,2533.html> (utolsó letöltés: 2016. 10. 12.)
- Leszek B. Szulc, 2012. szeptember 03.; <http://www.1944.pl/archiwum-historii-mowionej/leszek-benedykt-szulc,2953.html> (utolsó letöltés: 2016. 10. 13.)
- Marian Ślusarczyki, „Zaremba”, 2006. szeptember 04.; <http://www.1944.pl/archiwum-historii-mowionej/marian-slusarczyk,866.html> (utolsó letöltés: 2016. 10. 12.)
- Zbigniew J. Zapala, 2004. december 09.; <http://www.1944.pl/archiwum-historii-mowionej/zbigniew-jan-zapala,46.html> (utolsó letöltés: 2016. 10. 13.)
- Tadeusz Zapalowski, „Michał”, 2005. november 18.; <http://www.1944.pl/archiwum-historii-mowionej/tadeusz-zapalowski,617.html> (utolsó letöltés: 2016. 10. 12.)
- Zdzisław Zawadzki, „Frankowski”, 2008. november 13.; <http://www.1944.pl/archiwum-historii-mowionej/zdzislaw-zawadzki,1960.html> (utolsó letöltés: 2016. 10. 12.);
- Jerzy Zwierzchowski, „Wilk”, 2005. október 01., <http://www.1944.pl/archiwum-historii-mowionej/jerzy-zwierzchowski,471.html> (utolsó letöltés: 2016. 10. 13.)
- AW – Archiwum m.st. Warszawy [Varsó város Levéltára] sygn. 1724/II.
- Archiwum MPW – Archiwum Muzeum Powstania Warszawskiego [Varsó Felkelés Múzeum Levéltára] sygn. A/714, P/1698, P/3760, MPW- IP/3707, MPW-IP/3708, MPW-IP/3709, MPW-IP/3710, MPW-IP/3711.
- Archiv UKSW – Archiwum Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego [Stefan Wyszyński Kardinális Egyetem Levéltára] – Varsó – zbiór nagrań: sygn. N-I/7.
- Archiwum Zielonki w zbiorach Towarzystwa Przyjaciół Zielonki [Zielonka Archívuma a Zielonka Barátainak Társasága gyűjteményében].– fénykép: „Tadmira” villa a második világháború előtti időszakból, magyar honvédek Zielonkán.

HL – Hadtörténelmi Levéltár, Budapest

Ell. gy. nk.– Ellenállási gyűjtemény nemzetközi vonatkozások – Lengyelország, jelzetek:

15. – Rác Gyula igazolványa. (Szatanovszki csoport) 1944. május 15.
  16. – A 9. német hds. intézkedése a megbízhatatlan magyarokkal való eljárásra. 1944. augusztus 25.; A 9. német hds. pk.-a közli a magyar II. tart. hdt. pk.-nak jelentését, mely szerint csapatai nem fognak harcolni a lengyelek ellen. 1944. augusztus 19.; Lengyel partizánjelentés. (Magyar század csatlakozása) 1944. május 10.; A Lengyel Népi Hadseereg röpcédulája a magyar honvédekhez. 1944. április 29.
  19. – Konrad-Makush-Gaudy: Lengyel–magyar kapcsolatok Lengyelország német megszállása idején. (Varsói magyar kolónia)
  20. – Klemens Sredzinski, Edmund Jungowski és Jozef Krzyczkowski visszaemlékezése a magyarokkal létesített kapcsolatokról (II. magyar tart. hdt.) 1962. június 18.
  21. – Kaminski Stanislaw visszaemlékezése (Magyar katonákkal való együttműködés a varsói felkelés idején). 1962.
  22. – Lengyel Szabadságharcos Szövetség kitüntetési javaslata Darvasi István, Garami István, Jakob Miklós és Kovács Pál volt magyar katonák részére, akik csatlakoztak a lengyel partizánokhoz. (Kampinos csoport) 1957. december 10.
  26. – A Lengyel Honi Hadsereg igazolványa, melyben engedélyezi 200 fő magyar katona átvonulását az általa ellenőrzött területen. 1944. augusztus 21.
  28. – Jozef Bylewski-Grom visszaemlékezése. A Kampinosi Csoport „Dolina” ulánus ezred 2. lovas felderítő szakaszának volt parancsnoka. 1979. január 12.
  45. – Magyar katonák szerepe a varsói felkelésben. (12. k.ho., 5 tart.ho.) Varsói Hadilevéltár alexandriai filmanyagából (Washington) német jelentések. (T 311/219.), 1944. augusztus 21., 23., szeptember 20., 27., október 19.
  46. – Magyarok szerepe a varsói felkelésben (Kivonat a Podkowa Lésna-i partizántagozat jegyzőkönyvéből) 1963. május 19.
  47. – Jozef Krzyczkowski (Szymon) visszaemlékezése. Magyarok a varsói felkelésben. (A kampinosi csoport parancsnoka volt) 1973.
- VKF I. osztály – M. kir. honvéd vezérkar főnöke I. osztály: helyzetjelentések 1944. 06. 26, 1944. 08. 01, 08. 21, 08. 25, 08. 26.
- M. Kir. Honvédség és Csendőrség csapatanyag jegyzéke 1919–1945, jelzetek: II. 1681-II. 1682,
- „Közép” Hadseregcsoport parancsnokságának jelentése a szárazföldi erők főparancsnokságához (OKH), 1944. augusztus 21.
- Hans Krebs tábornok jelentése a Közép Hadseregcsoportból a német 9. hadsereg parancsnokságára, 1944. augusztus 23.
- A Magyar Hadügyminisztérium jelentése Hans von Greiffenberg gyalogsági tábornoknak, 1944. május 26.
- A keleti fronton elesett magyar katonák eredeti veszteségi kartonjai. (A Hadtörténelmi Intézet és Múzeumon belüli Hadtörténelmi Levéltár és Irattár részét képező Központi Irattár őrzésében.)

Personalia – Personalia gyűjtemény, jelzetek:

- 233–234. – Schell Zoltán huszárezredes az 1. magyar huszár hadosztály (1944) parancsnokának hagyatéka 1905–1973
286. d. – Lengyel Béla altábornagy, Lengyel Béla levele Aggteleki Bélához, 1971. január 19.

286. d. – Aggteleki Béla altábornagy, hadtestparancsnok hagyatéka
Tgy – Tanulmányok és visszaemlékezések gyűjteménye, jelzetek:
- 2.780. – Vattay Antal: Emlékirat 1944. március 12. – 1946. június
- 3.000. – Fodor Ferenc fhgy. – Kenézlői László: „In Memoriam” A 32/II. és a 36/III. zászlóalj az 1943–1944. években (2. rész) (Fodor Ferenc emlékeiből; Kenézlői László feljegyzései; az Élet és Tudomány és a Népszabadság cikkeiből; dr. Godó Ágnes „Magyarok az európai népek antifasiszta harcában”-kivonat; A 32. és 36. gyalogezredről – Sályi Géza és Hargai János feljegyzése; Luskodi Gábor jelentkezése a hadifogságból; Vargyai Gula: Tengelytörés /kivonat/; Kovpak: A brjanszki erdőtől a Kárpátokig /kivonat/; Leslaw M. Bartelski: A varsói felkelés /kivonat/; Emlékeinkből I–II.; Napló 1943. március 31. – 1944. február 16.; Névmutató)
- 3.022. – Aigner Ferenc: Visszaemlékezés (műszaki alakulatok a keleti fronton 1944-ben /102. vasútépítő-zászlóalj/; magyar katonák és partizánok kapcsolata Lengyelországban 1944-ben; kiugrási kísérlet – nyilas puccs)
- 3.052. – Monspart Gábor őrgy.: Az 1. lovashadosztály állományába tartozó 3/I. huszárosztály népfelkelőszázad harcai 1944. június 13. – 1945. március 30. (Lengyelországban a Pripjaty mocsarakban 1944. június–1944. augusztus; magyarországi harcok az Alföldön, a Csepel szigeten és a Dunántúlon, Németországban; felvonulás a hadművelési területre)
- 3.054. – Soltész Emil szds.: Adatok a m.kir. „Árpád fejedelem” 2. honvéd huszárezred ezredtörténetéhez az 1944. május 1. – 1945. május 9. közötti időből (Lengyelország; az orosz fronton, visszavonulás, Felső-Ausztriában, fegyverletétel)
- 3.153. – Niehorster, Leo: The Hungarian Army in the Second World War (A magyar hadsereg a II. világháborúban a háború előestéjéig az összeomlásig)
- 3.170. – Salamon Aurél: Az elsüllyesztett hadosztály (visszaemlékezés az 1. lovashadosztály harcaira a Pripjaty mocsarakban és Varsó környékén) 1944 nyara
- 3.323. – Szabadhegy István hu. alez.: A 4/II. huszárosztály harcai a Pripjaty-mocsarakban és Lengyelországban (összeállítás az egykori pk. naplója alapján, Schell Zoltán ezds., az 1. hu.ho. lov.pk megjegyzéseivel) 1944. május 6. – szeptember 20.
- 3.658. – Szabó Péter: A m. kir. Honvédség részvétele a II.világháborúban 1941–1944.
- Vormann távirata a Közép Hadsereg parancsnokának, 1944. augusztus 19.
- VKF iratok (helyzetjelentések): 1. oszt. 7. szám 1944, 1. oszt. 9. szám. 1944, 1944. 08. 21., 1944. 08. 25., 1. oszt. 10. szn., 956./Föv.hdm. – 1944. 09. 26., 1944 1. oszt, 1491/Föv. hdm, 1.oszt. 6810/M.1. vkf.
- Niehorster, Leo: The Hungarian Army in the Second World War.
Izba Pamięci generała Leopolda Okulickiego w Bratucicach [Leopold Okulicki tábornok emlészoba, Bratucice] – Zbigniew Konrad Makush-Woronicz fotográfiája.
Honvédelmi Minisztérium (www.hadisir.hu)
Jósa András Múzeum, Nyíregyháza: huszárokra vonatkozó dokumentumok és fénykép-anyag.
Lengyel Vöröskereszt: exhumálási jegyzőkönyvek: L. strat sygn. 2328, 18284, 18285.
Prywatne Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcące Sióstr Nazaretanek w Warszawie [Názáreti Nővérek Általános Líceuma és Magángimnáziuma, Varsó]:
Fénykép a nővérekről és a magyar káplánról.
A nővérek által írt emléklap a megszállás idejéből.

A szerző interjúi

- Janusz Bublewski, Zielonka-Wołomin, 2015. október.
Jerzy Dippel, Brwinów, 2013. május 01.
Elek István, Gdańsk, 2012. szeptember 03.
Paweł Gajzler, 2015. június – 2016. március.
Oskare Koszutski, 2013. január 05.
Janina Kowalsk „Mirka”, 2015. szeptember–október.
Alicja Lipińska, 2012. december 11.
Stanisław Markowski, Varsó, 2013. április 15.
Henryk Ochman, 2015. július 20.
Grzegorz Przybysz, 2013. május 01.
Tadeusz Radko, 2013. január 07. és 2013. január 07.
Bohdan Skaradziński, 2013. 01. 05.
Varga Endre, Varsó, 2013. 04. 08.
Miroslaw Zawadzki, 2015. október.
Andrzej Żurawski, 2012. 12. 13.

Kiadott források

- Ambrus* 2006. A magyar királyi „Árpád fejedelem” 2. huszárezred 2/I. huszárosztályának harctéri naplója 1944–1945. Összeáll. *Ambrus József*. Békéscsaba, 2006.
- Ádám – Juhász – Kerekes* 1959. Magyarország és a második világháború. Titkos diplomáciai okmányok a háború előzményeihez és történetéhez. Az iratokat gyűjtötte és a bevezető tanulmányt írta: *Ádám Magda – Juhász Gyula – Kerekes Lajos*. Budapest, 1959.
- Beke Beke Zoltán visszaemlékezése. <https://www.youtube.com/watch?v=uly2aNZtEEM> (utolsó letöltés: 2016. 10. 13.)
- Bene* 1991. *Bene János*: A nyíregyházi huszárok. Nyíregyháza, 1991.
- Bielecki* 1997. *Bielecki, Robert*: Żołnierze Powstania Warszawskiego. (Dokumenty z Archiwum Polskiego Czerwonego Krzyża, t. 3.) Warszawa, 1997.
- Chmielewski – Kowalczyk – Sobieraj* 1994. *Chmielewski, Ryszard Jerzy – Kowalczyk, Jerzy – Sobieraj, Janusz*: Ósrodek Armii Krajowej „Gąbka” – „Osa” Grodzisk Mazowiecki w obwodzie „Bażant”. Grodzisk Mazowiecki, 1994.
- Chojnacki – Stryjek* 1999. *Chojnacki, Mieczysław – Stryjek, Jarosław*: Armia Krajowa. Radzyński Obwód „Raróg”, „Rajski Ptak”, „Burak” w dokumentach. Wołomin, 1999.
- Ciągwa – Szpernoga* 1994. *Ciągwa, József – Szpernoga, Jan*: Słowacy w Powstaniu Warszawskim (wybór źródeł). Kraków, 1994.
- Ciano* 1946. *Galeazzo, Ciano*: Ciano naplója 1939–1943. Budapest, 1946.
- Darvasi* 1980. *Darvasi István*: Wśród polskich partyzantów. In: Ramię w ramię. Wspomnienia cudzoziemców uczestniczących w polskim ruchu oporu w latach 1939–1945. Szerk. *Stanisław Okęcki*. Warszawa, 1980. 159–167. o.

- Dombrády* 2005. *Dombrády Lóránd: Army and politics in Hungary 1938–1944.* New York, 2005.
- Drozdowski* 1994. Mocarstwa wobec Powstania. Wybór dokumentów i materiałów. Szerk. *Drozdowski, Marian Marek.* Warszawa, 1994.
- Drozdowski* 2004. Międzynarodowe aspekty Powstania Warszawskiego 1944 roku. Dokumenty, referaty i komunikaty sesji naukowej Instytutu Historii PAN i Towarzystwa Miłośników Historii zorganizowanej 15 czerwca na Zamku Królewskim i 16 czerwca 2004 r. w Instytucie Historii PAN. Szerk. *Drozdowski, Marian Marek.* Warszawa, 2004.
- Dudzik – Wysocka* 2004. Ludzie i historie. Wypisy do dziejów Zielonki. Szerk. *Dudzik, Grzegorz P. – Wysocka, Urszula.* Zielonka, 2004.
- Dzier* 1982. *Dzier, Tadeusz: Myśmy tu zawsze byli... Dziennik z Powstania Warszawskiego 27. VII. 1944–3. X. 1944.* Warszawa, 1982.
- Elek* 2009. *Elek, István: Węgier sojusznikiem. Karta,* (2009) №. 59. 127–131. o.
- Elek* 2012. *Elek, István* (w rozmowie z M. Wójcikiem). Anioł Stróż i syn diabła. *Focus Historia,* 2012. №. 12. 52–57. o.
- Hory* 1987. *Hory András: Bukaresttől Varsóig. Sajtó alá rendez A Názáreti nővérek internátusának nővérei egy magyar káplánnal 1944 tavaszán te, a bevezető tanulmányt írta, magyarázó lábjegyzetekkel ellátta: Pritz Pál.* Budapest, 1987.
- Jankowski* 1980. *Jankowski, Stanisław „Agaton”:* Z fałszywym ausweisem w prawdziwej Warszawie. Wspomnienia 1939–1946. 2. kötet. Warszawa, 1980.
- Jerzego Kossowskiego *Wspomnienia Pana Jerzego Kossowskiego dotyczące Zielonki.* <http://projektgim.jimdo.com/wirtualne-muzeum-zielonki/o-zielonce/> (utolsó letöltés: 2016. 10. 12.)
- Kállay* 1943. *Miklós Kállay: Hungary in 1943. A speech by the prime minister of Hungary, Nicholas Kállay at the meeting of the Party of Hungarian Life on May 29th, 1943.* Budapest, 1943.
- Kemendy* 2012. *Kemendy Géza: Harctéri emlékeim 1942–1943. A magyar királyi 17. honvéd gyalogezred II. zászlóalja a Donnál.* Zalaegerszeg, 2012.
- Kirchmayer* 1959. *Kirchmayer, Jerzy: Meldunki sytuacyjne „Montera” z powstania warszawskiego.* In: *Najnowsze dzieje Polski. Materiały i studia z okresu II wojny światowej.* 3. kötet. Szerk. *S. Płoski.* Warszawa, 1959. 97–180. o.
- Kłoczowski* 2009. Powstanie na Mokotowie. Relacje dowódców. Szerk. *Kłoczowski, Jerzy.* Warszawa, 2009.
- Kovács – Piekarski* 1989. *Kovács J. – Piekarski M.: Powstanie Warszawskie w oczach węgierskiego żołnierza. Perspektywy,* 1989. №. 30. (1030) 31–32. o.
- Kwiatkowski* 1994. *Kwiatkowski, Maciej Józef: „Tu mówi powstańcza Warszawa”... Dni Powstania w audycjach Polskiego Radia i dokumentach niemieckich.* Warszawa, 1994.
- Lagzi* 1978. *Lagzi, István: Nowe materiały do historii węgiersko–polskich stosunków wojskowych w okresie II wojny światowej. Wojskowy Przegląd Historyczny,* (1978) №. 1. 296–300. o.

- Lengyel* 2011. *Lengyel Béla*: Európa forgószélében. Visszaemlékezések. Tapasztalatok és benyomások egy katona életéből. Szarvas, 2011.
- Markowski* 2004. *Markowski, Stanisław*: Węgrzy a Powstanie Warszawskie – w oczach generała Beli Lengyela. In: *Pettyn, Andrzej*: Milanówek – Mały Londyn. Milanówek, 2004. 256–264. o.
- Máté* 2013. *Máté Endre*: Domszky Pál, a varsói magyar. Budapest, 2013.
- Matecki* 1969. *Matecki, Józef*: Dziennik działań niemieckiej 9 armii. *Zeszyty Historyczne*, (1969) t. 170, z. 15. 76–130. o.
- Németh* 1994. Az 1. lovashadosztály emlékezete. Szerk. *Németh Péter*. Nyíregyháza, 1994.
- Németh* 1995. Szabadhegy István huszár alezredes naplója 1944. Szerk. *Németh Péter*. Nyíregyháza, 1995.
- Németh* 1999. Lázár Sándor 4-es huszár főhadnagy naplója (1944). Szerk. *Németh Péter*. Nyíregyháza, 1999.
- Orłowski* 1952. *Orłowski, Leon*: Wspomnienia z Budapesztu. *Kultura*, (1952) №. 10. 122–123. o.
- Orłowski* 1985. *Orłowski, Leon*: Egy követ emlékei. In: Barátok bajban. Lengyel menekültek Magyarországon 1939–1945. Szerk. *Antal László*. Budapest, 1985. 35–62. o.
- Ostoja-Mitkiewicz* 2001. *Ostoja-Mitkiewicz, Mieczysław*: Wojna jest grzechem. Przykłady braterstwa polsko-węgierskiego w okresie II wojny światowej. Warszawa, 2001.
- Pamlény – Ránki – Tilkovszky* 1968. A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933–1944. Szerk. *Pamlényi Ervin – Ránki György – Tilkovszky Loránt*. Budapest, 1968.
- Pelczyński* 1990. Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945. 3. kötet, Kwiecień 1943–Lipiec 1944. Szerk. *Pelczyński, Tadeusz*. Wrocław, 1990.
- Prosińska-Giersz* 2007. *Prosińska-Giersz, Joanna*: *Hrabianka Anna z Żabna*. Toruń, 2007.
- Przybysz* *Przybysz, Grzegorz*: Dawno temu w Brwinowie... (kézirat)
- Sękowski* Stefan „Stefaniak” Sękowski visszaemlékezése: Polak Węgier dwa bratanki... (Aleksandra Sękowska ajándéka).
- Söptei* 1992. *Söptei István*: Az I. huszáradosztály a második világháborúban. Harctéri naplók, visszaemlékezések 1944–1945. Sárvár, 1992.
- Stępień* 2004. *Jan Stępień*: Pertraktacje z Węgrami w czasie powstania warszawskiego. *Więź*, (1970) № 9. [újrakiadás]: Ksiądz Rektor Jan Stępień – żołnierz, więzień celi śmierci, profesor. Księga pamiątkowa opublikowana w 60. rocznicę Powstania Warszawskiego. Szerk. *Bartnicki, Roman*. Warszawa, 2004. 171–178. o.
- Tomka* 2001. *Tomka Emil*: Harctéri napló 1944–1945. Nyíregyháza, 2001.
- Tyszkiewicz* 2004. *Tyszkiewicz, Beata*: Nie wszystko na sprzedaż. Warszawa, 2004.

Feldolgozások, tanulmányok, cikkek

- Adonyi* 1954. *Adonyi Ferenc*: A magyar katona a második világháborúban 1941–1945. Klagenfurt, 1954.
- Armia Ludowa* 1944. *Armia Ludowa*, №. 13. (11. 08. 1944.)
- Bartelski* 1976. *Bartelski, Lesław M.*: A varsói felkelés 1944. Budapest, 1976.
- Bartelski* 2000. *Bartelski, Lesław*: Mokotów 1944. Warszawa, 1972., 1986., Gdańsk, 2000.
- Barykada Powiśla* 1944. *Barykada Powiśla*, №. 19. (25. 08. 1944.)
- Barykada Powstańcza* 1944. *Barykada Powstańcza*, №. 7. (12. 08. 1944.)
- Batowski* 1984. *Batowski, Henryk*: Walka dyplomacji hitlerowskiej przeciw Polsce 1939–1945. Kraków–Wrocław, 1984.
- Bene – Szabó* 2006. *Bene János – Szabó Péter*: A magyar királyi honvéd huszár tisztikar 1938–1945. Budapest, 2006.
- Biegański* 1968. *Biegański, Witold*: Polska emigracja na Węgrzech w latach 1939–1940. Rola emigracji wojennej. In: Najnowsze dzieje Polski. Materiały i studia z okresu II wojny światowej. 12. kötet. Szerk. *Czesław Madajczyk*. Warszawa, 1968. 39–64. o.
- Biegański* 1971. *Biegański, Witold etc.*: Antyhitlerowska działalność Polaków na Węgrzech i Bałkanach. Warszawa, 1971.
- Bonhardt – Winkler – Sárhidai* 1992. *Bonhardt Attila – Winkler László – Sárhidai Gyula*: A Magyar Királyi Honvédség fegyverzete. Budapest, 1992.
- Borkiewicz* 1964. *Adam Borkiewicz*: Powstanie Warszawskie 1944. Zarys działań natury wojskowej. Warszawa, 1964.
- Bułat* 2004. *Adam Bułat „Poraj”*: Csak egy Kislány. In: *Andrzej Pettyn*: Milanówek – Mały Londyn, Milanówek. 2004. 403–405. o.
- Bús – Szabó* 1999. *Bús János – Szabó Péter*: Béke poraikra... Dokumentum-émlékkönyv a II. világháborúban a keleti hadműveletek során elesett magyar katonákról és munkaszolgálatosokról. Budapest, 1999.
- Bús – Szabó* 2013. *Bús János – Szabó Péter*: Béke poraikra... III. dokumentum-émlékkönyv a második világháború nyugati hadműveleti területén és a nyugati hadifogságban meghalt magyar katonákról. Budapest, 2013.
- Chojnacki* 2005. *Chojnacki, Władysław*: Bibliografia zwartych i ulotnych druków konspiracyjnych wydanych na ziemiach polskich pod okupacją niemiecką w latach 1939–1945. Warszawa, 2005.
- Chyczewski* 1958. *Chyczewski, Janusz*: Prawda o Węgrach. Warszawa, (1958) №. 7.
- Ćwikowski* 1998. *Ćwikowski, Lech „Zbigniew”*: Śladami walk żołnierzy VII-go Zgrupowania A. K. „Ruczaj” w Powstaniu Warszawskim. Warszawa, 1998.
- Csapláros* 1986. *Csapláros, István*: Bratankowie w krzywym zwierciadle. Antologia anegdot polsko-węgierskich i innych historyjek czasem wierszem pisanych. Warszawa, 1986.

- Csihák* 2004. *A magyar huszárság története – A lovasműveltség sajátosságai.* Szerk. *Csihák György.* Budapest–Zürich, 2004.
- Csorba* 1999. *Tibor Csorba: Pplk Gunde, wybitny przyjaciel Polaków.* In: *Wspomnienia polskich uchodźców na Węgrzech w latach 1939–1945.* Szerk. *Stolarski, Jan.* Warszawa, 1999.
- Dálnoki Veress* 1974. *Dálnoki Veress Lajos: Magyarország honvédelme a II. világháború előtt és alatt (1920–1945).* II. kötet. München, 1974.
- Divéky* 1939. *Divéky, Adorján: Co chcieli zrobić i co zrobili Węgrzy dla Polski w okresie wojny.* Warszawa, 1939.
- Domański* 1987/88. *Domański, Michał: Ruch oporu w Podkowie Leśnej.* *Rocznik Podkowieński,* (1987/88) №. 2/3. 45–62. o.
- Domański* 2007. *Domański, Michał: Podkowa Leśna 1939–1948.* Podkowa Leśna, 2007.
- Dudzik – Wysocka* 2004. *Ludzie i historie. Wypisy do dziejów Zielonki.* Szerk. *Dudzik, Grzegorz P. – Wysocka, Urszula.* Zielonka, 2004.
- Engelmayer* 2009. *Engelmayer, Ákos: Polscy uchodźcy na Węgrzech (1939–1945).* *Podkowieński Magazyn Kulturalny,* (2009) №. 1. 19–24. o.
- Felczak – Fischinger* 1979. *Felczak, Waclaw – Fischinger, Andrzej: Polska–Węgry. Tysiąc lat przyjaźni,* Budapeszt–Warszawa, 1979.
- Fenyó* 1972. *Fenyó, Mario D.: Hitler, Horthy, and Hungary: German–Hungarian Relations, 1941–1944.* London, 1972.
- Figauzer* *Figauzer, Edward: Siostry Benedyktynki Samarytanki w Henrykowie.* http://www.bialoleka.waw.pl/strona-299-siostry_benedyktynki_samarytanki_w.html (Utolsó letöltés: 2016. 10. 13.)
- Gajzler* *Gajzler, Paweł Tadeusz: Tajemnice poligonu (1).* <http://zielonka24.pl/tajemnice-poligonu> (utolsó letöltés: 2016. 10. 13.)
- Gędziorowski* 1996. *Gędziorowski, Janusz: Broń trzeba kupić.* In: *Leżeński, Cezary: Ze trzyj z włosów pył bitewny. Wspomnienia żołnierzy warszawskiego Batalionu AK Zaremba – Piorun.* Warszawa, 1996.
- Gencsy* 2004. *Gencsy Tibor: Lóversenyzés – vagy rohamcsapat.* In: *A magyar huszárság története. A lovasműveltség sajátosságai.* Szerk. *Csihák György.* Budapest–Zürich, 2004. 226–229. o.
- Godó* 1976. *Godó Ágnes: Magyar–lengyel kapcsolatok a második világháborúban.* Budapest, 1976.
- Gojawiczyńska* 1986. *Gojawiczyńska, Bożena: Kwestia węgierska na arenie międzynarodowej w latach 1944–1947: od rozejmu do traktatu pokojowego.* Łódź, 1986.
- Golińska-Engelmayer* 2006. *Golińska-Engelmayer, Krystyna: Węgrzy w Podkowie Leśnej.* *Podkowieński Magazyn Kulturalny,* (2006) №. 51. <http://www.podkowieńskimagazyn.pl/nr51/wegrzy.htm> (Utolsó letöltés: 2016. 10. 12.)
- Golińska-Engelmayer* 2008. *Golińska-Engelmayer, Krystyna: List do Redakcji.* *Podkowieński Magazyn Kulturalny,* (2008) №. 56–57. <http://www.podkowieńskimagazyn.pl/nr56/recenzje56.htm> (Utolsó letöltés: 2016. 10. 13.)
- Gosztonyi* 1992. *Gosztonyi Péter: A magyar honvédség a második világháborúban.* Budapest, 1992.

- Gömöri* 1974. *Gömöri György*: Magyar–lengyel tárgyalások a varsói felkelés megsegítésére. *Új Látóhatár*, (1974) 2. sz. 145–157. o.
- Hadak Útján* 1954. A m. kir. 1. lovashadosztály hősi harcaiból. Az 1. lovashadosztály vezérkari tisztjeinek feljegyzései alapján. *Hadak Útján*, 1954. 67. 10–14. o.
- Humeński* 1984. Udział kapelanów wojskowych w drugiej wojnie światowej. Szerk. *Humeński, Julian*. Warszawa, 1984.
- Jasiński* 2009. *Jasiński, Grzegorz*: Żoliborz 1944. Dzieje militarne II Obwodu Okręgu Warszawa AK w Powstaniu Warszawskim. Pruszków, 2009.
- Jaskulski* 1989. *Jaskulski, Z.*: Węgrzy a Powstanie Warszawskie. Czy Béla Lengyel mógł pomóc Polakom? *Dziennik Ludowy*, (1989) №. 187.
- Jungowski* 1959. *Jungowski, Edmund* („Krzemień” hadnagy): Strzepy kampinoskiego eposu. *Tygodnik Ilustrowany*, (1959) №. 37.
- Juszkiewicz* 1994. Biuletyn Głównej Komisji Badania Zbrodni przeciwko Narodowi polskiemu Instytutu Pamięci Narodowej. 37. kötet. Szerk. *Juszkiewicz, Ryszard*. Warszawa, 1994.
- Kaczor* 2009. *T. Kaczor*: Przyjaźń z tysiącletnim rodowodem. Szkice z dziejów relacji polsko–węgierskich. Szerk. *Jakóbczyk-Adamczyk, Patrycja-Rogut, Dariusz*. Belchatów, 2009.
- Kalicki* 2009. *Kalicki, Włodzimierz*: Dama znika. 2009. június 21. http://wyborcza.pl/duzyformat/1,127290,6736872,Dama_znika.html (Utolsó letöltés: 2016. 10. 13.)
- Kalicki* 2011. *Kalicki, Włodzimierz*: Dama wraca w Warsie. 2011. december 7. http://wyborcza.pl/1,112588,10771298,Dama_wraca_w_Warsie.html (Utolsó letöltés: 2016. 10. 13.)
- Kapronczay* 1999. *Kapronczay, Károly*: Refugees in Hungary. Shelter from storm during world war II. Toronto–Buffalo, 1999.
- Kapronczay* 2004. *Kapronczay, Károly*: Węgrzy a ruch oporu na terenach Polski. In: Międzynarodowe aspekty Powstania Warszawskiego 1944 roku. Dokumenty, referaty i komunikaty sesji naukowej Instytutu Historii PAN i Towarzystwa Miłośników Historii zorganizowanej 15 czerwca na Zamku Królewskim i 16 czerwca 2004 r. w Instytucie Historii PAN. Szerk. *Drozdowski, Marian Marek*. Warszawa, 2004.
- Kempa* 2007. *Kempa, Wojciech*: Na przedpolu Warszawy. Siemianowice Śląskie, 2007.
- Kielak* 2008. *Kielak, Stanisław*: Dzieje Obwodu Armii Krajowej „Rajski Ptak” – „Burak”. Gdańsk–Tłuszcz, 2008.
- Kledzik* 2011. *Kledzik, Maciej*: Rzeczpospolita podzielona. Studium z organizacji i bezsilności władz cywilnych w Powstaniu Warszawskim. Łomianki, 2011.
- Kochanowski* 1997. *Kochanowski, Jerzy*: Węgry. Od ugody do ugody 1867–1990. Warszawa, 1997.
- Kołątaj Strzelnicki* 1999. *R. Kołątaj Strzelnicki*: Węgierskie możliwości. In: Wspomnienia polskich uchodźców na Węgrzech w latach 1939–1945. Szerk. *Stolarski, Jan*. Warszawa, 1999.

- Komorowski* 2004. *Komorowski, Krzysztof*: Bitwa o Warszawę'44. Militarne aspekty Powstania Warszawskiego. Warszawa, 2004.
- Korkozowicz* 1999. *J. Korkozowicz*: Moja tajna działalność. In: Wspomnienia polskich uchodźców na Węgrzech w latach 1939–1945. Szerk. *Stolarski, Jan*. Warszawa, 1999.
- Korompay* 2002. *Korompay, Ilona*: Tyś opiekunem sieroty. Warszawa, 2002.
- Koźmiński* 1970. *Koźmiński, Maciej*: Polska i Węgry przed drugą wojną światową (październik 1938–wrzesień 1939). Z dziejów dyplomacji i irredenty. Wrocław, 1970.
- Kraj* 2009. *Kraj, Izabela*: Ciągłe nowe pamiątki, „Exodus '44”. Dodatek specjalny w 65. rocznicę Powstania Warszawskiego do wydania „*Rzeczpospolitej*”. 2009. augusztus 1–2.
- Krannhals* 1969. *Krannhals, Hans von*: Der Warschauer Aufstand 1944. Frankfurt am Main, 1969.
- Krzyczkowski* 1961. *Krzyczkowski, Józef*: Konspiracja i Powstanie w Kampinosie. Warszawa, 1961.
- Krzyczkowski* 1972. *Krzyczkowski, Józef*: Zwiadowcy z Szarych Szeregów. Warszawa, 1972.
- Krzyczkowski* 1985. *Krzyczkowski, Józef*: Találkozásaim a magyarokkal. In: Barátok a bajban. Lengyel menekültek Magyarországon 1939–1945. Budapest, 1985. Szerk. *Jerzy Robert Nowak – Tadeusz Olszanski – Antal László*. 347–359. o.
- Kubalski* 1969. *Kubalski, Tadeusz*: W szeregach „Baszty”. Warszawa, 1969.
- Kubek* 2004a. *Kubek, Jan „Kukułka”*: Noty biograficzne. In: *Pettyn, Andrzej*: Milanówek – Mały Londyn. Milanówek, 2004. 303–310. o.
- Kubek* 2004b. Lista żołnierzy 32. plutonu AK wg Księgi Ewidencji Plutonu „Mielizna” – Milanówek. In: *Pettyn, Andrzej*: Milanówek – Mały Londyn. Milanówek, 2004.
- Kubek* 2009. *Kubek, Elbieta*: Cmentarz w Milanówku. Przewodnik biograficzny. Milanówek, 2009.
- Kulczycki* *Kulczycki, Michał*: Dzieje wojenne rodziny Kulczyckich, <http://www.kulczyccy.republika.pl/dw.html> (Utolsó letöltés: 2016. 10. 12.)
- Lachowicki-Czechowicz* 2003. *Lachowicki-Czechowicz, Tadeusz*: Dziennik egerski. Zapiski komendanta obozu oficerów polskich na Węgrzech 1939–1944. Warszawa, 2003.
- Lagzi – Piskunowicz* 1987. *Lagzi, István – Piskunowicz, Henryk*: Razem w walce. Warszawa, 1987.
- Lagzi* 1978. *Lagzi, István*: Studia z historii postępowych i internacjonalistycznych kontaktów węgiersko-polskich. Warszawa, 1978.
- Łaszkiwicz* 2013. *Łaszkiwicz, Tomasz*: Opowieść kampinoska. Warszawa, 2013.
- Lexikon Tartalék seregtetek. In: Magyarország a második világháborúban. Lexikon A–Zs. Szerk. *Sipos Péter – Ravasz István*. Budapest, 1997. 437. o.
- Liptai – Bassa – Gazsi* 1987. *Liptai Ervin – Bassa Endre – Gazsi József*: A magyar antifasiszta ellenállás és partizánmozgalom. Kislexikon. Budapest, 1987.

- Lubczyk – Lubczyk* 2009. *Lubczyk, Grzegorz – Lubczyk, Krystyna*: Pamięć. Polscy uchodźcy na Węgrzech 1939–1946. Warszawa, 2009.
- Lubczyk – Lubczyk* 2012. *Lubczyk, Grzegorz – Lubczyk, Krystyna*: Pamięć II. Polscy uchodźcy na Węgrzech 1939–1946. Warszawa, 2012.
- Lukomski – Nienaltowski* 1986. *Lukomski, Jan – Nienaltowski, Stanisław*: A serce mieli jedno. Warszawa, 1986.
- Machowska* 2005. *Machowska, Maria*: Virtuti na habitach. Warszawskie Termopile. Warszawskie Termopile 1944. Warszawa, 2005.
- Madejski* 2006. *Madejski, Jan* „Iglica”: Akowiec w 1 armii WP. In: *Zbigniew Remigiusz Kwiatkowski*: „Drużyna” VII Obwodu „Obroza”. Oddział specjalny Kedywu. Warszawa, 2006. 42–47. o.
- Majewski – Urzykowski* 2014. *Majewski, Jerzy – Urzykowski, Tomasz*: Przewodnik po powstańczej Warszawie. Warszawa, 2014.
- Majorkiewicz* 1971. *Majorkiewicz, Felician*: Kontakty z Węgrami w czasie Powstania Warszawskiego. *Wojskowy Przegląd Historyczny*, 16 (1971) № 1. 406–410. o.
- Maliszewski* 2002. *Maliszewski, Stanisław*: Węgierski epizod czyli Węgrzy w Zalesiu. 1. *Co i jak*, (2002) № 47, 11.
- Maliszewski* 2003. *Maliszewski, Stanisław*: Węgierski epizod czyli Węgrzy w Zalesiu. 2. *Co i jak*, (2003) № 53, 7.
- Margules* 1967. *Margules, Józef*: Boje 1 Armii WP w obszarze Warszawy (sierpień–wrzesień 1944). Działania 1 Armii WP w powiązaniu z walkami zgrupowań powstańców warszawskich. Warszawa, 1967.
- Medyński* 2008. *Kazimierz Medyński*: Wojenne Łomianki. Wspomnienia mieszkańców z lat 1939–1945. Łomianki, 2008.
- Mitrovits* 2015. *Mitrovits, Miklós*: Stanowisko rządu węgierskiego wobec wojny niemiecko–polskiej w roku 1939. In: Henryk Sławik – śląski bohater trzech narodów. Szerk. *Januszewska J. –Jurkiewicz – Krzyżanowski L.* Bielsko-Biała, 2015.
- Mroczkowski – Zabłocki* 2001. *Mroczkowski, Maciej – Zabłocki, Wojciech*: „Derkacz” i „Smok” – wspomnienia. *Rocznik Podkowieński*, (2001) № 8.
- Mujzer* 2000. *Mujzer, Peter*: The Royal Hungarian Army 1920–1945 vol. 2: Hungarian mobile forces. 2000.
- Nagy* 2000. *Nagy Kálmán*: Két tábornok. Vetter és Vattay élete, kora, hadművészete. Budapest, 2000.
- Nagy* 2004. *Nagy Kálmán*: A háborúban csodák is voltak. In: A magyar huszárság története – A lovasműveltség sajátosságai. Szerk. *Csihák György*. Budapest–Zürich, 2004. 244–263. o.
- Niehorster* 1998. *Niehorster, Leo W. G.*: The Royal Hungarian Army, 1920–1945. Bay-side, NY, 1998.
- Niemierowska-Szczepańczyk* 1992. *Niemierowska-Szczepańczyk, Bożenna*: Wilanów w czasie okupacji niemieckiej 1939–1945. Warszawa, 1992.
- Norman* 2008. *Norman, Davies*: A varsói felkelés. „A ’44-es varsói csata”. Budapest, 2008.
- Norman* 2012. *Norman, Davies*: Powstanie ’44. Kraków, 2012.

- Nowak* 2011. *Nowak, Szymon*: Puszcza Kampinoska – Jaktorów 1944. Warszawa, 2011.
- Ochman* 2004. *Henryk Ochman*: Konspiracyjna piłka nożna w Milanówku. In: *Pettyn, Andrzej*: Milanówek – Mały Londyn. Milanówek, 2004.
- Odziemkowski* 2006. *Odziemkowski, Janusz*: Tradycje polsko-węgierskich kontaktów wojskowych. *Przegląd Historyczno-Wojskowy*, r. 7, (2006) №. 5. 7–20. o.
- Okęcki* 1975. *Okęcki, Stanisław*: Cudzoziemcy w polskim ruchu oporu 1939–1945. Warszawa, 1975.
- Okęcki* 1978. *Okęcki, Stanisław*: Niektóre zagadnienia udziału Węgrów w polskim ruchu oporu. In: *István Lagzi*: Studia z historii postępowych i internacjonalistycznych kontaktów węgiersko-polskich. Warszawa, 1978.
- Olszański* 1982. *Olszański, Tadeusz*: Spotkania z Węgrami. Warszawa, 1982.
- Pawlak* 2002. *Pawlak, Władysław*: Armia Krajowa. Harcerska Kompania Szturmowa. Powstańcze Oddziały Specjalne „Jerzyki” w Wołominie 1940–1944. Wołomin, 2002.
- Petrák – Vágó* 1969. *Petrák Katalin – Vágó Ernő*: Harcok, emlékek. Magyar partizánok Európa küzdőterein. Budapest, 1969.
- Pettyn* 2004. *Pettyn, Andrzej*: Milanówek – Mały Londyn. Milanówek, 2004.
- Pettyn* 2005. *Pettyn, Andrzej*: Milanówek – miejsce magiczne. Grodzisk, 2005.
- Piekarski* 1984. *Piekarski, M.*: Węgrzy wobec Powstania Warszawskiego. *Wojskowy Przegląd Historyczny*, 37 (1984) №. 1. 272–282. o.
- Podgóreczny* 1972. *Podgóreczny, Marian*: Na koniu i pod koniem. Gdańsk, 1972.
- Podhorodecki* 1984. Dzieje Wołomina i okolic. Szerk. *Podhorodecki, Leszek*. Warszawa, 1984.
- Podlewski* 1979. *Podlewski, Stanisław*: Rapsodia żoliborska. 1–2. kötet. Warszawa, 1979.
- Przewoźnik* 1992. *Przewoźnik, Andrzej*: Początki polskiej konspiracji na Węgrzech. *Wojskowy Przegląd Historyczny*, 37 (1992) №. 3. 147–164. o.
- Przewoźnik* 2005. *Przewoźnik, Andrzej*: Ze wspólnych korzeni Europy. Polacy w Królestwie Węgier 1939–1945. Zamość, 2005.
- Przewoźnik* é. n. *Przewoźnik, Andrzej*: Z dziejów konspiracji polskiej na Węgrzech 1939–1945. Oddziały AK na Węgrzech. <https://www.google.hu/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0ahUKewjalqm6oNTWAhWFFJoKHec1AL0QFggmMAA&url=http%3A%2F%2Fwww.budapest.mszt.gov.pl%2Fresource%2Ff6287a0f-964f-4ce2-8805-89c8aab77b6e&usg=AOvVaw3kLh8E53kQaIhrkB6agD9g> (Utolsó leoltés: 2018. 01. 08.)
- Przygoński* 1980. *Przygoński, Antoni*: Powstanie warszawskie w sierpniu 1944 r. 2. kötet. Warszawa, 1980.
- Pytlakowski* 1946. *Pytlakowski, Jerzy*: Powstanie mokotowskie. Wrocław, 1946.
- Radomski* 2000. *Radomski, Jerzy Adam*: Legion Czechów i Słowaków oraz Legion Węgierski w kampanii jesiennej 1939 roku na Podkarpaciu. In: Dzieje Podkarpacia. 4. kötet. Szerk. *Gancarski, J.* Krosno, 2000.

- Romanowska-Mazur* 2010. *Romanowska-Mazur, Bronisława*: Czas próby... Historia legionowskich Kolumbów. Legionowo, 2010.
- Rozwadowski* 2005. *Wielka Ilustrowana Encyklopedia Powstania Warszawskiego*. T. 1. Szerk. *Rozwadowski, Piotr*. Warszawa, 2005.
- Ruszkowski* 1995. *Ruszkowski, Józef*: Plan „Burza” w ośrodku AK Warka obwodu Grójec – „Głuszec”. Warka, 1995.
- Sawicki* 1987. *Sawicki, Tadeusz*: Niemieckie wojska lądowe na froncie wschodnim czerwiec 1944–maj 1945 (struktura). Warszawa, 1987.
- Sawicki* 2001. *Sawicki, Tadeusz*: Rozkaz: zdławić powstanie: siły zbrojne III Rzeszy w walce z Powstaniem Warszawskim 1944. Warszawa, 2001.
- Ściwiarski* 1995. *Ściwiarski, Zbigniew „Bożek”*: Braterstwo, które nie rdzewieje. In: *Tadeusz Gołębiowski*: Na przedpolu Warszawy. Zeszyty historyczne Okręgu Warszawa-Powiat Świątowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej, z. 7. Warszawa, 1995. 24–26. o.
- Skaradziński* 1985. *Skaradziński, Bohdan*: Korzenie naszego losu. Warszawa, 1985.
- Skrzypkowski* 1970. *Skrzypkowski, Edward*: Praga, Jabłonna, Legionowo. Wrzesień–październik 1944. Warszawa, 1970.
- Smoliński* 1994. *Smoliński, Jan*: Region Błonie w walce z okupantem hitlerowskim 1939–1945. Błonie, 1994.
- Sobczak* 2011. *A. K. Sobczak*: Relacje węgiersko–polskie na ziemiach polskich w okresie II wojny światowej 1939–1945 i ich ślady na Mazowszu. *Studia Mazowieckie*, (2011) №. 1–2.
- Sochacki* 1958. *Sochacki, Stanisław*: Węgrzy a Powstanie Warszawskie 1944 roku. *Stolica*, (1958) №. 8.
- Sułowska-Bojarska* 1993. *Sułowska-Bojarska, Teresa*: Codzienność. Sierpień–wrzesień 1944. Warszawa, 1993.
- Sułowska-Bojarska* 1994. *Sułowska-Bojarska, Teresa*: Twierdza przy Czerniakowskiej. Książka wspomnień o Prywatnym Gimnazjum i Liceum Sióstr Najświętszej Rodziny z Nazaretu, na podstawie zbiorów archiwalnych Szkoły, publikacji wydanych, relacji byłych wychowanek. Warszawa, 1994.
- Szabó – Számvéber* 2009. *Szabó Péter – Számvéber Norbert*: A keleti hadszíntér és Magyarországon 1943–1945. Nagykovácsi, 2009.
- Szabó* 1995. *Szabó Péter*: A zalai honvéd alakulatok a második világháborúban, és az azt megelőző években, 1938–1945. In: *Hadtörténelmi tanulmányok*. (Zalai gyűjtemény, 36/1.) Szerk. *Molnár András*. Zalaegerszeg, 1995.
- Szabó* 2013. *Szabó Péter*: Harcok a horogkereszt árnyékában – A magyar királyi honvédség harcai a keleti hadszíntéren 1941–1944. (Nagy csaták. 12. kötet.) Budapest, 2013.
- Szakály – Tischler* 2013. *Szakály Sándor – Tischler János*: Jak Węgrzy pomagali AK. *Historia do Rzeczy*, (2013) №. 6.
- Szakály* 2013. *Szakály Sándor*: A magyar királyi II. honvéd tartalék hadtest és seeregtestei a megszállt lengyel területeken (1944). *Honvédségi Szemle*, 2013, №. 3. 41–43. o.

- Számvéber* 2002. *Számvéber Norbert*: Páncélosok a Tiszántúlon, Budapest, 2002.
- Tomkiewicz* 1948. Straty kulturalne Warszawy, № 7. Szerk. *Tomkiewicz, Władysław*. Warszawa, 1948.
- Tyczyńska – Znojewska* 2012. Straty wojenne. Malarstwo polskie. Obrazy olejne, pastele, akwarele artystów polskich i w Polsce działających w latach 1939–1945 w granicach Polski po 1945. Szerk. *Tyczyńska, Anna – Znojewska, Krystyna*. Warszawa, 2012.
- Umiński* 1984. *Umiński, Zdzisław*: Powstańcze rozstania. Warszawa, 1984.
- Ungváry* 2005. *Ungváry Krisztián*: A magyar honvédség a második világháborúban. Budapest, 2005.
- Varga* 2010. *Varga, Endre L.*: Węgry a wojna polsko–rosyjska 1919–1920. In: Wojna polsko–rosyjska 1919–1920 i jej międzynarodowe odniesienia z perspektywy 90-lecia. Szerk. *Ślipiec, Jeremiasz–Kośmider, Tomasz*. Warszawa, 2010. 369–376. o.
- Villat* 1930. *Villat, Louis*: Rola Węgiei w wojnie polsko–bolszewickiej w roku 1920. Warszawa, 1930.
- Wittels* 2007. *Wittels, Małgorzata*: Album z Podkową. Pod Bachusem. *Podkowiński Magazyn Kulturalny*, (2007) №. 53, <http://www.podkowianskimagazyn.pl/nr53/album53.htm> (utolsó letöltés: 2016. 10. 13.)
- Wojciechowski* 1989. *Wojciechowski, Bronisław*: W Powstaniu na Mokotowie. Warszawa, 1989.
- Worcell* 1920. *Worcell, Stanisław*: Polska a Węgry, Warszawa, 1920.
- Woźniewski* 1974. *Woźniewski, Zbigniew*: Książka raportów lekarza dyżurnego. Szpital Wolski w okresie Powstania Warszawskiego. Warszawa, 1974.
- Zawodny* 2005. *Zawodny, Janusz Kazimierz*: Powstanie Warszawskie w walce i dyplomacji. Warszawa, 2005.
- Zima* 2012. *Zima, Maria*: Major Alfons Kotowski „Okon” – czy był dowódcą nieudolnym? In: I Lubelska Jesień Historyczna. Materiały konferencyjne. Szerk. *Dolecka, Magdalena–Kosiński, Łukasz–Kowal, Tomasz–Pajda, Jagoda*. Lublin, 2012. 175–185. o.

Internetes források

<http://groby.radaopwim.gov.pl>

http://pl.wikipedia.org/wiki/Plik:Warsaw_Uprising_Hungarians.JPG

<http://www.polskieradio.pl/39/1240/Artykul/413988,Uratowal-kilkadziesiat-tysiecywarszawiakow>

http://www.specialcamp11.co.uk/Major_General_Jeno_H_Bor.htm#_ftnref2

<http://www.udskior.gov.pl/Uroczystosc,odznaczenia,Medalem,%E2%80%9EPro,Memoria%E2%80%9D,Istv%C3%A1na,Eleka,507.html>